
The Nicholai Studies:
*International Journal for Research of Theological
and Ecclesiastical Contribution
of Nicholai Velimirovich*

Volume I, Number 2

Николајеве студије:
*међународни часопис за истраживање догматске
и црквене доприноса Николаја Велимировића*

година I, број 2

Belgrade, 2021

The Nicholai Studies:
*International Journal for Research of Theological
and Ecclesiastical Contribution of Nicholai Velimirovich*

Publisher:

Christian Cultural Center “Dr Radovan Bigović,” Belgrade, Serbia

Editor:

Srećko Petrović

Editorial Board:

Prof. Svilen Tutekov, Ph. D. (Faculty of Orthodox Theology, St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Tarnovo, Bulgaria)

Prof. Bogdan Lubardić, Ph. D. (Faculty of Orthodox Theology, University of Belgrade, Serbia)

Prof. Aleksandar Đakovac, Ph. D. (Faculty of Orthodox Theology, University of Belgrade, Serbia)

Vladimir Cvetković, Ph. D. (Institute for Philosophy and Social Theory, University of Belgrade, Serbia)

Prof. Angela Berlis, Ph. D. (Faculty of Theology, University of Bern, Switzerland)

Romilo Knežević, Ph. D. (Faculty of Orthodox Theology, University of Belgrade, Serbia)

Radmila Radić, Ph. D. (Institute for Recent History of Serbia, Belgrade)

Irena Pavlović, Ph. D. (Faculty of Humanities, Social Sciences, and Theology, Friedrich–Alexander University Erlangen–Nürnberg, Germany)

Sava Kokudev, Ph. D. (Faculty of Theology, St. Clement of Ohrid University of Sofia, Bulgaria)

Prof. Rastko Jović, Ph. D. (Faculty of Orthodox Theology, University of Belgrade, Serbia)

Prof. Darko Đogo, Ph. D. (Saint Basil of Ostrog Orthodox Theological Faculty, University of East Sarajevo, Republika Srpska, Bosnia and Herzegovina)

Prof. Vladislav Puzović, Ph. D. (Faculty of Orthodox Theology, University of Belgrade, Serbia)

Damjan S. Božić, Ph. D. (Archbishopric of Belgrade and Karlovci, Belgrade, Serbia)

Radovan Pilipović, Ph. D. (Archive of the Serbian Orthodox Church, Belgrade, Serbia)

Zdenko Širka, Ph. D. (Protestant Theological Faculty, Charles University, Prague, Czech Republic)

Milan Kostrešević, M. Th. (Faculty of Theology, University of Bern, Switzerland)

Radomir Marinković, M. Th. (Faculty of Orthodox Theology, University of Belgrade, Serbia)

Acting Secretary:

Srećko Petrović

The Nicholai Studies:
International Journal for Research of Theological
and Ecclesiastical Contribution
of Nicholai Velimirovich

Volume I,

Number 2

DOI: <https://doi.org/10.46825/nicholaistudies/ns.2021.1.2>

Belgrade, 2021

Nicholai Studies:

*International Journal for Research of Theological
and Ecclesiastical Contribution of Nicholai Velimirovich*

UDC: 271.2

ISSN: 2738–1064 | eISSN: 2738–1072

DOI: <https://doi.org/10.46825/nicholaistudies>

<https://nicholaistudies.org/> | <https://николајење-студије.срб>

The *Nicholai Studies* is an international peer-reviewed academic journal dedicated to research of theological and ecclesiastical contribution of **Nicholai Velimirovich**, as well to the research of a wider context in which he lived and created, i.e. the reception of his ideas and his heritage in general. *Nicholai Studies* primarily publishes original scientific papers dedicated to the study of theology and spirituality. The journal is open for scientific papers and review articles based on research in other areas, like social sciences and humanities, philosophy, sociology, political science, philology, literature, history, historiography, archival research, etc. — as long as they correspond with the topic of the journal. *Nicholai Studies* also publishes relevant archival and documentary material, with accompanying studies and notes as well as bibliographies, shorter notes, reviews, comments and reviews of new publications. *Nicholai Studies* primarily publishes articles in English and Serbian language. Every article published in *Nicholai Studies* is reviewed two times and anonymously before being published.

The publisher of *Nicholai Studies* is the Christian Cultural Center “Dr Radovan Bigović,” based in Belgrade, Serbia. International scientific journal *Nicholai Studies* is published both as a printed and as an online open access journal. The journal is printed in A5 format on recycled paper in the Printing office of the Serbian Orthodox Church in Belgrade.

The scientific journal *Nicholai Studies* is founded in the year 2020 and launched in 2021. The journal *Nicholai Studies* is published two times a year. Papers published in *Nicholai Studies* are peer-reviewed. The published articles represent the views of the authors.

Николајеве студије:
међународни часопис за истраживање
богословској и црквеној доприноса
Николаја Велимировића

година I,

број 2

DOI: <https://doi.org/10.46825/nicholaistudies/ns.2021.1.2>

Београд, 2021

Николајеве студије:

међународни часопис за истраживање догословској
и црквеној доприноса Николаја Велимировића

УДК: 271.2

ISSN: 2738-1064 | eISSN: 2738-1072

DOI: <https://doi.org/10.46825/nicholaistudies>

<https://nicholaistudies.org/> | <https://николајеве-студије.срб>

Николајеве студије су међународни научни часопис посвећен истраживању богословског и црквеног доприноса **Николаја Велимировића**, као и истраживању ширег контекста у ком је он живео и стварао, односно рецепције његових идеја и његовог наслеђа уопште. *Николајеве студије* првенствено објављују оригиналне научне радове посвећене проучавању теологије и духовности. Часопис је отворен и за радове настале на основу истраживања у областима других друштвено-хуманистичких наука — философије, социологије, политикологије, филологије, књижевности, историје, историографије, архивистике итд. — уколико кореспондирају са тематиком часописа. *Николајеве студије* такође објављују релевантну архивску и документарну грађу са пратећим студијама и напоменама, као и библиографије, краће прилоге, осврте, коментаре и приказе нових издања. *Николајеве студије* првенствено објављују радове на енглеском и српском језику. Сви радови објављени у *Николајевим студијама* су двоструко и анонимно рецензирани.

Издавач часописа *Николајеве студије* је Хришћански културни центар „др Радован Биговић“ из Београда. *Николајеве студије* излазе и као штампани и као електронски часопис доступан у отвореном приступу. Часопис се штампа у А5 формату на рециклираном папиру у Штампарији Српске Православне Цркве у Београду.

Научни часопис *Николајеве студије* основан је 2020. године. Свеске *Николајевих студија* излазе два пута годишње. Радови публиковани у *Николајевим студијама* су рецензирани. Објављени текстови представљају ставове аутора.

*The Nicholai Studies:
International Journal for Research of Theological
and Ecclesiastical Contribution
of Nicholai Velimirovich*

Volume I, Number 2

DOI: <https://doi.org/10.46825/nicholaistudies/ns.2021.1.2>

Contents

Essay:

Frère Richard

How Jesus Taught His Disciples to Walk With Head Held High
235–248

Original Research Articles:

Irinej Dobrijevic

Nicholai Velimirovich: The Great War and America 1915–1918
249–266

Slavica Popović Filipović

From the Small Serbian Monastery to the London Cathedral:
Father Nicholai Velimirovich on a Mission to Great Britain
in the First World War
267–342

Rastko Lompar

The Problem of Authenticity of Bishop Nicholai Velimirovich's
Eulogy of Dimitrije Ljotić on April 24, 1945

343–368

Nemanja Andrijašević

George Radin on Bishop Dr. Nicholai Velimirovich and the Serbian
Orthodox Church in America

369–394

Review Articles:

Željko Perović

Was Saint Bishop Nikolaj a Fascist? A Review of His Addresses
from March 1935 to April 1941

395–434

Ilija Kajtez

Saint Nicholai Velimirovich: Understanding of War and Peace

435–474

Perspective:

Pavle Botić

Mystagogy of Saint Nicholai Velimirovich

475–494

Reviews:

Dejan Tanić

Hegumenia Ana (Adžić) — the Personification of Devotion

495–500

Srećko Petrović

In Bogdaj as in Paradise, in Bogdaj

501–524

Николајеве студије:
међународни часопис за исцртавање
богословској и црквеној дојринос
Николаја Велимировића

година I, број 2

DOI: <https://doi.org/10.46825/nicholaistudies/ns.2021.1.2>

Садржај

Есеј:

Брат Ришар

Како је Христос своје ученике учио да ходе уздигнуте главе (на енглеском)
235–248

Оригинални научни радови:

Епископ Иринеј Добријевић

Николај Велимировић: Велики рат и Америка 1915–1918 (на енглеском)
249–266

Славица Поповић Филиповић

Од малог српског манастира до лондонске катедрале:
Отац Николај Велимировић у мисији у Великој Британији
у Првом светском рату
267–342

Растко Ломпар

Проблем аутентичности говора Епископа Николаја Велимировића
над одром Димитрија Љотића 24. априла 1945. године
343–368

Немања Андријашевић

Ђорђе Радин о Владици др Николају Велимировићу
и Српској Православној Цркви у Америци
369–394

Прегледни радови:

Жељко Перовић

Да ли је Свети Владика Николај био фашиста?
Преглед његових светосавских обраћања од марта 1935. до априла 1941. године
395–434

Илија Кајтез

Поимање рата и мира код Светог Николаја Велимировића, српског великана
435–474

Коментар:

Павле Ботић

Тајноводство Светог Владике Николаја
475–494

Осврти:

Дејан Танић

Игуманија Ана (Ацић) — оличење посвећености
495–500

Срећко Петровић

У Богдају ка' у Рају, у Богдају
501–524

Read Online

How Jesus Taught His Disciples to Walk With Head Held High

Frère Richard¹

Taizé Community

✉ richard@taize.fr

In spring 2010, a student of the Orthodox Theological Faculty of Belgrade invited me to visit the well-known monasteries of his region of Valjevo: Celijski, Pustinjski and Lelich. I had heard of Nicholai Velimirovich before. I knew about his outstanding role in the Serbian Orthodox Church and the 20th century history of the Serbian people. But when I saw his birth place and breathed the air and the spiritual atmosphere of this amazing scenery, he became for me a much more living person.

The following text is not a research paper on his homilies, but an exegetical essay. However, I am grateful to the Nicholai Studies for publishing it, since it shares the endeavour which was Nicholai's: to read and patiently reread the Gospel and to communicate the teaching of Jesus Christ as faithfully as possible so that it may illuminate both our personal lives and the destinies of our nations.

The Serbian Chrysostom insisted that we need Christ to open our eyes in order to understand who He is. This is precisely what the central section of Saint Mark's Gospel, analysed in the present study, is about. It also contains this aspect of Jesus' teaching which was central for Bishop Nicholai: we will see God's Kingdom and walk with head held high when

¹ The author, a member of the monastic community of Taizé (France) is born 1959 in a village about twenty kilometres west of Berne, 50 years after Nicholai Velimirovich left the Swiss capital for further studies in Oxford.

*we follow in the steps of Jesus, when we, instead of sacrificing the others to our interests, become their servants.*²

Two blind men

In the gospel according to Mark, two blind people get back their sight. The first is an anonymous person of Bethsaida, a village north-east of Lake Gennesaret. His recovery was laborious. Jesus put saliva on his eyes, but he didn't see clearly at once. He said: "I can see people, but they look like trees, walking" (8:24). It is only when Jesus put his hands on his eyes a second time that he "saw everything distinctly from a distance" (8:25). The other is Bartimaeus, a beggar of Jericho. He faced strong resistance from those around Jesus when he tried to come to him. But his healing happened easily, without Jesus even touching him.

In order to get to Bethsaida, the place where the first healing took place, Jesus had to cross the lake. In the boat, talking with his disciples he challenged them: "Having eyes, do you not see?" (8:18). They needed Jesus to open their eyes just as much as the two blind men did. But what was it they didn't

² "Love is joy, the price of love is sacrifice. Love is life, the price of love is death. Those who love earthly riches, power and glory, ruthlessly persecute other people to serve their senseless 'love.' And they are ready to sacrifice everything but themselves to their 'love.' Their only fear is to serve others and sacrifice for others. The princes and commanders of the people threw the legions to death for their prey and their glory. It is the work of Satan the murderer. Not so Man-loving Lord, not so. He descended from the heavenly throne of glory, to manifest God's love for people through his personal service and sacrifice. The love of Christ is an example of the greatest courage. It is courage, before which both death and Hell tremble." Bishop Nicholai Velimirovich, "A Century of Christian Science on Love," 31 (originally published in Bishop Nicholai's book *Cassiana: The Science of Christian Understanding of Love* (New York — München: Logos, 1952), republished in his *Collected Works*, Vol. XII).

see, or only indistinctly, like the one who saw people looking like walking trees?

They saw Jesus freeing those tormented by unclean spirits and healing the sick. They understood that “the reign of God has come near” (1:15). They saw that where Jesus is, God is taking things into his hands. And when Jesus finally gathered the crowd, distributed bread and all were satisfied, they recognized in him the shepherd who takes care of his people. According to all four Gospels, this moment was decisive in revealing Jesus as the Messiah. But Mark inserts at this point the laborious healing of the blind man at Bethsaida. It is like a warning, “Watch out for blurred vision!” One can see without seeing clearly. It is not enough to say that Jesus is the Christ. It is still necessary to understand what this implies.

All along the way from Bethsaida to Jerusalem Jesus was teaching his disciples, working hard to open their eyes. The report of this journey ends with the healing of Bartimaeus, a blind man who will immediately recognize in Jesus the son of David. So Mark placed a healing of a blind person both at the beginning and at the end of the way leading to Easter. It takes no less than a miracle to see the reign of God in the crucified Jesus. The difficult healing in Bethsaida at the beginning of the journey is a warning that this cannot happen at once, but requires patient work. And indeed, the patient teaching of Jesus is central to the section of the gospel that the two healings of blind people delimit.

The context of Jesus’ teaching

The first stop on the road to Jerusalem is Caesarea Philippi. This detail is not trivial. This city was the residence of Philip, one of the sons of Herod the Great. It was called Caesarea be-

cause Philip had dedicated it to the emperor Augustus in the year 14. Around the year 70, when Mark wrote the gospel, the city had just been the scene of crucial political events. In 67, the imperial general Vespasian had left from Caesarea Philippi to fight the Jewish rebels in Galilee. In 68, he had arrived at the gates of Jerusalem. His military campaign was so successful that his troops proclaimed him emperor in 69. On December 21 of the same year, the Roman Senate confirmed him, and Vespasian obtained the supreme title of *Divi filius*, son of a god. It is shortly after that Mark wrote “the gospel of Jesus Christ, son of God” (1:1).

Mark would not have needed to specify that Jesus began his journey to Jerusalem from the same place as Vespasian did forty years later. But he decided to draw a subtle parallel between the emperor Vespasian, son of God and master of the world, and Jesus, Son of God — Son of God in a different way. Many of the first readers of the gospel had been traumatized by the Jewish War of 66–70. Christians from Jerusalem and other towns in the region had to leave their homes and were forced into exile. Mark reminds those who were bewildered by Vespasian’s triumph that there was yet another power, another reign than that of the emperor: the reign of God which Jesus announced and which he represents.

The paradoxical parallel between Jesus and Vespasian is also suggested by the word gospel, *euangelion*, good news. For us, it’s a religious word. But in the days of Mark and his readers, it had a resonance which was just as much political. In the Bible, in the book of Isaiah, *euangelion* designates the good news of God coming to Jerusalem as her king. The propagandists of the Roman emperors used the plural *euaggelia* for the good news concerning the emperor: his birthday or a victory. Vespasian had the beginning of his reign proclaimed as *euaggelia* throughout the Roman empire.

Both Jesus and the emperor are called “son of God”. Vespasian had some difficulty in obtaining this title. If he were the son of a deified emperor, he would quite naturally have been a *Divi filius*, son of a god. But since he had no illustrious ancestors, he had to create a sacred aura otherwise. He had stories of miraculous healing spread. In Alexandria, he had cured a paralytic and restored sight to a blind with his saliva... It is quite possible that Mark tells the healing of Bethsaida, where Jesus put saliva on the eyes of a blind man, in order to subvert the imperial propaganda of Vespasian.

The parallel with the emperor becomes the most clear and most paradoxical at Jesus’ death. Vespasian was acclaimed emperor by his officers — and it was a Roman centurion who said of Jesus crucified: “Truly this man was son of God” (15:39). This is of course not a confession of Christian faith, for Jesus was not son of a God, but he is the Son of God. It is a subtle way of proclaiming the imperial, and more than imperial, other than imperial, dignity of Jesus. A few centuries later, the inscription on the Byzantine icons of the cross will follow the same line. Jesus crucified is “the King of glory”, *ho basileus tês doxas*. *Basileus* is the emperor’s title in Greek.

Jesus is king, and his reign is also the reign of his Father, the reign of God. And when God reigns, he “breaks the bars of the yoke and makes people walk with head held high” (Lev 26:13). God established his reign in Israel at the first Passover, when he led his people out of slavery. At the Red Sea, Moses and the Israelites sang: “The Lord reigns for ever and ever” (Ex 15:18). This is the first mention of the reign of God in the Bible.

Thus the teaching of Jesus on the way to Jerusalem is set in a tense atmosphere of expectation of the kingdom of God. Those who followed the general Vespasian were eagerly waiting for him to become emperor. Those who followed Jesus had heard him announce the reign of God. They could not but wait for a

liberation similar to that of the exodus from Egypt. But how will the Messiah Jesus break the bars of the yoke? Is it at all possible to walk with your head held high in a world where the rulers prevail by violence and are tyrants over their subjects?

The content of Jesus' teaching

So what does Jesus teach on the way to Jerusalem? In the section delimited by the healings of the two blind men at Bethsaida and Jericho, Jesus continually returns to the same two points. The first concerns his own identity. Who is he? What will happen to him? The second point concerns the identity of his disciples. What will happen to those who follow him? How does he teach them to walk with their heads held high? What dignity does he confer on them?

Caesarea Philippi was the first stop on their journey. Jesus asked: “Who am I?” It was time for him to find out what people, and especially those closest to him, saw in him. Peter answered: “You are the Messiah, the Christ” (8:29). He was right, but immediately it became clear that he was still very much like the blind man of Bethsaida when he was only half healed. He saw correctly: Jesus is the Christ, the one God has anointed to represent God and to make present the reign of God. But as soon as Jesus said that “he must undergo great suffering” (8:31), Peter vehemently opposed him. He gave Jesus his real name of Christ, but he did not understand what it means. All the disciples saw so imperfectly and understood so little who Jesus is, that in Caesarea Philippi “he sternly ordered them” not to speak of him (8:30).

Then Mark takes up a formula he has already used several times: Jesus “began to teach them” (8:31). The new thing is that “he spoke the word quite openly” (8:32). This phrase recalls the

teaching of Jesus in chapter 4, then “he spoke the word in parables” (4:33). In both cases “the word” is the proclamation of the kingdom of God. From now on, Jesus is openly teaching that it comes through the Cross.

On the way to Jerusalem, he reconfigured the disciples’ understanding of his messiahship. There are repeated announcements of what will happen to him. Jesus avoids the title of *messiah* or *Christ* but uses the enigmatic expression “Son of Man”. “The Son of Man is delivered into the hands of men” (9:31): that sounds like a proverb. The “son of man” could be anyone. Abel, a son of Adam, a son of man, was delivered into the hands of men, the hands of his brother, Cain. Jesus’ words could be rendered: “people do with their fellow human beings whatever they want”. So when Jesus refers to himself as the “Son of Man”, he seems to be less than a messiah. He is a vulnerable human being with whom people will do what they want — as he just said of John the Baptist: “they did to him whatever they wished” (9:13).

But as the “Son of Man”, Jesus is also more than a messiah. His words about “the coming of the Son of Man in the glory of his Father” (8:38) allude to the visions in the book of Daniel. A “son of man”, a mortal human being, is “coming with the clouds of heaven” (Dn 7:13). In the presence of God, “dominion and glory and kingship is given to him, that all peoples, nations, and languages should serve him. His dominion is an everlasting dominion that shall not pass away, and his kingship is one that shall never be destroyed” (Dn 7:14).

Before the Sanhedrin, Jesus will confirm this hope. Now, on the way, he insists on his passion: “the Son of Man must suffer a lot” (8:31). But there is an enigmatic hope: “after three days, he will rise”. This is often translated by a religious word such as “resurrect”. But the verb is everyday language. We “rise” or “stand up” in the morning. Kings or prophets “rise” or “stand up” to accomplish their mission. Nations “rise up” to freedom.

God “stands up” to come to the aid of his people: “You will rise up and have compassion on Zion” (Ps 102:13). The paradox is that Jesus will stand up after his death: “they will kill him, and when he has been killed, he will rise” (9:31). The verb “to rise” or “stand up”, like the corresponding noun *anastasis*, generally translated by *resurrection*, is from the same root as *stasis*, the word used for the uprising in which Barrabas, the rebel freed instead of Jesus, was involved (Mk 15:7). Jesus will stand up, but not as an insurrectionist. He will rise from the dead, he will stand up against all powers that hold mankind in fear and slavery.

The disciples, the Twelve, even the three who were with Jesus on the Mount of Transfiguration, do not understand what Jesus is telling them. Mark comments: “they did not understand what he was saying and were afraid to ask him” (9:32). They are still like the blind man of Bethsaida who saw people as walking trees. They will see clearly who Jesus is only after he has been killed and has risen. The young man in white seated in the empty tomb will say to the myrrh-bearing women: “Go, tell his disciples and Peter that he is going ahead of you to Galilee; there you will see him, just as he told you” (16:7).

Jesus’ teaching is as much about the identity of the disciples as it is about his own. “On the way they argued with one another who was the greatest” (9:34). Realizing it, Jesus knew that he had to reconfigure not only their understanding of his messiahship, but also the understanding they had of themselves. They are right to hold on to their dignity as apostles. It was Jesus himself who gave them *exousia*, the authority and the power to establish together with him the reign of God by casting out unclean spirits. If they argue in order to find out who among them will be the best agent of the reign of God, their discussion might be justified. But it seems that they are more concerned with securing a privileged position.

The teaching by which Jesus reconfigures the notions of dignity and authority of the Twelve is located by Mark in Capernaum. The phrase “in the house” must refer to the house of Peter which Jesus had visited earlier. He came there with his first disciples and had a meal served by Peter’s mother-in-law. Now he seems to be at table again, this time with his twelve apostles. His teaching is as brief as it is clear: “Whoever wants to be first will be last of all and servant of all” (9:35).

In a corner of the room stands a child. He is in charge of the service. He is expected not to be noticed, but to pay attention to everyone. As discreetly as possible, he brings a piece of bread to one of the guests, pours water into the cup of another, removes the leftovers and cleans up. This child — *paidion* in Greek — was possibly a girl. In the Gospel of Mark, *paidion* has been used twice so far for a girl and once for a boy. She is probably not a family member, but the daughter of a destitute mother or poor parents who have had to give her away. Such children had a hard time and didn’t count for much.

Jesus continued his teaching with a gesture. He noticed the child everybody else ignored. He got up from his cushion. He went toward her and bent down to embrace her. This was quite unusual, people wouldn’t embrace except among equals. And he brought her to the table of the messiah, the future king, and his twelve dignitaries, saying: “Whoever welcomes one such child in my name welcomes me” (9:37). What a shock for them! How is it possible that this child represents Jesus as much as the twelve apostles whom he has formally invested with his authority?

This gesture and these words upset their image of Jesus. Why did he identify with this child? Probably the answer is found in what Jesus had said about himself just before. The servant girl counted for as little as the Son of Man to whom people do whatever they wish. But Jesus’ identification with her completely modifies her status: it grants her an inalienable dignity. Jesus

made her sit at the place of honor. And he extended the dignity he bestowed on her to every “such child”: “Whoever welcomes one such child welcomes me.”

The gesture and words of Jesus reconfigured the understanding that the apostles had of themselves. At first, they must have been confused. Maybe they got the impression that Jesus was disrespecting them. But later, when the things which people did to Jesus happen to them as well, when they too are “delivered to the courts, and flogged” (13:9), they will remember the dignity with which Jesus definitively invested those who don’t count for much. He said: “Truly I tell you, whoever gives you a cup of water to drink because you bear the name of Christ will by no means lose their reward” (9:41). When the apostles are not received with the honors due to dignitaries, they will nonetheless be bearers of the reign of God.

Approaching Jerusalem, Jesus speaks again of what will happen to him: “the Son of Man will be delivered to the high priests and to the scribes, and they will condemn him to death and they will deliver him to the Gentiles” (10:33). Instead of freeing his people from the enemy nations, Israel’s messiah will be mocked and scorned by them. But “after three days he will stand up”. As Jesus announced the shame of the Cross once more, James and John approached him and asked for the first two places, on his right and on his left. They understood that Jesus will rise and be king. But they were still like the blind man in Bethsaida. They saw things in a blur. If they saw clearly, they would see to the right and left of Jesus two crucified criminals.

Without seeing any clearer than them, the other ten got angry with them, and Jesus had to resume his patient work of opening the eyes of them all. He taught them a different dignity, one more absolute than what they had imagined. “You know that those who are considered to rule over the Gentiles lord it over them, and their great ones are tyrants over them. But

it is not so among you; but whoever wishes to become great among you must be your servant, and whoever wishes to be first among you must be slave of all.” (10:42–44).

Repeating his teaching in the house of Capernaum, he added as a new element a contrast with the emperor and his client kings. The attitude of James and John who were ready to risk their lives to obtain the first places brings to mind the brave and ambitious companions of Vespasian. They too were willing to risk everything with the hope of securing the most prestigious positions for the time when their general will be emperor. But in the reign of the messiah, things will turn out differently. The most honored will be those who serve.

A detail deserves attention. Jesus does not say “those who rule over the Gentiles”, but “those who are considered to rule over the Gentiles”. This is a subversive teaching, Jesus relativized the established powers. Of course, they dominate and their violence can hurt. But their power is not absolute. Another reign, the kingdom of God, has come near, although it is still hidden. It comes through the Son of Man whom “all peoples, nations and tongues shall serve.” And, as if he were contradicting the book of Daniel, Jesus said, “The Son of man came not to be served, but to serve.” The ruler all nations will serve is their servant, “the Son of man delivered into the hands of men”.

By serving, Jesus is reversing “the power vertical”. He is not on top. His kingdom is like an upside down pyramid, with Jesus at the bottom carrying all the others.³ He “gives his life as

³ After having completed this essay and shortly before its publication, I read with deep emotion the following words of the Serbian Patriarch Porfirije in an interview given when he was still Metropolitan of Zagreb: “The Church is often considered as a community which has a pyramidal structure. As a believer and as a shepherd in the Church, a bishop and metropolitan, I would like to see this pyramidal structure turned upside down.” (Interview given to *Obzor Vecernjeg lista*, April 20, 2020, <http://mitropolija-zagrebacka.org/mitropolit-porfirije-intervju/>).

ransom for many” (10:45). During his life he freed many sick and possessed people. By serving and giving his life, he liberates peoples and nations. James and John were willing to risk their lives for the honor and authority they desired. Jesus gave all he had and all his self in order to free others, even the enemy nations to whom he is delivered (10:33).

Thus he taught his disciples to walk with their heads held high. The gift he made of his life overturns positions: “whoever wishes to be first among you must be slave of all” (10:44) and “many who are first will be last, and the last will be first” (10:31). In the house of Capernaum, he seated the child doing the service in the place of honor. Now he teaches his apostles that it is by serving that they will share in his messianic dignity.

Bartimaeus

The journey to Jerusalem ends as it began: with the healing of a blind person. Bartimaeus reminds us of the blind anonymous person at Bethsaida, but there are differences. With Bartimaeus, Jesus doesn’t have much work to do. It is as if the Holy Spirit inspires, enlightens and animates him. Bartimaeus sees clearly from the start what Jesus has patiently taught his disciples. He was not ashamed of his poverty. His dignity is his faith and confident trust. He believes in the reign of Messiah. He stands up and follows him.

Jesus, his disciples and a large crowd left Jericho, the last stop before Jerusalem, when a beggar sitting by the roadside made them stop. He didn’t need to be brought to Jesus by others like the blind man of Bethsaida (8:22). He took the initiative. “When he heard that it was Jesus of Nazareth [who was passing by], he began to shout out and say, ‘Jesus, Son of David, have mercy on me!’” (10:47). He was blind, but in reality he

saw, in Jesus he recognized the messiah. He was already crying out what the crowd of disciples will soon proclaim at the gates of Jerusalem: “Blessed is he who comes in the name of the Lord! Blessed be the coming kingdom of our father David!” (11:9–10).

Now these same disciples try to silence him. They hinder him from coming to Jesus, just as they stopped the children from coming to him. For them, he doesn’t count. He is too poor to be respected. They do to him what they want. They treat him like a nasty child — and he may indeed have been quite young since he will jump up to come to Jesus.

Bartimaeus didn’t allow anybody to silence him. He cried out even louder: “Son of David, have mercy on me!” One may wonder why Jesus, who forbade the disciples to say that he is the Messiah, now accepted that Bartimaeus called him “son of David”. Was it because Bartimaeus did not try to impose his views on Jesus as Peter did? He only asked for mercy and for sight restored, while Peter stood as an obstacle in the way of Jesus.

As Jesus had noticed the silent child in the house at Capernaum, he paid attention to the beggar sitting by the roadside. He called him, and there is the same reversal of the situation as in Capernaum. The marginalized person is suddenly the focus of attention. Everyone came near and wanted to encourage him: “Take heart, get up, he is calling you!” (10:49).

“Throwing off his cloak, he jumped up and came to Jesus” (10:50). He stood up as Jesus will rise from the dead. His energy prefigures the power of the resurrection. “What do you want me to do for you?” (10:51) This is the typical question the emperors asked those whom they received in audience. It recalls the previous scene when Jesus asked James and John the same: “What do you want me to do for you?” (10:36). But there is a difference. The two brothers were quite demanding: “Mas-

ter, we want you to do for us whatever we ask of you” (10:35). Bartimaeus came to Jesus and said nothing. It was only when Jesus said: “What do you want me to do for you?” that he replied: “Rabboni, that I may see!” (10:51). James and John had asked to sit on thrones to the right and left of Christ. Bartimaeus, who was sitting in the dust of the roadside, sprang up and only asked to see.

Jesus said to him, “Go, your faith has saved you!” (10:52). He didn’t have to teach him at length, Bartimaeus was taught by the Holy Spirit. And as soon as his eyes were opened, and without even Jesus telling him, “he followed him on the way” (10:52). He did not accompany Jesus as long as the Twelve. He came last, and became first (10:31).

Thus Jesus taught his disciples to walk with their heads held high. He patiently made them understand that it is not social status, achievements or merits that make the dignity of a human being. Bartimaeus was a beggar, but he had his dignity. He jumped to his feet as if to announce that Jesus will stand up from the dead. And he followed him with his head held high.

May we see the glory of God on the cross of Jesus, and in its light see the inalienable dignity of every human being, especially of those who are ignored and to whom others do whatever they wish. “Awake, sleeper, rise from the dead, and Christ will be your light” (Ephesians 5:14).

* * *

Nicholai Velimirovich:

The Great War and America 1915–1918°

Irinej Dobrijevic

Bishop of Eastern America

The Serbian Orthodox Church, New York

✉ diocese@easterndiocese.org

Abstract: The unique and broadly encompassing embrace of Nicholai Velimirovich, an inspired, charismatic and erudite individual, is difficult to succinctly present within the limitations of a single essay. Therefore, his religious and socio-political witness to America, concerning the plight of the Serbs during The Great War, as well as the response of his American contemporaries, institutions and media to him the person and to his message, shall be the focal point of this presentation. Nicholai's distinct mission to America in 1915 must be understood in its proper historic context, as aspects of the same do remain as relevant today, as they were in their day.

Key words: The Great War, Nicholai Velimirovich, America.

Introduction

His academic background is scholarly and distinguished. He was a prolific writer and an eloquent orator; an inspired theologian and poet; a prophet and a visionary; a mystic and an apologist; an effective pastor and intellectual; as well as a skilled diplomat and Christian statesman. He was, without a doubt,

^o The previous version of this paper was published in Vidakovic Petrov 2018, 229–237 (see bibliography below).

the harmonious embodiment of faith and culture, Christianity and patriotism. The testimony of this extraordinary person has been the subject of voluminous and often, conflicting writings. In the Serbian Orthodox Church, he is regarded as the “New Chrysostom” and, to his American contemporaries, he was known as a “Second Isaiah.”

Nicholai’s collective works have been assembled into an encyclopedic set of volumes, spanning the various languages and traditions he had come to master. Nicholai was fluent in seven languages. His works always evoke the eternal and never the temporary. Each work is universal, including within itself various and diverse elements and covering numerous aspects and concerns. Nicholai was himself the patristic embodiment of an Orthodox intellectual and philanthropist, freely lecturing in the halls of the world’s most eminent universities, and as comfortably addressing royalty, as the simplest among his flock.

An American Mission — 1915

In the summer of 1914, with the outbreak of The Great War, subsequently known as World War I, the Balkan Peninsula was hurled into complete and utter turmoil. The Serbian nation was in dire need of a charismatic leader to help them bridge this international crisis. For this purpose, the young hieromonk, Dr. Nicholai Velimirovich, professor at the Theological Faculty of the University in Belgrade, was commissioned by the Royal Government of the Kingdom of Serbia, on an official diplomatic mission to Great Britain and the United States, to foster awareness and recruit support for the suffering Serbian people. He was received everywhere with full honor and dignity. Nicholai effectively displayed his keen political astuteness, not only in addressing the issue of the Serbs, but also by directing his attention to the cause of world peace and methodologies given unto political ideals. At his influence, the British Parliament voted to accept the emerging South Slav state into the League of Nations.

By the second half of June in 1915,¹ Nicholai Velimirovich arrived in America, together with Dr. Dushan Grgin; Mr. Raka Majstorovich, a chemical plant director; Lt. Col. Jevrem Popovich from Kragujevac, who, as noted, was missing one hand; and 18 other young men, who were to review various materials and receive military supplies (Vukovic 1990, 89–90). However, Nicholai's express purpose was to gather the émigré Serbs, Croats and Slovenes in solidarity, given their common plight in the Austro-Hungarian Empire, from which many had fled to America. Simultaneously, Metropolitan Dimitrije of Belgrade charged Nicholai with visiting Serbian parishes throughout Northern America. Permission was secured for the same from Archbishop Eudokim of the Aleutian Islands and North America, being that the Serbian parishes were under the jurisdiction of the Russian Orthodox Mission of North America.

Publications

A man of letters, immediately upon their arrival, Nicholai published in the “Serbian Daily” an article titled, “200,000 Serbs perished for Freedom”. Among all else, he noted “That self-defense must have been a necessity for the cost was expensive. Serbian justice must have been great, both human and Divine, for the cost was expensive. Serbia is stronger and fresher than ever.” As such Nicholai quickly embarked on a lecture tour in order to familiarize Americans with the suffering of the Serbian people in their struggles for freedom (Vukovic 1990, 90).

As part of his pan-Slavic endeavors, he published two articles in *Living Church: The Weekly Herald of Slavic Christianity*, titled, “The Highest” and “Moses”. In “The Highest”, he notes that he has come to this world, where “work is prayer to God; where work is poetry; where work is life. ‘Work as long as you

¹ According to Milkic 2016, 95, Nicholai was in the United States from April, 1915 to autumn, 1915. Nicholai was, however, in London from April to June, 1915 and then again from autumn, 1915 to April, 1919.

have light!’ America has completely fulfilled this commandment of the Teacher.” (Velimirovich 1915, 3).

Philanthropic Endeavors

Nicholai Velimirovich, thereafter, became an instrumental member of the “Serbian Relief Committee”, headquartered at 70 Fifth Avenue in New York and organized by honorary Serbian Consul General to the United States, Professor Dr. Michael Idvorsky Pupin of Columbia University, and recently-elected President of the Central Committee of the Serbian National Defense (cf. Zivojinovic 1984, 49). Independently, and as a member of the “Serbian Relief Committee”, Nicholai solicited desperately need funds, which, cumulatively, according to some historians, amounted to 140 million dollars in order to assist the suffering population of Serbia.²

On July 1st, Nicholai met with Mrs. Helen Losanitch-Frothingham, the appointed Serbian Red Cross delegate to America, also a member of the “Serbian Relief Committee”, who was soliciting funds throughout America and Canada for both entities. At the time, she was visiting New York City and staying at the Women’s University Club. Her reputation as a philanthropist was such that she even managed to enlist in her committee, those dismissed by New Yorkers, as the *nouveau riche* of Chicago, such as Mrs. McCormick and others, whom she deemed, “most helpful, courteous, generous and kind” (Frothingham 1970, ix and 24).

In her book, *Mission for Serbia: Letters from America and Canada 1915–1920*, Helen notes how she had been expecting Fr. Nicholai and that they spoke for nearly three hours. She found him to be deeply spiritual and quite knowledgeable of life and human beings. He conveyed the distressing news from Serbia, the “terrible mortality from typhus and the acute problem of

² This figure is noted in Grcic and Gnjata 2004, 75.

the uncared for orphans”. The conversation continued as he conveyed, personally from his own family, “four of my relatives have already died in Machva, and eight have perished from typhus”. He urged her to continue her work, as there was so much more to be done (Frothingham 1970, 25).

Reflecting in her book, *Mission for Serbia: Letters from America and Canada 1915–1920*, published in 1970, she describes Nicholai, as “one of the most outstanding personalities of the Serbian Orthodox Church of modern times. He was a philosopher, theologian, writer, poet, and eloquent preacher. During World War I he became well known in England and the United States for his sermons delivered in the Anglican and Episcopal churches” (Frothingham 1970, 25).

Her work was quite selfless and truly noteworthy. Helen, who arrived in her early twenties, travelled for her cause from early 1915 to 1921, often alone, under conditions that are now unimaginable. She was able to garner introductions to women of great standing and solicit the likes of Mrs. John Henry Hammond, Mrs. Colgate Hoyt, and Mrs. J. P. Morgan. She refers to Mr. Murry Coggeshall, a very successful banker in New York, as a great asset, “for he is widely known for his integrity and great financial ability”. They spoke for well over two hours with regard to the situation in Serbia. As a reputable business man of such standing, according to her, he would not waste his time in trivial discussions. It was the tragic plight of Serbian war orphans that concerned him most, as he had tremendous sympathy for children. And the ability to help Serbia’s poor children gave Helen great satisfaction and fulfillment in life (Frothingham 1970, ix, 26–27, 103, 217 and 287–288).

In light of the growing number of impoverished war orphans, by September 1915, Nicholai, together with other members of the “Serbian Relief Committee”, formed the “Serbian Child Welfare Association” (Grcic and Gnjata 2004, 96) to aid the many homeless, destitute and orphaned children throughout Serbia, who were also great assisted by Helen Losanitch-Frothingham.

The Anglican Communion

According to Canon Edward N. West, former Sub-Dean of St. John the Divine Cathedral in New York, renown liturgist and heraldic authority, prior to the 1915 arrival of Hieromonk Nicholai, the Anglican Communion viewed with remoteness the “exotic Eastern Orthodox Faith”. In his “Recollections of Bishop Nicholai”, whom he befriended and greatly admired,³ West writes how it was Nicholai who was personally responsible for the unveiling of Orthodoxy to the various Christian denominations, particularly the Anglican Communion in Great Britain and the United States.

As such, Westminster Abbey had invited the most attractive and literate priest of Serbian Orthodoxy of his day to come to London in early 1915 and lead Englishmen in the Way of Saint Sava:

“The First World War brought a sudden and profound concern for the imperially throttled Serbs, and, as a result . . . Nicholai Velimirovic[h] came, and in three months left an impression that continues to this day. His vision of the Church as God’s family, as over against God’s empire, simply shattered the West’s notion of what it had regarded as the Caesaro-Papism of Eastern Orthodoxy.”⁴

Dr. William Manning, rector of the prestigious Trinity Church on Wall Street, subsequently, invited Nicholai to New York. The

³ Canon West commissioned one of the first known icons of Bishop Nicholai, immediately following his repose in 1956, which became the standard for most latter icons.

⁴ Cited according to 1979 *Calendar of the Serbian Orthodox Church in the USA and Canada* 1979, 84.

end result was ‘electrifying’, according to Canon West. A lasting and deep personal affection developed between Drs. Manning and Velimirovich, who was to become Bishop of Zhicha in 1919. Thereby, William Manning invited him back to the United States in 1921, requesting his presence at his own consecration as Tenth Episcopal Bishop of New York (Dobrijevic 1979, 13–16). The tangible fruition of this remarkable Christian friendship was evidenced in the gifting of the Trinity Chapel in New York to the Serbian Orthodox Church, later to become the St. Sava pro-Cathedral of New York, in 1943.

Fiery Homilies and Rousing Lectures

Nicholai took advantage of this initial American visit to travel extensively throughout the United States. At every major city which he visited, Nicholai delivered outstanding homilies and speeches that captivated his American audiences by oratory and presence. Having returned from a triumphal visitation to California, as a certain Mr. Rankovich noted, “he swept clean everything before him” (Vukovic 1990, 90).

Nicholai in a letter dated July 14th, 1915 to Hieromonk Aleksija Savich, Serbian parish priest in Pittsburgh, wrote, “I received the invitation for your gathering in Pittsburgh, and I will be there God-willing, on Saturday... I anticipate that you will do everything on your behalf so that your gathering will be to the pride of the Serbs and not an embarrassment”. As he was concerned that various factions would vie for influence at the gathering, Nicholai requested that one of the conveners, a Mr. Vukorovich, and others, work together in harmony for the success of the proposed gathering (Vukovic 1990, 90).

Six days following, Nicholai and Rev. Savo Vojvodich, together with Messrs. Maksim Relich and Joseph Smith, summoned a gathering of South Slav clergy for August 24th at the LaSalle Hotel in Chicago, noting in their invitation:

“Very Reverend brother in Christ, in these fateful days for our South Slav peoples, when our brethren in Europe are fighting for the honor of the entire Slavic race and when our people in America on numerous occasions up until now have declared themselves in favor of the liberation and unification of our nations, even we South Slavic clergy must come to an agreement, as to what we at this moment can achieve in solidarity for our general national being.

As this invitation is of exclusive national importance, and that being the greatest, you are requested to come without excuse.”⁵

That same day, being August 20th, Nicholai wrote to Hieromonk Aleksija in Pittsburgh:

“Do not rebuke this invitation of mine. If it were to concern my personal life, I would not dare to engage you from Pittsburgh to Chicago. However because of our people I would like to do this.

The 24th of this month on Tuesday (being the most convenient day for clergy) there will be a gathering here in Chicago of South Slavic clergy. You know all of the statements, which the people have given up until now at our gatherings. However the pastors of the people have kept silent. Now they must speak up. In so doing they will aid Serbia and thwart Austria. And you have always desired that.

I will endeavor in every way, so that your expenses from Pittsburgh to Chicago will be eased.

From here we will go together there.

⁵ Cited according to Vukovic 1990, 91.

However, come without excuse. The work is very, very important.”⁶

There appears to be little evidence as to the outcome of this pan-Slavic gathering of clergy in Chicago, save for a notation, “the majority of the gathered Serbs, Croats and Slovenes upheld the idea of a South Slav state.”⁷ What seems obvious here is the divide between those clergy who were in favor of South Slav unification, and those who preferred to remain with their own, such as Croatian clergy who, despite Austrian imperial annexation, either publically or secretly, held memorial services for Emperor Franz Joseph, who died on November 21st of the following year, 1916 (Milkic 2016, 96). Along the same divide, the Serbs of Chicago who, listening to Nicholai speak, were recorded as having been emotionally roused to the point of giving him a standing ovation, noting: “For those were flaming words interwoven with the Gospel, the Way of Saint Sava and Serbian nationalism” (Dobrijevic 2007, 459).

Apogee: War and Diplomacy

On August 29th, Professor Michael I. Pupin, chaired a historic meeting at the Amsterdam Opera House in New York City with Hieromonk Nicholai as his principal speaker. They were joined by several hundreds of South Slavs, Serbs, Croats and Slovenes, whose people were still under the flag of the Dual Monarchy. The thrust of this gathering was to evoke sympathy for the Serbian nation in view of her plight during the Great War (“Many Slavs Here Declare for Allies” 1915, 2). Among those assembled were the representatives of 29 South Slavic newspapers in America (Vukovic 1990, 90).

⁶ Cited according to Vukovic 1990, 91.

⁷ Bigovic, Radovan, as cited by Milkic 2016, 96.

The meeting was opened with the playing of the Serbian and Montenegrin national anthems by Croatian Sokol String Band, which aroused great enthusiasm, as reported the following day by the New York Times. In his opening remarks, the chairman represented the war as being, to a great extent, a conflict of economic and political aspirations of the Austro-Germanic nations and the Allies. “Germany needed the Belgian coast,” he stated, while “Austria needed an outlet to the Aegean. Belgium and Serbia were in the way” (“Many Slavs Here Declare for Allies” 1915, 2). Though Pupin, unlike Nicholai, was not a proponent of the creation of a South Slavic state (Milkić 2016, 96), he evoked substantial ovation when he declared that “all the southern Slavs of Austria were strongly on the side of the Allies” (“Many Slavs Here Declare for Allies” 1915, 2).

The principal speaker was Dr. Velimirovich, from the Theological Faculty of the University of Belgrade, which was closed due to the war. He spoke at great length of the justice of the Serbian aims and the misdeeds of the Austrians. He then went on to predict the possibility of uniting the Serbs, Croats and Slovenes in Austria with the present Serbia and Montenegro in a new federal kingdom. This same idea was upheld by other speakers such as Messrs. Juro Boskovich, President of the Croatian Athletic Union; Anton Tanaskovich of the Croatian paper, *Hrvatski Svijet* (*Croatian World*); and Frank Sakser. None of the speakers, however, offered practical measures toward such a union (“Many Slavs Here Declare for Allies” 1915, 2).

Regarding Nicholai and his presentation, Rankovic records the following observation: “Exceptional language, clear as crystal, rich in expressions. Arguments as heavy as a mallet, and in a certain manner, a skillful man, was Fr. Nicholai against an iron anvil.” In illustrative manner, among all else, Nicholai stated:

“When Americans ask you if you Serbs, Croats and Slovenes are one people, do not say that you are. Tell them when we speak we need to have a translator. Our customs are entire-

ly different. . . Do not tell them that we are one. For if you tell them that we speak the same language, they will ask you: Then why aren't you together? They will laugh at you, they will make fun of you. Hide your shame, and tell them that we do not know one another. . . My brethren from Austria, I bear greetings from Mother Serbia, a burdened martyr, who with tears washes the blood from her wounds, she is driven, deeply immersed in her concern, she thinks of you. She greets you and asks nothing from you, save only that you extend your hand in friendship and in sonship.”⁸

As it were, included in this gathering were those individuals whose patriotism was not a healthy patriotism, regardless of which side of the South Slav unification they upheld. Most certainly, this was not lost on Nicholai. A certain person, known to be a socialist, was heard by him to have said, “Priest, if your every word were to cost a cent, I would not spend as much” (Vukovic 1990, 90).

Notwithstanding, the message of the following telegram was adopted by acclamation and sent from the gathering to President Woodrow Wilson:

“The Southern Slavs—Serbs, Croatians, and Slovenes—in session at the national South Slavic meeting convened in Amsterdam Opera House this day Aug. 29, extend to Your Excellency greetings and express their fullest confidence in the political wisdom of your Government. They are ready to follow you if called upon in time of stress and foreign aggression which may aim a blow at the powers and foundations of our democratic institutions.”⁹

⁸ Cited according to Vukovic 1990, 90.

⁹ Cited according to “Many Slavs Here Declare for Allies” 1915, 2.

Separate resolutions, which were also adopted by the meeting, a set of which was sent to the Foreign Ministers of each of the Entente Powers, declared that “all Slovenians, Croats and Serbs consider the struggle of Serbia as their struggle, and the ideal of Serbia as their ideal. We all unanimously ask from the coming peace conference—and we ask your Excellency to assist us in this—that not one foot of the South Slavic land remain under a foreign potentate.”¹⁰

Another noted passage in the resolutions, read:

“We give our word today that we shall with all legal means assist the struggle of the free Slavs and their allies; that we shall work for a firmer unification among ourselves; that we shall not seek to impede with strikes these American concerns which are supplying England, France, Russia and their allies; that we shall keep away from foreign agents, either honest or dishonest, and that we shall arouse all our brethren from their servile torpor with a declaration for liberty.”¹¹

A response to the resolutions of the meeting at the Amsterdam Opera house, inevitably came at the urging of Secretary of State Lansing,¹² who on July 26th, 1918 issued an appeal that on the fourth anniversary of the Austrian declaration of war against Serbia, “American people of all faiths and creeds to assemble in their places of worship on Sunday, July 28, to voice their sympa-

¹⁰ Cited according to “Many Slavs Here Declare for Allies” 1915, 2.

¹¹ Cited according to “Many Slavs Here Declare for Allies” 1915, 2.

¹² According to Ostojic-Fejic 1994, 175, it seems that the honoring of Serbia, on the fourth anniversary of the Austrian declaration of war against Serbia, had been initiated by Minister L. Mihailovich (Serbian emissary). Further, predicated on declassified State Department archival material, it had been supported by M. Pupin, on behalf of “Sloga.” Only, then did it catch the attention of the Assistant Secretary of State W. Phillips, who forwarded it up the channels. The text of the proclamation was composed by Alvey A. Adee.

thy for the people of Serbia and their oppressed and dominated kindred in other lands.”¹³

Following suit, on July 28th, 1918 President Woodrow Wilson presented a message to the American people.¹⁴ It was read in churches throughout the country and published in virtually all major newspapers. The Serbian flag was raised at the White House and many public buildings in the nation’s capital. The message read:

“To the People of the United States:

On Sunday, 28th of this present month, will occur the fourth anniversary of the day when the gallant people of Serbia, rather than submit to the studied and ignoble exactions of a pre-arranged foe, were called upon by the war declaration of Austria-Hungary to defend their territory and their homes against an enemy bent on their destruction. Nobly did they respond.

So valiantly and courageously did they oppose the forces of a country ten times greater in population and resources that it was only after they had thrice driven the Austrians back and Germany and Bulgaria had come to the aid of Austria that they were compelled to retreat into Albania.

While their territory has been devastated and their homes despoiled, the spirit of the Serbian people has not been broken. Though overwhelmed by superior forces, their love of freedom remains unabated. Brutal force has left unaffected their firm determination to sacrifice everything for liberty and independence.

It is fitting that the people of the United States, dedicated to the self-evident truth that is the right of the people of all na-

¹³ Cited according to “Appeals to Americans to Pray for Serbians” 1918, 4.

¹⁴ Declassified State Department archival material 1–8–58 of July 17, 1962.

tions, small as well as great, to live their own lives and choose their own Government, and remembering that the principles for which Serbia has so nobly fought and suffered are those for which the United States is fighting, should on the occasion of this anniversary manifest in an appropriate manner their war sympathy with this oppressed people who have so heroically resisted the aims of the Germanic nations to master the world. At the same time, we should not forget the kindred people of the Great Slavic race — the Poles, the Czechs and Jugo-Slavs, who, now dominated and oppressed by alien races yearn for independence and national unity.

This can be done in a manner no more appropriate than in our churches. I, therefore, appeal to the people of the United States of all faiths and creeds to assemble in their several places of worship on Sunday July 28, for the purpose of giving expression to their sympathy with this subjugated people and their oppressed and dominated kindred in other lands, and to invoke the blessings of Almighty God upon them and upon the cause to which they are pledged.

The White House, July, 1918.”

It is of interest that the New York Times, on that same July 28th, carried an article, titled, “Dedicate the Flag of a New Nation: Emblem of United Jugoslavia Unfurled for the First Time in Washington”. It notes that on July 4th, 1918 a ceremony was held in behalf of the Serbs, Croats and Slovenes in America, where-in Serbian Minister, Dr. Lioubomir Michailovitch raised the flag as the Jugoslav National Orchestra played the Serbian anthem. He followed as principal speaker, drawing a correlation between the principles of American Independence Day and the South Slavic struggle for independence and unification (“Dedicate the Flag of a New Nation” 1918, 8).

Hieromonk Nicholai's mission was, indeed, overwhelmingly successful. America sent over 20,000 freedom-loving Slavic volunteers, most of whom fought heroically at the Salonika Front, and later became known as "The Third Army of Bishop Nicholai" (Heppel 2003, 34). Additionally, hundreds of thousands of dollars in aid was sent to their suffering brethren in their Fatherland. As a result in 1918, the Salonika Front was breached and Serbia liberated, paving the way for the Allied Victory, thus ending World War I.

Conclusion

It may rightfully be concluded that Nicholai's mission was productive in terms of the vast amount of philanthropic aid which he solicited, the volunteers who enlisted, and the awareness that he raised for Serbia and for her bold and selfless cause. Rightfully, it has been stated, that Nicholai did more for Serbia for her plight and cause, than the whole of Serbia's then diplomatic corps put together.

In his own words, reflecting on his diplomatic mission to America during the Great War, the then Bishop of Ochrid, wrote:

"Five years ago, I was in America. I was sent then on behalf of the Serbian government, to visit the numerous South Slavic colonies in this land, so that I could explain to our people the importance of the titanic battle: which small Serbia lead against the great Austrian Empire. With their numerous resolutions the Yugoslav people at that time declared themselves in favor of Serbia and its ideals."¹⁵

Presently, celebrating the Centennial of President Woodrow Wilson's Declaration of July 28th, 1918 regarding Serbia, his

¹⁵ Cited according to Vukovic 1990, 91.

words continue to resonate with perfect clarity concerning Serbian–America relations:

“It is fitting that the people of the United States, dedicated to the self-evident truth that is the right of the people of all nations, small as well as great, to live their own lives and choose their own Government, and remembering that the principles for which Serbia has so nobly fought and suffered are those for which the United States is fighting, should on the occasion of this anniversary manifest in an appropriate manner . . . and to invoke the blessings of Almighty God upon them and upon the cause to which they are pledged.”

Serbia suffered the worst casualties, as a proportion of its population, of all nations in World War I. Out of a population of 4 million, Serbia lost 1.1 million people in the war, or 27% of its population and over 60% of its male population. 265,000 Serbian soldiers died or 25% of all mobilized men (Pajic 2015). To understand this, is to understand Serbia’s selfless sacrifice as a vital component of the victorious conclusion of the Great War.

Endeavoring to present Nicholai’s providential mission on behalf of Serbia to America in 1915, together with the altruistic efforts of the eminent likes of Professor Michael I. Pupin and Mrs. Helen Losanitch-Frothingham, in light of the Centenary of President Wilson’s message, leading to the breaking through of the Salonica Front, the liberation of Serbia, and the conclusion of World War I, is to revisit Serbian–American relations today, in the faithful light of Serbia and her Diaspora yesterday.

* * *

Bibliography

Sources:

- “Many Slavs Here Declare for Allies.” 1915. *The New York Times*, Vol. LXIV, No. 21,037 (Monday, August 30, 1915): 2.
- “Appeals to Americans to Pray for Serbians.” 1918. *The New York Times*, Vol. LXVII, No. 22,099 (Saturday, July 27, 1918): 4.
- “Dedicate the Flag of a New Nation.” 1918. *The New York Times*, Vol. LXVII, No. 22,100 (Sunday, July 28, 1918): 4.
- 1979 *Calendar of the Serbian Orthodox Church in the USA and Canada*. 1979. Chicago: The Clergy Brotherhood.
- Declassified State Department archival material 1–8–58 of July 17, 1962. National Archives and Records Administration, Records of the Department of State.

Literature:

- Dobrijević, Irinej. 2007. “Saint Nicholai of Zhicha: A Contemporary Orthodox Witness.” *Philotheos: International Journal for Philosophy and Theology*, Vol. 7 (2007): 456–462. <https://doi.org/10.5840/philotheos2007733>.
- Dobrijevic, Irinej. 2018. “Nicholai Velimirovich: The Great War and America 1915–1918.” In *The Great War 1914–1918: The Kingdom of Serbia, The United States of America and the Serbian American Diaspora*, edited by Krinka Vidakovic Petrov, 229–237. Alhambra: Sebastian Press.
- Dobrijevic, Mirko (later, Bishop Irinej). 1979. “Nicholai at St. Tikhon’s 1951–1956: The ‘Forgotten’ Years of His Life.” BA Thesis. South Canaan, PA: St. Tikhon’s Orthodox Theological Seminary.
- Frothingham, Helen Losanitch. 1970. *Mission for Serbia: Letters from America and Canada 1915–1920*. Edited by Matilda Spence Rowland. New York: Walker and Company.
- Grcic, Mirko, and Gnjato, Rajko [Грчић, Мирко Д. | Њато, Рајко]. 2004. „О националном раду Михајла Пупина = The Role of Michael Pupin in Solving of Serbian National Question“. *Гласник Српској географској друштва = Bulletin de la Société serbe de géographie*, Vol. LXXXIV, бр. 2 (2004): 71–82. <https://doi.org/10.2298/GSGDo402071G>.
- Heppel, Muriel. 2003. *George Bell and Nicholai Velimirovich: The Story of a Friendship*. Translated to Serbian by Matej Arsenijevic. Cetinje, Sve-

- tigora [= Хепел, Мјуријел. 2003. *Џорџ Бел и Николај Велимировић: њрича о једном њријатњелству*. Са енглеског превео Матеј Арсенијевић. Библиотека „Свети Петар Цетињски“, коло „Исток–Запад“, књ. 1. Цетиње: Светигора].
- Milkić, Miljan [Милкић, Миљан]. 2016. *Верска служба у српској војсци у Првом светском рату*, Библиотека „Војна књига“, књ. 2047. Београд: Медија центар „Одбрана“.
- Ostojic-Fejic, Ubavka [Ostojic-Fejic, Ubavka]. 1994. *Sjedinjene Američke Države i Srbija: 1914–1918*. Studije i monografije / Institut za savremenu istoriju. Beograd: Institut za savremenu istoriju, 1994.
- Pajic, Bojan. 2015. “Serbia in the Great War 1914–18.” Melbourne, February 2, 2015 [cf. also Serbian Orthodox Church Australia and New Zealand. 2015. “Exhibition: Serbia in the Great War.” Monday, August 31, 2015. <https://soc.org.au/en/news/272-exhibition-serbia-in-the-great-war>].
- Velimirovich, Nicholai [Велимировић, Николај]. 1915. *I Hajvishi — II Mojselj*. Жива Црква: Недељни гласник Словенског хришћанства, No. 4. New York.
- Vidakovic Petrov, Krinka, ed. 2018. *The Great War 1914–1918: The Kingdom of Serbia, The United States of America and the Serbian American Diaspora*. Alhambra: Sebastian Press.
- Vukovic, Sava, Bishop of Sumadija [Вуковић, Епископ шумадијски Сава]. 1990. „Мисија јеромонаха др Николаја Велимировића у Америци 1915“. *Календар Црква* (Београд 1990): 89–90.
- West, Canon Edward N. 1979. “Recollections of Bishop Nicholai.” In *1979 Calendar of the Serbian Orthodox Church in the USA and Canada*. Chicago: The Clergy Brotherhood.
- Zivojinovic, Dragoljub [Живојиновић, Драгољуб Р.]. 1984. „Југословенске земље у политици Сједињених Америчких Држава до 1918. године“. *Зборник Мајнице српске за историју = Proceedings of Matica Srpska for History*, Vol. 29 (1984): 49–68.

* * *

Read Online

From the Small Serbian Monastery to the London Cathedral: Father Nicholai Velimirovich on a Mission to Great Britain in the First World War

Slavica Popović Filipović

Serbian Medical Society, Section for History of Medicine

Belgrade, Serbia — The Sunshine Coast, Australia

✉ slavica.popo@yahoo.com

„Nothing painted by Giotto attains the beauty of the angel
from the Mileševa monastery a Serbian royal foundation.“

*Arthur Evans, English archaeologist, the president of the Royal Archaeological
Association, one of the founders of the Serbian Relief Fund*

Abstract: The life and work of father Nicholai Velimirovich (1880–1956) is a limitless historical source, which has been encouraging, for the past 100 years, various researches in the Serbian, English, and other languages around the world. Velimirovich, as a person, and his numerous writings can be viewed from different aspects. This article, that is dedicated to father Nicholai Velimirovich, is an attempt to highlight his mission and role in the Great Britain during the First World War. In order to better understand the importance of his mission, we have described the establishment and operation of the Serbian Relief Fund, the Committee of the Serbian Red Cross Society, and the Scottish Women’s Hospitals in their medical and humanitarian missions for the Serbian people in the Great War.

Apart from the significant role of father Nicholai Velimirovich, we remember many other great humanists and humanitarians working with and

within these various medical and humanitarian missions. With their unforgettable achievements they helped treat people and to mitigate the terrible suffering of the Serbian people during the great epidemic of typhus in Serbia, and during the great Exodus through the rugged Albanian mountains, during the exile on Corfu, at the Salonica Front, North Africa, Corsica, and France, as well as on the Russian Front, and in Dobruja and even after the Great War. As a representative of the small Serbian nation, father Nicholai Velimirovich held arousing speeches, religious sermons, and wrote numerous literary religious writings, and thereby he confirmed that in the midst of wartime conflagration it is possible for great humane achievements to appear. That is why that impressive spiritual dimension of the mission, which included father Velimirovich and his contemporaries, did not cease to continue to inspire historians, writers and other authors — in the past, present, and the future.

Key words: Nicholai Velimirovich, The Great War, Great Britain, Serbian Relief Fund, Scottish Women's Hospitals.

Од малог српског манастира до лондонске катедрале: Отац Николај Велимировић у мисији у Великој Британији у Првом светском рату

Славица Поповић Филиповић

Секција за историју медицине Српског лекарског друштва
Београд, Србија — Саншајн Коуст, Аустралија

„Ништа што је насликао Ђото не достиже лепоту анђела
из српске краљевске задужбине, манастира Милешева.“

*Аријур Еванс, археолог, председник Краљевској археолошкој
друштва, један од оснивача Српској пошторној фонда*

Апстракт: Ово истраживање, посвећено оцу Николају Велимировићу, усредсређено је на његову мисију и улогу у Великој Британији током Првог светског рата. Да бисмо боље разумели значај његове мисије,

описали смо оснивање и рад Српског фонда за помоћ, Одбора Српског друштва Црвеног крста и болница Шкотске жене у њиховим медицинским и хуманитарним мисијама за српски народ у Великом рату.

Кључне речи: Николај Велимировић, Велики рат, Велика Британија, Српски потпорни фонд, Болнице шкотских жена.

Увод:

Јеромонах Николај Велимировић у освит Првог светског рата у Нишу

Почетак Првог светског рата затекао је јеромонаха Николаја Велимировића у манастиру Раковица, одакле га судбина води у Ниш, у ратну престоницу Краљевине Србије. Из Београда у Ниш су прешли Влада и Народна скупштина, чланови страних дипломатских представништава. Према литератури, априла 1915, отац Николај Велимировић је био позван на разговор код Николе Пашића, српског председника владе. Том приликом Никола Пашић је, у име Српске владе, саопштио Велимировићу да га шаље у Енглеску и Америку, на мисију у одбрану српског рода. На питање оца Николаја шта ће тамо радити, уследио је одговор: „Ка’шће ти се само, Никола“.

„У великим историјским тренуцима, судбина додели сваком улогу, и не пита“, записао је Милош Црњански. Отуда из мале и напаћене Србије, с вишевековном историјом слободарства, доктор Никола Велимировић, духовног имена јеромонах Николај, напушта манастирске двери и као богоугодни човек и велики српски духовник, полази у значајну мисију, преко Ламанша и Атлантика. Уместо планираних пар месеци, Велимировић је у Великој Британији и Америци провео период од априла 1915. до априла 1919. године. Из Лондона је отишао у Америку, где је боравио од јуна до септембра 1915. године. У Лондону и другим британским градовима, у време Првог светског рата, отац Ни-

колај Велимировић је заједно са српским дипломатама и бројним интелектуалцима, бранио хришћанска права српског народа. Мада је отац Николај Велимировић више познат по свом духовном животу, овај рад посвећујемо његовом друштвеном, патриотском и хуманитарном раду.

Оснивање Српског потпорног фонда у Лондону, септембра 1914.

„Врлина је као жеђ, кад човек почне да је пије, све више жедни и све више тражи да је пије. Онај, који почне вежбати врлину милосрђа не зна меру у томе нити признаје икакву меру.“

Николај Велимировић

Оснивање и деловање Српског потпорног фонда је имало велику улогу у медицинској и хуманитарној помоћи Србији у Првом светском рату. Оснивање Српског потпорног фонда (*The Serbian Relief Fund*), у Лондону, 23. септембра 1914. године, покренули су пријатељи српског народа у Великој Британији. Српски потпорни фонд је деловао под патронством Краљице, за председника је имао почасног епископа Лондона, док је председавајући био господин Бертрам Кристијан, секретар Ситон-Вотсон и благајник сер Едвард Бојл.

Деловање Српског потпорног фонда (даље у тексту СПФ), подржале су угледне личности британског друштва: сер Артур Џон Еванс (*Sir Arthur John Evans*, 1851–1941), Роберт Вилијам Ситон-Вотсон (*Robert William Seton-Watson*, 1879–1951), Хенри Викем Стив (*Henry Wickham Steed*, 1871–1956), сер Чарлс Вилијам Чедвик Оуман (*Sir Charles William Chadwick Oman*, 1860–1946), сер Игнациус Валентин Чирол (*Sir Ignatius Valentine Chirol*, 1852–1929), господин Бертрам Кристијан (*Mr. Bertram D. Christian*, ?–1953), Дејвид Лојд

Џорџ (David Lloyd George, 1863–1945), Џорџ Маколи Три-вељан (George Macaulay Trevelyan, 1876–1962), леди Констанс Бојл (Lady Constance Jane Knight Boyle, 1855–1944), сер Едвард Бојл (Sir Edward Boyle, the Second Baronet, 1878–1945), Харолд Темперли (Harold William Vazeille Temperley, 1879–1939), Ноел Едвард Ноел-Бакстон (Noel Edward Noel-Buxton, 1869–1948), Волтер Херингтон Кроферд Прајс (Walter Harrington Crawford Price, 1881–1967), сер Едмунд Џон Монсон (Sir Edmund John Monson, 1883–1969) и други. Донације у новцу, у санитарској опреми и другим помоћима, стизале су од британског народа и земаља Комонвелта, на адресу СПФ у Лондону (The Serbian Relief Fund Depot, 5 Cromwell Road, London, S.W.)

Велики допринос у упознавању британске јавности са Србијом дали су познати британски историчари, новинари и писци. Међу њима посебно су се истакли Роберт Вилијем Ситон-Вотсон, Хенри Викем Стид и сер Артур Џон Еванс, који су учествовали у оснивању и деловању Српског потпорног фонда. Публициста, Хенри Викем Стид (Henry Wickham Steed, 1871–1956), британски новинар био је познат као дугогодишњи сарадник *Тајмса* (*The Times*), уредник часописа *The Review of Reviews*. Сер Артур Џон Еванс (Sir Arthur John Evans, 1851–1941), признат британски археолог, проналазач критске културе је, као председник Краљевског археолошког друштва посетио Србију, обишао многе српске манастире, дивио се српском историјском и културном наслеђу. Између осталог, записао је:

„Ништа што је насликао Ђото не достиже лепоту анђела из српске краљевске задужбине, манастира Милешева.“

[„Nothing painted by Giotto attains the beauty of the angel from the Mileševa monastery a Serbian royal foundation.“]

Шкотланђанин, Роберт Вилијем Ситон-Вотсон (Robert William Seton-Watson, 1879–1951), новинар, публициста и

велики путник је, обилазши многе европске земље, стекао посебно интересовање за словенске народе. Своја интересовања и боље познавање Словена проширио је у „Школи за словенске студије“ (The School of Slavonic Studies), учествовао у њеном оснивању, био један од уредника *Словенској њреџега* (*The Slavonic Review*) и *Нове Европе* (*New Europe*). Како је Ситон-Вотсон био одушевљен победама српске војске у балканским ратовима, посетио је Србију на почетку Првог светског рата, заједно са Џорџом Тревељаном (George Macaulay Trevelyan, 1876–1962), познатим британским историчаром. Том приликом, Ситон-Вотсон и Тревељан су се срели с премијером Николом Пашићем и другим српским политичарима и познатим личностима. Ситон-Вотсон је заволео Србију, по његовим речима „то је земља без разметања и парадирања“. За њега српски центлмен је био српски сељак, коме се посебно дивио и истицао његову храброст у извојевању слободе.¹ Истовремено, Ситон-Вотсон скреће пажњу на велики број инспиративних ратних сведочанства из Србије, објављених из пера британских писаца, новинара и чланова медицинских мисија, који су били најверодостојнији вид промоције српске борбе за ослобођење.

Ситон-Вотсон је истакао велику улогу православног свештенства у неговању и очувању вишевековне српске традиције. Као доказ да је познавао добро епску поезију, важног чиниоца у српској култури, Ситон-Вотсон је српског јунака Краљевића Марка упоредио с Робинотом Худом, енглеским јунаком и Робертотом Брусотом (Robert Bruce, 1274–1329), шкотским националним јунаком. Све ово допринело је да Ситон-Вотсон остави бројна писана сведочанства о Србији, а нека од њих су: *Духовност Србије* (*The Spirit of the Serb* (London: Nisbet & Company Limited, 1915)), *Ослободилачки рат Србије* (*The Serbia's War of Liberation*

¹ R.W. Seton-Watson, “The Spirit of the Serb,” у Nataša Petković, *Britanci o Srbiji 1900. do 1920.*, Biblioteka „Dissertatio“ / Zadužbina Andrejević, 5 (Beograd: Zadužbina Andrejević, 1996), 30–34.

(London: Serbian Relief Fund, 1915)), *Балкан, Италија и Јагранско море* (*The Balkans, Italy and the Adriatic* (London: Nisbet & Company Limited, 1915)) и *Србија јуче, данас и сутра* (*Serbia Yesterday, Today and Tomorrow* (Westminster: Kosovo Day Committee, 1916)).²

Као што смо већ поменули, Ситон-Вотсон је обилазио Србију крајем 1914. и почетком 1915, како би видео шта је потребно српском народу и како му најбоље помоћи. Отуда и Вотсоново велико залагање да подржи рад Српског потпорног фонда, као једне независне хуманитарне организације намењене за помоћ српском народу у ратним страдањима.

Већа сазнања и боље познавање Србије и српског народа у широј британској јавности нису дошла само преко бројних британских историчара, публициста и новинара. У афирмацији и кампањи за српски народ у промоцији српске културе, поред поменутих британских историчара, политичара, новинара и писаца имали су српски интелектуалци у Лондону. У научној и културној модернизацији српског друштва на међународном нивоу велики допринос дали су: Јован Цвијић (1856–1927), географ, професор Велике школе, Богдан Поповић (1863–1944), професор и писац, Матија Бошковић (1864–1950), краљевски српски посланик у Британији, Славко Грујић (1871–1937), српски дипломата, Павле Поповић (1868–1939), књижевни историчар и професор, Гргур Јакшић (1871–1955), дугогодишњи краљевски српски посланик у Паризу, Михаило Гавриловић (1868–1924), историчар, дипломата и архивиста, Војислав М. Јовановић (1884–1968), књижевни историчар, др Тихомир Ђорђевић (1868–1944), историчар и етнолог, др Милан Ђурчин (1880–1960), књижевник, песник, преводилац и публициста, Чедомиљ Мијатовић (1842–1932), историчар, политичар, дипломата, писац и други. Међу виђеним Србима у Лондону, отац Николај Велимировић

² Petković, *Britanci o Srbiji 1900. do 1920.*, 29–37.

је за блиске сараднике имао Чедомиља Мијатовића, дугогодишњег српског посланика, који је живео у Лондону, од 1889. године. Други је био Србин из Херцеговине, Димитрије Митриновић (1887–1953), песник, критичар и филозоф, човек велике енергије и недостижних визија, интелектуалац у седишту политичких и културних прилика у британском, али и ширем европском друштву.

Оснивање и деловање Српског потпорног фонда је посебно имало подршку неколико жена, које су захваљујући својој животној судбини имале прилику да боље упознају Србију и разумеју традицију и обичаје српског народа. Биле су то: госпођа Елизабет Беси Христић (Madam Elisabeth O'Brien Christitch (1861–1933),³ сифражеткиња и писац, срп-

³ **Елизабет О'Брајен Христић** (Madame Elisabeth Bessie O'Brian), Иркиња, писац и сифражеткиња, рођена је у покрајини Лимерик, у Северној Ирској (Bruff, the Northern Ireland). Као писац оглашавала се књижевним прилозима под псеудонимом Бен Хурст. Удајом за Љубомира Христића (1856–1930), српског официра, сина Николе Христића, живела је у Београду, где је родила сина Николу и ћерке Ани и Џени. У Београду, заједно са српским женама, покреће оснивање Српског народног савеза (1906), који је објединио деловање свих српских женских друштава и убрзо постао чланица Међународног савеза жена (The International Council of Women). У балканским ратовима Елизабет Христић је, заједно са ћеркама, радила као добровољна болничарка у једној београдској резервној болници. На самом почетку Првог светског рата, госпођа Христић је у Лондону била међу првима, која се залагала да се помогне Србији, па тако се њен женски апел чуо у разним дописима, објављеним у угледним британским новинама. Српска химна, у преводу Елизабет Христић, објављена у *Тајмсу*, а поводом обележавања Видовдана 1916, умножена је у хиљаде примерака и продавала се као помоћ за Србију. Госпођа Христић је била међу иницијаторима у оснивању Српског потпорног фонда у Лондону (септембра 1914). У саставу СПФ, а и индивидуално, заједно с ћерком Ани залаже се за помоћ српском народу у време кад су многи прекинули дипломатске односе са Србијом. Елизабет и Ани, оснивају медицинску „Мисију Христић“, која је заједно с магацином санитетског материјала деловала у Ваљево 1915. године. Доласком великог повлачења, Елизабет и Ани одбијају да напусте болницу, па тако су једно време радиле у Ваљево, Трстенику, потом у Београду, где у време окупације оснивају народну кухињу. Опширније: Slavica Popović Filipović, *Hrabrost između redova: Ani Hristić u Srbiji i vreme odvažnih / Courage Between the Lines: Miss Annie Christitch in Serbia and the Time of the Brave* (Beograd: Друштво истражара Србије — „Stojan Novaković“, 2015), 290–332.

ска снаха с ђерком Ани Христић (Miss Annie Christitch, 1885–1977), новинарка, дописница *Daily Express*-а, Мабел Данлоп Грујић (Mabel Dunlap Gordon Grouitch, 1881–1956), супруга Славка Грујића, тадашњег секретара Министарства спољних послова, кнегиња Дарија Праг (Daria Pankhurst Wright Pratt, Karageorgevich, 1859–1938), супруга кнеза Алексе Карађорђевића (Prince Alexis Karageorgevitch, 1859–1920), праука вожда Карађорђа Петровића, леди Пеџет (Lady Paget, 1881–1958), супруга сер Ралф Пеџета, британског амбасадора у Србији (1910–1912), леди Вајтхед (Lady Marian Whitehead, 1869–1932), која је боравила у Београду, као супруга Џејмса Вајтхеда (Sir James Whitehead), британског посланика у Србији 1906–1910. године. У прилог томе др Ситон-Вотсон сведочи: „Заслужује да се каже да је она (госпођа Елизабет Христић) била прва особа у Британији, која се јавно залагала у корист Србије након избијања рата.“⁴

Априла 1915. године, овој британско-српској елити у Лондону, придружује се **јеромонах Николај Велимировић**, духовник, који је, обилазећи британске градове, држао ватрене говоре окупљеном народу, па тако ширио своју хришћанску мисију. Јеромонах Николај Велимировић је у Британији објавио један број говора, који данас најбоље сведоче о ширењу његове хришћанске и хуманитарне мисије у време Првог светског рата. Велимировић је, уз подршку и помоћ Српског посланства у Лондону, објавио дванаестак брошура и памфлета, а неке од њих су биле насловљене: *Религија и националности у Србији* (*Religion and Nationality in Serbia*, London, 1915), *Место Србије у светској историји* (*Serbia's Place in Human History*, London, 1915), *Религиозни дух Словена* (*The Religious Spirit of the Slavs*, London, 1916), *Нови идеал у образовању* (*The New Ideal in Education*, London, 1916), *Србија у светлости и мраку* (*Serbia in Light and Darkness*, London, 1916), *Душа Србије* (*The Soul of Serbia*, London, 1917), *Атонија*

⁴ R. V. Seton-Watson, “Orbituary Mme. Elizabeth Christitch,” *The Times* (London, February 2, 1933): 15.

Цркве (The Agony of the Church, London, 1917), Хришћанство и рати (Christianity and the War, London, 1919), Поновно духовно рађање Европе (The Spiritual Rebirth of Europe, London, 1920). Треба напоменути да су Велимировићеви говори и беседе одржане на угледним универзитетима и црквама, а издања су имала предговоре и приказе познатих британских историчара и црквених великодостојника.

Прослава Видовдана 28. јуна 1916, у Лондону и широм Велике Британије

После великог егзодуса српске војске крајем 1915, српски народ није био у могућности да у егзилу прославља Видовдан — један од највећих српских празника. Маја 1916, на предлог једног броја Срба у избеглиштву, у Лондону је донета одлука да се обележи Видовдан у целој Великој Британији. Комитет за прославу и обележавање Видовдана је формиран на иницијативу др Елси Инглис, оснивача и руководиоца Болнице шкотских жена, које су деловале у Србији и пратиле Србе на свим фронтима.

За прославу Видовдана, који се обележавао као Дан Косова, у Лондону 1916, основан је Национални комитет (The Kosovo Day Committee, 80 Parliament Street, London, S.W.), под председништвом др Елси Инглис (Chairman — Dr Elsie Inglis), а у саставу: новинар Роберт Вилијем Ситон-Вотсон (Mr. Robert William Seton-Watson), леди Елионор Гроган (Lady Ellionor Grogan), госпођа Гертруда Карингтон Вајлд (Mrs. Gertrude Carrington-Wilde)⁵ и финансијски секретар

⁵ **Госпођа Гертруда Карингтон Вајлд** (Mrs. Gertrude Carrington Wild, 1856–1945), Иркиња, велики хуманиста и борац за женска права, била је ћерка Артур Веида (Arthur Wade), капетана у Шкотској војсци, а супруга господина Алфреда Карингтона Вајлда (Mr. Alfred Carrington Wild). Госпођа Гертруда Вајлд је била чланица Српског потпорног фонда у Лондону, од оснивања до краја деловања фонда (1914–1921). Дала је велики допринос у свим сегмен-

Ф. С. Линдо (Mr. F. C. Lindo), сви чланови Српског потпорног фонда од самог оснивања.⁶ Видовдан, највећи српски празник је прослављен први пут у Британији 1916, али се обележавао и наредне две године, све до краја рата.

У Комитету за прославу Видовдана у Лондону, српски народ је имао своје изасланике: били су то јеромонах Николај Велимировић, потоњи епископ жички и охридски и др Милан Ђурчин (1880–1960), књижевник, публициста и преводилац, тада високи службеник српског посланства у Лондону. Николај Велимировић је учествовао у организовању Видовдана, на посебан позив, који је стигао од Кентеберијског надбискупа (at the invitation of the Archbishop of Canterbury).

Међу првима Комитет за обележавање Видовдана добио је подршку чланица Болнице шкотских жена: леди Ани Пирсон Каудри (Lady Annie Pearson Cowdray, 1860–1932),⁷ пред-

тима СПФ, а посебно као председница Образовног комитета СПФ, који је имао задатак да организује школовање српске омладине у избеглиштву у Великој Британији, у време Првог светског рата. У послератном периоду, била је покретач и велики задужбинар оснивања Дома за ратну сирочад у Нишу, који је често посећивала. Носилац је Ордена Светог Саве II реда, а захвалан српски народ је госпођи Вајлд у Нишу подигао споменик испред Енглеско-српског дома, који носи натпис: *Carrington Wild, велика њријайељица српској народа*. У знак великог човекољубља за добробит српског народа, Чедомил Мижатовић јој је посветио дело: *Успомене једној балканској дипломатице — To Gertrude Florence Wild in Gratitude for her Friendship* (уп. Chedomille Mijatovich, *The Memoirs of a Balkan Diplomatist* (London: Cassell and Company, 1917), [vi]).

⁶ Jennifer Blake, “Kosovo Day 28 June 1916,” *Britic — The British Serb Magazine* (London, March 12, 2016).

⁷ **Леди Каудри** (Lady Annie Pearson Cowdray, 1860–1932) и виконт Витман Дикинсон Пиарсон Каудри (Lord Weetman Dickinson Pearson Cowdray, 1856–1927), индустријалац, либерални политичар, били су велики шкотски филантропи, а како су живели на породичном имању Данхет, допринели су општем напретку града Абердина. Леди Каудри, активна сифражеткиња, била је чланица Лондонског комитета Болнице шкотских жена, па тако је помогла оснивање и деловање болнице у Србији и за Србе у избеглиштву, на свим фронтима. Поред ангажовања у Комитету, леди Каудри је лично послала 200 постеља и велику количину санитарског материјала за Болницу шкотских жена у Острову, која је имала пресудну улогу у санирању рањеника после битке за Кајмакчалан. Као чланица СПФ, леди Каудри је подржала многе акције за Србе, посебно се ангажовала у школовању српске деце у Единб-

седнице Лондонског комитета Болнице шкотских жена (The London Committee of the Scottish Women's Hospitals), госпође Гертруде Кинел (Mrs. Gertrude Kinnell), чланице Шкотских жена и госпође Хилде Мери Изабел Петри (Mrs. Hilda Mary Isabel Petrie, 1871–1957), Иркиње, британског египтолога, а супруге и сарадника Флиндерс Петрија (Flinders Petrie, 1853–1942), родоначелника научне археологије. Госпођа Петри је, као почасни секретар Комитета Болнице шкотских жена, посетила Србију, а у знак њених великих заслуга одликована је Орденом Светог Саве.

У пролеће 1916. године, велики број чланова британских медицинских и хуманитарних мисија из Србије се вратио у домовину, па с тако свежим сећањима и искуством, радо прихватају да дају свој допринос. Тако су у раду Комитета учествовале чланице Болнице шкотских жена из Србије, које су се вратиле после великог повлачења или репатријације преко Швајцарске. Међу њима посебно место заузима др Елси Мод Инглис (Dr. Elsie Maud Inglis, 1864–1917), лекарка и сифражеткиња, оснивач и руководилац Болнице шкотских жена, која је од четрнаест формираних јединица, десет наменила Србима. Др Елси Инглис је дошла у Србију у пратњи шкотске баронесе Евелине Хаверфилд (Honourable Evelina Haverfield, 1867–1920), која је као чланица Болнице шкотских жена радила у Крагујевцу, Младеновцу, Лазаревцу и Крушевцу, а касније, као руководилац Транспортне јединице, пратила др Елси Инглис, руководиоца Болнице шкотских жена на Руском фронту и Добруци.

ургу и Глазгову, а преко распуста примала децу на породично имање. По ослобођењу, дошла је у Београд и у име Лондонског и Единбуршког комитета Болнице шкотских жена, предала велику донацију, као помоћ у оснивању Меморијалне болнице др Елси Инглис, на Дедињу. Како је била велики добротинитељ нудиљске школе у Абердину, пренела је своје искуство и подршку у формирању прве Школе за нудиље у Београду. Захваљујући леди Каудри урађена је биста др Елси Инглис, рад вајара Ивана Мештровића, која је данас изложена у Националној галерији Шкотске. Леди Кауди је одликована Орденом Светог Саве, I реда, а једна улица у Београду је некада носила њено име. Опширније: Popović Filipović, *Hrabrost između redova*, 360–364.

Fig. 1. WWI poster — Kosovo Day is the Serbian National Day: June 28th. 1389–1916.

Сл. 1. Плакат који приказује борбу српског војника против аустро-угарског, немачког и бугарског војника, објављен 1916. године поводом обележавања Видовдана у Лондону (извор: <https://velikirat.nb.rs/>)

Један од угледних чланова Комитета био је сер др Џејмс Бери (Sir Dr. James Berry, 1860–1946), дугогодишњи лекар лондонске Краљевске бесплатне болнице (The Royal

Free Hospital, London). Др Бери је боравио у Србији, 1915. као руководилац Енглеско-српске болнице, која је уз финансијску помоћ Српског потпорног фонда, деловала у Врњачкој Бањи. Медицинску мисију у Србији поделио је са супругом др Френсис Меј Дикинсон, леди Бери (Dr. Frances May Dickinson Lady Berry, 1857–1934), с којом ће у Лондону, у послератном периоду основати фонд за специјализацију југословенских лекари. Уважено британско свештенство је у Комитету имало свог представника — био је то свештеник Хенри Клинтон (Rev. Henry Joy Fynes-Clinton, 1875–1959), који је заступао Англиканско–источно црквено удружење (the Anglican-Eastern Churches Association).

Запажени су говори чланова медицинских мисија, који су желели да са својим земљацима поделе лична искуства и доживљаје у Србији: др Елси Инглис је одржала говор у Хемпстеду (Hampstead) и другим местима, баронеса Евелина Хаверфилд се обратила народу у Ледерхеду (Leatherhead, Surrey), госпођа Мабел Стобарт је говорила у Лимингтону (Lymington), др Џејмс Бери у Линколну (Lincoln), др Франсис Меј Дикинсон Бери у Ајлзбурију (Aylesbury). Инспиративан говор у Лидцу (Leeds) одржала је госпођа Елен Дејвис Чиверс (Mrs. Ellen Davies Chivers, 1888–1939), медицинска сестра из Пете јединице СПФ (Друге јединице британских фармера),

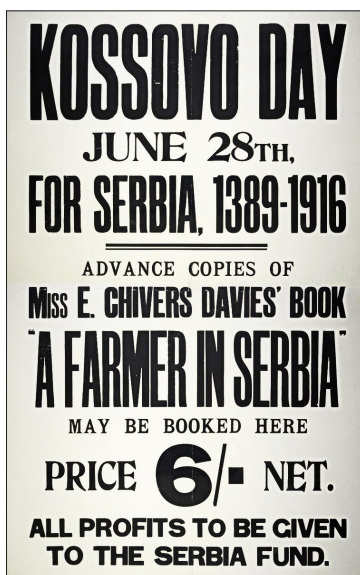

Fig. 2. WWI poster — Kosovo Day, June 28th, 1916.

Сл. 2. Дан Косова — Видовдан 1916, плакат Српског потпорног фонда (извор: <https://velikirat.nb.rs/>)

у Пожаревцу, а аутор књиге *Фармер у Србији* (Ellen Davies Chivers, *A Farmer in Serbia* (London: Methuen, 1916)).

Свечаностима у Бирмингему су, поред др Томаса Гвин Меитленда (Dr. Thomas Gwynne Maitland),⁸ из Бирмингемског медицинског института, присуствовале леди Пеџет и Делфа Иванић,⁹ чланица Кола српских сестара, која је о томе писала у својим *Успоменама*. Др Томас Меитленд, лекар у болници леди Пеџет у Србији, а стари познаник Делфе Иванић из Скопља, одржао је запажен говор у Волсолу (Walsall, недалеко од Бирмингема). Делфа Иванић, др Милан Милојевић и његова супруга Мица Васић су топло примљени у Бирмин-

⁸ Др Томас Меитленд (Dr. Thomas G. Maitland, 1895–1948), дипломирао је медицину у Единбургу (1907), докторирао (1908), стекао титулу доктора филозофије на Универзитету у Манчестеру, био уредник листа *The Manchester Medical School Gazette*, предавач на Универзитету у Велсу и лекар Бирмингемског медицинског института (The Birmingham Medical Institute), направио велики напредак у области британске хирургије и ортопедије. У Скопљу, у саставу Прве јединице СПФ дао је велики допринос у оснивању и деловању VI резервне болнице за оболеле од трбушног повратног и пегавог тифуса. По повратку у домовину, својим дописима у медицинским часописима апеловао је да се помогну Срби, учествовао у организовању Видовдана, школовању српске деце у Бирмингему и других добротина за Србију (уп. Slavica Popović Filipović, *Iz postojbine javora: kanadsko-britanska medicinska i humanitarna pomoć Srbiji u Prvom svetskom ratu / From the Homeland of Maple Tree: the Canadian-British Medical and Humanitarian Help to Serbia in the First World War* (Beograd: Srpsko lekarsko društvo, 2013), 207–225).

⁹ Делфа Иванић (1881–1972), наставница француског језика, преводилац, писац и хуманиста, заједно са Надеждом Петровић покренула је оснивање Кола српских сестара (1903), коме остаје верна до краја, као секретар, потпредседница и председница друштва. У Првом балканском рату с Љубицом Луковић је основала IV резервну болницу у Београду. У Првом светском рату у Скопљу, помаже деловање Прве јединице СПФ, на челу с леди Пеџет. После егзодуса, са супругом Иваном Иванићем у избеглиштву, покренула је многе хуманитарне акције за добробит српског народа у Италији и Француској. У Великој Британији је учествовала у организацији Видовдана, а као блиска сарадница Гертруде Карингтон Вајлд, допринела је да се један број српске избегле деце прими на школовање у британске школе. Делфа Иванић је била потпредседница Српског народног женског савеза Краљевине Србије и председница Народног женског савеза Краљевине Југославије, а међу првим женама, одликована Медаљом за милосрђе „Флоренс Најтингел“.

гему, који је преко Српског потпорног фонда, међу првима прихватио српску избеглу децу. У Бирмингему, на срдачном скупу грађанства, говориле су леди Пеџет, Делфа Иванић, професор Богдан Поповић и Војислав Антонијевић,¹⁰ први секретар Српског посланства у Лондону.¹¹

У мисији промоције српске историје непроценљив допринос дао је јеромонах, касније Владика Николај Велимировић, својим предавањима и публикацијама, делима *Место Србије у светској историји*, *Косово и Видовдан*, итд. Велико интересовање за Србију и српски народ подстакао је својим делима историчар Роберт Вилијам Ситон-Вотсон, покретач и председник Српског потпорног фонда, а аутор неколико наслова о српској прошлости, садашњости и будућности.

Комитет за организацију Дана Косова је објавио извештај о прослави Видовдана у Великој Британији, 1916. године. Извештај је публикован у 85.000 примерака, док је памфлет Сетон Вотсона изашао у 25.000, односно 50.000 примерака. Промоција Дана Косова је добила значај националног догађаја преко бројних прилога и чланака о српској историји, објављених у познатим британским новинама и часописима — *The Times*, *The Daily Mirror*, *The Globe*, *The Daily Chronicle*. Филмови о Србији су приказани у преко 1.000 биоскопа, захваљујући Pathe Freres и позоришним везама Евелине Хаверфилд и Вере Холм (Miss Vera Holme, 1881–1969), чланицама Болнице шкотских жена у Србији, на Руском фронту и Добруци, а у послератном периоду у Бајиној Башти.

¹⁰ **Војислав Антонијевић** (1874–1946), српски новинар и дипломата, дипломирао је на Филозофском факултету у Београду. Као дипломата радио је у посланствима Краљевине Србије у Лондону, Бечу, Риму и Мадриду. У време Првог светског рата био је први секретар Српског посланства у Лондону, па тако је учествовао у обележавању Видовдана и других манифестација у промоцији Србије. По дипломатској служби у Вашингтону, вратио се у Београд, где је био постављен за начелника одељења Министарства иностраних послова.

¹¹ Делфа Иванић, *Успомене*. Приредила Јасмина Милановић, Библиотека „Посебна издања“ (Београд: Институт за савремену историју, 2012).

Лондонски *The Times* је објавио целокупан програм свечаности поводом обележавања Видовдана, 28. јуна 1916. године. За ову прилику одштампано је на хиљаде примерака песме ‘О Косовском боју’, у преводу Елодије Мијатовић (Madam Elodie Lawton Miyatovich, 1825–1908), аутора збирке српске епске поезије, а супруге Чедомиља Мијатовића (1842–1932), српског политичара и дипломате у Лондону. Српска национална химна у преводу госпође Елизабет Христић, извођена је у Лондону, у Катедрали Св. Павла и многим другим храмовима широм земље. Клод Аскју (Mr. Claude Askew, 1865–1917), познат енглески писац, за прославу Видовдана је написао песму „Косово“, у преводу Милутина Бојића.

Међу историчарима био је запажен памфлет др Ситон-Вотсона, под називом *Србија: јуче, данас и сутра* (*Serbia: Yesterday, Today and Tomorrow*), који је доживео више издања. У плејади познатих аутора, била је историчарка Фени С. Копленд (Fanny S. Copeland),¹² која је одржала предавање,

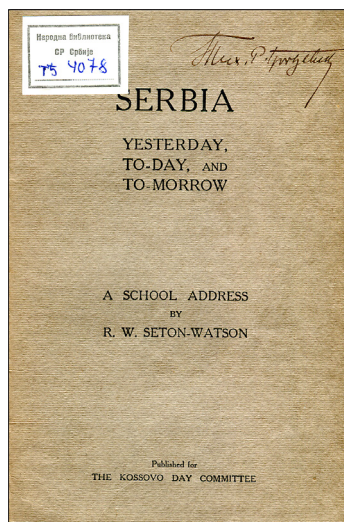

Fig. 3. R.W. Seton-Watson, *Serbia: Yesterday, Today and Tomorrow*, 1916.

Сл. 3. Р. В. Ситон-Вотсон, *Србија: јуче, данас и сутра*, 1916.

(извор: <https://velikirat.nb.rs/>)

¹² **Фени Копленд** (Miss Fanny S. Copeland, 1872–1970), историчарка, лингвиста и полиглота, била је аутор бројних текстова о српској историји и литератури, објављених у време балканских и Првог светског рата. Као добар познавалац српске историје, истиче вредност епске поезије, а народне песме сматра „светињом над светињама“. Фени Копленд је рођена у Ирској, школовала се и део живота провела у Единбургу и Лондону, а преко 60 година живела у Словенији, где је преминула и почива. Историчарка Копленд се, као добар познавалац српске историје, међу првима огласила о непријатељским злочинима у Србији, заједно с Арчибалдом Рајсом (уп. Archibald Reiss, *Report upon the Atrocities committed by the Austro-Hungarian Army during the First Invasion in Serbia*, English

и касније га објавила под насловом *Жене Србије* (*The Women of Serbia*),¹³ с предговором леди Лејле Пеџет. Позната британска историчарка, ирског порекла, Фени Копленд се међу првима, заједно с Арчибалдом Рајсом (Archibald Reiss, 1875–1929), огласила поводом великих злочина аустроугарске војске у току прве инвазије у Србији.

Један од видова промоције српске историје и културе била је и изложба посвећена Србији (*The Serbian Exhibition*), одржана у Лондону 1916. године. Госпођа Карингтон Вајлд и Комитет Српског потпорног фонда су организовали изложбу с експонатима домаће радиности „симбола српске националности“, које су заједно с великом

количином топле одеће, направиле српске жене, избеглице на Корзици. На отварању изложбе, поред српских представника, говорили су господин Ситон-Вотсон и госпођа Гертруда Карингтон Вајлд.¹⁴ О искуствима у Србији, уметница Кора Гордон (Cora Gordon, 1879–1950), писац, и Жан Гордон (Jan Gordon, 1882–1944), новинар, сликар и критичар су написали серију чланака и објавили књигу *Срећан број тринаест* (Cora and Jan Gordon, *The Luck of Thirteen*:

translation by Fanny S. Copeland (London: Simpkin, Marshall, Hamilton, Kent & Co. Ltd, 1916)).

¹³ Fanny S. Copeland, *The Women of Serbia, with a preface by Lady (Ralph) Paget* (London: The Faith Press for the Kossovo Day Committee, 1916).

¹⁴ “Serbian Exhibition,” *Federal Magazine and the All-Red Mail*, 77 (April–May 1916): 872.

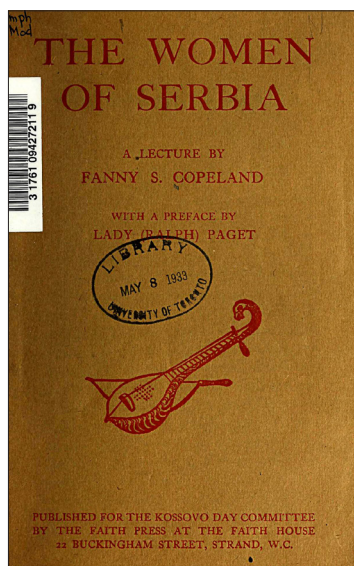

Fig. 4. F. S. Copeland,

The Women of Serbia, 1916.

Сл. 4. Ф. Копленд, *Жене Србије*, 1916.

(извор: <https://archive.org/>)

Wonderings and Flight through Montenegro and Serbia (New York: E. P. Dutton and Company, 1916)). У оквиру Видовдана, Гордонови су организовали изложбу у Лондону (Walker's galleries, 118, New Bond Street, London: Exhibition of Sketches of Serbia by Mrs. Cora Gordon and Mr. Jan Gordon).

Промоцију српске историје и културног наслеђа подржао је и часопис *Ново Доба* (*New Age*), који је за сарадника имао Димитрија Митриновића,¹⁵ српског песника, филозофа и преводиоца из Херцеговине. Касније часопис *Ново Доба* прераста у часопис *Нова Европа* (*New Europe*), који излази у Лондону, од 16. октобра 1916 — 28. октобра 1920. Димитрије Митриновић је међу оснивачима групе *Нова Европа* и часописа истог имена *Нова Европа*. Тако ће у уредништву једног познатог часописа, Димитрије Митриновић бити у групи угледних британских историчара, књижевника и новинара у пресудним годинама Великог рата.

Бројне свечаности су одржане у градовима од југа до севера Велике Британије, док је централно обележавање Ви-

¹⁵ **Димитрије Митриновић** (1887–1953), истакнути српски песник, филозоф, преводилац, авангардни српски интелектуалац, живео је у Британији, од 1914–1953, па тако годинама био у жижи догађања у Лондону. Димитрије Митриновић је међу оснивачима групе *Нова Европа* и часописа истог имена *Нова Европа*. Митриновић је рођен у учитељској породици у селу Доња Поплат у Херцеговини. После завршене гимназије у Мостару, студирао је филозофију, психологију и логику у Загребу, Београду, наставио студије у Бечу и Минхену, а апсолвирао у Тибингену 1914. Његова прва песма изашла је у *Новој Искри*, а следило је публиковање великог броја песама у часописима *Босанска вила*, *Бранково коло*, *Дело*, *Нова искра*, *Срђ*, *Српски књижевни гласник*, *Словенски јуџ*, *Вардар*, *Зора*, *Хрвајтски ђак*, *Одјек* и *Савременик*. Митриновић је творац многих футуристичких праваца у књижевности, па отуда се уобраја у ауторе модерне савремене српске и југословенске књижевности. Говорио је грчки и италијански, а своја дела писао на енглеском и немачком, преводио са сва четири страна језика. Као филозоф био је зачетник идеје да се преко уједињења културе дође до политичких идеја Уједињене Европе, па отуда многа његова начела су и данас важећа за Европску унију. По карактеру и делу, био је оригиналан, храбар, јединствен и футуриста, чија се предвиђања данас остварују. Димитрије Митриновић је био близак пријатељ оца Николаја Велимировића, па је у много чему утицао на његове идеје и ставове.

довдана било у Лондону. Свечано обележавање Видовдана се проширило од једног дана на целу недељу. Посланик Краљевине Србије у Лондону, господин Матеја Бошковић, говорио је у једном клубу испред бројних високих званица политичког и дипломатског кора.

Духовни печат централној свечаности у Лондону дао је отац Николај Велимировић, који је на позив кентербериског бискупа, одржао говор у Катедрали Св. Павла. У дугој црквеној историји, направљен је преседан како би српски свештеник служио и проповедао у једној англиканској цркви. На служби хор српске деце, која су се школовала у Британији, певао је српску химну. Отац Николај Велимировић је одржао беседу на свечаној литургији, у присуству британског премијера Аскуита (Н. Н. Asquith), министра иностраних дела, сер Едварда Греја (Sir Edward Grey), високих званица британске војске, владе и дипломатије, породица преминулих лекара и сестара у Србији, представника Британског Црвеног крста и српске интелектуалне елите у Британији. У лондонској катедрали, коју је посетило хиљаде верника, отац Николај Велимировић, свештеник мале и расељене нације, држао је беседу, коју је насловио *Душа Србије*.

Говор јеромонаха Николаја Велимировића у Катедрали Св. Павла

Прослава Видовдана у Лондону, године 1916.

Душа Србије

„Дошао сам из Србије, из европске поноћи. Тамо нигде ни зрачка светлости. Сва светлост побегла са земље на небо и једино нам одозго светли. Па ипак, ми нејаки у свему, сада овако, јаки смо у нади и вери, у скоро свануће дана. Захвалан сам лорду Архиепископу кентеберијском, који ми је

омогућио да на свети Видовдан, овог лета Господњег 1916. године, у овој прекрасној цркви Светог Павла, пред његовим Височанством Џорџем Петим и најугледнијим Енглезима могу да вам се обратим.

Господо и пријатељи! Цео дан јуче провео сам разгледајући овај величанствени храм, који је понос Енглеске и хришћанства. Ја сам видео да је он саграђен од најскупоценијег материјала, донесеног из разних крајева империје у којој сунце не залази. Видео сам да је саграђен од гранита и мермера, које су испирали таласи стотине мора и океана, и да је украшен златом и драгим камењем, донетим из најскупоценијих рудника Европе и Азије, и уверио сам се да се овај храм с правом убраја у једно од архитектонских чуда света.

Но, господо и пријатељи! Ја долазим из једне мале земље на Балкану у којој има један храм, и већи, и лепши, и вреднији, и светији од овог храма. Тај храм се налази у српском граду Нишу и зове се Ђеле Кула. Тај храм је сазидан од лобања и костију мог народа. Народа, који пет векова стоји као стамена брана азијском мору, на јужној капији Европе. А кад би све лобање и кости биле узидане, могао би се подићи храм триста метара висок, толико широк и дугачак, и сваки Србин би данас, могао подићи руку и показати. Ово је глава мога деде, мога оца, мога брата, мога комшије, мога пријатеља, кума!

Пет векова Србија лобањама и костима својим брани Европу да би она живела срећно. Ми смо тупили нашим костима турске сабље и обарали дивље хорде, које су срљале као планински вихор на Европу, и то, не за једну деценију, нити за једно столеће, него за сва она столећа, која леже између Рафаела и Ширера. За сва она бела и црвена столећа у којима је Европа вршила реформацију вере, реформацију науке, реформацију политике, реформацију рада, реформацију целокупног живота. Речју, када је Европа вршила

смело кориговање, и богова, и људи из прошлости, и када је пролазила кроз једно чистиштиште, телесно и духовно.

Ми смо, као стрпљиви робови, ми смо се клали са непријатељима њеним, бранећи улаз у то чистиштиште, и другом речју, док је Европа постојала Европа, ми смо били ограда њена, жива и непробојна ограда, дивље трње око питоме руже. На Видовдан 1389. године српски кнез Лазар, са својом храбром војском, стао је на Косову Пољу као браник хришћанске Европе, и дао живот за одбрану хришћанске културе. У то време Срба је било колико и вас Енглеза. Данас их је десет пута мање. Где су? Изгинули бранећи Европу. Сада је време да Европа Србији врати тај дуг.¹⁶

Fr. Nicholai Velimirovich

addressed a congregation gathered

at St. Paul's Cathedral in London, on June 28th, 1916

“Gentlemen and friends,

I am coming from Serbia, from European midnight. There is no ray of light, not a single trace. All the light went from the ground to the sky and the sky is the only place where the light is coming from. Nevertheless, we that are weak in everything but are strong in faith and hope that dawn will soon arrive. I am grateful to Lord Archbishop, Randall Cantuar, that allowed me, on this holy day, Vidovdan, year of Our Lord 1916, in this

¹⁶ Orthodoxy Cognate Page, “Vidovdan Address of Saint Nikolai Velimirovich and Saint Lazar the Great Martyr of Kossovo,” OCP Pan–Orthodox Media Network, <https://theorthodoxchurch.info/blog/news/vidovdan-address-of-saint-nikolaj-velimirovic-and-saint-lazar-the-great-martyr-of-kosovo/>, posted on July 1, 2019, seen on February 21, 2020.

beautiful church of Saint Paul, to address his majesty, King George V, and the most prominent Englishmen.

Gentlemen and friends! I spent the whole day yesterday looking at this magnificent temple, which is the pride of England and Christianity. I have seen that it has been built by using the most expensive material, brought from various parts of the empire, where the sun never sets. I have seen that it has been built from granite and marble, that the waves of the hundreds of seas and oceans rinsed them to the shore. It is also decorated with gold and precious stones, which were brought from the most valuable mines in Europe and Asia. I have convinced myself that this temple is accounted for one of the architectural wonders of the world for a reason.

However, my friends, I am coming from a little country in the Balkans, and there is a temple that is bigger, holier, and more beautiful and precious than this one. That temple is located in the Serbian town of Niš and its name is the Skull Tower. That temple is built from the skulls that belong to my people. They have been standing there for five centuries, like a stout dam for Asian sea, on the Eastern European gate. And if all the skulls and bones were used to build the temple, that temple would be three-hundred meters tall, with identical width and length, and every Serb could have come in today, raise his arm and point at each one of them ‘This is the skull of my grandfather, my father, my brother my neighbour, my friend, my God-father, my best man.’ For five centuries, Serbia has been defending Europe with its bones and skulls, so Europe could live peacefully.

We made the Turkish sabres blunt with our bones; we threw down the savage hordes that were rushing down like a mountain whirlwind towards Europe. Not for a decade, nor for a century, but for all those centuries between Rafael and Shearer. During all those ‘white and red centuries’, while Europe was experiencing religious reformation, the scientific

revolution, political revolutions, work reformations, the reformation of the overall way of life, using words, we carried out our role with our lives. While Europe was heartily revising gods and people from the past, and while it was going through a purgatory both physically and spiritually, we, as patient slaves, were slaughtered by the European enemies, forbidding the entry into that same purgatory. In other words, while Europe was becoming Europe we know Today, we were its fence, the impenetrable wall, and the wild thorns around the gentle rose. On Vidovdan, the year 1389, Serbian tsar Lazar came to Kosovo with his brave army, on the frontier of Christian Europe, and in order to defend the Christian culture, he gave his life. At that time there were as many Serbs as Englishmen now. Today, there are ten times less Serbs than then.

Where are they? They died, protecting Europe. Now it's Europe's turn to pay back the debt.”

* * *

Пет дана касније, после Велимировићевог чувеног говора *Душа Србије*, Николај Велимировић и Кентеберијски архиепископ су одржали заједничку службу у лондонској катедрали Светог Павла. Овај велики догађај је најављен постерима широм Лондона, а *Тајмс* је објавио распоред догађаја, под насловом: „За Србију, Мислите о Србији, Молите се за Србију, Обновите Србију“ (“For Serbia, Think of Serbia, Pray for Serbia, Restore Serbia”).¹⁷ Поред свечаности Видовдана, промоцију српске борбе широм Британије, подржали су „Дани заставе“ (Flag Day), организовани у многим градовима те године и у годинама до краја Великог рата.

¹⁷ Dejan Djokic, “Whose Myth? Which Nation? The Serbian Kosovo Myth Revisited,” in *Uses and Abuses of the Middle Ages: 19th–21st Century*, ed. by Janos M. Bak, Jörg Jarnut, Pierre Monnet and Bernd Schneidmueller (Munich: Wilhelm Fink, 2009), 215–233, <http://research.gold.ac.uk/id/eprint/3455>, <https://research.gold.ac.uk/id/eprint/3455/1/Kosovomyth2.pdf>, 21.

**THINK OF SERBIA
PRAY FOR SERBIA
RESTORE SERBIA**

Office: 50, Parliament Street, Whitehall.

A SOLEMN MEMORIAL SERVICE
FOR ALL SERBS AND BRITISH WHO HAVE DIED IN SERBIA
WILL BE HELD IN
ST. PAUL'S CATHEDRAL
ADMISSION FREE BY WEST DOOR
ON FRIDAY, JULY 7th, at 12 noon.
Preacher: HIS GRACE THE
ARCHBISHOP OF CANTERBURY
THE LORD MAYOR AND SHERIFFS will attend in State.
H.E. THE SERBIAN MINISTER, and the 300 Serbian Boys now in England, will present

**SERBIA HAS FOUGHT & SUFFERED FOR FREEDOM:
HER CAUSE AND OURS ARE ONE.**

**LET US HONOUR HER DEAD
AND STAND BY HER LIVING.**

HAYES, Printer, Seymour Street, N.W.

Fig. 5. WWI poster: Pray for Serbia: a solemn memorial service in St. Paul's Cathedral, "H. E. the Serbian Minister [= N. Velimirovich] will be present"
Сл. 5. Плакат који најављује Николајево гостовање и проповед у Катедрали Св. Павла у Лондону 7. јула 1916. г. (извор: <https://velikirat.nb.rs/>)

Николај Велимировић, уредник и аутор предговора памфлета Дан Косова

У оквиру обележавања Видовдана (Косовског дана), 1916, у Лондону, објављена је једна историјска брошура о значају Косова у историји културолошког и историјског наслеђа српског народа. Поред британских, француских, немачких, руских историчара, укључен је отац Николај Велимировић, као аутор предговора и уредник брошуре. На корици издања *Дан Косова (Kosovo Day, 1389–1916)*, била је слика цара Лазара. Овом Велимировићевом редовима, намењеним народу на Западу, пренета је порука о значају и историјском путоказу Косова, као извору енергије, виталности и слободе, који је био бакља, српском народу у прошлости, али светли у садашњости и светлиће у будућности.

Из предговора *Дана Косова (1389–1916)*, из пера Николаја Велимировића

„Упркос чињеници да Србија пати, она се смеши иронично и с надом гледа у будућност. У тренутно великом јаду, она је инспирисана сећањем на Косово. У току 500 година њеног потлаченог робовања, Србија је увек налазила у сећању на Косово велики извор енергије, виталности и слободе. Отуда у овом тренутку она се осврће на своје најславније дане у историји, на Видовдан, и наставља да живи. Непријатељи Србије, налазе извор свог постојања у њиховим фабрикама гвожђа, али извор живота Србије ће бити Божија правда и њихови савезници: Божија правда, за коју је свети цар Лазар жртвовао свој живот, и њени прави и велики савезници, међу којима је Косово најстарије и највеће надахнуће.“¹⁸

¹⁸ [Nikolai Velimirovich], “Prefatory Note,” *Kosovo Day, 1389–1916* (London: Polsue Limited, 1916), 5.

Kosovo Day (1389–1916), Prefatory Note,

Nicholai Velimirovich

“However, suffering Serbia smiles ironically and looks forward hopefully. In her present hour of supreme misery, she is inspired by the memory of Kosovo. During 500 years under a criminal regime Serbia found always in this memory of Kosovo an immense source of force, virtues, and life. She celebrated Kosovo Day both in the time of darkness, and in the time of light and freedom. Well, at the present moment, will look back towards her greatest day in history, towards Kosovo Day, and will live. The killers of Serbia can find a source for their life and glory only in their iron factories, but Serbia’s sources of life will be God’s justice and her allies; God’s justice for which the saint Tsar Lazar sacrificed his life, and her true and great allies, among whom Kosovo is the oldest and most inspiring one.”

Српски Црвени крст у Великој Британији

у време Првог светског рата

У Првом светском рату, при Српском посланству у Лондону основан је Одбор Српског Црвеног крста, који је деловао у Великој Британији (The Serbian Red Cross in Great Britain). Истовремено, при Српском посланству је деловало неколико фондова за помоћ Србији: Фонд за рањене српске војнике (The Disabled Serbian Soldiers’ Fund), Фонд Св. Јелене за ратну сирочад (The St. Helen’s Relief Fund for the Orphans), Специјални фонд српског митрополита (The Special Fund of the Metropolitan of Serbia) и Српски скупштински потпорни фонд (The Serb Parliamentary Relief Committee).

Након голготе српске војске преко Црне Горе и Албаније и искрцавања на Крф крајем 1915. године, деловање српс-

ке владе и српских институција се наставља у избеглиштву. Тако је Друштво српског Црвеног крста обновљено на Крфу, 1. маја 1916. године. Др Милош Борисављевић (1854–1934) се, у име Српског Црвеног крста, обратио за помоћ друштвима Црвеног крста пријатељских земаља широм света. Чувени апел је између осталог носио поруку: „Историја света не памти већу трагедију од оне, коју је доживео српски народ.“ Одзив је стигао од друштава Црвеног крста из Русије, Велике Британије, Француске, Швајцарске, Америке, Јапана, Холандије, Италије и других пријатељских земаља.¹⁹

При Српском посланству у Лондону, августа 1914. године основан је Пододбор Српског Црвеног крста под именом „Фонд Српског Црвеног крста“ (The Serbian Red Cross Fund). На почетку, Српски црвени крст је радио у просторијама Српског потпорног фонда са седиштем у улици Cromwell Road, бр 5, у Јужном Кенсингтону (South Kensington). Године 1916, Српски Црвени крст у Лондону је официјално признат као огранак Српског Црвеног крста, обновљеног у то време на Крфу.

У току и након Првог светског рата, Српски Црвени крст у Великој Британији је радио с великим успехом. Главна активност је била организовање помоћи за српске ратне заробљенике у Аустроугарској, Немачкој и Бугарској и подршка цивилног становништва интернираног у непријатељске логоре. С истим залагањем, Српски Црвени крст се бринуо о српским избеглицама у савезничким земљама, посебно оним смештеним у француским болницама и санаторијумима у Француској и Северној Африци. Санитетска опрема, помоћ у храни и одећи стизала је из свих делова Велике Британије, из британских доминиона Канаде, из далеке Аустралије, Новог Зеланда и Америке.

„Никада у историји Србија није уживала већи углед у свету но што је то било у Првом светском рату“ писао

¹⁹ *Сјоменица 1876–1936* (Београд: Друштво Црвеног крста Краљевине Југославије, 1936), 109–122.

је Николај Велимировић септембра 1915, поводом организовања Дана српске заставе у Енглеској: „Била је то велика радост видети како свако у Лондону, престоници света, носи српску заставу на грудима.“ Јуна идуће године на прослави Видовдана држана су предавања о Косову у 12.000 британских школа, организовано је 70 митинга, химна Србије свирана је у свим биоскопским салама, а новине су пуњене хвалоспевима храбром малом народу у борби за слободу.

Српска химна у преводу Елизабет Христић, објављена у *Тајмсу*,

певана је и свирана широм Британије. Многи светски часописи и листови преузели су текст српске химне, а аустралијски *Хоршам тајмс* (*The Horsham Times*, Victoria, Australia) је писао: „Мада је мало позната, Српска национална химна је једна од најлепших на свету.“ (“Although very little known, the Servian National Hymn is one of the finest in the world.”).²⁰ Српску националну химну је певало 300 српске избегле деце, као пратња оца Николаја, док

²⁰ “Servian National Hymn,” translated by Elizabeth Christitch, *The Horsham Times* (Melbourne, 14 January. 1916): 3. Опширније: Popović Filipović, *Hrabrost između redova*, 308.

Fig. 6. WWI poster: Serbia's Flag Day

Сл. 6. Плакат за Дан српске заставе

(извор: Србија данас, <https://www.srbijadanas.com/>)

је држао проповед на великој меморијалној служби у Катедрали Св Павла, на Видовдан 1916. године.

Посланство Краљевине Србије у Лондону је било седиште окупљања хуманиста и прикупљања помоћи за Србију. Прво на челу с послаником господином Матејом Бошковићем (1864–1950), који је као посланик заступао Краљевину Србију у Британији, до јула 1916. године. Следило је постављење посланика господина Јована Јовановића Пижона (1859–1939),²¹ политичара, професора, публицисте и великог дипломате, који ће дужност обављати у периоду од јуна 1916. до децембра 1919. Дипломатска мисија Јована Јовановића у деликатно ратно време била је прожета бројним сусретима, јавним предавањима, говорима и великом пропагандном раду. С великим успехом ширио је међународне везе с другим дипломатским представништвима и друштвима Црвеног крста у време Великог рата и у послератном периоду. Као публициста оставио је велики број историографских радова о дипломатској историји Европе и историји Првог светског рата.

Маја 1917. године, Пододбор Српског Црвеног крста у Лондону признат је од стране британских власти, *као аутономно њравно лице*, док је његово деловање било по правилима прописаним од стране Председништва Главног

²¹ **Јован М. Јовановић Пижон** (1869–1939) се родио у Београду, где је завршио основну школу, гимназију и права на Великој школи 1891. године. На Универзитету у Паризу стекао је диплому из правних наука. Био је дугогодишњи дипломатски службеник у Посланству Краљевине Србије у Цариграду, Софији, Атини, Скопљу, Црној Гори, у Министарству спољних послова у Београду, Бечу и Лондону. Након великог повлачења 1915. године, постављен је за посланика Краљевине Србије у Лондону, јула 1916. Заједно с бројним српским интелектуалцима, сарађивао је с професором Ситон-Вотсоном, Артуром Евансом, Викемом Стидом, Тревељаном и другима на промоцији дипломатске, медицинске и хуманитарне помоћи за Србију. Одласком из Лондона, децембра 1919, понуђена му је служба посланика Краљевине СХС у Вашингтону, коју је он одбио и вратио се као пензионер у домовину. У Београду је основао Земљорадничку странку (1920), а као успешан политичар, биран је шест пута за посланика Народне скупштине.

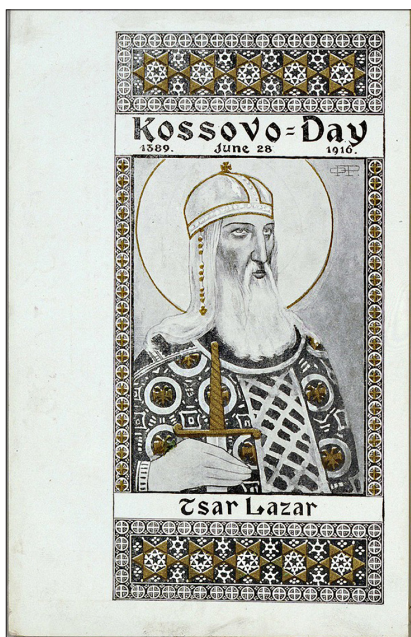

Fig. 7. Illustration from *Kosovo Day*, 1389–1916
(London: Polsue Limited, 1916)

Сл. 7. Илустрација из памфлета *Дан Косова*, 1916. г.
(извор: Србија данас, <https://www.srbijadanas.com/>)

Fig. 8. WWI poster: "Serbian Prisoner of War,"
Serbian Relief Fund, 1916

Сл. 8. Плакат „Српски ратни заробљеник“ СПФ,
(извор: Србија данас, <https://www.srbijadanas.com/>)

одбора Српског Црвеног крста на Крфу. На овај начин Српски Црвени крст је добио иста права као други пододбори Британског Црвеног крста, који су у то време деловали у Великој Британији (Канадски Црвени крст, Шкотски Црвени крст, Аустралијски Црвени крст).

У току и након Првог светског рата, Српски Црвени крст у Великој Британији је у својој мисији да помогне српску војску у егзилу и избегао народ широм Европе, окупио велики број високих личности, угледних дипломата, политичара и друштвених радника.

Залагањем госпође Марије Јовановић, супруге Јована М. Јовановића Пижона, основана је и радионица Српског

Serbian Philosophy and Religion.

From "Serbia's Place in Human History," by REV. NICHOLAS VELIMIROVIĆ, Professor of Theology, Belgrade University.

OUR ideal is not the super-man but the *All-man*. The Son of God designed the same ideal by His words, and sanctified it by His blood upon the earth. By degrees, during many centuries, this ideal was carved in the ethical consciousness of European mankind, and was in detail elaborated and accentuated by the most spiritual and most gifted men of the European and American continents: Emerson, Victor Hugo, Dickens, Tolstoj, Longfellow, Dostoevsky, *etc.*, the men whose works came to be the first and most sacred after Holy Writ for nine tenths of reading people.

According to this philosophy, which is presented lastly more and more as the Slavonic philosophy and which consequently is ours too, we confess that no man has the full right over his fellow man and that no nation has the full right over its fellow nation.

THE FIRST PRINCIPLE OF THIS PHILOSOPHY IS—FREEDOM, THE SECOND—LOVE.

We consider ourselves not as the lords of this world. We look upon this world as upon God's field and upon human beings as upon God's seed. The great Sower has sown the seed upon His field. Who gave us the right to say: this and that seed is not good, therefore he shall root it out? Who gave us the right to say: this and that creature must be burnt because it is not of our colour, of our smell, and of our fruit? Who made us judges of the world, so that we could pronounce these pretentious words: this nation must be exterminated because it is too small; and this one must be dispersed because it is perilous; and this one must be subjugated because it speaks not our tongue and prays to God not according to our rite?

NO; WE HAVE NOT ONE RIGHT WITHOUT A CORRESPONDING OBLIGATION.

We have the right to live in this world, but also the obligation to let other people live too.

We have the right to be free, but also the obligation to make other people free.

We have the right to our daily bread, but also the obligation to take care of our hungry neighbours.

We have the right to demand the protection of our person, but also the obligation to protect people in danger.

We have the right to look upon ourselves as the sons of God and upon our nation as God's nation, but [the obligation, too, to look upon all men as the sons of God and upon all nations as God's nations.

We Serbians uphold such a philosophy not because we are little but because this philosophy is great and sublime. The day will come when this philosophy will be generally acknowledged as the only salutary philosophy for the soul and body of human-kind. It will draw man nearer to man, nation to nation, state to state, and it will join all in one brotherhood, one love, one Kingdom of God upon the earth.

THE SERBIAN CHILDREN AND THEIR OFFICIAL NUMBERS.

15	Georgevitch, Krontslav	19	Ilich, Tashko	25	Kostitch, Alexandar
16	Georgevitch, Yovan	20	Ilich, Yordan	26	Kostitch, Giorje
17	Gigorjevitch, Vasiliye	21	Ivanovitch, Boshko	27	Kuzmanovitch, Giorje
18	Ignjatovitch, Alexandar	22	Ivanovitch, Mitailo	28	Kuzmanovitch, Nikola

— 18 —

Fig. 9. "Serbian Philosophy and Religion," an article by N. Velimirovich, from the publication *Little Children of Serbia: Story of Serbian Orphan Children*

Сл. 9. „Српска философија и религија“, чланак Николаја Велимировића из памфлета о српској сирочади (извор: <https://velikirat.nb.rs/>)

црвеног крста у Лондону, у којој су израђивани разни одевни предмети за српски народ у земљи и избеглиштву и за заробљенике у логорима. Српски црвени крст је подржао српску омладину, која је током школовања била смештена у Ђачком дому у Лондону (Serbian Hostel, 12 Connaught Place, London W.).

Српско друштво Црвеног крста у Великој Британији деловало је под почасним покровитељством Њ. В. принцезе Кристијан (HRH Princess Christian of Schleswig-Holstein, 1846–1923), треће ћерке краљице Викторије, покровитељством Њ. В. Александра Карађорђевића, док је почас-

ни председник био Пол Камбон (Paul Cambon), француски амбасадор у Лондону, председник његова екселенција посланик Јован Јовановић Пижон, председавајући Франк Хејстингс (Mr. Frank Hastings), вршилац дужности почасни благајник Павле Митровић. Потпредседници су били: принцеза Дарја Прат (Daria Pankhurst Wright Pratt, Karageorgevich),²² супруга принца Алексе Карађорђевића, гроф Балфор (Earl Balfour), сер Џорџ Битон (Sir George Beaton), др Милош Борисављевић, архиепископ Кентерберрија, сер Едвард Купер (Sir Edward Ernest Cooper), леди Купер (Lady Cooper), грофица Каудри (Lady Pearson Cowdray), др Милан Ђурчин, грофица Curzon of Keldeston, санитарски генерал др Чедомир Ђурђевић са супругом Видом Балаицки Ђурђевић, др Ђока Ђурић, гроф и грофица Ашер (Lord Esher i Lady Esher), госпођа Роберт Френк (Mrs. Robert Frank), мадам Стојанка Гавриловић (супруга Михајла Гавриловића), професор Тихомир Ђорђевић, сер Чарлс Грац (Sir Charles Louis des Graz), његова екселенција амбасадор Грчке, др Лазар Генчић, пуковник Чарлс Хоџитс (Colonel Charles Hodgets), господин Настас Илић, госпођа Гертруда Кинел (Mrs. Gertruda Kinnell), мадам Станка Лозанић (супруга проф. Симе Лозанића), Lord Bishop of London, Lady Leconfield, пуковник Ноел Маршал (Noel G. L. Marshall), мадам Мису (Madame Misu), Дон Луис Митровић (Don Louis Mitrovitch), господин Павле Митровић, др Џејмс Морисон, хирург (Dr. James Thomas Jackman Morrison), сер Џорџ Пер-

²² **Дарија Прат Карађорђевић** (Daria Pankhurst Wright Pratt, Karageorgevich, 1859–1938), Американка, голф играчица, била је позната као добитник бронзане медаље на Олимпијским играма 1900. Дарија је заједно са супругом Алексом Карађорђевићем, опремила и финансијски подржала једну болницу, која је у време Великог рата радила у Врњачкој бањи. Они су из Швајцарске послали материјалну помоћ у износу од 20.000 франака, као прилог сакупљен на Српској изложби у Лондону. Дарија Прат, активна чланица Пододбора Српског Црвеног крста и Алекса Карађорђевић, члан Српског Црвеног крста су учествовали у многим активностима у организовању доброчинства у корист Србије. У време егзодуса српске војске и санитета, били су у Србији, па тако су искусили српску голготу преко Албаније.

ли (Sir George H. Perley), професор Богдан Поповић, сер Битон Роудс (Sir R. Beaton Rhodes), његова екселенција амбасадор Румуније, војвода Ратленд (Duke Rutland), војвоткиња Ратленд (Duchess Rutland), отац Николај Велимировић, др Роман Сондермајер, др Војислав Субботић, сер Артур Стенли (Sir Arthur Stanley), леди Свејтлинг (Lady Swaythling), капетан Јован Тановић, леди Вајтхед (Lady Whitehead),²³ професор и преводилац Џејмс Вајлс (James William Wiles), са супругом госпођом Луиз Вајлс (Mrs. Louise Wiles), леди Виндхем (Lady Wyndham) и леди Јанг (Lady Young).

Одбор Српског Црвеног крста су чинили: капетан Павле Алексић, његова екселенција Михајло Гавриловић са супругом Стојанком Гавриловић, Павле Митровић, Л. Г. Лаијевић, дипломата Чедомиљ Мијатовић,²⁴ пуковник Г. П.

²³ **Леди Вајтхед** (Lady Marian Cecilia Brodick Whitehead, 1869–1932), била је ћерка грофа Мидлетона, а супруга британског дипломате сер Џејмса Вајтхеда (Sir James Beethon Whitehead, 1858–1928), који је службовао у Токију, Брислу, Константинопољу, Берлину. Леди Вајтхед је боравила у Београду, у пратњи супруга Вајтхеда, британског посланика у Србији, у периоду 1906–1910. Иницијативом леди Вајтхед, 1912. године основан је Балкански комитет енглеских госпођа, који је имао неколико пододбора. Српски одбор је за председницу имао леди Монд (Violet Florence Mabel Melchett, Lady Mond), која се истакла у помагању српским рањеницима, снабдевањем одећом и новцем, као и помоћи породицама војника на фронту. У време Првог светског рата, леди Вајтхед је била чланица Пододбора Српског Црвеног крста у Лондону, где је дала велики допринос у добротинству за српски народ.

²⁴ **Чедомиљ Мијатовић** (Chedomille Mijatovich, 1842–1932), књижевник, историчар, публициста, економиста и дипломата, био је један од познатих личности Србије 19. века. После завршеног Лицеја у Београду (1862), студирао је у Минхену, Лајпцигу, Цириху и Бечу. Као изузетан економиста, поставио је темеље модерној, европски оријентисаној Србији, заслужио је за увођење динарског и метарског система, поставио темеље народне банке и железнице у Србији. Мијатовић је шест пута био министар финансија Кнежевине/Краљевине Србије, у три мандата био министар иностраних дела, међу првима постао члан Српске краљевске академије и њен други председник. Од 1895–1903, био је српски посланик у Цариграду, а најдуже у Лондону, где је приватно живео од 1889. Као историчар и књижевник, Мијатовић је објавио бројна дела на српском (19) и енглеском језику (6), а најпознатија су *Србија и Срби* (Chedo Mijatovich, *Servia and Servians*

Остојић, мајор Милан А. Јовичић (син Александра Јовичића, дипломате), Владимир Јовановић, госпођа Марија Јовановић (супруга Јована Јовановића Пижона).²⁵

Српски Црвени крст у Лондону имао је велику помоћ и подршку сер Џона Бранера, познатог политичара, члана Парламента и филантропа. Сер Џон Бранер (Sir John Tomlinson Brunner, 1842–1919) је био власник највеће британске компаније у хемијској индустрији (Brunner & Mond Company), који је српском друштву уступио своју лондонску кућу на коришћење, а он се повукао на породично имање. Тако је Српско друштво Црвеног крста, уз благослов оца Николаја Велимировића, свечано започео да ради у вишеспратној згради на адреси 9, Ennismore Gardens, London, S.W.7.

Болнице шкотских жена у Србији и са Србима у егзилу

Почетак двадесетог века је свој долазак широм света обележио великим женским покретом за равноправност жена с мушкарцима, по праву гласа, једнакости при избору професија, истим правима у образовању, подједнакој здравственој заштити. Талас женске еманципације, који је потекао из Америке, проширио се на Европу, све континенте, стигао до удаљених делова Аустралије и Новог Зеланда.

(London: I. Pitman and Sons, 1908)) и *Успомене једној далканској дипломатини* (Mijatovich, *The Memoirs*). Мијатовић је био први Србин именован за сарадника Енциклопедије Британике. Био је ожењен Енглескињом, Елодијом Лотон (Elodie Lawton, 1825–1908), која је била прва жена историчар код нас, а аутор *Историје модерне Србије* (Elodie Lawton Mijatovics, *The History of Modern Serbia* (London: W. Tweedie, 1872)), написала први уџбеник за нуђиље, била преводилац великог броја српских кратких прича и српских епских песама. Опширније: Слободан Г. Марковић, *Гроф Чедомил Мијатовић: Викторијанац међу Србима*, Библиотека „Животописи“, књ. 1 (Београд: Досије — Правни факултет, Центар за публикације, 2006).

²⁵ Списак чланова Српског Црвеног крста у Великој Британији преузет је из: Milan G. Miloyevitch, *Anglo-Yugoslav Cultural Relations* (London: St. Clement's Press, 1944), 52–54.

Међу истакнутим сифражеткињама у борби за женска права била је др Елси Мод Инглис (Dr. Elsie Maud Inglis),²⁶ Шкотланђанка, која је именована за почасног секретара Шкотске федерације удружења жена сифражеткиња (the Scottish Federation of Women's Suffrage Societies). Уз помоћ овог удружења крајем 1914. године, др Инглис оснива Болницу шкотских жена за службу у иностранству (the Scottish Women's Hospitals for foreign service). Како нису добиле поверење у домовини, Болнице шкотских жена, које су се обратиле савезницима и биле прихваћене у Француској, Белгији, Србији, Румунији, Русији и на Малти.

Од десет формираних јединица Болнице шкотских жена, намењених српском народу, четири болнице су радиле у Србији: у Крагујевцу, Ваљеву, Младеновцу и Лазаревцу, наставиле у окупираном Крушевцу, а по ослобођењу земље, радиле у Врању и Београду. Болнице шкотских жена нису само дошле у помоћ српском санитету у Србији, већ су пратиле Србе на свим фронтовима. Тако су формирале три болнице, које ће деловати на Солунском фронту (у Солуну, Острову и Вербилијани), по једна на Руском фронту и Добруци (Јединица Лондон), на Корзици (Ајачијо) и

²⁶ **Др Елси Инглис** (Dr. Elsie Inglis, 1864–1917) је била лекарка, хирург, велики визионар и оснивач Болнице шкотских жена, јединствене медицинске формације у Првом светском рату. Др Елси Мод Инглис пореклом Шкотланђанка, рођена је у Нини Тал, у подножју Хималаја у Индији, одрасла на Тасманији. Елси Инглис је међу првим женама дипломирала медицину и хирургију на Краљевском колеџу за лекаре и хирурге у Единбургу (The Royal College of Physicians and Surgeons, Edinburgh) и на Факултету за лекаре и хирурге, у Глазгову (The Faculty of Physicians and Surgeons, Glasgow). Лиценцу лекара је стекла у Единбургу, августа 1892. године, а након положених испита добила је троструку квалификацију лекара. Лекарску каријеру започела је у „Елизабет Гарет Андерсон Новој болници за жене“ (Elizabeth Garrett Anderson's New Hospital for Women), у Лондону, али убрзо је изабрана за предавача за гинекологију на Медицинском колеџу за жене у Единбургу. Као велики борац за подједнака академска права жена, изабрана је за секретара Шкотске федерације удружења жена сифражеткиња, уз чију помоћ и подршку оснива Болницу шкотских жена. Била је то прва женска болница, која с пуним правом заузима посебно место у историји медицине и историји Великог рата.

у Француској (Саланше). Болнице шкотских жена су биле праћене самосталним Транспортним јединицама, две јединице су деловале на Солунском фронту, а трећа у пратњи Прве српске добровољачке дивизије деловала је на Руском фронту и Добруци. Болничко особље у искључиво женском саставу, долазило је из свих крајева Велике Британије, Аустралије, Новог Зеланда, Канаде, Америке, а било је и британских поданица из Индије.

Др Елси Инглис, хирург, лекарка с троструком квалификацијом, дошла је у Србију, да преузме управу Прве јединице Болнице шкотских жена, лечила српске војнике у Крагујевцу, а у повлачењу одбила да напусти своју болничку дужност, већ наставила да ради у окупираном Крушевцу. Приликом свог боравка у Србији, др Елси Инглис, спиритус мовенс у оснивању и деловању Болнице шкотских жена, упознала је српски народ, а своја дивљења записала:

„Видите, ми се налазимо у врло тужној земљи, али то је најодважнија земља у Европи, без изузетка. Овде њихови најбољи људи страдају на све стране, али никад се не жале и никад не помисле ни за тренутак да се предају, иако Аустријанци још увек могу да нагрну. Аустрија их је страшно лоше третирала, али Срби нису огорчени на њих. Срби се односе према непријатељским затвореницима на потпуно исти начин као према својима, мада немају много шта да им понуде. Србија је јако поносна земља, па отуда не воли да је други народи жале. Она је дивна мала земља, и ми смо је већ заволели, али је скроз опустошена с три последња рата. Тако ми имамо војнике у нашој болници који су скоро само дечаци, али који поносно показују своје ожиљке — од Турака, Бугара и сад од Аустријанаца“.²⁷

²⁷ Slavica Popović Filipović, *Dr Elsie Maude Inglis: The Serbian Mother from Scotland, 1917–2017* (Valjevo: Istorijски архив, 2017), 22.

[“You see we are in a very sad country, but it is the pluckiest country in Europe, without exception. Here they are with their best men perishing on every side, and they make no complaint, and never think for a moment of giving in, though the Austrians may be down on them yet. Austria has treated them abominably, and yet they are not bitter. Their prisoners get the same treatment — miserable though it is — as their own men do. Serbia is as proud as it is possible to be and does not want other countries to pity them. She is a grand little country, and we all love her already, but she is desolate with her three wars. Why, we have men in our Hospital almost boys, who proudly show their three scars — Turkish, Bulgarian, and now Austrian.”]

„Кажем вам да су ови људи прави дивови. Осећам се тако малом поред њих да би требало да се сакријем. Бол! Испаштање! Нисте упознали храброст док не видите ове људе како испаштају. Ампутирала бих нечију шаку, руку или ногу, и то без анестетика — и да ли се тај помери? Не, ни да трепне. Највише што можете да очекујете да чујете од таквог пацијента је: „Куку леле“ и то је све. А онда издахну! Често издахну без вапаја и без иједне речи. Понекад, можда само изусте једно „хвала“ и то је све. Стварно не знам одакле долази ова раса ратника, али могу да вам кажем да су они Божји људи.“²⁸

[“I tell you these men are great. I feel so small beside them that I could hide myself. Pain! Suffering! You’ve not seen bravery until you’ve seen these men suffer. I’d take off a hand, an arm, or a leg — without anesthetics, mind you — and will the fellow budge? — no, not an eyelid. And if you hear them say ‘Kuku lele’ (Oh dear!) that’s as much as you hear, and not often that much. They’ll die without a sound — unless it is to thank you, if they can, before they go. Where this race of soldiers was sprang from? I don’t pretend to know, but I tell you right now they are God’s own men.”]

²⁸ Popović Filipović, *Hrabrost između redova*, 188–207.

Трећа јединица Болнице шкотских жена у Младеновцу, деловала је под руководством др Битрис Ен МекГрегор (Dr. Beatrice Ann MacGregor, 1873–1953), Шкотланђанке из Њуингтона (Newington, Edinburgh, Scotland).²⁹ Болница шкотских жена у Младеновцу је имала 400 постеља, а с јењавањем епидемије др МекГрегор је отворила диспанзер за мајку и дете. Диспанзер у Младеновцу је био јако посећен од стране локалног становништва, јер је за две недеље прегледано око 700 пацијената.

У знак сећања на велику хуманост и медицинску помоћ чланицама Болнице шкотских жена и њеном оснивачу и лидеру др Елси Инглис, српски војници су септембра 1915. године изградили меморијалну чесму на Црквенцу, у Младеновцу, на којој је урезан натпис:

За успомену на санитарне мисије шкотских жена у Србији
и њиног оснивача Др Елзе Инглис

(In Memory of the Scottish Women's Hospitals in Serbia and
Their Founder, Dr. Elsie Inglis).

Спомен чесма је свечано отворена у присуству др Елси Инглис, чланица Болнице шкотских жена и великог броја војника Моравске дивизије I позива. Српски официр В. Поповић, који је направио нацрт споменика, том приликом је рекао:

„Ако точак времена разруши овај споменик, постоји друго знамење створено у срцима српског народа и војника, које ће вечно чувати сећање на хумана дела Шкотских жена и др Елси Инглис.“

[“The Serbian officer V. Popović, who designed the monument said at the Ceremony: ‘If the pitiless wheel of time crushes the

²⁹ Eva Shaw McLaren, ed., *A History of the Scottish Women's Hospitals* (London: Hodder and Stoughton, 1919), 108.

monument, there is yet another one created in the hearts of the soldiers and Serbian People.”³⁰]

Меморијалну чесму на Црквенцу су освештала петорица српских свештеника, а по обреду др Инглис је добила струк босиљка, који је с Орденом Светог Саве сачувала као највеће драгоцености. Поред овог знамења српске традиције, др Елси Инглис је у домовину понела многа сазнања о српском историјском наслеђу.

Октобра 1915. године, када су српска војска, српски војни санитет и народ пошли у велико повлачење, поносна Шкотланђанка је одбила да се повуче. Др Инглис је с делом особља прешла у Крушевац и наставила своју лекарску мисију у Болници Цар Лазар, која је примила преко хиљаду тешких рањеника и болесника. После вишемесечног рада у окупираном граду, у пролеће 1916, извршена је репатријација др Инглис и чланица Болнице шкотских жена преко Швајцарске. Све ратне страхоте, које је др Инглис са српским народом поделила у Србији, допринели су да она буде међу првима, која ће покренути идеју обележавања Дана Косова (Видовдана) у Лондону и широм Британије. Уз помоћ Лондонског комитета Болнице шкотских жена, многе чланице су допринеле промоцији српске историје, пре свега говорима и сведочењима о ратним страхотама и страдањима у Србији. Истовремено, др Елси Инглис се ангажовала у организовању Дана заставе (Flag Day), српског патриотског краља, који се у Лондону одржао у року од шест недеља. Пракса Дана заставе се проширила од југа до севера Британије и постала један од видова сакупљања помоћи за Србију.

Непоуздано је када је дошло до сусрета др Елси Инглис и оца Николаја Велимировића. Једна од могућности је ап-

³⁰ Slavica Popović-Filipović, *Za hrabrost i humanost, Bolnice škotskih žena u Srbiji i sa Srbima za vreme Prvog svetskog rata 1914–1918* (Beograd: Signature, 2007).

рил 1916, када је принц Александар Карађорђевић посетио Лондон, на пријему код краља Џорџа V и других високих британских политичара. На једном свечаном скупу, принц Карађорђевић је, у име Српске владе, уручио одликовања заслужним британским лекарима, медицинским сестрама и другим хуманистима. Том приликом српски принц је одликовао др Инглис Орденом Белог орла. Тако је др Инглис и официјално постала прва жена, која је понела ово високо српско одликовање. Орден Белог орла понеле су још две Шкотланђанке, чланице Болнице шкотских жена у току рата и у послератном периоду. Биле су то др Изабел Емзли, леди Хатон (Dr. Isabel Emslie, Lady Hutton) и баронеса Евелина Хаверфилд (Honorable Evelina Haverfield). Познато је да је отац Николај Велимировић имао лепу сарадњу с др Елси Инглис и Евелином Хаверфилд у организовању Видовдана, а с баронесом Хаверфилд је и наставио у Бајиној Башти, у послератном периоду при отварању Дечијег сиротишта.

Болница шкотских жена на Руском фронту и Добруци, на челу с др Елси Инглис је, у пратњи Српске добровољачке дивизије, деловала од августа 1916. до новембра 1917. године. Чланице Болнице шкотских жена су пожртвовано збрињавале рањене и болесне у великим борбама, које су резултирале са 2.613 погинулих и 7.370 рањених војника. По избијању Руске револуције 1917. године, британске власти су упутиле наредбу др Елси Инглис да повуче Болницу шкотских жена и сво особље врати у домовину. Она је одбила наређење да се повуче и условила да се прво омогући слободан пролаз Српске добровољачке дивизије с Руског на Солунски фронт. По повратку у Шкотску, мада болесна и исцрпљена, др Инглис је извршила смотру српске јединице у Глазгову. Др Елси Инглис је преминула 26. новембра 1917. у Глазгову и сахрањена је са свим војним почастима на Гробљу Дин, у Единбургу (Dean Cemetery Edinburgh), уз присуство представника британске, француске и српске војске. Отац Николај Велимировић је са српским ученицима из единбуршке школе Џорџ Хериот, одржао по-

следњи помен храброј Елси Инглис у Катедрали Светог Гила у Единбургу (St. Giles' Cathedral, Edinburgh).

Српски потпорни фонд у помоћ Србији у току рата и у послератном периоду

Једна од најуспешнијих хуманитарних организација, која је помогла Србију у време Првог светског рата и у послератном периоду био је Српски потпорни фонд. Деловање Српског потпорног фонда, основаног у Лондону, 23. септембра 1914, трајало је до 1921, а неке акције чак и до 1953. године. Мисија СПФ у току рата и у послератном периоду одржавана је добровољним прилозима из: Канаде, Аустралије, Новог Зеланда, Индије и Јужне Африке. Донацијама је прикупљено укупно 790.000 фунти, а у санитарском и другом материјалу у вредности од 250.000 фунти. Од оснивања па до краја свог деловања Српски потпорни фонд је радио као независно хуманитарно друштво, којим је председавао Комитет у Британији и другим земљама, чланицама у иностранству.

Српски потпорни фонд је у историји филантропије Првог светског рата имао посебно место у организовању добротворног рада за Србију и Србе у избеглиштву. У друштву с преко 700 чланова тешко је одредити величину доприноса бројних чланова, али заслуга свакако припада хуманистима, који су године свог живота посветили успешном раду фонда, у корист српског народа. Међу њима су Вилијам Сетон-Вотсон (Mr. William Seton-Watson), госпођа Меј Сетон-Вотсон (Mrs. May Seton-Watson), леди Бојл (Lady Boyle), сер Едвард Бојл (Sir Edward Boyle), леди Лејла Пеџет (Lady Paget), госпођа Мабел Стобарт (Mrs. Mabel Stobart), госпођа Гертруда Карингтон Вајлд (Mrs. Gertrude Carrington Wild), леди Гроган (Lady Ellinor Grogan).³¹

³¹ **Леди Елинор Гроган** (Lady Ellinor Flora Bosworth Smith Grogan, 1865–1948), ћерка Reginald Bosworth Smith, била је удата за Sir Edward Ian Baresford Grogan, 2nd Baronet (1873–1927), Ирца, који је службовао као официр у бри-

У току Првог светског рата и по ослобођењу, Српски потпорни фонд је мењао своје циљеве, зависно од потреба у Србији: од првих хируршких болница до медицинских екипа за лечење инфективних болести у време велике епидемије тифуса, материјалне помоћи српском народу у окупираној земљи, у лечењу изнемоглих након повлачења, евакуацији и смештају избеглица, заштити заробљеника и интернираних цивила у логорима, прихватање и школовање српских ученика и студената, у обнављању разрушене земље након ослобођења. Тако је деловање Српског потпорног фонда почело своју мисију у Србији, наставило на Србима у егзилу, на Крфу и Солунском фронту, у Тунису, Алжиру, Мароку и Француској, на Корзици, у Великој Британији, а по ослобођењу поново у Србији.

Српски потпорни фонд је послао пет најсавременије опремљених болничких јединица у Србију крајем 1914. и почетком 1915. године, које су биле велика санитетска помоћ српској војсци и народу у време епидемије, пегавог, повратног и трбушног тифуса, а болнице су деловале у Скопљу (Прва и Друга јединица СПФ), у Крагујевцу (Трећа јединица СПФ), у Београду (Четврта јединица СПФ), у Пожаревцу (Пета јединица СПФ), на Крфу (Шеста јединица СПФ), која је као мешовита енглеско-српска болница деловала на Солунском фронту, а по ослобођењу прешла у Ниш.

танској војсци. У време Првог светског рата, леди Гроган је, као председница Извршног комитета СПФ, била задужена за ангажовање медицинског и другог особља и организовање болничке службе у јединицама СПФ. Леди Гроган је на тај начин дала велики допринос у болницама СПФ (5 јединица), које су деловале у Србији у току рата, а посебно у Шестој јединици СПФ, која је радила на Крфу. У мисији СПФ, леди Гроган је примила хиљаде писама из земље и иностранства, која су стизала на адресу: Ellinor W.S. Grogan, Chairman of the Staff Sub-Committee, The Serbian Relief Fund, 5 Cromwell Road, London SW7. Леди Гроган је такође позната као аутор мемоара (уп. Lady Grogan [= Ellinor Flora Bosworth Smith], *Reginald Bosworth Smith: A Memoir* (London: J. Nisbet & Co., limited, 1909); Lady Ellinor Flora Bosworth Smith Grogan, *The Life of J. D. Bouchier* (London: Hurst & Blackett, Limited, 1926)).

Леди Лејла Пеџет, верна Србима до краја

Новембра 1914, три месеца по избијању Првог светског рата, Српски потпорни фонда је Србији послао прву медицинску помоћ, преко Прве јединице Српског потпорног фонда (The First Unit of the Serbian Relief Fund). Прва јединица Српског потпорног фонда с 50 чланова, под управом леди Пеџет, деловала је у Скопљу. Леди Лејла Пеџет (Louise Margaret Leila Wemyss-Lady Paget),³² је боравила у Београду од 1910. године, као супруга сер Ралф Пеџета (Sir Ralph Paget), британског посланика у Србији, а у Великом рату комесара британске владе у Србији и члана Међународног одбора за сузбијање епидемије тифуса у Србији. Леди Пеџет је у Београду, у време Првог балканског рата, радила као добровољна болничарка у IV београдској резервној болници, а у Другом балканском рату основала и водила малу резервну болницу у Савамали. У Скопљу, од новембра 1914. године, Леди Пеџет је била руководилац и бол-

³² **Леди Лејла Пеџет** (Dame Lady Louise Margaret Leila Wemyss Paget, 1881–1958) је била ћерка генерала сер Артура Пеџета (General Sir Arthur Henry Fitzroy Paget), а супруга британског дипломате сер Ралфа Пеџета (Sir Ralph Paget), велики хуманиста и добровољна болничарка у Србији у време балканских и Првог светског рата. Међу првима подржала је оснивање Српског потпорног фонда, у Лондону, септембра 1914. Као руководилац Прве јединице СПФ у Скопљу, дошла је у помоћ Србији (новембра 1914), у време велике епидемије три тифуса. У великом повлачењу, одбила је да напусти болницу у Скопљу, па је тако са својим особљем наставила да ради у време окупације. Леди Пеџет је остала верна српском народу у рату и миру, до краја свог живота. У знак сећања на њено добротинство у ослободилачким ратовима, име Леди Пеџет је понела једна улица у Београду. Леди Пеџет је носилац Ордена Светог Саве, првог степена с лентом, Великог витешког крста (Knight Grand Cross), Ордена Британске империје (The Order of British Empire), Медаље части Федерације Женских удружења града Њујорка (Medal of Honor of the Federation of Women's Clubs of New York City). Леди Пеџет је проглашена за Даму Велике Британије (Dame Grand Cross), а Српска Православна Црква у Лондону је, у име њене племените мисије човекољубља за српски народ, формирала Меморијалну собу Леди Пеџет при Цркви Светог Саве, у Дому Епископа Николаја.

ничарка Прве јединице СПФ у време епидемије трбушног, повратног и пегавог тифуса, када је и сама оболела од тифуса. Леди Пеџет је затражила помоћ од Одбора СПФ у Лондону, па тако је фебруара 1915, у Скопље стигла Друга јединица Српског потпорног фонда (The Second Unit of the Serbian Relief Fund — Lady Cornelia Wimbourne Unit), која је добила име по оснивачу леди Корнелији Вимборн (Lady Cornelia Wimborne, 1847–1927). Тако је медицинску мисију СПФ за Србију, подржала леди Вимборн, баронеса Марлборо (Marlborough), блиска рођака Винстона Черчила.

По опоравку у домовини, Леди Пеџет се вратила својој болници у Скопљу, коју није напустила ни у време окупације, када је поред медицинске помоћи становницима града и околине, примила и збринула велики број избеглица. По репатријацији, Леди Пеџет помаже обележавање Видовдана у Великој Британији, држи говоре у Лондону и Бирмингему. Српски потпорни фонд у Лондону, место човекољубља, истовремено је место сусрета, где Леди Пеџет упознаје оца Николаја Велимировића, подржава његове активности или боље речено следи његову хришћанску мисију.

Леди Пеџет је до краја остала верна српском народу, у обнови земље и помоћи народу у послератном периоду, у збрињавању ратних сирочића, у изградњи српске православне Цркве Св. Саве у Лондону, у збрињавању и лечењу српских избеглица после Другог светског рата. Пријатељи леди Пеџет из периода Великог рата, нису је заборавили ни после Другог светског рата, четвртог рата у њеном животу. Међу њеним верним српским пријатељима били су др Слободан Јовановић, др Милан Ђ. Милојевић, мајор Милан А. Јовичић, Божидар Пепић, Владика Иринеј Ђорђевић, пуковник Драгутин Савић, Вана Ивановић, адвокат Божидар Влајић, др Нико Мирошевић Сорго, протојереј Милоје Николић и многи други.

Али вратимо се Великом рату и препустимо глас Леди Пеџет, који је сачуван у њеним сећањима *Са нашим*

српским савезницима (*With Our Serbian Allies*), у издању Српског потпорног фонда, у Лондону, 1915.

„Српски народ је веровао у своје моћне савезнике. У данима Макензеновог налета очекивао их је, али узалуд и једна од најстрашнијих трагедија одиграла се над човечанством, хомеровским витезима српског народа. У својим данима искушења, Србија је остала сама. Нападнута је једноставно с три стране, од три непријатеља. Није јој остао други излаз до да се упути непроходним, леденим врлетима дивље Албаније. Ни смрт, ни мучеништво, ни разочарења не беху у стању да скрхају онај непобедиви хероизам у души српског војника. У повлачењу остало је 150.000 мученика само у Албанији; колона сломљених хероја корачала је из пораза у пораз. Но њен војник не прима поразе, уздиже се изнад бола, не жали се, трпи: као борац, коме нема равна, он верује и пева, зато поштујем и дивим се српском војнику. Многе земље могу имати добре војнике, али сумњам да се могу похвалити борцем који би ратовао, задовољан једним хлебом недељно. Савезници и сами увиђају да је таквом народу суђено да у будућности игра на Балкану већу улогу но што ју је имао у прошлости.“³³

[“The Serbian people believed in its mighty Allies. At the time of the Makenzen Invasion they expected their Allies to arrive, but they never did, so one of the greatest tragedies occurred to the humane, Homeric knights of the Serbian people. At the time of its greatest need Serbia was left all alone. She was attacked simultaneously from three sides by three different enemies. There was no other alternative but to retreat through unpassable paths over the frozen Badlands of rugged Albania. Neither death, nor sacrifice, nor disillusionment were able to crash/obliterate that undefeated heroism in the hearts of the

³³ Lady Paget, *With Our Serbian Allies* (London: The Serbian Relief Fund, 1915).

Serbian soldiers. During that retreat, some 150.000 Serbs perished in Albania alone, the columns of broken heroes stumbled from one defeat to the next. But their soldier does not know for a defeat, he overcomes the pain, he does not complain, he bears it all — as a fighter who has no equal, he believes and sings and carries on — and that is why I appreciate and admire the Serbian soldier. Many countries have good soldiers, but I doubt that they would have such fighters who would gladly fight on, contented with one loaf of bread per week. The Allies now realise that such a nation is bound to play a bigger role in the Balkans than what it had in the past.”]

Жене Србије, предговор леди Лејле Пеџет

„Замољена сам да напишем уводну реч за предавање мадам Копленд и мени је драго да то чиним, мада сматрам да предавању није потребна препорука с моје стране. Историја Србије је предмет, коме је мадам Копленд посветила много проучавања и ја не могу да се правим да имам знање као она. Међутим, ја могу да говорим као неко ко интимно познаје Србију данас и ко је, с блиским милосрђем, био сведок хероизма њеног народа у лицу најсвирепије агоније, које једна нација може да пропати; због овога, њено предавање ме јако позива, и оно мора исто тако да позива и друге, јер нико од нас, сигурно, није успео а да се духовно не одазове на неописив патос трагедије Србије.

Многи од нас знају врло мало о прошлости Србије и треба да мисле о њој као да се појавила на светлост света, када је збацила турски јарам. Госпођа Копленд нас подсећа да је Србија била велика земља, са сопственом цивилизацијом, пре него што је пала под окупацију Турака, а посебна тема предавања ће нас најбоље подсетити на ову чињеницу, као што је Џорџ Мередит рекао, да је

положај жене у сваком друштву тест њене цивилизације. У српској историји ми налазимо жене хероје, које не за-
постављају своје домаће дужности и обавезе, већ такође
преузимају неустрашиву и непоколебљиву улогу у бор-
бама своје отаџбине, а прикази који следе, укратко, ост-
тављају живе слике у нашем памћењу, слике храбрости и
оданости, вредне потомака ових храбрих жена.“

The Women of Serbia, the Preface by Leila Paget

“I have been asked to write a preface word to Mme. Copeland lecture, and I am glad indeed to do so, although I feel it needs no recommendation on my part.

The History of Serbia is a subject to which Mme. Copeland has evidently devoted much study, and I cannot in any way pretend to knowledge such as hers. I can speak, however, as one who knows Serbia of the present day intimately, and has witnessed, at close quarters, the heroism of her people in face of the most cruel agony that any nation has been called upon to suffer; because of this, her lecture strongly appeals to me, and it must likewise appeal to others, for none of us, surely, has failed to respond in spirit to the unspeakable pathos of Serbia’s tragedy.

Most of us know very little of Serbia’s past, and are to think of her as emerging for the first time into the light of the world, when she cast off the yoke of the Turks. Mme. Copeland reminds us that she (Serbia) was a great country, with a civilization of her own, before ever she came under Turkish domination, and the special subject of the lecture is the best possible reminder of this fact, if, as George Meredith thought, the position of women in any society is the test of its civilization. Here we find heroic women, not neglecting their proper duties and services, but taking also a bold and

unflinching part in the struggles of their country, and the sketches which follow, brief as they are, leave vivid pictures on our minds, pictures of courage and devotion worthy of these brave women's descendants."³⁴

Госпођа Мабел Стобарт, пријатељ Срба у рату и миру

Као што је познато многе чланице Српског потпорног фонда су остале верне Србији и у послератном периоду. Један од њих је била госпођа Мабел Стобарт, која је по повратку из Србије наставила промоцију за помоћ српском народу, широм Велике Британије, Канаде и Америке. Госпођа Мабел Синклер Стобарт (Mrs. Mabel St. Clair Stobart, 1862–1954),³⁵ је дошла у Србију у пролеће 1915. године, као руководица Треће јединице Српског потпорног фонда (The Third Unit of the Serbian Relief Fund), која је деловала у Крагујевцу.

³⁴ Copeland, *The Women of Serbia*, i–ii.

³⁵ **Госпођа Мабел Ен Стобарт** (Mrs. Mabel Anne St. Clair Stobart, 1862–1954) била је позната британска сифражеткиња и хуманитарна радница. Госпођа Мабел Стобарт (девојачко Mabel Annie Boulton), рођена је 3. фебруара 1862. године, од оца сер Самуела Болтона (Sir Samuel Bagster Boulton) и мајке Софије Луиз Купер (Sophia Louisa Cooper), у Вулвичу, у Кенту (Woolwich, Kent). Госпођа Стобарт је 1910. године основала Мобилне женске јединице за болесне и рањене (The Women's Sick and Wounded Convoy Corps) а 1914. била међу оснивачима Лиге женске националне службе (The Women's National Service League), за пружање помоћи у време рата, у земљи и иностранству. За велики допринос у медицинској и хуманитарној мисији, Србија је госпођу Мабел Стобарт одликовала Орденом Светог Саве III реда. Након повратка у домовину, госпођа Мабел Стобарт је путовала широм Британије, Канаде и Америке и у име СПФ промовисала Србију, а сакупљене прилоге слала Српском Црвеном крсту. По повратку у домовину, објавила је књигу *Пламјени мач у Срдији и гдудије* (Mabel Anne Saint Clair Stobart, *The Flaming Sword in Serbia and Elsewhere* (London: Hodder and Stoughton, 1916)), која је, као сведочанство о страдању српског народа у Првом светском рату, изазвала велику пажњу и имала непроценљиву улогу у промоцији српске културе и историје у Великој Британији и на другим континентима.

Jeњавањем епидемије, госпођа Стобарт је у лето 1915, формирала диспанзере у Крагујевцу, Наталинцима, Лапову, Витановцу, Овчар Бањи, Рековцу и на Руднику. Ови диспанзери намењени за лечење цивилног становништва, имали су подршку српског војног санитета, а њихово формирање помогли су локални учитељи и попови. Своју велику љубав за српски народ, показала је у спасавању српских рањеника и болесника у крагујевачкој болници, у организацији седам диспанзера широм Шумадије, у деловању тзв. Летеће јединице, која је пратила деловање српске дивизије, у заједничкој судбини великог егзодуса преко Албаније, у промоцији у послератном периоду. У обележавању Видовдана у Лондону, госпођа Стобарт има помоћ и подршку оца Персивал Перси Деармера (Rev. Percival Percy Dearmer, 1867–1936), свештеника. Персивал Деармер је боравио у Србији, у пратњи супруге дечијег писца Мабел Деармер (Mrs. Jessie Mabel Pritchard Dearmer, 1872–1915), болничарке, која је преминула у Крагујевцу, почетком јула 1915. године.

Прошло је сто година од времена када је госпођа Мабел Стобарт, сифражеткиња и хуманиста, Британка по рођењу, космополита по опредељењу, писала о српском народу:

„Српски народ, који сам срела у току првих шест месеци, много ми се допао. Они су љубитељи поезије и лепе уметности; паметни и маштовити; отворени за нове идеје; топлог срца, весели, с лепим смислом за хумор; храбри као војници, одважни као грађани; одговорни до најбољег могућег, док стреме идеалима ван могућег домањаја. Како су само могли да не пробуде одзив симпатија? Постоји ли неки други балкански народ, којем би се сигурније могла поверити одговорност за културну еволуцију на Балкану, осим нашем најмлађем савезнику? То сам снажно осетила у току њиховог тријумфа, али сам још снажније доживела у време њихове несреће.“³⁶

³⁶ Popović Filipović, *Iz postojbine javora*, 153.

[“The Serbian people whom I had met during the first six months had appealed strongly to me. Lovers of poetry and of peaceful arts; intelligent and imaginative; impressionable to new ideas; warm-hearted, gay, with a keen sense of humour; brave as soldiers, courageous as citizens; responsive to the best within reach, whilst aiming at ideals possibly beyond reach: how could they fail to awaken a sympathetic response? Is there any other of the Balkan nations, which could more safely be entrusted with responsibility for the evolution of culture in the Near East, than our youngest ally? I had felt this strongly during their time of triumph, but I felt it more strongly in their time of trouble.”]

Поред пет медицинских мисија у Србији, Шесте медицинске јединице СПФ на Крфу, Српски потпорни фонд наставља своју мисију преко болнице у Соровићу, на Солунском фронту, СПФ болнице у Бастији, на Корзици, хуманитарне и социјалне помоћи у Тунису и Мароку, радом болница и диспанзера у послератном периоду. Посебно важна делатност Српског потпорног фонда била је помоћ српских заробљеника у логорима у Аустроугарској, Немачкој и Бугарској, који се обављао посредством помоћног бироа, формираног у Швајцарској. Успостављена је веза с око 70.000 српских заробљеника и од маја 1916, достављани су им пакети с храном, ако не више оно бар једна векна хлеба недељно.³⁷

Отац Николај Велимировић је сарађивао и подржао деловање Српског потпорног фонда у свим хуманитарним акцијама, посебно у школовању српских ученика и студената. У мисији човекољубља, отац Велимировић је упознао многе хуманисте, а за пријатеље имао Чедомиља Мијатовића, Димитрија Митриновића, Роберт Вилијем Ситон-Вотсона, Хенри Викем Стида, сер Артур Џон Еванса, госпође Гертруде Карингтон Вајлд и многе друге. Није нам

³⁷ Уп. „Najveći dobrotvori Srbije u ratu — The Serbian Relief Fund“, *Nova Evropa*, knj. 12, br. 16 (Zagreb, 1. decembar 1925), 492–495.

познато када је дошло до свих појединачних сусрета, али се зна да је деловање СПФ и Српског Црвеног крста повезало многе у заједничкој мисији добротинства, за српски народ у Србији, у избеглиштву, наставио у послератном периоду.

Отац Николај Велимировић у мисији школовања српских избеглих ученика, студената и теолога у Великој Британији

У великом егзодусу српске војске и санитета, крајем 1915, повлачио се велики број избеглица, породица с малом децом, ученика, гимназијалаца и студената. Министарство просвете и црквених дела, које је по искрцавању обновило свој рад на Крфу, имао је примарни задатак да склони и заштити хиљаде српске избегле омладине. Један број српске школске омладине је прихватила Грчка (углавном у Солуну и Водени), преко шест хиљада српских избеглица је прихватила Корзика (највећи број породица с децом), преко 3.000 ученика и студената је примила Француска, док је Велика Британија примила око 450 ученика и студената.³⁸

Пресудну улогу у школовању српске омладине у Великој Британији имали су представници Српског потпорног фонда, који су посредовали преко Париза и професора Јована Цвијића, па тако допринели да се и британске школе укључе. Тако су по доласку у Лондон, у пролеће 1916, српски избегли ученици и студенти били распоређени у школским и универзитетским центрима у градовима широм земље. Групу српске избегле омладине, питомаца Српског потпорног фонда, чинила су мала деца и младићи, од основношколског узраста, гимназијалаца, ученика стручних и трговачких школа, до универзитетских студената.

³⁸ Опширније: Душица Бојић, *Српске избеглице у Првом светском рату: 1914–1921*, Библиотека „Јазон“, књ. 17 (Београд: Завод за уџбенике, 2007).

Српски ученици и студенти су били распоређени у следећим градовима: у Абердину (Aberdeen, 10), старешина Михајло Ђорђевић, у Бирмингему (Birmingham, 23),³⁹ старешина Спасоје Прица, у Глазгову (Glasgow, 18), старешина Владимир М. Вукмировић, у Дандију (Dundee, 25), старешина Милорад Ванлић, у Единбургу (Edinburgh, 25), старешина Душан Марковић, у Кардифу (Cardiff, 9), гимназијалци и студенти, у Кембриџу (Cambridge, 47), старешина Милан Луковић, у Лидцу (Leeds, 18), Лазар Шуваковић, старешина прве групе у Лондону (London, 37), професор Милан Мајзнер и др Славко Шећеров, старешине друге групе у Лондону (London, 39), др Драгутин Суботић, старешина у Редингу (Reading, 31), старешина Јован Алексић, у Манчестеру (Manchester, 5), у Мејденхеду (Maidenhead, 6) и у Чендлерсфорду (Chandlers Ford, 22), старешина Јован Спасић.

Британска организација народног братства (National Brotherhood Council) се прихватила оснивања једног српског сиротишта у Фавершаму (Faversham), у Кенту, које је примило око сто деце, узраста 7–14 година. Сиротиште је деловало уз финансијску помоћ СПФ, Америчког Црвеног крста, Британског Црвеног крста и Војног министарства Краљевине Србије.⁴⁰

Свака група српске омладине на школовању у Великој Британији, у избеглиштву 1916–1919, за старатеља је имала једног учитеља или свештеника. Учители и наставници, који су пратили српску омладину на школо-

³⁹ Захваљујући дами **Елизабет Мери Кадбури** (Dame Elisabeth Mary Cadbury, 1858–1951) и њеном супругу Џорџу Кадбурију (George Cadbury, 1839–1922), богатом произвођачу чоколаде и великом филантропу, закупуена је једна кућа у Бирмингему, где је смештено 23 српских ученика. Госпођа Кадбури, позната сифражеткиња, била је активна чланица СПФ, а с леди Абердин и Ани Христић учествовала је у раду Међународне асоцијације жена, која је међу чланицама имала Краљевину Србију.

⁴⁰ Број српске избегле омладине је варирао током њиховог двогодишњег школовања; подаци су наведени према следећем истраживању: Јелица Рељић, „Школовање српске омладине у Великој Британији 1916–1919“, *Balkanika* XXIV (1993): 101–122.

вању у Британији, у периоду 1916–1919, били су: Милан Мајзнер,⁴¹ гимназијски професор и преводилац, Милорад Ванлић, професор, др Драгутин Суботић, Милан Луковић и др Славко Шећеров. Групу су пратили преводиоци Милан Брадић и Александар Видаковић. Међу свештеним лицима, старатељи су били Душан Марковић (1874–1935), православни свештеник, који је пратио српске ученике у Единбургу и Војислав Јањић (1885–1946), српски богослов, старешина ђачке групе на школовању у Лондону. Поред редовног школског програма, српски ученици су имали веронауку, која је била у организацији српске цркве, под старешинством Панте Мајсторовића, свештеника, док су вероучитељи били Александар Илић и Никола Ђорђевић. Они су, по распореду, обављали своју дужност, па тако су најмлађима предавали хришћанску науку, вршили разне црквене обреде и чинодејствовали при православној служби.

У циљу организованог праћења школовања српских ученика и студената, формиран је Образовни комитет Српског потпорног фонда (The Educational Committee of the Serbian Relief Fund). Комитет за надзор и школовање

⁴¹ **Милан Мајзнер** (1868–1942), гимназијски професор, полиглота, преводилац и писац, био је старешина српских избеглих ученика у Лондону у време Првог светског рата. Рођен је 1868, у Београду, као син Јосифа Мајзнера (1828–1894), Чеха, и Александре Петровић, Српкиње. Јосиф Мајзнер, дугогодишњи главни библиотекар Народне библиотеке у Београду и Александра, професорица имали су четири сина: Милана, Венцеслава, Анастаса и Павла. Синови су стекли лепо образовање и постали угледни грађани у Србији. Милан Мајзнер је завршио Велику школу у Београду, а службовао је као гимназијски професор у Лесковцу, Нишу, Пожаревцу, Крагујевцу, Пироту, Смедеревској Паланци и Београду, у Другој и Четвртој гимназији. Као полиглота, који је говорио француски, енглески, латински, немачки и грчки, превео је неколико дела класичне филозофије и историје, сарађивао за часописе *Просвешћени ђласник*, *Коло*, *Српски етнографски зборник*, *Годишњица Николе Чуйића*, а покренуо је и часопис *La petite Revue*, на француском језику (Славица Поповић Филиповић, *Чеси у Србији*, Лекари, апотекари, ветеринари, болничарке и њихови потомци (1835–1918), рукопис у припреми за штампу).

српске школске деце и студената био је у саставу: председница госпођа Гертруда Карингтон Вајлд (Mrs. Gertrude Carrington Wild, 1856–1945), чланови др Роналд Бароуз (Dr. Ronald Montagu Burrows, 1867–1920), археолог и директор Краљевског колеџа у Лондону (King's College, London), др Томас Фостер (Dr. Thomas Gregory Foster, 1866–1931), лингвиста, проректор Универзитетског колеџа у Лондону (The University College, London), сер Хенри Гуч (Sir Henry Cubitt Gooch, 1871–1959), политичар, члан Парламента, одборник ширег подручја Лондона (London County Council), Хенри Ноел Брејлсфорд (Henry Noel Brailsford, 1873–1958), новинар, дописник листова *The Guardian* и *The Daily News*, госпођа Кари (Mrs. Curry), госпођица Меквин (Miss McQueen), отац Николај Велимировић и историчар књижевности Павле Поповић,⁴² професор београдског универзитета и академик.

Почетком 1918. године, формиран је Просветни савет Српског потпорног фонда, који је деловао при канцеларији инспектора Министарства просвете у Лондону. Просветни савет је био у саставу: просветни инспектор, професор Павле Поповић, заменик, Михаило Поповић, заменик, ам-

⁴² **Павле Поповић** (1868–1939), професор српске књижевности на Филозофском факултету Београдског универзитета више од тридесет година (1904–1938), ректор Београдског универзитета (1924–1928), уредник *Српској књижевној гласнику*, академик и врло угледна личност у српском друштву. Професор Поповић је имао велику улогу у периоду Првог светског рата. Као политичар, професор Поповић је у Лондону био члан Југословенског одбора и уредник билтена *Press Ecstracts* (1916–1917). У Енглеској је написао и објавио књигу *Југословенска књижевност*, чије се прво издање појавило у Кембриџу 1918. Поред заступљених биографија и прилога књижевника Срба, Хрвата и Словенаца, професор Поповић је уврстио оца Николаја Велимировића, као представника српског беседништва. Професор Поповић и отац Велимировић су, као културни изасланици српске владе у Британији у току Великог рата, а уз помоћ и подршку Српског посланства, поред промоције Србије, успоставили многе везе и сарадњу, које су се наставиле и у послератном периоду. Између осталог, они су били чланови Образовног комитета СПФ у Британији, па тако су у сарадњи с британским представницима организовали школовање српске избегле омладине у британским школама у поменутиим градовима.

басадор Јован М. Јовановић, историчар Тихомир Ђорђевић, књижевни критичар Богдан Поповић, дипломата и универзитетски професор Ђорђе Ђурић, отац Николај Велимировић и професор Јован Цвијић.

Бригу о здравственом стању српских ученика и студената, водило је Српско посланство у Лондону и Српски потпорни фонд, др Војислав Субботић, у време свог боравка у Лондону, а врло често су то чинили и британски добротвори. Међу бројним добротворима била је госпођица Хилда Лоример (Miss Elizabeth Hilda Lockhart Lorimer), предавач класичних наука на Сомервил колеџу у Оксфорду (Somerville College, Oxford), која је пружила велику подршку српским избеглица у Оксфорду.⁴³

Српски студенти теологије у Великој Британији

Група српских избеглица, која је студирала теологију у Оксфорду, била је под старатељством оца Николаја Велимировића, ректора српске богословије у Британији. Касније ову дужност обавља Јосиф Цвијовић (1878–1957), који је по завршеној Богословији у Београду и Кијеву, једно време пре-

⁴³ Хилда Лоример (Miss Elizabeth Hilda Lockhart Lorimer, 1873–1954), ћерка Роберта Лоримера (Reverend Robert Lorimer), шкотског свештеника је, по дипломирању на Кембриџу, изабрана за предавача класичних наука на Сомервил колеџу у Оксфорду (Somerville College, Oxford). У Првом светском рату, пријављује се за добровољну болничарку, па тако је у саставу Болнице шкотских жена, у Јединици Гиртон и Њунхам (The Girton and Newnham Unit), лечила српске рањенике и болеснике у Солуну. По повратку са Солунског фронта, Хилдин дом у Оксфорду је био отворен за српске избеглице, којима је пружила велику помоћ у туђем свету. После рата, Хилда Лоример је скоро сваке године обилазила Србију, објавила један број чланака о историјском и културолошком наслеђу српског народа, дала велики научни допринос у истраживањима културолошког наслеђа Југославије, у оквиру међународног пројекта (уп. Slavica Popović Filipović, *Velike žene u Velikom ratu / The Great Women in the Great War*, Biblioteka „Hrestomatija“ (Pančevo: Mali Nemo, 2020), 154).

давао на београдској Богословији и руководио Монашком школом у манастиру Раковица, а у балканским и Првом светском рату, био војни свештеник. У периоду 1916–17, на Теолошки факултет у Оксфорду је примљено дванаест свршених српских богослова, а један богослов је уписан на Теолошки факултет у Кембриџу. Групу богослова у Оксфорду су чинили: Иринеј Ђорђевић,⁴⁴ Јустин Поповић, Јован Стојановић, Павле Јефтић, Јелисије Андрић, Милоје Милошевић, Светислав Никић, Драгић Пешић и други.

Међу православним свештеницима у Британији био је Јустин Поповић (1894–1979), рођен као Благоје у Врању 6. априла 1894. године. Благоје Поповић је на почетку Првог светског рата био мобилисан у ђачку чету, при Моравској сталној војној болници у Нишу, која је деловала под управом др Владимира Станојевића. У саставу Моравске војне болнице, Благоје учествује у повлачењу, па стигавши у Скадар, моли патријарха Димитрија за монашки постриг. Уз благослов патријарха Димитрија, Благоје постаје монах Јустин. После српске голготе преко Албаније и искрцавања на обалу, Јустин Поповић је са српским избеглицама пребачен у Британију.

Подстреком оца Николаја Велимировића, Јустин Поповић је уписао Теолошки факултет у Оксфорду, потом наставио студије теологије у Лондону (1916–1926). У Лондону је завршио докторат „Филозофија и религија Ф. М.

⁴⁴ **Иринеј Ђорђевић** (1894–1952), српски богослов и доктор теологије, рођен је у селу Врнчани код Горњег Милановца. По завршеној Богословији у Београду, послат је у Петроград, на почетку Првог светског рата. У Оксфорду је завршио богословске студије и стекао докторат из теологије. У току свог избеглиштва у Оксфорду био је секретар, а потом и председник српског бироа у Енглеској. По ослобођењу био је епископ далматински Српске Православне Цркве, са седиштем у Шибенику. У Другом светском рату интерниран је у италијанско заробљеништво, где је остао до краја рата. По ослобођењу, одлази у Америку. Године 1949, враћа се у Енглеску, где ће предавати на Кембриџском универзитету. Преминуо је у Кембриџу, а сахрањен је у Лондону. Његови земни остаци пренети су 1991. године у родно место Врнчани.

Достојевског“, који није прихваћен, па тако је он докторирао касније у Атини. Јустин Поповић је заједно са својим колегама уређивао часопис *Хришћански живоић*, читавих двадесет година. У послератном периоду, судбина је Јустина Поповића довела у Битољ, као професора Битољске богословије, док је Николај Велимировић постављен за епископа жичког и охридског.

У току 1917. године примљена је група 50 српских ђака богослова, који су дошли из Русије, Грчке и Француске. Одбор, који се бринуо о њиховом школовању, укључио је виђене британске црквене поглаваре, политичаре и друге угледне личности. Председник Одбора је био Ендрју Карнеги (Andrew Carnegie, 1835–1919), богат шкотско-амерички индустријалац и познат филантроп. За управника Српског богословског течаја, постављен је Јосиф Цвијовић, суплент Богословије Св. Сава, а за наставнике су именовани свршени питомци Духовне академије: јеромонах др Николај Велимировић, суплент Богословије Св. Саве, јеромонах Дамаскин Грданички, јерођакон Демостен Илић, свештеник др Војислав Јањић и суплент и свештеник Милун Милутиновић.

У Лондону је формиран енглески Комитет за помоћ српских богослова, чији је председник био архиепископ Кентерберија, који је имао помоћ лорда Солзберија (Lord Salisbury), као извршног председника. Ђаци-богослови су били смештени у два колеџа: група од 12 млађих ђака била је у Дорчестеру (Dorchester, Dorset), а група од 25 старијих ђака је била у Кадесдону (Cuddesdon, South Oxfordshire). Настава је почела 26. марта 1918, а школски програм је био у организацији српских наставника, који су пратили упутства српског патријарха Димитрија, митрополита Србије и Милоша Трифуновића, Министра просвете и црквених послова. Један од предмета је био енглески језик, који су организовали британски професори. Српски ђаци и студенти су имали и допунска предавања, која су држали српски избегли професори. Међу

истакнутим професорима и предавачима, који су одржали бројне курсеве и предавања у различitim енглеским институцијама, били су Павле Поповић, Богдан Поповић, Милан Ђурчин, јеромонах Николај Велимировић. Цела мисија школовања српских ученика и студената теологије добила је подршку великог броја британских историчара и књижевника. Поред одржаних курсева и предавања, они су дали и значајан допринос у публиковању великог боја превода о историји српског народа, српске епске поезије, а објављен је и Српски молитвеник.⁴⁵

Школа Џорџ Хериот (George Hariot School), у Единбургу

Добročинство у школовању избеглих српских дечака и младића поделила је и Школа Џорџ Хериот (George Hariot School), у Единбургу. Школа је у пролеће 1916. прихватила 25 дечака, старости од 12 до 17 година, који су након повлачења преко Француске, стигли у Енглеску. Поред одличног резултата у гимназији, њих седморо је положило пријемни испит на Факултету техничких наука Универзитета у Единбургу.

У Шкотској, у оквиру бројних хуманитарних акција за помоћ Србији, у Единбургу су одржани Дани заставе (Flag Day), два пута, 28. јула 1917. године и 20. јула 1918. године. Сви прикупљени приходи су били намењени за издржавање и школовање 25 српских ђака у единбуршкој Школи Џорџ Хериот. Највећи филантроп школе био је сер Едвард Парот (Sir Edward Parrott, 1863–1921), политичар, професор и члан Парламента, представник либерала из Единбурга. За добročинство, указано српским ученицима и студентима у избеглиштву у току Великог рата, сер Едвард Парот је одликован Орденом Светог Саве.

⁴⁵ Рељић, „Школовање српске омладине у Великој Британији“, 110–112.

Делегација високих британских, шкотских и српских представника је у неколико наврата посетила Школу Џорџ Хериот у Единбургу, о чему су извештавале шкотске новине. Децембра 1916, *The Scotsman* је објавио да су у делегацији високих званичника, поред сер Едварда Перота (Sir Edward Parrot), др Волис Вилијамсона (Dr. Wallace Williamson), господина Кларка (Mr. J. B. Clark), директора школе, били отац Николај Велимировић, дипломата Јован Јовановић, историчар Тихомир Ђорђевић, професор Павле Поповић, господин Милош Трифуновић, српски Министар просвете, професор Богдан Поповић,⁴⁶ професор Миодраг Ибровац и госпођа Гертруда Карингтон Вајлд из Лондона, као председница Образовног комитета Српског потпорног фонда (the Chairman of the Educational Committee of the Serbian Relief Fund).⁴⁷

У периоду између 1916–1919, кроз Школу Џорџ Елиот прошло је 25 српских дечака, који су за старешину имали свештеника Душана Марковића. Били су то: Ђорђе Алексић, Петар Деретић, Данило Ђокић, Милан Ђурић, Димитрије Дулкановић, Станко Илић, Живко Илић, Живојин Ковачевић, Гаврило Лазовић, Милорад Малетић,

⁴⁶ **Богдан Поповић** (1864–1944), професор, књижевни критичар и есејиста, рођен је у Београду, где је завршио гимназију и Велику школу. По завршеним студијама на Филозофском факултету у Паризу, изабран је за професора Велике школе, која је прерасла у Београдски универзитет. Професор Поповић је предавао француски језик, упоредну књижевност, теорију књижевности, естетику и општу историју. Уочи Првог светског рата постао је редовни члан Српске краљевске академије, а међу његовим највећим доприносима је покретање часописа *Српски књижевни гласник*, који ће уређивати годинама. У време Првог светског рата, борави у Лондону, где је уз подршку Српског посланства радио на промоцији српске борбе, учествовао у школовању српских ученика и студената у Великој Британији. У Лондону, с братом професором Павлом Поповићем и оцем Николајем Велимировићем, судбину избеглиштва је прихватио као изазов и победу. Поповићево најзначајније дело је *Анџололија новије српске лирике* (Загреб, 1911; Београд, 1912).

⁴⁷ “Serbian Minister in Edinburgh,” *The Scotsman*, Edinburgh (1. December 1916), *The Scotsman* (14. September 1918).

Светомир Милисављевић, Божидар Молеровић, Ђорђе Николић, Душан Обрадовић, Ђорђе Османбеговић, Петар Пантелић, Данило Павловић, Миодраг Павловић, Михаило Радовановић, Александар Савић, Константин Станковић, Миливоје Стефановић, Тома Томић, Миодраг Тутуновић и Никола Васић.⁴⁸ Поред успеха у школи, остала је успомена на рагби утакмицу, када је мали српски тим играо против великог шкотског тима, са старијим и искусним играчима. Српски дечаци су, како им је речено, играли за отаџбину, па је уследила победа с резултатом 8:3. После победе првог српског рагби тима, сакупљени прилози су предати Шкотском Црвеном крсту.

Одласком српских ученика из Школе Џорџ Хериот (George Hariot School), постављена је табла у знак захвалности:

„Ова плоча бележи вечну захвалност двадесет шест српских дечака избеглица, који су у време Великог рата, били примљени бесплатно и великодушно са свим образовним привилегијама од стране ове старе и почаствоване Фондације.“

[“This Tablet records the everlasting gratitude of the Twenty-six Serbian Refugee Boys, who, during the Great War, were freely and generously admitted to all the educational privileges of this ancient and honourable Foundation.”]

Ова табла праћена је речима из Светог Писма (Мт. 25, 40):

„Заиста вам кажем: кад учинисте једноме од ове моје најмање браће, мени учинисте.“

⁴⁸ Miloš Paunović, Milan Igrutinović, Dejan Zec, Filip Baljkas, *Izbeglištvo u učionici: srpski studenti i đaci u Velikoj Britaniji za vreme Prvog svetskog rata = Exile in the Classroom: Serbian Students and Pupils in Great Britain During the First World War* (Beograd: Centar za sportsko nasleđe Jugoistočne Evrope, 2016), 201–206.

У заједничкој мисији хуманиста, отац Николај Велимировић и госпођа Гертруда Карингтон Вајлд, предложили су план да се ослободе српска деца, која су била у логорима без својих родитеља у Аустрији, Мађарској и Бугарској. Фебруара 1918, Министарство иностраних послова, Међународни Црвени крст и Папа су замољени да интервенишу.⁴⁹

Отац Николај Велимировић је подржао и будуће акције СПФ у заштити српске избегле деце, расуте по европским земљама, а посебно српску ратну сирочад. Тако су госпођа Гертруда Вајлд и госпођица Ани Христић (Miss Annie Christitch),⁵⁰ као чланице СПФ држале серију предавања у корист страдале Србије, узеле учешће на међународним конференцијама *Фонда сјасијне децу* (Save the Children Fund), ангажовале се за оснивање Дома за ратну сирочад у Нишу.

⁴⁹ Славица Поповић Филиповић, „Српски потпорни фонд и госпођа Гертруда Карингтон Вајлд“, *Нишки весник*, бр. 73 и 74 (април 2012) (доступно online: <https://www.rastko.rs/rastko/delo/144418>, Пројекат Растко, Историја медицине, 5.3. 2012. г.).

⁵⁰ **Госпођица Ани Христић** (Miss Annie Christitch, 1885–1977), сифражеткиња, новинарка, полиглота, родила се у Београду, као унука Николе Христића, познатог српског политичара и вишегодишњег председника српске владе. Школовала се у Београду, Петрограду и Лондону. Као борац за женска права, заступала је Србију на конгресу Међународног савеза жена у Лондону (1912). Miss Annie Christitch, новинарка *Дејли Експреса* (*Daily Express*), била је међу првим женама ратним извештачима из иностранства. У балканским ратовима била је добровољна болничарка у резервној болници у Београду, заједно са сестром Џени и мајком Елизабет. У Првом светском рату долази у Србију као чланица Болнице шкотских жена, помаже збрињавање рањеника и болесника у Крагујевцу. С мајком Елизабет у Ваљево формира Медицинску мисију Христић (The Christitch Mission), одбија да се повуче и међу последњим напушта окупирани град, новембра 1915. У послератном периоду у Великој Британији и Америци, ради на промоцији помоћи за Србију, сарађује с владиком Николајом Велимировићем и другим угледним личностима. Као сифражеткиња, велики борац за једнакост жена и полиглота, именована је за секретара Међународног савеза жена (The International Council of Women, 1924), па тако је блиска сарадница леди Абердин (Lady Aberdeen), вишегодишње председнице савеза (уп. Popović Filipović, *Hrabrost između redova*).

Сусрети оца Николаја Велимировића се умножавају и трају

У мноштву сусрета, раскршћа, даљих путоказа и путева издвајамо познанство оца Николаја Велимировића са Стивен Грејемом (Stephen Graham),⁵¹ познатим енглеским писцем. Стивен Грејем је забележио своје импресије о оцу Николају Велимировићу, приликом сусрета 1915. године:

„Он је говорио као да је тек стигао с поруком. Без похвала, без клишеа, без претходних размишљања, његове речи су учиниле да говори других свештеника са подијума изгледају бледо, као да су они говорили о вери, која је некада постојала.“ Истовремено, у истом тексту Грејем је на упечатљив начин додао: „Он (Велимировић) је био нежан, убедљив, оригиналан, као када читате Јеванђеље први пут. Духовност истине се ширила међу нама.“⁵²

[“He spoke arrestingly as if he had just arrived with the message. No compliments, no clichés, no wishful thinking, his

⁵¹ **Стивен Грејем** (Stephen Graham, 1884–1975), рођен је у Единбургу, од оца Андресон Грејема (P. Andreson Graham), есејисте и уредника часописа *Country Life*. Као младић у Лондону, почео је да учи руски од Николаја Лебедева, што подстиче његово интересовање за Русију, које је трајало целог живота. Мада је једно време боравио у Америци, остаје привржен Русији, где је живео и радио као дописник *Тажмса* (*The Times*) и професор енглеског у Москви. Објавио је бројна дела, посвећена Русији: *Changing Russia* (1913), *With the Russian Pilgrims to Jerusalem* (1913), *Russia and the World* (1915), *Russia in 1916* (1917), *Peter the Great* (1929), *Boris Godunov* (1933) и друга. У време Великог рата, у Лондону се дружи с Димитријем Митриновићем и Николајом Велимировићем, па отуда из прве руке шири своја сазнања о православљу. Роман *Балкански манастир* је, на извештан начин, био симбиоза, која је повезала његове емоције према Босни, Србији и Русији.

⁵² Преузето из: Slobodan G. Markovich, “Activities of Father Nikolai Velimirovich in Great Britain during the Great War,” *Balkanica*, Issue 48 (2017): 143–190: 166, <https://doi.org/10.2298/BALC1748143M>.

words made the speeches of the other clerics from the platform seem dim, as if they told of a faith which once existed.” A few paragraphs later, Graham added another vivid description: “He was gentle, persuasive, original, like a page of a Gospel read for the first time. The Spirit of Truth was pilgrimaging among us.”]

Kao што је већ познато у Великом рату у Великој Британији објављен је велики број научних историјских дела, превода српске историје и епске поезије, али и личних успомена и дневника о Србији и српском народу. Мада је највећи број публикација објављен у току рата, рат је наставио да инспирише многе и у послератном периоду. Тако се Стивен Грејем касније оглашава романима *Виговган* (*St Vitus Day*, London, 1930), који се бави сарајевским атентатом и *Балкански манастир* (*The Balkan Monastery*, London, 1935),⁵³ чија радња је била смештена у српском манастиру Свети Роман, близу Ражња. У Балканском манастиру, аутор прати судбину девојчице Десе, мале избеглице из Босне, која ратне године проводи у манастиру Св Роман с осталом децом, склоњеном од ратног вихора. Роман је највероватније настао као плод дружења Стивена Грејема с оцем Велимировићем, у време његовог боравка у Лондону. После ослобођења Грејем је посетио Југославију, што потврђују описи манастира Св Роман, Ражња, Ђуниса, Ниша, Топаонице, Прокупља, Куршумлије и Крушевца. У прилог нашој претпоставки је чињеница да је отац Велимировић био близак пријатељ нишког Епископа Доситеја,

⁵³ Бранко Момчиловић, „Балкански манастир, Један енглески роман о окупацији 1915–1918“, у *Крушевачки крај у окупиацији 1915–1918. године: зборник радова са научної скупја одржаној у Крушевцу 12. и 13. јуна 1998. године*, Посебна издања / Историјски архив [и] Друштво за ослободилачке ратове Србије до 1918. године, ур. Миломир Стевић (Крушевац: Историјски архив — Друштво за ослободилачке ратове Србије до 1918. године, 2001), 93–99.

који је дао благослов да се деца склоне у манастир, па тако био у центру овог подвижничког дела.

Како би се заштитила деца, чији су очеви били на фронту, Делфа Иванић, чланице Кола српских сестара и Женског савеза су 1912. године, покренуле идеју о оснивању Дечијег чувалишта у Београду. Покровитељство Дечијег чувалишта преузели су кнез Јован Константинович и кнегиња Јелена Петровна Романов, по којој ће дом добити име *Чувалиштие Светиа Јелена*. Целу мисију је подржала и помогла госпођа Александра Павловна Хартвиг, Рускиња, добровољна болничарка и оснивач руских болница у Србији, у ослободилачким ратовима.

На почетку Првог светског рата, на иницијативу госпође Хартвиг, преко сто деце из Београда пребачено је у Ниш, што је остварено захваљујући нишком Епископу Доситеју (Драгутин Васић, 1877–1945) и његовим свештеницима. Чување и лечење ратних сирочића у Нишу преузели су српски лекари, нишки свештеници и особље руских болница све до великог егзодуса, крајем 1915. године. У време окупације, према запису нишког проте Жике Станковића, око сто деце је склоњено у манастир Свети Роман, далеко од пута и првог села. Старешина манастира, Михаило Поповић и отац Мојсије Бранкович су ову децу чували, хранили, одевали, васпитавали и лечили, једном речју сачували њихове животе од ратних страдања. Око 40 деце је остало да живи у манастиру све до ослобођења, када су послати у Београд на даље школовање.

У циљу веродостојности описа ратних догађања у Србији, Стивен Грејем, пријатељ оца Велимировића, а писац *Балканској манастира* поткрепљује белешкама о српским фолклорним обичајима, уговарањем традиционалних бракова, венчања, крштења и побатримства, обављеним у српским црквама, у духу православне традиције. Можда би српски обичај побратимства, могао да добије ширу димензију и умножи се међу народима, тако би историја бележила више човекољубља, а мање ратова.

Отац Николај Велимировић је приближио Православље Западу

Отац Николај Велимировић је на својим стазама и путевима човекољубља, од Телија — малог српског манастира, до велике Лондонске катедрале, од Србије преко Ламанша и Атлантика, имао сусрете с краљевима и краљицама, лордовима и дамама, генералима и војницима, политичарима и писцима, професорима и учитељима, поданицима разних народа и различитих вера. Богатство својих сусрета, говора, казивања и богословско-књижевних дела бележио је на српском, енглеском, немачком, руском и француском језику.

Отац Николај Велимировић је био чест гост Одбора Српског потпорног фонда у Лондону, с којима је био повезан заједничком сарадњом, али и топлим пријатељством. Увек је био добродошао гост у Шкотској, посебно на Универзитету у Единбургу и Глазгову. Отац Николај Велимировић је био примљен од стране Комитета Болнице шкотских жена, новембра 1916. године. Приликом посете Единбурга, сусрео се с леди Каудри (Lady Annie Pearson Cowdray), великим филантропом и другим чланицама и захвалио се Шкотским женама на несебичној помоћи српском народу. Ратно пријатељство с леди Каудри, отац Велимировић наставља по ослобођењу у Београду, у Одбору за оснивање прве Школе за нудиље.

На позив Англиканске Цркве, Протестантске цркве, Цркве Енглеске, Шкотске цркве и других хришћанских цркава, отац Велимировић је држао говоре и проповеди широм Британије. Као познат говорник, користећи филозофију живота отац Никола Велимировић је желео да приближи и помири две цивилизације и културе, источну и западну. Отуда је отац Николај био често позиван да држи беседе у црквама, школама и универзитети-

ма: у Вестминстеру (St. Margaret Church — Westminster), у Лондону (St. Paul Cathedral — London, the Church of St Mary-le-Bow — London), Оксфорду (Oxford), Јорку (York), Винчестеру (Winchester), Единбургу (Edinburgh), Бирмингему (Birmingham), Марлбороу (Marlborough) и другим местима.⁵⁴

Као резултат академске активности у Великој Британији, према литератури, Николају Велимировићу је додељен Почасни докторат теологије на Кембриџском универзитету (Doctorate of Divinity — *honoris causa* — from the University of Cambridge) и Почасни докторат теологије на Универзитету у Глазгову, у Шкотској (Honorary Doctorate of Divinity from the Glasgow University, Scotland), а касније и Почасни докторат на Универзитету Колумбија, у Њујорку (The Columbia University, New York).

Међу бројним признањима, треба уврстити многа казивања других духовника о њему и његовим заслугама, које најбоље симболизују његову улогу у мисији, приближавања православља западу.

Ситон-Вотсон је у часопису *Нова Европа* рекао:

„У току тужних ратних дана и избеглиштва, нико није више урадио да приближи овој земљи духовност Србије у духу Православне цркве, као што је то учинио отац Николај Велимировић.“

[“During the dark days of war and exile no one did more to interpret to this country the soul of Serbia and the spirit of the Orthodox Church than Father Velimirovich.”]

⁵⁴ О активностима оца Николаја Велимировића у Великој Британији у току Великог рата, опширније у Markovich, “Activities of Father Nikolai Velimirovich in Great Britain during the Great War,” 143–190.

Архиепископ Велса, Рован Вилијамс (Rowan Williams, Archbishop of Wales), касније Архиепископ Кентебергија, записао је 2001. године:

„Епископ Николај Велимировић је за неколико генерација британских англиканаца био један у групи непогрешивих моралних и духовних дивова, који је донео неку дубину и изазов православног света на Запад.“

[“Bishop Nikolai Velimirovich was for several generations of British Anglicans, one of that group of unmistakable moral and spiritual giants, who brought something of the depth and challenge of the Orthodox world in the West.”⁵⁵]

Да се присетимо, Никола Велимировић, родом из села Легића, се описменио у оближњем манастиру Ђелије. Многи сматрају да је манастир Ђелије био духовна престоница, јер је од 13. века имао улогу духовног путоказа у историји српског народа. Манастир Ђелије је кроз 800 година свога трајања, упркос историјским успонима и падовима, остао центар српске духовности, а како је изнедрио једног јеромонаха Николаја Велимировића доказује да није ни био мали српски манастир.

Епилог

У великом броју хуманиста широм света, страдања српског народа у Првом светском рату су подстакла најсветлије врлине човекољубља, па отуда враћамо сећања на ове незаборавне примере племенитости и после сто година. Многе светле примере хришћанске љубави и пожртвовања у мисији за српски народ у Првом светском рату, покренуо је

⁵⁵ Markovich, “Activities of Father Nikolai Velimirovich in Great Britain during the Great War,” 184–186.

отац Николај Велимировић, срцем, енергијом и харизмом мудраца, ватреном беседом и оштрим пером, у борби за слободу и спас мале, али храбре Србије. Можда отуда српска историја није само историја усахлих надања и узалудних страдања, већ и повест великих духовних светитеља, који су у временима прошлим у најтежим временима градили историју духовности српског народа.

* * *

Литература

- “Serbian Exhibition.” *Federal Magazine and the All-Red Mail*, 77 (April–May 1916): 872.
- “Serbian Minister in Edinburgh.” *The Scotsman*, Edinburgh (1. December 1916).
- “Serbian Minister in Edinburgh.” *The Scotsman*, Edinburgh (14. September 1918).
- “Servian National Hymn.” *The Sydney Morning Herald* (25 November 1915): 10.
- “Servian National Hymn.” Translated by Elizabeth Christitch. *The Horsham Times* (Melbourne, 14 January 1916): 3.
- “Servian National Hymn.” Translated by Elizabeth Christitch. *The Horsham Times* (Victoria, Australia) (14 January 1916): 3.
- „Najveći dobrotvori Srbije u ratu — The Serbian Relief Fund“. *Nova Evropa*, knj. 12, br. 16 (Zagreb, 1. decembar 1925): 492–495.
- Askew, Alice & Claude. *The Stricken Land: Serbia as We Saw It*. London: Eveleigh Nash & Co., 1916.
- Balfour, Lady Frances. *Dr Elsie Inglis*. New York: Cosimo Classics, 2007.
- BBC. “Edinburgh, Scotland: The “Serbian Boys” of George Heriot’s School.” <https://www.bbc.co.uk/programmes/p02fjzn9>. 29 December 2014.
- Berry, James F., May Dickinson Berry, W. Lyon Blease, et. al. *The Story of a Red Cross Unit in Serbia*. London: J. & A. Churchill, 1916.
- Blake, Jennifer. “Kosovo Day 28 June 1916.” *Britic — The British Serb Magazine* (London, March 12, 2016).

- Chivers, Ellen Davies. *A Farmer in Serbia*. London: Methuen, 1916.
- Copeland, Fanny S. *The Women of Serbia, with a preface by Lady (Ralph) Paget*. London: The Faith Press for the Kosovo Day Committee, 1916.
- Djokic, Dejan. “Whose Myth? Which Nation? The Serbian Kosovo Myth Revisited,” in *Uses and Abuses of the Middle Ages: 19th–21st Century*, edited by Janos M. Bak, Jörg Jarnut, Pierre Monnet and Bernd Schneidmueller (Munich: Wilhelm Fink, 2009), 215–233; <http://research.gold.ac.uk/id/eprint/3455>, <https://research.gold.ac.uk/id/eprint/3455/1/Kosovomyth2.pdf>.
- Fraser, Louise E. “Diary of a Dresser in the Serbian Unit of the Scottish Women’s Hospitals.” *Blackwood Magazine*, London (June 1915).
- George Heriot’s School. “Serbian Boys.” www.george-heriots.com/news/4438_serbian-boys.
- Goldsvorti, Vesna. *Izmišljanje Ruritanije: imperijalizam mašte*. Preveli sa engleskog Vladimir Ignjatović i Srđan Simonović. Edicija „Geopoetika“. Beograd: Geopoetika, 2005.
- Gordon, Cora and Jan. *The Luck of Thirteen: Wonderings and Flight through Montenegro and Serbia*. New York: E. P. Dutton and Company, 1916.
- Graham, Stephen. *Balkan Monastery*. London: Ivor Nicholson and Watson, 1935.
- Graham, Stephen. *St Vitus Day*. London: Ernest Benn, 1930.
- Grba, Milan. “British Medical Units and Serbia in the First World War.” *South Slav Journal*, Vol. 16, Nos. 3–4 (1995): 27–38.
- Grogan, Lady [= Ellinor Flora Bosworth Smith]. *Reginald Bosworth Smith: A Memoir*. London: J. Nisbet & Co., limited, 1909.
- Grogan, Lady Ellinor Flora Bosworth Smith. *The Life of J. D. Bouchier*. London: Hurst & Blackett, Limited, 1926.
- Hutton, Isabel E. *Memories of a Doctor in War and Peace*. London — Melbourne — Toronto: Heinemann, 1960.
- Kosovo Day 1389–1916* [Prefatory Note and the ed. Nikolai Velimirovich]. London: Polsue, Limited, 1916.
- Krippner, Monica. *The Quality of Mercy: Women at War, Serbia 1915–18*. London: David & Charles, 1980.
- Lawrence, Margot. *Shadow of Swords — A Biography of Elsie Inglis*. London: Michael Joseph, 1971.

- Lipton, Sir Thomas. *The Terrible Truth about Serbia*. London: British Red Cross Society, 1915.
- Markovich, Slobodan G. "Activities of Father Nikolai Velimirovich in Great Britain during the Great War," *Balkanica*, Issue 48 (2017): 143–190. <https://doi.org/10.2298/BALC1748143M>.
- McLaren, Eva Shaw, ed. *A History of the Scottish Women's Hospitals*. London: Hodder and Stoughton, 1919.
- McLaren, Eva Shaw. *Elsie English — the Woman with the Torch*. London: Project Gutenberg, 2006.
- Mijatovich, Chedo. *Servia and Servians*. London: I. Pitman and Sons, 1908.
- Mijatovics, Elodie Lawton. *The History of Modern Serbia*. London: W. Tweedie, 1872.
- Miller, Louise. *A Fine Brother: The Life of Captain Flora Sandes*. London: Alma Books, Ltd., 2012.
- Miloyevitch, Milan G. *Anglo-Yugoslav Cultural Relations*. London, St. Clement's Press, 1944.
- Mijatovich, Chedomille. *The Memoirs of a Balkan Diplomatist*. London: Cassell and Company, 1917.
- Orthodoxy Cognate Page. "Vidovdan Address of Saint Nikolai Velimirovich and Saint Lazar the Great Martyr of Kossovo." OCP Pan-Orthodox Media Network, <https://theorthodoxchurch.info/blog/news/vidovdan-address-of-saint-nikolaj-velimirovic-and-saint-lazar-the-great-martyr-of-kosovo/>, posted on July 1, 2019, seen on February 21, 2020.
- Paget, Lady. *With Our Serbian Allies*. London: The Serbian Relief Fund, 1915.
- Paunović, Miloš, Milan Igrutinović, Dejan Zec, Filip Baljkas. *Izbeglištvo u učionici: srpski studenti i đaci u Velikoj Britaniji za vreme Prvog svetskog rata = Exile in the Classroom: Serbian Students and Pupils in Great Britain During the First World War*. Beograd: Centar za sportsko nasleđe Jugoistočne Evrope, 2016.
- Petković, Nataša. *Britanci o Srbiji 1900. do 1920*. Biblioteka „Dissertatio“ / Zadužbina Andrejević, 5. Beograd: Zadužbina Andrejević, 1996.
- Popović, Bogdan, ur. *Antologija novije srpske lirike*. Zagreb: Matica hrvatska, 1911.

- Popović Filipović, Slavica. „Strašna istina o Srbiji, ser Tomas Lipton“ (“The Terrible Truth about Serbia, by Sir Thomas Lipton”). *U Svedočanstva iz Prvog svetskog rata, 176–184*. Valjevo: Istorijski arhiv, 2017.
- Popović Filipović, Slavica. *Dr Elsie Maude Inglis: The Serbian Mother from Scotland, 1917–2017*. Valjevo: Istorijski arhiv, 2017.
- Popović Filipović, Slavica. *Hrabrost između redova: Ani Hristić u Srbiji i vreme odvažnih / Courage Between the Lines: Miss Annie Christitch in Serbia and the Time of the Brave*. Beograd: Društvo istoričara Srbije — „Stojan Novaković“, 2015.
- Popović Filipović, Slavica. *Iz postojbine javora: kanadsko-britanska medicinska i humanitarna pomoć Srbiji u Prvom svetskom ratu / From the Homeland of Maple Tree: the Canadian-British Medical and Humanitarian Help to Serbia in the First World War*. Beograd: Srpsko lekarsko društvo, 2013.
- Popović Filipović, Slavica. *Svedočanstva iz Prvog svetskog rata / The Great War Revisited*. Prevod Bob Filipović, Slavica Popović Filipović; [fotografije Bob Filipović]. Valjevo: Istorijski arhiv, 2017.
- Popović Filipović, Slavica. *Velike žene u Velikom ratu / The Great Women in the Great War*. Biblioteka „Hrestomatija“. Pančevo: Mali Nemo, 2020.
- Popović-Filipović, Slavica. *Za hrabrost i humanost, Bolnice škotskih žena u Srbiji i sa Srbima za vreme Prvog svetskog rata 1914–1918*. Beograd: Signature, 2007.
- Powell, Ann. *Women in the War Zone*. London: History Press, 2009.
- Reiss, Archibald. *Report upon the Atrocities committed by the Austro-Hungarian Army during the First Invasion in Serbia*, English translation by Fanny S. Copeland. London: Simpkin, Marshall, Hamilton, Kent & Co. Ltd, 1916.
- Rutherford, Nichola. “Serbian boys’ remembered in Edinburgh 100 years later.” BBC Scotland, <https://www.bbc.com/news/uk-scotland-edinburgh-east-fife-36427754>. 4 June 2016.
- Serbian Relief Fund: Report of the Mansion House Meeting, Berners Street, London, S.W., March 22nd, 1915*. London, 1915.
- Seton-Watson, R. V. “Orbituary Mme. Elizabeth Christitch.” *The Times* (London, February 2, 1933): 15.

- Seton-Watson, R.W. "The Spirit of the Serb." Y Nataša Petković, *Britanci o Srbiji 1900. do 1920.*, Biblioteka „Dissertatio“ / Zadužbina Andrejević, 5, 30–34. Beograd: Zadužbina Andrejević, 1996.
- Seton-Watson, R.W. *Serbia Yesterday, Today and Tomorrow*. Westminster: Kosovo Day Committee, 1916.
- Seton-Watson, R.W. *The Balkans, Italy and the Adriatic*. London: Nisbet & Company Limited, 1915.
- Seton-Watson, R.W. *The Serbia's War of Liberation*. London: Serbian Relief Fund, 1915.
- Seton-Watson, R.W. *The Spirit of the Serb*. London: Nisbet & Company Limited, 1915.
- Smith, Angela K. *British Women of the Eastern Front: War, Writing and Experience in Serbia and Russia, 1914–20*. Manchester: Manchester University Press, 2016.
- Staley, Mildred Ernestine Kaholamoana. "War Service with the Serbian Army, 1915–1917." In *A Tapestry of Memories: An Autobiography*. Honolulu, Hawaii Hilo Tribune-Herald, 1944.
- Stebbing, Edward P. *At the Serbian Front in Macedonia*. London: John Lane Com., 1917.
- Stobart, Mabel Anne Saint Clair. *The Flaming Sword in Serbia and Elsewhere*. London: Hodder and Stoughton, 1916.
- Storr, Katherine. *Excluded from the Record: Women, Refugees and Relief 1914–1929*. Switzerland, Peter Lang AG, Internationaler Verlag der Wissenschaften, 2009.
- [Velimirovich, Nicholai]. "Prefatory Note." In *Kosovo Day, 1389–1916*, 3–5. London: Polsue Limited, 1916.
- Velimirovic, Nicholai. *Serbia in Light and Darkness*, With Preface by the Archbishop of Canterbury. With 25 Illustrations. London — New York: Longmans, Green and Co., 1916.
- Velimirovic, Nicholai. *The New Ideal in Education: An Address Given Before The League of the Empire on July 16th, 1916*. London: "The Electrician" Printing and Publishing Co., Limited, 1916.
- Velimirovic, Nicholai. *The Spiritual Rebirth of Europe*. London: Faith Press, 1920.
- Velimirović, Nicholas. *Religion and Nationality in Serbia*, With prefatory note by R. W. Seton-Watson. London: Nisbet & Co. Ltd., 1915.

- Velimirović, Nicholas. *The Soul of Serbia. Lectures Delivered Before the Universities of Cambridge and Birmingham*. London: The Faith Press at the Faith House, 1916 [2nd edition: 1917].
- Velimirovic, Nikolai. *The Religious Spirit of the Slavs. Three Lectures Given in Lent, 1916*. London: Macmillan, 1916.
- Velimirovich, Nikolai. *The Agony of The Church*, With Foreword by the Rev. Alexander Whyte, D.D. London: Student Christian Movement, 1917.
- Velimirovich, Nikolai. *Christianity and War. Letters of a Serbian to his English Friend*, Živa Crkva, Vol. III. New York, 1915 [2nd edition: London: The Faith Press, 1919].
- Wilson, Francesca M. *The Rebel Daughters of a Country House*. London: Allen and Unwin, 1967.
- Yovitchitch, Lena A. *The Biography of a Serbian Diplomat*. London: Epworth Press, 1939.
- Бојић, Душица. *Српске издејлице у Првом светском рату: 1914–1921*, Библиотека „Јазон“, књ. 17. Београд: Завод за уџбенике, 2007.
- Габрић, Ненад П. *Јован Јовановић Пижон и европска дипломатија Србије (1913–1918)*, Библиотека „Јазон“, књ. 30. Београд: Завод за уџбенике, 2011.
- Иванић, Делфа. *Успомене*. Приредила Јасмина Милановић. Библиотека „Посебна издања“. Београд: Институт за савремену историју, 2012.
- Марковић, Слободан Г. *Гроф Чедомил Мијајковић: Викторијанац међу Србима*. Библиотека „Животописи“, књ. 1 (Београд: Досије — Правни факултет Универзитета у Београду, Центар за публикације, 2006.
- Момчиловић, Бранко. „Балкански манастир: Један енглески роман о окупацији 1915–1918“. У *Крушевачки крај у окупиацији 1915–1918. Јодине: зборник радова са научној скупи одржаној у Крушевцу 12. и 13. јуна 1998. Јодине*, Посебна издања / Историјски архив [и] Друштво за ослободилачке ратове Србије до 1918. године, ур. Миломир Стевић, 93–99. Крушевац: Историјски архив — Друштво за ослободилачке ратове Србије до 1918. године, 2001.

- Павловић, Коста Ст. *Леги Пецејџ, велика добродѣворка српској народа (1881–1958)*. Винзор, Канада: [Глас канадских Срба], 1958.
- Петровић, Срећко. „Прилог познавању делатности Николаја Велимировића: Преписка са Робертом Гардинером“ (“A Contribution to the Study of Life and Work of Bishop Nicholas Velimirović: Correspondence with Robert H. Gardiner”). *Теолошки њоїлеги / Theological Views*, Година / Volume LII, Број/Issue 3 (2019): 677–710. <https://doi.org/10.46825/tv/2019-3-677-710>.
- Поповић, Богдан, ур. *Анџологија новије српске лирике*. Београд: С. Б. Цвијановић, 1912.
- Поповић Филиповић, Славица. „Мисија госпође Гертруде Карингтон Вајлд“. *Свеске*, бр. 134 [Панчево, Мали Немо] (2019): 191–200.
- Поповић Филиповић, Славица. „Српски потпорни фонд и госпођа Гертруда Карингтон Вајлд“, *Нишки весник*, бр. 73 и 74 (април 2012) (доступно online: <https://www.rastko.rs/rastko/delo/14418>, Пројекат Растко, Историја медицине, 5.3. 2012. г.).
- Поповић Филиповић, Славица. „Српски потпорни фонд у Србији и са Србима у Првом светском рату и у послератном периоду“ (“The Serbian Relief Fund in Serbia and with the Serbs in World War One”). [*Соколски зборник*]: 800 година српске медицине: [зборник радова Треће научне скупшине 800 година српске медицине], ур. Брана Димитријевић, 289–313. Београд: Infinitas — Српско лекарско друштво, 2012.
- Поповић Филиповић, Славица. *Сведочанства из Првој свейској рајиа*. Ваљево: Историјски архив, 2017.
- Поповић Филиповић, Славица. *Чеси у Србији: Лекари, ајоїшекари, вейтеринари, болничарке и њихови њоїшомци (1835–1918)* [рукопис у припреми за штампу].
- Поповић-Филиповић, Славица. „Елси Инглис (1864–1917) и Болнице шкотских жена у Србији у Великом рату. 1. део“. *Српски архив за целокујно лекарство*, Volume 146, Issue 3–4 (March — April 2018): 226–230. <https://doi.org/10.2298/SARH170704167P>.
- Поповић-Филиповић, Славица. „Елси Инглис (1864–1917) и Болнице шкотских жена у Србији у Великом рату. 2. део“, *Српски архив за целокујно лекарство*, Volume 146, Issue 5–6 (May — June 2018): 345–350. <https://doi.org/10.2298/SARH170704168P>.

- Поповић-Филиповић, Славица. „Срби на Корзици у Великом рату. 1. део“ (“Serbs on Corsica in the Great War. Part 1”). *Српски архив за целокуино лекарство*, Vol. 146, Issue 7–8 (July — August 2018): 470–476. <https://doi.org/10.2298/SARH170704169P>.
- Поповић-Филиповић, Славица. „Срби на Корзици у Великом рату. 2. део“ (“Serbs on Corsica in the Great War. Part 1”). *Српски архив за целокуино лекарство*, Vol. 146, Issue 9–10 (September — October 2018): 599–606. <https://doi.org/10.2298/SARH170704170P>.
- Рељић, Јелица. „Школовање српске омладине у Великој Британији 1916–1919“. *Balkanika* XXIV (1993): 101–122.
- Ристић, Љубодраг П. *Србија у британској војној историји 1889–1903*. Посебна издања / Балканолошки институт САНУ, 124. Београд: Балканолошки институт Српске академије наука и уметности, 2014.
- Споменица 1876–1936*. Београд: Друштво Црвеног крста Краљевине Југославије, 1936.
- Трговчевић, Љубинка. *Планирана елија: О студентима из Србије на европским универзитетима у 19. веку*. Посебна издања / [Историјски институт, Београд], књ. 43. Београд: Историјски институт — Службени гласник, 2003.

* * *

Read Online

Nicholai Studies, Vol. I, No. 2 (2021): 343–368.

DOI: <https://doi.org/10.46825/nicholaistudies/ns.2021.1.2.343-368>

UDC: 271.222(497.11)-722.52-36:929 Николај Велимировић, свети*1945*

271.2-557-287 Николај Велимировић, свети*1945*

329.18:929 Љотић Д.

Received: November 16th, 2020. Accepted: May 13th, 2021.

The Problem of Authenticity of Bishop Nicholai Velimirovich's Eulogy of Dimitrije Ljotić on April 24, 1945*

Rastko Lompar

Institute for Balkan Studies, Serbian Academy of Science and Arts, Belgrade

✉ rastko.lompar@bi.sanu.ac.rs

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-4345-4857>

Abstract: This paper analyzes Bishop Nicholai Velimirovich's eulogy of Dimitrije Ljotić on April 24, 1945. Furthermore, this paper follows the debate surrounding the speech's authenticity. It aims not only to provide an outline of existing arguments but also to broaden the discussion using the author's own research and interpretations.

Key words: Nicholai Velimirovich, Dimitrije Ljotić, authenticity, eulogy.

Проблем аутентичности говора Епископа Николаја Велимировића над одром Димитрија Љотића 24. априла 1945. године*

Растко Ломпар

Балканолошки институт САНУ, Београд

Апстракт: У раду се анализира говор који је епископ Николај Велимировић изговорио над одром Димитрија Љотића 24. априла 1945. као и дебата око његове аутентичности и полемика која је по том питању вођена. Поред прегледа постојећих аргумената настојаћемо да допринесемо дебати сопственим истраживањима и интерпретацијама.

Кључне речи: Епископ Николај Велимировић, Димитрије Љотић, аутентичност, говор над одром.

* Истраживање спроведено уз подршку Фонда за науку Републике Србије, ПРОМИС, евиденциони број пројекта 6062708, акроним SerbRightWing.

Увод

Говор Николаја Велимировића над одром Димитрија Љотића први пут је широј јавности постао познат када је Љотићев лични секретар Бошко Костић објавио књигу сећања *За историју наших дана* у Лилу 1949. године (Костић 1949). Књига је изазвала велико интересовање, доживела је неколико поновних издања (1991, 1995, 2011) и до данас представља неизоставан извор за све проучаваоце Димитрија Љотића и Југословенског народног покрета Збор. Чланови Збора су се са садржајем говора могли упознати и на страницама ванредног броја *Наше борбе* од 25. априла 1945. године, али тек захваљујући књизи Бошка Костића се широка публика сусрела са речима које је наводно изговорио Николај Велимировић.¹ Упркос чињеници да је зборашко виђење догађаја у Југославији током Другог светског рата било, а и даље јесте, предмет дубоких полемика и оспоравања, овај говор прихватан је као аутентичан све до осамдесетих година 20. века. Ни жестоки противници Димитрија Љотића, попут Вељка Рашевића, нису све оспоравали његову аутентичност (Рашевић 1953, 7).

Први је веродостојност овог говора довео у питање крајем осамдесетих година јеромонах Атанасије Јевтић, каснији епископ захумско-херцеговачки. Он је 1986. године објавио неколико текстова у којима је оспоравао аутентичност овог говора. У полемику која је уследила из његовог писања укључио се и Момчило Ђујић који је објавио текст *И ја сам сведок* бранећи његову аутентичност.² Након овога расправа је у извесној мери утихнула

¹ Не желећи да прејудуцирамо његову аутентичност, а да не бисмо оптерећивали текст константним навођењем епитета „наводни“, ми ћемо писати у даљем тексту као да га је доиста изговорио Николај Велимировић.

² Види Јевтић 1986а; Јевтић 1986б; Јевтић 1986в, 51–63; Ђујић 1987. Писма Атанасију Јевтићу упутили су Бошко Костић и Светомир Пауновић

да би поново се разбуктала у догађајима око канонизације Николаја Велимировића 2003. године. Тада је јереј Велибор Џомић почео са објављивањем критичких текстова о љотићевцима, а поготово о њиховом понашању према СПЦ током окупације (Џомић 2003, 426–439; Пауновић 2003; Карапанџић 2003; Џомић 2004). На његово писање у *Пољедима* и *Књижевним новинама* реаговали су познати зборашки публицисти Светомир Пауновић и Боривоје Карапанџић. У полемику вођену на страницама *Искре* и *Књижевних новина* укључио се и Душан Поповић, бивши војник Динарске дивизије, тврдећи да је и он сведок говора. У основи, расправа из 2003–2004. године, иако у великој мери вођена *ad hominem*, презентовала је главне аргументе обе стране.³

Сматрамо да је дебата око аутентичности овог говора нераскидиво везана за процес канонизације Николаја Велимировића. Због тога је његова аутентичност оспорена тек педесетак година након што је изговорен, а не непосредно након његовог објављивања док су ране из грађанског рата биле неупоредиво свежије. Први „талас“ оспоравања догодио се непосредно пре „неформалне“ канонизације Николаја Велимировића 1987. године, док је други подстакнут његовом званичном канонизацијом 2003. године. Обе стране у дебати су то, на различит начин, и тврдиле. Боривоје Карапанџић је истицао да Џомићеви текстови „имају за циљ да одвоје сарадњу и пријатељство Димитрија Љотића од блажене успомене тадашњег Епископа а садашњег Светитеља Николаја“ (Карапанџић 2003). Велибор Џомић је образлагао због чега је питање аутентичности овог говора веома важно речима: „сви србски непријатељи... на том фамозном и бестидном љотићевском фалсификату бесе-

и она су објављена у Пауновић 2006, 13–19. Момчило Ђујић се на питање аутентичности осврнуо и у интервјуу Милу Глигоријевићу (уп. Глигоријевић 2009, 208).

³ Оба аутора су своје текстове објавили и у сопственим књигама; види Карапанџић 2008; Џомић 2009.

де Светога Николаја над Љотићевим одром деценијама и данас посебно клевету и оптужују Србску Цркву, Светог Владика Николаја и Србски народ“ (Џомић 2009, 244). Обе стране су тиме јасно указале на разлоге својих настојања. Следбеници Димитрија Љотића виђење свог „учитеља“ баштине и доказују великим делом на ласкавим речима упућеним од стране Николаја Велимировића, као човека са неупоредиво већим угледом и утицајем. Са друге стране присталице канонизације Николаја Велимировића настоје да, оповргнувши аутентичност овог говора, „одвоје“ Николаја Велимировића од личности чији је политички ангажман, поготово током Другог светског рата, у науци и широј јавности, оптерећен сарадњом са окупатором, хапшењима и убиствима противника.

Не улазећи на овом месту у неупоредиво познатију и комплекснију дебату око оправданости канонизације епископа Николаја 2003. године, желимо да укажемо на то колику је улогу говор над одром Димитрија Љотића имао у њој. Готово сви критичари канонизације Николаја Велимировића наводили су овај говор (Byford 2004; Ђорђевић 2008). Уз говор је навођено и неколико стихова о Димитрију Љотићу из песме Николаја Велимировића о националној слози, насталој 1945. године. Ови стихови су понекада називани и „тропаром“ и „химном“ Димитрију Љотићу (Ђорђевић 2010, 41). У намери да се докаже и прикаже чвршћом веза између Николаја Велимировића и Димитрија Љотића долазило је и до измена његовог говора. Јован Бајфорд је, пишући о Николају Велимировићу, његову реченицу да је Љотић „био идеолог хришћанског национализма“ пренео као „идеолог клерикалног национализма“ (Byford 2004, 8). Замена речи „хришћанског“ са „клерикалног“ имала је функцију оснаживања везе између Љотића и Велимировића и дубљу компромитацију Велимировића.

Верзије говора

До сада је у науци и публицистици владало мишљење да је једина верзија говора Николаја Велимировића на одру Димитрија Љотића публикована у оквиру књиге Бошка Костића *За историју наших дана*. Ту чињеницу су наводили и оспораватељи веродостојности желећи да га представе као измишљотину Бошка Костића. Међутим, на основу наших сазнања, постоје још четири различите верзије овог говора, од којих су две објављене у монографијама, док се друге две чувају у архивима. Бошко Костић је у писму упућеном Атанасију Јевтићу писао како је он преузео текст говора из *Наше борбе*, међутим између ове две верзије постоји велики број разлика (Пауновић 2006, 14).

Према нашем мишљењу, најверодостојнија верзија овог говора похрањена је у Војном архиву, у кутији у којој је грађа везана за Српски добровољачки корпус.⁴ У питању је ћириличним писмом куцан документ на четири стране насловљен као *Говор епископа Николаја над одром министра Димитрија Љотића*. Сам документ први је открио Младен Стефановић и на основу њега је и писао о дешавањима 24. априла 1945. године (Стефановић 1984, 327–328). Иако га је користио, Стефановић није уочио да је у питању текст који се у извесној мери разликује од оног који је објавио Костић, нити је настојао да га анализира. Верзија из Војног архива је готово истоветна тексту говора објављеном у *Нашој борби* од 25. априла 1945. године, те се може сматрати да је она послужила као узор приликом израде овог броја.⁵

У Историјском архиву Београда у оквиру Збирке о раду Љотићеве организације Збор чува се документ насловљен као *Посрпљени говор епископа Николаја Димитрију*

⁴ Војни Архив (ВА), Недићева архива (НА), Фз, Дзз, Говор епископа Николаја над одром министра Димитрија Љотића.

⁵ Аноним, „Певајте у славу Димитрија Љотића“, *Наша Борба*, 25. 04. 1945.

Љошићу.⁶ Документ је куцан латиничним писмом на три стране. С обзиром на то да је ова збирка настала као откуп од Младена Стефановића⁷ и да је на самом документу откуцана сигнатура Архива Војноисторијског института ми сматрамо овај документ неаутентичним. Према нашем мишљењу, у питању је препис који је Младен Стефановић саставио на основу документа из Војног Архива (тадашњег Архива Војноисторијског института), те се и мале разлике између ова два документа могу атрибуирати грешкама приликом преписа. С обзиром на то одлучили смо да овај документ не користимо приликом састављања интегралног текста овог говора.

Трећа верзија овог говора објављена је у књизи Ђура Ј. Врге *Остала су сведочења* (Врга 2007, 87–92). Ђуро Врга био је током рата релативно непознат добровољац и неко време секретар Јакова Јаше Љотића, рођеног брата Димитрија Љотића и старешине Збора након његове погибије. Ђуро Врга је касније емигрирао у Сједињене Америчке Државе где је и умро. Ова књига објављено је постхумно, од докумената из његове заоставштине. Међу бројним материјалима који се у њој налазе објављена је и верзија говора Николаја Велимировића насловљена *Слово ейискоја Жичкої Николаја*. Приређивач Момир Вуковић такође није уочио и истакао разлике у тексту између овог и Костићевог текста.

Четврта верзија говора објављена је у књизи Светомира Пауновића *Свети владика Николај српски и његови њошћоваоци и обожаваоци* (Пауновић 2006, 109–114). Ова књига представља компилацију свих зборашких аргумената у корист аутентичности говора и обилује нападима и ув-

⁶ Историјски архив Београда (ИаБ), Збирка о раду Љотићеве организације Збор (1929), кутија 2.

⁷ Према нашем мишљењу, у збирци нема оригиналних документа, већ искључиво копија и преписа. Међутим, због тога што се ту налазе документа из српских, словеначких, хрватских и немачких архива она представља путоказ свим истраживачима заинтересованим за Збор.

редама на његове оспораватеље. Иако је аутор наводио да он преузео текст говора од Бошка Костића, текст говора који је он објавио није истоветан Костићевом. Посебно загонетна чињеница јесте да се у овој верзији налази једна реченица коју ниједна друга верзија не садржи, што повлачи питање Пауновићевог извора.

Сама чињеница да је овај говор сачуван и као архивски документ не обесмишљава расправу о његовој аутентичности. С обзиром на то да, према нашим сазнањима, никада није указано на различите верзије говора, нити су оне анализиране, сматрамо да је важно да се прикаже интегрални текст овог говора. Као основну верзију узели смо документ *Говор епископа Николаја над огром министира Димитрија Љотића*, а пратили смо разлике у односу на текст објављен у *Нашој борби* (у коментарима НБ) и у књигама Бошка Костића (у коментарима БК), Светомира Пауновића (у коментарима СП) и Ђура Врге (у коментарима ЂВ).

Текст говора

Ваша Светости, тужни зборе!⁸

⁹Да је отсечена само једна грана, стабло не би много осетило, али стабло је отсечено до корена и нама је нанесен велики бол. Ај Боже! То је Твоја воља и ми јој се морамо покоравати.

Када се један камен баци у воду он прави концентричне кругове који се шире. Тако и смрт Димитрија Љотића иде тугом његовој породици; његовој мајци Љубици тамо далеко у Смедереву, његовој супрузи Ивки¹⁰, његовом брату

⁸ БК 250 Ова реченица је изостављена.

⁹ СП 109 Текст почиње следећом реченицом: Ако је истинита она народна, „као гром из ведра неба“, онда се она обистинила, потврдила јутрос када смо добили вест о смрти Димитрија Љотића.

¹⁰ ЂВ 87 испуштено Ивки

Јаши, његовим синовима и његовој кћери. Други круг иде кругу добровољаца, његовим сапутницима и једномишљеницима у миру и рату, у добру и злу, у радости и жалости. Трећи круг туге¹¹ иде са¹² дичним четницима и са оним¹³ коме је већ четири године земља простирач а небо покривач¹⁴. И сад долази¹⁵ и четврти круг, који обавија цео свет, јер Љотић није био само наш, он је припадао човечанству, Европи, свету.

Димитрије Љотић био је државник, учитељ и хришћанин. Он није био само државник, он је био хришћански државник. За последњих 150¹⁶ година ми смо имали великих политичара, великих људи као што су Гарашанин, Јован Ристић и Никола Пашић, али ти су људи били велики за своје време, и у границама Србије, док је Димитрије Љотић зашао у велике кругове светске политике. То је био политичар са крстом. Имао сам прилике да га једном чујем у манастиру Жичи када је рекао: „Српски¹⁷ народ неће бити срећан, док сав¹⁸ свет не буде срећан.“ Он је био учитељ који је учио најпре делима па тек онда речима, упућивао је и сам је био пример. Никад није говорио а да делом није показао. Ништа није било да је говорио, а да није делом¹⁹ остварио. О да су такви били сви наши учитељи? Христос је рекао: „Треба радити па учити, а не само учити.“

О њему ће се говорити као човеку, државнику и дубоком хришћанину, и ту²⁰ је он био највећи. Он почиње од себе, а то користи свету. Ако почињеш од периферије, од

¹¹ БК 250 недостаје реч: туге СП 110 недостаје реч: туге

¹² СП 110 ка

¹³ БК 250 к оном СП 110 к ономе

¹⁴ ЋВ 87 прекривач

¹⁵ ЋВ 87 одлази

¹⁶ ЋВ 87 160; БК 252 сто педесет; СП 110 сто педесет

¹⁷ ЋВ 88 Наш

¹⁸ ЋВ 88 цео

¹⁹ ЋВ 88 делом није

²⁰ БК 251 то СП 110 то НБ то

другог, а не од себе онда не користиш никоме. То је било његово гесло. Димитрије Љотић је био човек дубоке вере. Он је као министар правде додавао кадионицу свештенику у цркви. Многи су се томе ругали, али он се није стидео. Он је говорио: „Ја идем да испитујем вољу Господњу, па кад је сазнам ићи ћу за њом, необазујући²¹ се ни на²² лево ни на²³ десно.“ Без Димитрија Љотића осећа се велика празнина, а то је празнина која се не може лако попунити.

Дрво је отсечено, али Бог зна шта ради и ми се морамо покоравати његовој вољи. Ако је дрво отсечено, али из отсеченог дрвета никле су многе младике а то су многи и многи Љотићи. Ако је пао Димитрије Љотић, десетине хиљада српских јунака под оружјем заједнички сједињени, не појединци, него заједнички замениће²⁴ Димитрија Љотића. Димитрије Љотић је човек који је надахњивао људе. Носио је тешки крст и у рату и у миру, јер ни у миру му људи²⁵ нису хтели дати мира. А у рату је извршио своју дужност и као војник и као грађанин. Баш они који су били на површини и који су били глава народна, нису га разумели. Зато смо и пропали што нисмо знали ценити такве вредности.

Бог га је узео баш у своје време. Рећиће неко: узели су нам га. Али га нису²⁶ узели, јер је он дао упут својим животом и својим трудом до сада. Колика понизност, какав аскетизам, испосник Светогорски, какве молитве, дечје милине!

Ми благодаримо њему, његова Светост и ја и²⁷ захваљујемо му се²⁸ што смо дошли из заточења до Беча, и од Беч[а] овамо. Ми не можемо то никад заборавити највернијем сину Српства.

²¹ ЋВ 88 не обазујући се СП не обазујући се

²² БК 253 недостаје реч: на СП 111 недостаје реч: на

²³ БК 253 недостаје реч: на СП 111 недостаје реч: на

²⁴ БК 253 су заменици СП 111 су заменици

²⁵ ЋВ 89 људи му

²⁶ ЋВ 89 нису га

²⁷ БК 253 уместо везника „и“ стоји запета — ,

²⁸ ЋВ 89 недостаје реч: се СП 112 89 недостаје реч: се

Када сам говорио са њим у Бечу о сједињењу наших народних националних снага, он је, говорећи о ономе за кога сам рекао да му је већ четири године земља простирач а небо покривач²⁹, смерно одговорио³⁰: „Он нека заповеда, ја ћу слушати. Он нека буде на врху, ја ћу на дну. Ја ћу му ноге прати.“ И дошло је до јединства³¹.

Ко је познавао тога човека, морао га је волети. Он је био идеолог светски, широке душе, лав у храбрости а јагње у кроткости. Говорио је : „Ако учинимо све народе срећним бићемо и ми срећни“. Чедо Милић, велики мостарски јунак, рекао је : „Још сам видео јунака, али јунака као Љотића нигде³².“ О њему ће се зато писати књиге³³. Писаће не само Срби, него³⁴ и сви Европљани који су га познавали.

Било је људи који су говорили да он воли да прима од некуд, да сакупља, да гомила. Али где су његове куће? Где му је имање? Где су му куле? Где су му поља? Ја тога не видим. Али³⁵ је био велики богаташ духом, поштењем, вером. Духован човек, карактеран, поштен, одлучан и религиозан. Он је био толико богат душом, да је од ње могао дати и другом, позајмити осталим³⁶, увек спреман да даде³⁷ савета и лепу реч. За њега политика није била акробатика, него етика. Не акробатика, него етика!³⁸ Он је био репрезентатор³⁹ душе и срца српскога⁴⁰, чари и истине српске. Он је био идеолог хришћанског национализма.

²⁹ ЋВ 89 прекривач

³⁰ ЋВ 89 рекао

³¹ БК 253 И дошло је јединство СП 112 И дошло је јединство

³² ЋВ 89 нисам

³³ ЋВ 89 недостаје реч: књиге

³⁴ ЋВ 90 већ

³⁵ ЋВ 90 Али зато

³⁶ ЋВ 90 осталима БК 254 осталима СП 112 осталима

³⁷ ЋВ 90 да

³⁸ БК 253 нема целе реченице

³⁹ ЋВ 90 репрезентат

⁴⁰ ЋВ 90 српског

Он је волео све⁴¹ војводе. Он је то мени причао, а исто о њему причале су ми ⁴²војводе, и кружиле похвалнице⁴³ о њему.

Један велики војвода, који је овде међу нама рекао ми је једном приликом⁴⁴ пре кратког времена: „Не могу се од њега одвојити. Речи из његових уста теку као мед. Он је прави репрезентатор⁴⁵ српске политике.“ Он је дао толико⁴⁶ од себе, па да је живео још 50⁴⁷ година он не би имао шта више да да. Он је дао одговора⁴⁸ на сва питања. Он је у својој идеологији обухватио све гране народног живота.

Жалимо га сви, жали га свак,⁴⁹ жале га и Немци. Многи су му пребацивали да се сувише наслања на Немце и то баш они који нису били народни људи, који поседују виле и богатства, и који као јазавци припремају себи унапред⁵⁰ богатство за сто година. Али он је највише критиковао Немце, и баш зато су га они волели ⁵¹и поштовали. Критиковали су га само они који га нису познавали.

Колико је само волео своје војнике. Причао ми је један официр из његове пратње: „Када смо отступали из Београда, на путу смо застали и делили храну војницима који су били гладни. Када смо поделили храну пришао сам Љотићу и рекао му да је још остало хране само за мене и њега, нашто⁵² ми је он рекао: „Подели и то. Ми ћемо лакше. Сад и тако⁵³ идемо да спавамо, а лакше се спава кад се не једе.“ И

⁴¹ ЂВ 90 вас

⁴² БК 254 причале су ми и СП 113 причале су ми и

⁴³ ЂВ 90 су похвале

⁴⁴ ЂВ 90 недостају речи: једном приликом

⁴⁵ ЂВ 90 репрезентат

⁴⁶ ЂВ 90 толико дао

⁴⁷ БК 254 педесет СП 113 педесет

⁴⁸ ЂВ 90 одговоре

⁴⁹ БК 254 . Жале га и Немци. СП 113 Жале га и Немци

⁵⁰ ЂВ 90 недостаје: себи унапред

⁵¹ БК 256 и баш зато су га они поштовали

⁵² ЂВ 91 нашта БК 256 Нашта СП 113 Нашта

⁵³ ЂВ 91 онако

тако сам учинио.“ Он је поштовао човека изнад свега, само најприје⁵⁴ изнад свега Бога.

Он је био велики човек. Оно што је посадио ухватило је дубока корена, и све што је урадио мирисаће.

Добровољци, певајте у славу Димитрија Љотића! Четници, плетите венце славе! Срби спомињајте се⁵⁵ Димитрија Љотића!

Пала је највећа жртва. Боже не тражи више. Боже, доста, молимо Те, узео си много и као највећу жртву њега. Боже, нека буде доста.

Ја верујем да је ова велика⁵⁶ жртва капија која ће нас досвести до слободе. Димитрије Љотић је капија наше слободе, то је капија наше нове Отаџбине⁵⁷.

Зато сви браћо, помолимо⁵⁸ се за душу великога⁵⁹ човека⁶⁰ и нека га прими у царство своје. Нека нам Бог услиши молитве, а њему нека да место које заслужује.

Бог да прости души Димитрија Љотића. Во вјеки вјекова⁶¹ амин.⁶²

Није мртав Димитрије Љотић. Он сада припада читавом Српству⁶³. Он сада припада небеској Србији. А мртви су јачи него живи. Он је сада јачи, него када је био жив и спутан. Он сада још више ради и поседује још више снаге. Он тек сада ради.

С Л А В А М У!⁶⁴

⁵⁴ ЋВ 91 најпре и БК 256 најпре и СП 114 најпре и

⁵⁵ ЋВ 91 спомињите БК 256 спомињите се СП 115 спомињите се НБ спомињите се

⁵⁶ ЋВ 91 оволика

⁵⁷ ЋВ 91 отаџбине БК 256 Димитрије Љотић је капија наше нове Отаџбине СП 114 Димитрије Љотић је капија наше нове Отаџбине

⁵⁸ БК 256 молимо СП 114 молимо

⁵⁹ БК 256 великог

⁶⁰ ЋВ 91 великом човеку

⁶¹ БК 256 . Амин. СП 114 . Амин

⁶² ЋВ 91 Во вјеки вјеков. Амин! НБ Во вјеки вјеков. Амин!

⁶³ СП 114 недостаје читава реченица

⁶⁴ БК 256 Хвала му. СП 114 Хвала му.

Када је настао говор и ко га је забележио?

Епископ Николај, који је практично цео ток Другог светског рата био у немачкој интернацији, пребачен је заједно са Патријархом Гаврилом на територију Немачке средином септембра 1944. године. Иако непланирано, високи великодостојници Српске Православне Цркве интернирани су у концентрациони логор Дахау, из којег су пуштени тек крајем новембра или почетком децембра 1944. године (Ломпар 2018, 16–25). Димитрије Љотић је заједно са сопственим борцима напустио територију Србије пред наступајућим партизанским и совјетским јединицама. Пребацили су се у Словенију, где су се заједно са јединицама Мочила Ђујића и Добросава Јевђевића борили под командом Одила Глобочника (Janjetović 2016, 673–685). Димитрије Љотић погинуо је у аутомобилској несрећи на путу ка штабу Мочила Ђујића која се догодила се око 10 часова увече 23. априла 1945. године (Карапанџић 2012, 250). Војници Мочила Ђујића стигли су на место несреће и пренели повређене у болницу, док је тело Димитрија Љотића пренето у капелу у Светом Петру.⁶⁵ Ту је 24. априла у 18 часова и 15 минута одржао говор епископ Николај Велимировић.⁶⁶ Оно што се са сигурношћу може тврдити јесте да му је претходио одређени црквени обред. Међутим, око природе тог обреда, као и тога ко је чинодејствовао постоје извесна спорења. Сам Бошко Костић наводи да је „после помена епископ Николај одржао говор“, тиме именујући тај обред као помен, али не говорећи ко га је служио (Костић 1949, 250). У литератури се, међутим, усталило мишљење да је тада вршено опело. Карапанџић и Стефановић, иако се слажу по питању опела, не слажу око тога ко га је служио. Стефановић наводи

⁶⁵ Фотографија Димитрија Љотића на одру објављена је у Карапанџић 2004, 62.

⁶⁶ Војни Архив (ВА), Недићева архива (НА), Фз, Дзз, Говор епископа Николаја над одром министра Димитрија Љотића.

да су и Патријарх Гаврило и Епископ Николај служили, док Карапанџић тврди да је служио „Епископ Николај уз асистенцију свештеника из Динарске четничке дивизије“ (Карапанџић 2012, 250; Стефановић 1984, 327). Карапанџићев исказ о Николају као служитељу поткрепљује и Душан Поповић, који међутим тврди да је заправо служен парастос (Поповић 2005). Велибор Џомић је према нашем мишљењу оправдано указивао на то да је служен помен, што је у складу са Костићевим писањем и текстом у *Нашој борби*.⁶⁷ Према сведочењима, Патријарх Гаврило није говорио након помена, а вероватно није ни чинодејствовао. На основу самог документа (који почиње са Ваша Светости), али и сведочења, може се тврдити да је он био присутан у капели. Оно око чега се извори слажу јесте да Николај Велимировић није читао говор са папира, већ да је говорио из главе. Самим тим не постоји аутограф говора који би представљао апсолутни доказ његове аутентичности.⁶⁸

Истовремено, постојала су спорења око тога ко је овај говор записао. Према сведочењу Бошка Костића нико од збораша није био присутан у капели током говора, већ је он тај говор добио „од присутних свештеника и четника... они су тај говор записали“ (Костић 1949, 258). Током полемике са Велибором Џомићем, Боривоје Карапанџић је као састављача текста именовао „проту Илију Булована“. Џомић је оспоравао ово тврдећи да прота Булован није био стенограф, и да самим тиме не би био у стању да цео говор

⁶⁷ Џомић је указивао на то да у СПЦ не постоји пракса служења опела дан пре сахране. С обзиром на то да је Димитрије Љотић сахрањен 25. априла 1945. г. он је доказивао да је Николај Велимировић вршио помен. Према писању *Наше борбе* том приликом је служен помен, који је почео у 17 часова, а тек је сутрадан, на сахрани, служено опело (којем нису присуствовали ни Патријарх ни Епископ Николај). Џомић 2009, 245; *Наша борба*, 25. 4. 1945.

⁶⁸ Момчило Ђујић је тврдио да је током ноћи 23. априла Николај Велимировић „често долазио у канцеларију мог Штаба да нешто пише“, али је истакао да је он „одржао“, а не прочитао говор, што је у сагласју са осталим сведочењима. Цитирано према Пауновић 2006, 35–36.

запише, сматрајући да један свештеник не би бележио говор док епископ говори (Карапанџић 2003; Џомић 2004). О томе да је тврђење Боривоја Карапанџића нетачно сведочи и Душан Поповић, који је, према сопственом исказу, као члан хора Динарске дивизије био присутан на помину. Према његовом сведочењу, чланови просветног одсека Динарске дивизије су, седећи за столом постављеним иза хора, са леве стране ковчега, записали говор који је потом откуцан и „дељен народу“ (Поповић 2005). Без намере да оспоримо аутентичност Поповићевог сведочења, чини се да је оно изазвано Џомићевом критиком Карапанџићевог писања. Стога је у релативно кратком Поповићевом чланку тако много пажње посвећено намери да се докаже тачност стенографа. Према њему, сви су „са напетостју исцекивали Владикин говор“, те се просветни одсек „на време потрудио да се говор запише и сачува“. Они су били „увежбани у хватању радио вести“ и „сместа су отишли у канцеларију... записе сравнили, откуцали на машини умножили“ (Поповић 2005). Оваква верзија догађаја намеће неколико питања. Због чега би се са толиком напетостју очекивао говор Николаја Велимировића, да би у капелу био унет сто и упошљени стенографи да га запишу? Такође, уколико је умножени говор „дељен народу“, како је могуће да нико сем двојице збораша (Бошка Костића и Ђура Врге) који нису били у том тренутку присутни, није сачувао и објавио тај документ?

Оспоравање и одбрана аутентичности

Када се расправља о аутентичности говора Николаја Велимировића на одру Димитрија Љотића мора се имати у виду да нико није оспорио да је Николај доиста говорио над његовим одром. Другим речима, споран је само текст који је атрибуиран Николају, а не сама чињеница да је он говорио. До сада није пронађен извор првог реда који би до краја

разрешо ово питање, те су спорења и даље актуелна. Ми ћемо настојати да прикажемо до сада изнете аргументе обе стране али и да допринесемо сопственим истраживањем и интерпретацијама овој дебати.

Излагања обе стране у дебати се заснивају углавном на посредним доказима који су подложни интерпретацији. Одличан пример представља чињеница да је Николај Велимировић једанаест година надживео Димитрија Љотића, умревши 1956. године. Током тог времена он није нити ауторизовао нити демантовао свој говор над одром Димитрија Љотића. С обзиром на то да Николај Велимировић није никада ауторизовао овај говор, он се није нашао, за разлику од других говора, међу његовим *Сабраним делима*. И једна и друга страна наводиле су овај податак да би оснажиле своју тврдњу. За једне је то био знак прећутног слагања са његовим садржајем, док су други то приписивали епископовој жељи да се не продубљују раздори међу националном емиграцијом. Епископ Николај Велимировић је на једној приватној вечери у емиграцији, наводно према сведочењу Милета Вујиновића, на питање да ли је он доиста изговорио те речи, одговорио „јак оже рекох јесам“.⁶⁹ Ово сведочење је објављено тек 1992. године, након смрти свих присутних људи, те се не може сматрати апсолутним одговором на питање аутентичности.

Због свог говора Епископ Николај је доиста трпео жестоке критике у емиграцији. Вељко Рашевић га је стога назвао „некада просвећеним владиком“ (Рашевић 1953, 7). Чланови савеза *Ослобођење* су захваљивали Бошку Костићу што је „у жељи да Владику Николаја употреби као једног живог сведока — срушио у српској емиграцији мит баш онога за којим су „браћа добровољци“ тако велику потребу имали!“.⁷⁰ Слободан Драшковић, је према Карапанџићу,

⁶⁹ Аноним, „Сећање на Владику Николаја“, *Хиландар*, бр. 38, 1992, 24–25.

⁷⁰ У истом чланку изнета је жестока критика Николаја Велимировића. Анонимни аутор је написао да „Владика Николај има храбрости и образа да каже да је „Димитрије Љотић капија слободе нове Отаџбине“! Ту

чак наговарао Епископа Николаја да се одрекне говора над Љотићевим одром (Карапанџић 2004, 53). Међутим, не би требало тврдити ни да Епископ Николај није чинио покушаје да се дистанцира од Димитрија Љотића. Замољен од збораша Ђура Врге 1949. године да приложи своје сећање на Љотића, које би било објављено у књизи сећања, Николај Велимировић му је одговорио: „На ваше питање о + Д. Љотићу могу Вам укратко рећи, да сам ја покојника високо ценио због његове велике побожности. У његове политичке идеје нисам никад улазио, нити ми је познат рад његових службеника за време рата, пошто нисам био на слободи“ (Врга 2007, 93). Из цитираног писма се јасно види настојање да се од Љотића удаљи. Такође, теза да никада није улазио у његове политичке идеје је у очигледном несагласју са раније изреченом тврдњом да је „он (Димитрије Љотић, Р. Л.) ... у својој идеологији обухватио све гране народног живота“.⁷¹

Овакво удаљавање од Димитрија Љотића није значило раскид везе са његовим истомишљеницима. Алекса Тодоровић, најпознатији зборашки свештеник, остао је близак сарадник Епископа Николаја, и био је уредник његове библиотеке *Свечаник* (Карапанџић 2003). Он је и раније, пре рата, сарађивао са Николајем Велимировићем као свештеник Жичке епархије. Учествовао је и у објављивању *Сабраних дела* Николаја Велимировића у којима, међутим, говор није објављен (Џомић 2009, 244).

Додатно индикативно за расправу о односу Николаја Велимировића према Димитрију Љотићу у емиграцији јесте његово писмо игуману Хиландара архимандриту Никанору од 10. марта 1956. У писму које је приватне природе Епископ Николај се интересује за стање у манастиру, нова

ће „капију слободе“ да сачува стари владика за себе и Марисава Петровића, а српски народ ће ићи својим путем...“ Аноним, „Глуво доба“, *Наша реч*, 1. 9. 1949.

⁷¹ Војни Архив (ВА), Недићева архива (НА), Фз, Дзз, Говор епископа Николаја над одром министра Димитрија Љотића.

чуда итд. У завршетку писма је написано: „Спомени на литургији моје родитеље † Драгомира и монахињу † Катариону. Спомени и з велика срп(ска) мученика Димитрија, Дражу и Милана.“ (Џомић 2009, 384). Овакво изједначавање Драгољуба Михаиловића, Милана Недића и Димитрија Љотића у складу је са његовим каснијим освртом на Други светски рат: „Од првог рата на овамо у крилу српског народа извиле су се три велике личности: између ратова Димитрије Љотић као реакција против социјалне структуре. У почетку и уједино завршетку двонедељног рата Дража Михаиловић, као продужетак двадесетседмог марта. А за време окупације Милан Недић, као ватрогасац, спаситељ и ублажитељ невоља, тегоба и страдања“.⁷²

Чини се да је однос Николаја Велимировића према Димитрију Љотићу у промењеним околностима послератног света био амбивалентан. Са једне стране није се желео од њега у потпуности дистанцирати, али са друге није желео ни да учествује у изградњи култа личности и готовој апотеози Димитрија Љотића коју су у емиграцији спроводили збораши. Управо на тај начин односио се и према свом наводном говору над Љотићевим одром, те га није ни попрекао ни потврдио. Стога сматрамо да понашање Николаја Велимировића у емиграцији не може да се сматра дефинитивним одговором на питање аутентичности.

Са друге стране, у дебати о аутентичности изостало је истраживање докумената Српског добровољачког корпуса и размишљање о томе да ли она могу бити путоказ. С обзиром на то да је Димитрије Љотић био *spiritus movens* Збора и Српског добровољачког корпуса, вођство СДК морало је да упозна трупе са губитком „Вође“ и „Учитеља“. Две такве наредбе од 25. и 26. априла 1945. које обавештавају о Љотићевој смрти не спомињу говор Николаја Велимировића над његовим одром. Посебно важан документ је *Десетљослов наше победe* од 26. априла. У њему четрнае-

⁷² Аноним, „Сећање на Владику Николаја“, *Хиландар*, бр. 38, 1992, 24–25.

сторица виђенијих збораша, међу којима и Бошко Костић, дају десет разлога зашто борци СДК не смеју да падну у очајање због смрти Димитрија Љотића. Документ је веома исцрпан и панегирично обојен према Љотићу. Они добровољцима поручују следеће: „Знај да у овом и сваком другом часу корача са тобом плејада јуначких синова нације са Бесмртником на челу“.⁷³ Ни у овом документу се не помињу ласкаве речи које је упутио Николај Велимировић, што је посебно индикативно ако се узме у обзир да је, према сопственом исказу, Бошко Костић имао у рукама говор Николаја Велимировића већ 24. априла увече. Са правом се може поставити питање због чега су одлучили да се не позову на говор Епископа Николаја који је уживао огроман углед међу њиховим борцима. Такође, ни главне словеначке новине *Јуџиро* и *Словенец*, које су тог дана пренеле вест о Љотићевој погибији не спомињу да је Николај Велимировић одржао говор над његовим одром.⁷⁴

Истовремено може се поставити питање због чега се сачуване верзије у тој мери разликују. Разлике јесу бројне али нису суштинске (замениће или су заменици, Слава му или Хвала му, вас војводе или све војводе итд...). Ниједна од њих не мења природу изговореног текста. Разлике у интерпункцијским знаковима и уређењу параграфа могу се занемарити, јер, како смо раније показали, аутограф говора вероватно не постоји, те је читава организација говора неаутентична. Међутим, постојеће разлике ми сматрамо важним. Њихова учесталост и разноликост елиминише могућност да су и Костићев и Вргин текст настали на основу документа који се чува у Војном Архиву, јер сматрамо невероватним да би оба аутора у толикој мери грешила приликом прекуцавања. Такође, Бошко Костић је објављивао факсимиле оних докумената које је поседовао, попут

⁷³ ИаБ, Збирка о раду Љотићеве организације Збор (1929), кутија 2, Десетослов наше победе.

⁷⁴ Anonim, „Dimitrij Ljotić se je smrtno ponесrečil“, *Jutro* 26. 04. 1945; Anonim, „Dimitrije Ljotić smrtno ponесrečil“, *Slovenec* 26. 4. 1945.

Љотићевих писама Драгољубу Михаиловићу, што овде није случај. Решење ове дилеме могло би лежати у чињеници да је, према Поповићевом исказу, више људи записивало говор. Иако је он тврдио да су стенографи „сравнили“ верзије, могуће је да су постојеће разлике резултат рада неколико стенографа.

Ауторизована дела Николаја Велимировића

— могућности компарације?

С обзиром на то да по свим сведочењима аутограф никада није постојао, о аутентичности овог говора може се расправљати и уколико се у обзир узму друга дела Николаја Велимировића око којих не постоји спорење. Већ спомињана песма у десетерцу о националној слози је веома важна. Она је такође објављена у књизи Бошка Костића, али за разлику од говора, она није изазвала контроверзу и прихваћена је као аутентична (Костић 2011, 235–236; Димитријевић 2007, 95–96).

Оно што се према нашем мишљењу може сматрати аргументом у корист тезе о аутентичности говора јесте чињеница да се у њему на два места чине јасне алузије на Драгољуба Михаиловића. Он се у тексту назива „онај коме је већ четири године земља простирач а небо покривач“. Сматрамо да се са великим степеном сигурности може тврдити да је у питању Драгољуб Михајловић. У случају да је говор над одром у целини неаутентичан, не сматрамо вероватним да би љотићевски фалсификатор посветио тако много простора генералу Михајловићу са којим односи током окупације ипак нису били тако добри као 1945. године. Заправо, добровољцима је било лакше да се збратиме са западним деловима Југословенске војске у отаџбини, са који-

ма током рата практично нису имали никаквог додира.⁷⁵ Такође, ако упоредимо ову алузију на Драгољуба Михаиловића са оном изреченом у већ цитираној песми увиђамо велике подударности. Оба пута он остаје неименован (*Знај му име, али ња не кажи*) и оба пута је истакнуто његово четворогодишње жртвовање (*четири године земља њросиращ а небо њокривач* и *Што над Српством четир' љеџа стрази*). Такође, у оба дела позивано је и слављено јединство националних снага у Словенији.

Истовремено, веома интригантно јесте појављивање две речи у говору у ијекавској варијанти српског језика. У питању су речи „нашто“ и „најприје“. Оне се у ијекавској варијанти појављују само у документу из Војног Архива и *Нашој борби*, док су у књигама Бошка Костића, Светомира Пауновића и Ђура Врге обе речи екавизирани у „нашта“ и „најпре“. С обзиром на то да је Епископ Николај углавном писао екавском варијантом српског језика може се поставити питање порекла ове две речи. Постоје, према нашем мишљењу, две могућности. Прва да је Епископ Николај сам употребио ијекавски облик, а друга да је то контаминација стенографа. У случају да је доиста Николај тако изговорио поставља се питање мотивације. У песми се такође неколико речи налази у ијекавској варијанти (Бјеху, љета, свијет, пјевачкијех). Од споменуте четири речи, ијекавска варијанта две речи (свијет, пјевачкијех) се јасно може објаснити чињеницом да је песма у десетерцу, те да ијекавска варијанта речи повећава број слогова. Међутим, с обзиром на то да је исти број слогова и у речи лето и љето, као и беше и бјеше, за употребу ијекавице у ове две варијанте могу постојати само стилистички разлози. Овакво тумачење говори у прилог аутентичности говора. Алтернативно тумачење, којем смо ми склонили, јесте да је у питању контаминација стенографа, који је као припадник Динарс-

⁷⁵ Поједини збораша су били у оквиру Ђујићевих јединица. Опширније о акцијама збораша ван Србије у Војић 1996, 253–264.

ке дивизије, у брзини написао реч на сопственом, источно-херцеговачком дијалекту српског језика.

У ауторизованим Велимировићевим делима се, такође, могу наћи мисли изречене у овом говору. У намери да охрабри Драгољуба Михаиловића и његове борце, он им је упутио писмо у фебруару 1945. године у којем је написао: „Нека Вам је Небеска Србија на помоћи. Јачи су мртви од живих. У Бога нема мртвих“ (Џомић 2003, 434). Готово иста конструкција налази се у говору над одром: „Он сада припада небеској Србији. А мртви су јачи него живи“.⁷⁶ Са друге стране говор који је Епископ Николај одржао на парастосу генералу Михаиловићу 1954. године, прилично је умеренији, и фокус је на националном јединству.⁷⁷ Такође, уколико посматрамо некрологе Николаја Велимировића објављене у његовим *Сабраним делима*, можемо уочити да је често навођење примера, и исказа других личности (у говору Чеда Милића, једног војводе), Николај Велимировић користо у свом писању (Велимировић 2001, 809–890).

Закључак

У целини посматрано, питање аутентичности говора Николаја Велимировића је превасходно политичко питање, подстакнуто јасним разлозима његове канонизације. Прво оспоравање које је покренуо Атанасије Јевтић било је много обазривије од његовог другог „таласа“ и текстова Велибора Џомића и Милослава Самарцића (Самарцић 2004). Аргументи оспораватеља нам се не чине довољно убедљивим да би се говор могао одбацити као „љотићевски фалсификат“. Међутим, ми не желимо ни да тврдимо да је говор „од речи до речи“, како је то писао Момчило Ђујић, аутентичан. Међу исказима сведока постоји низ несугласи-

⁷⁶ ВА, НА, Фз, Дзз, Говор епископа Николаја над одром министра Димитрија Љотића.

⁷⁷ Текст говора објављен је у Кнежевић 2017, 665–667.

ца, непоклапања и различитих верзија. Практично све што је о говору написано било је пуно одступања. Као што смо приказали, постоје различите (понекад супротне) верзије његовог текста, али и чињеница као што су: ко га је записао или ко је служио црквени обред. Додуше, расправа је вођена тек четрдесет година по његовом изговарању и њу су водили, или људи који тада нису били присутни, или они који су били у дубокој старости. Чињеница да је говор записивало неколико стенографа могла би објаснити разлике у његовом тексту.

Коначан одговор на питање аутентичности овог говора веома је тешко дати, јер по свим исказима аутограф није постојао. Ми предлажемо хипотезу о његовој делимичној аутентичности. И сам Атанасије Јевтић је признавао да „ако ту и има Николајевих мисли и исказа, то је ствар само његових политичких ставова и опредељења или идејних слабости, то јест оне врсте грешака без којих има ли човека у историји рода људскога?“ (Јевтић 1986в, 56; Јевтић 2006). Са друге стране, Магазиновић је обазриво примећивао да је могуће да цео текст говора није аутентичан. «Николај је текст говора признао као свој. Рекао је да постоје неки мали недостаци, али да у суштини текст одговара ономе што је он рекао» (Magazinović 2010, 235). Сматрамо да се за његове поједине делове може тврдити са великим степеном вероватноће да су у питању речи Николаја Велимировића. Такође, уколико не постоје спорења око песме Николаја Велимировића о националној слози, а с обзиром на јасне сличности ова два текста, она може бити додатан аргумент о аутентичности говора. Поједини искази, попут оног да је Љотић „у својој идеологији обухватио све гране народног живота“, у супротности су са касније изреченим мислима Николаја Велимировића. Велибор Џомић је оправдано указивао на манипулацију говором Митрополита Јосифа у *Новом Времену* 1943. године, као доказу да су колаборационисти и раније дописивали и мењали реченице које су им биле битне (Џомић 2009, 90–91). У цели-

ни посматрано, наше је мишљење да се говор не може одбацити као фалсификат, али да је потребна извесна доза скепсе према томе да ли је он доиста одговара „од речи до речи“ мислима изреченим над Љотићевим одром 24. априла 1945. године.

* * *

Списак извора и литературе

Необјављени извори:

Војни Архив (ВА), Недићева архива (НА)
Историјски архив Београда (ИАБ), Збирка о раду Љотићеве организације Збор (1929)

Објављени извори:

- Anonim. 1945. „Dimitrij Ljotić se je smrtno ponesrečil“. *Jutro*, 26. 4. 1945.
- Anonim. 1945. „Dimitrije Ljotić smrtno ponesrečil“. *Slovenec*, 26. 4. 1945.
- Аноним. 1945. „Певајте у славу Димитрија Љотића“, *Наша Борба*, 25. 4. 1945.
- Аноним. 1992. „Глуво доба“. *Наша реч*, 1. 9. 1949.
- Аноним. 1992. „Сећање на Владикау Николаја“. *Хиландар*, бр. 38, 1992, 24–25.
- Ђујић, Момчило. 1987. „И ја сам сведок“. *Србија: глас српских бораца*, април 1987.

Литература:

Bojić, Mirko. 1996. *Jugoslavenski narodni pokret Zbor*. Beograd: Narodna knjiga.

- Byford, Jovan. 2004. *From „Traitor“ to „Saint“: Bishop Nikolaj Velimirović in Serbian Public Memory*. Jerusalem: SICSA.
- Dorđević, Mirko. 2010. *Kišobran patrijarha Pavla*. Beograd: Peščanik.
- Janjetović, Zoran. 2016. „Pokret Zbor u poslednjoj fazi Drugoga svjetskog rata“. *Časopis za suvremenu povijest*, Vol. 48 (3): 673–685.
- Magazinović, Hrvoje. 2010. *Kroz jedno tužno stoljeće*. Valjevo: Društvo Hilandar.
- Велимировић, Николај. 2001. *Сабрана гела*, том 2. Линц: Православна црквена општина Линц.
- Врга, Ђуро. 2007. *Осџала су сведочења*. Београд: Рашка школа.
- Глигоријевић, Мило. 2009. *Емиранџи*. Београд: Службени гласник.
- Димитријевић, Владимир. 2007. *Оклеветани свеџац*. Горњи Милановац: Лио.
- Ђорђевић, Мирко. 2008. „Оклеветани антифашизам“. *Данас*, 22. 07. 2008.
- Јевтић, Анастасије. 1986а. „Владика Николај и отац Јустин — о изграђивању Цркве“. *Бојословље: орџан Православној дојословској факултетџа у Београду*, година 30 (44) (1–2): 131–143.
- Јевтић, Атанасије. 1986б. „Поводом напада на Владика Николаја“. *Православље: новине Срџске Патџријаршије*, година 20, бр. 467 (1. септембар 1986): 11–12.
- Јевтић, Атанасије. 1986в. „Поговор“. У Протосинђел Артемије [Радосављевић], *Нови Златџоусџи*, 51–63. Београд: приватно издање.
- Јевтић, Атанасије. 2006. „Четири круга напада на Светог Николаја Српског“. *Двери срџске*, бр. 32, 2006.
- Карапанџић, Боривоје. 2003. „Одговор јереју Велибору Џомићу“. *Књижевне новине*, 1–31. 12. 2003.
- Карапанџић, Боривоје. 2004. *Виђења и разџовори са Свеџим Николајем Жичким*. Кливленд: Књижевни весник.
- Карапанџић, Боривоје. 2008. *Зайиси са северо-америчкој језера Ири*. Кливленд — Ваљево: Александар Павловић.
- Карапанџић, Боривоје. 2012. *Грађански раџи у Србији 1941–1945*. 4. издање [тј. 2. издање у издању Друштва Хиландар]. Ваљево: Друштво Хиландар.

- Кнежевић, Радоје, прир. 2017. *Књиџа о Дражи*. Београд: Catena mundi.
- Костић, Бошко. 2011. *За историју наших дана*. Београд: Нова искра.
- Ломпар, Растко. 2018. „Заточеништво Патријарха Гаврила и Епископа Николаја Велимировића у Дахауу 1944. године“. *Сигурије историје Иларион*, бр. 3, 9–29.
- Пауновић, Светомир. 2003. „Клевете и неистине Велибора Џомића“. *Искра*, 1. јун 2003.
- Пауновић, Светомир. 2006. *Свети Владика Николај српски и његови њошњоваоци и обожаваоци*. Београд: приватно издање.
- Поповић, Душан. 2005. „И ја сам сведок“. *Искра*, 1. 6. 2005.
- Рашевић, Вељко. 1953. *Олед о схвањањима Димитрија Љошића*. Париз: Наша реч.
- Самарџић, Милослав. 2004. „До краја уз Хитлера“. *Полеги*, јун 2004.
- Стефановић, Младен. 1984. *Збор Димитрија Љошића*. Београд: Народна књига.
- Џомић, Велибор. 2003. „Прилози за биографију Св. Владике Николаја у Другом светском рату“. У *Свети Владика Охридски и Жички Николај: њектјови и сведочења, симјосион*, ур. Владика Атанасије Јевтић, 426–439. Жича — Краљево: Манастирска епархија Жичка.
- Џомић, Велибор. 2004. „Код Срба нема индугенција“. *Књижевне новине*, 1–30. 6. 2004.
- Џомић, Велибор. 2009. *Србска Црква, Љошић и љошићевци*. Београд — Подгорица: Штампар Макарије — Октоих.

* * *

Read Online

Nicholai Studies, Vol. I, No. 2 (2021): 369–394.

DOI: <https://doi.org/10.46825/nicholaistudies/ns.2021.1.2.369-394>

UDC: 271.222(497.11)-722.52-36:929 Николај Велимировић, свети
34:929 Радин Ђ.(044)

93/94:929 Слијепчевић Ђ.(044)

Received: March 22nd, 2020. Accepted: May 13th, 2021.

George Radin on Bishop Dr. Nicholai Velimirovich and the Serbian Orthodox Church in America

Nemanja Andrijašević

Orthodox Theological Faculty at the University of Belgrade

✉ nemanja.andrijasevic@gmail.com

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-4598-5304>

Abstract: George Radin (Đorđe Radin, 1896–1981) was one of the numerous Serbian emigrants in the USA in the period right before WW2. He studied at the most eminent American Universities and had become an attorney, then a lawyer and finally an expert in international law. He managed to achieve great success and expertise in the field of American foreign politics and diplomacy.

In the period between the two World Wars, he met Bishop Dr. Nicholai Velimirovich who made a strong impression on him. He was the Bishop's guide across the USA during his two visits there: in 1920 and in 1927. During his first visit to the continent, the Bishop had organized the life of the Serbian Orthodox Church (SOC), considering that at the time SOC didn't have its residing bishop there.

Radin was, according to his own testimony, one of the organizers of the Bishop's arrival to America at the beginning of 1946. He had been of the opinion that this significant Bishop should live in one of the Protestant Churches and hold lectures at the Universities, thus serving SOC and its members. In other words, it was his conviction that the Bishop should have organized the church life in the same way he did in his previous two visits to the USA. However, the situation between the two World Wars was far more complicated. The Serbian Church had by that time appointed its ruling bishop in America and Canada — Dionisiye Milivoyevich (Dionisije Milivojević, 1898–1979), who parted ways with Bishop Nicholai soon after his arrival to the USA. Immense damage had been done to the SOC by the utter lack of cooperation between these two bishops. Bishop Nicholai found a “Solomon's solution” for

this by deciding to live and work in Saint Tikhon's Orthodox Monastery in South Canaan, Pennsylvania. It was in this holy place that he reposed in 1956.

Until the end of his life, Radin was of the opinion that a fundamental mistake had been made by the secession of the opportunity that through abiding in the Protestant communities Bishop Nicholai might do more for the SOC and the Serbs, especially through his acquaintances and contacts with the representatives of other Christian confessions, primarily Protestants. He mentioned this in his correspondence with Slijepchevich (Đoko Slijepčević, 1908–1993). Also, Radin made all the efforts in his power to help overcome the current schism in the SOC. He wrote about his opinions, ideas and steps taken in that direction to the bishops of the Serbian Church, as well as the Patriarch German Djorich himself. Even though the Patriarch of the SOC also made efforts to help overcome the schism, at one point he told Radin that this unfortunate and extremely difficult issue is an internal matter of the SOC, and thus should be dealt with internally. In the appendix of this work, there are excerpts from the letters found in the Radin — Slijepchevich correspondence. They illustrate the enormous mutual trust and respect that these two acquaintances had for each other, having met by the mediation of Bishop Nicholai. The excerpts also present the opinions of the respectful lawyer and law expert — Radin who, in his own way, tried to contribute to the benefit of the SOC. They also convey his judgment on the importance of Bishop Nicholai as well as his discernment about the missed opportunity that the above mentioned bishop should have been presented with in order to contribute more to the SOC, its faithful people and all the Serbs in general — on the American continent, as well as in the whole world. It is clear that he remained hindered in that respect — among other factors — by the will of Bishop Dionisiye. Only a few years after the death of Bishop Nicholai, the most complicated problem of the SOC in diaspora unraveled — the schism. Radin directed all his attention and efforts towards the solution of this problem, in the ways he considered to be the most acceptable. In all this he had agreement with and support of Slijepchevich, with whom he had researched the best ways of achieving reconciliation. Fragments of his letters imply that the majority of his emigrant life he devoted to taking care of Bishop Nicholai, as well as fighting against schism and finding the possibilities of its overcoming.

Key words: Bishop Dr. Nicholai Velimirovich, Serbian Patriarch German Djorich, George Radin, Prof. Dr. Djoko Slijepchevich, Bishop Dionisiye Milivoyevich.

Ђорђе Радин о Владици др Николају Велимировићу и Српској Православној Цркви у Америци

Немања Андријашевић

Православни богословски факултет, Универзитет у Београду

Апстракт: Владика др Николај Велимировић, за кога је руски теолог и свештеник проф. др Александар Шмеман у свом Дневнику 1976. записао да је „најистакнутији православни епископ двадесетого столећа“, провео је последњу деценију свог живота и служења у Америци. Један од његових пријатеља и сарадника био је и српски исељеник адвокат Ђорђе Радин. Он је у дописивању са историчарем проф. др Ђоком Слијепчевићем поменуо поједине, мало познате, сегменте из живота Епископа Николаја у послератном периоду. Садржај рада чине непознати и необјављени фрагменти неколико Радинових и Слијепчевићевих дописа, као и једно писмо Патријарха српског Германа Ђорића.

Кључне речи: Владика др Николај Велимировић, Патријарх српски Герман Ђорић, Ђорђе Радин, проф. др Ђоко Слијепчевић, Владика Дионисије Миливојевић.

Увод

Историчар и теолог проф. др Ђоко Слијепчевић (1908–1993) имао је две животне фазе. У првој је стварао у отаџбини, до 1944. године, док је у другој радио у изгнанству, као политички емигрант. Дописивао се са разним личностима на многим меридијанима, у вези са бројним питањима. У Слијепчевићевој сачуваној преписци са Ђорђем Радином (George Radin, 1896–1981)¹ из Америке

¹ Преписка се налази у власништву аутора рада.

пронађена су Радинова помињања архијереја др Николаја Велимировића (1880–1956) и битних догађаја при Српској Православној Цркви (СПЦ) у Сједињеним Америчким Државама (САД).

Недостатак обимне и критички написане биографије шездесет и пет година после смрти неоспорно познатог и признатог архијереја, о коме се проф. др Александар Шмеман изразио позитивно, и то у суперлативу,² представља ружну слику о изостанку правилног, објективног и поштеног изучавања и вредновања личности и рада Владике Николаја Велимировића. Овај рад управо има за циљ да се кроз Радинова сведочанства поједини моменти мало боље осветле и прикажу, премда би требало имати критичку дистанцу према његовим тврдњама и сећањима (па и изневереним надањима) која су записана неколико година и деценија након што су се одиграла.

Ко је био Ђорђе Радин?

Ђорђе Радин рођен је 29. јануара 1896. у Војводини, тадашњој Аустро-Угарској. Отац му се звао Добривоје, а мати Персида. Прва сећања из детињства била су му везана за мајку: „њено плакање на разбоју (где нам је ткала гаће и кошуље — родила је шест синова) кроз певање песме о Косову“.³ Завршио је четири разреда „у парохијалној шко-

² Александар Шмеман, *Наш животи у Христју, Христјов животи у нама: изабране беседе, есеји, студије и огломици из Дневника 1973–1983* (Београд: Мисионарска школа при Храму Светог Александра Невског, 2007), 564.

³ Радиново писмо Слијепчевићу од 6. фебруара 1970. Истакао је истом адресату 2. новембра 1973. и: „Још увек ми је пред очима и у души моја мати, како седи на столици испред разбоја. Са народним песмама кроз плакање ткала је платно за своја шест синова да облаче, од којих сам најмлађи и једини још у животу. Тај доживљај у почетку мог живота (једва ми је било нешта више од 3 године) остао је и живи у мојој души куд и камо више него све историје које сам учио и читао целог живота.“

ли у Банату, са главним — ваљда и јединим — предмети-ма веронауке и црквене песме на старословенском језику“.⁴ Иселио се 1912. у Америку, у којој се школовао при Колеџу Колумбија и тамошњој Правној школи (Columbia College and Columbia Law School). Проф. др Михаило Пупин изабрао га је с јесени 1918. да на Универзитету Колумбија (Columbia University) заинтересованим студентима предаје српски језик.⁵ Међународно право усавршавао је у Њујорку, Вашингтону, Цириху и Београду, због чега се с правом сматра да је био његов изузетан познавалац. Био је један од секретара Америчко-југословенског друштва, основаног 1923. године.⁶ У адвокатури је радио од 1925, а каријеру је започео у Адвокатској канцеларији Хорнблауер, Милер и Гарисон (Hornblower, Muller & Garrison). Био је члан адвокатске коморе у Њујорку и Вашингтону.

⁴ Радиново писмо Слијепчевићу од 23. марта 1966.

⁵ Поменуо је ово у писму Слијепчевићу 17. маја 1966. Детаљније му је о томе нагласио 2. новембра 1973. следеће: „Овде је тешко наћи стварно погодну особу за вођење тог курса. То се показало и одмах ујесен, када се је потписало примирје у Првом Светском Рату. Пупин је предложио Колумбији Универзитету мене, без мог знања, а то је имао бити први курс српско-хрватског језика у једном свеучилишту у Америци. Када ми је ту вест усмено саопштио, толико сам се уплашио да сам му инстинктивно одговорио: ‘То никако несмем прихватити. Па ја сам једва freshman у Kolumbia College-у. Цео свет би ми се уочи смејао’. Професор је одговорио: ‘Синоћ се је одржала седница Савета на универзитету. Решено је да се одмах оснују класе језика свих Савезничких земаља. Сви присутни су гледали у мене због огромног херојства Срба-великомученика у овом рату. Морао сам без икаквог оклевања гласати за оснивање класе за учење српског језика. Предложио сам Вас за првог наставника, што је једногласно усвојено — пошто сам рекао да постоје два Србина на Универзитету, један овде рођен који незна српски, и Ви који знате српски језик. Одлука је већ код штампара, а професор Prince ће Вас извести у којој сали и време када Ваша класа почиње. А Ви, избаците одмах страх. Знајте то, да ниједан ђак у тој класи незна ни близу српски језик колико га Ви познајете.’“

⁶ Председник поменутог удружења био је Хамилтон Фиш Армстронг (Hamilton Fish Armstrong), пријатељ архијереја Николаја Велимировића и носилац неколико српских одликовања.

Оженио се Катарином Хаџи Поповић,⁷ ћерком имућног судије, а Света тајна брака савршена је у храму Светог Марка у Београду 1928. године. Од 1930. до 1941. живео је и радио у Београду.⁸ Током Другог светског рата био је посебни представник краља Петра II Карађорђевића у Вашингтону.⁹ Имао је ћерку Виду (Vida Stringer, рођена 1933) и унуку Гоју (Geoya). Са историчарем Чарлсом Бердом (Charles A. Beard) био је коаутор дела *The Balkan Pivot: Yugoslavia*. Написао је и књигу *Post-War Economic Reconstruction: A Practical Plan for the Balkans*. Организовао је и самостално водио обиман подухват обештећења логораша српске националности који су Други светски рат провели као принудни радници интернирани у Немачкој.¹⁰ И поред преданог ангажмана за преко 10.000

⁷ Тетка његове супруге била је чувена Катарина Јовановић Катица (1869–1954) из Цириха, велики задужбинар и оснивач значајне српске библиотеке у поменутом граду. Превела је *Горски вијенац* и *Лучу микрокозму* на немачки језик.

⁸ Овај период обавијен је извесном мистеријом. Повремено се у штампаним гласилима у Србији појављују записи и тврдње о Радиновом закулисном учешћу у крупним политичким догађајима који су претходили уласку Југославије у Други светски рат. Ипак, у прегледаним архивама није пронађен никакав податак о томе. Поменуте претпоставке за сада није могуће проверити и упоредити у доступној архивској грађи. Занимљиво је да је Радин избегавао да коментарише тај временски период у својим писмима упућеним Слијепчевићу.

⁹ У писму Владици Фирмилијану 7. јула 1966. истакао је промашај који је настао као плод „зависти и негодовања“ Посланства Краљевине Југославије у Америци, којем се Радин као представник југословенске владе из Лондона, у чије име је послат у мисију у САД, јавио. Он је Посланству указао на важну чињеницу да ће организовати један саветодавни одбор, који ће бити састављен од „америчких јавних радника са угледом и ван Америке“. Ипак, Посланство је ово одбило као непотребно и сувишно, због чега је Радин проценио: „На овај начин, у критичним данима по српски народ изгубили смо пријатељство утицајних људи у најмоћнијој земљи — и како се све то завршило, историја говори а Срби плачу.“

¹⁰ У писму потпуковнику Угљешу Михајловићу, председнику Америчког удружења ратника из Чикага, Радин је 30. октобра 1967. поменуо да су га „молили и Краљ Петар, б.[ивши] председник владе професор Слободан

оштећених које је заступао — а који су били искоришћени као неисплаћена радна снага — током процеса у трајању од две деценије,¹¹ у томе није имао успеха. Такође, предано се заузео и за прихват Срба који су емигрирали у САД после 1945.¹²

Становао је три деценије у престижном хотелу „Вардман парк“ („Wardman Park“) у Вашингтону.¹³ Био је оснивач и први председник Међународног фонда за развој (International Development Foundation).¹⁴

Дуги низ година предузимао је кораке да се дође до прекида раскола и измирења при СПЦ у Америци. Тим поводом контактирао је с појединим владикама ове верске заједнице и у САД и у Југославији,¹⁵ чак и с Патријар-

Јовановић и наш Епископ Николај [Велимировић] да Вас заступам о овој Вашој толико праведној ствари“.

¹¹ Слијепчевићу је написао 10. марта 1971: „Међутим, у најновије време принуђен сам да пустим другим Србима помагање толико важне потребе Срба расејаних по свету. Заступајући, са финансирањем, од 1947 г. наовамо речених десетак хиљада Срба-мученика (не тражећи и не примајући ни једну парицу ни од кога у свету за тај толико обилан рад, са посетама у Вонпи првих неких 18 година по три па и четири пута годишње), исцрпило ме је финансијски толико да сам морао донети одлуку да сада и даље финансирам вођење тог посла и те историске одговорности — а да другим Србима препустим остало. [...] За сада ту трошкови нису нарочити, али стално наилазе. Ова штампања хиљаде летака ради растурања по свету чланка из VOICE OF HUMAN RIGHTS, нико други нема да исплати сем мене. Нити ће се исплата тражити ма од кога другог.“

¹² Од 1947. имао је задужење Савета протестантских цркава Америке (Church World Service) да прима и утиче на смештање бивших ратних заробљеника Срба, „који нису нипошто хтели да се врате својим домовима у ропству атеиста којима су њини ратни савезници предали Југославију“.

¹³ У то време су се у том хотелу одржавале годишње скупштине Међународне банке и Међународног монетарног фонда.

¹⁴ Ово је и у данашњем времену веома важна, призната и утицајна међународна институција.

¹⁵ У писму Владици жичком др Василију Костићу 4. марта 1967. написао је: „Ваше преосвештенство, Радујем се што ми се поново указује прилика да пишем епископу славног Манастира Жиче где сам пре рата проводио многе срећне часове у друштву Вашег претходника, Епископа

хом српским Германом Ђорићем.¹⁶ Слијепчевић је о Радину Владици западноевропском и аустралијском Лаврентију Трифуновићу 27. маја 1970. записао: „... адвокат из Вашингтона, који је велики пријатељ наше цркве и народа, Србин по рођењу, одавно амерички грађанин, ученик пок. Михаила Пупина и велики пријатељ и поштовалац пок. владике Николаја. [...] Подвлачим, да је г. Радин човек веома утицајан у Вашингтону, нарочито у Мин. спољних послова и у Конгресу. Знам, исто тако, да има добре везе са америчком Англиканском црквом.“ Радин је умро 4. јануара 1981. у старачком дому (Colonial Villa Nursing Home).

Николаја. Дај Боже да ми се такво задовољство поново укаже у недалекој будућности са Вама.“ Такође, у писму неименованом владци, највероватније поменутом Василију Костићу, 4. априла 1967. поменуто је и: „Јао, Јао — колико смо пок. Пупин, пок. Николај и ја радили да упознамо свет са Косовском Традицијом српског народа!“ После овог текста, откуцаног на машини, Радин је руком дописао: „Николај ми је лепо говорио о проти [Алекси] Тодоровићу.“ Ово је поновио и у писму Слијепчевићу 30. августа 1969. године, споменувши свештеника Алексу на следећи начин: „Молим Вас поздравите га топло. Николај је имао врло добро мишљење о њему. Зато је и моме срцу близак.“

¹⁶ Патријарху Герману слао је писма најчешће преко некога ко је путовао у Србију. Отац Алекса Тодоровић обавестио је Слијепчевића 23. марта 1967. да је поглавар СПЦ добио Радиново писмо и да је упознат са тиме да постоји још један важан допис, који се тренутно налази у Слијепчевићевим рукама. Прота Алекса цитирао је патријархово писмо: „Сазнајемо да Др. Ђ. Сл. има интересантно писмо од Ђ. Р. из САД. Сам Ђ. Р. писао је једном нашем сабрату о томе и упутио га да посети Ђ. Сл. да би сазнао садржину. Саветовали смо се и закључили да је много једноставније и јевтиније да нам се достави препис односно сиже садржине тога писма, управо његов циљ па кад видимо да је засновано на реалним основама и да има смисла да се нешто ради онда би се тек могло о свему даљем разговарати. Ово пишем зато што ми не престајемо бринути и тражити пута и начина да повратимо изгубљено стадо. Надамо се да ће нам у томе Бог и Свети Сава помоћи...“

О преписци Радин–Слијепчевић

Пронађена писма у сачуваној преписци проф. Ђока Слијепчевића и адвоката Ђорђа Радина, из којих су реконструисани пружени подаци у раду, настала су између 1951. и 1977. године. Поједина су исписана руком, док је већи део настао на машини за куцање. Делови текстова седам одабраних дописа пренесени су изворно, у прилогу рада. Ово је урађено зато што није било дописа у којима је помињана једна тема, већ су поједини моменти везани за личност Владике Николаја или одређене важне догађаје при СПЦ у Америци поменути успутно, без ширег осврта. Фрагменти писама корисни су за разумевање околности у којима је протичало првих неколико година живота и рада Епископа Николаја у САД, као и за сагледавање слике о верском животу Срба у емиграцији у другој половини 20. века.

Преписка није сачувана у потпуности, што се закључује из појединих писама у којима Радин или Слијепчевић помињу да одговарају на добијени допис, али он се не налази у Слијепчевићевој архиви. Дописивања из педесетих година су ређа, односно обухватају неколико писама, она из шездесетих су најобимнија, док се из седамдесетих полако проређују.

Управо је архијереј Николај упутио Радина да упозна Слијепчевића и обавезао га да му помогне, уколико буде потребе за тим.¹⁷ После почетног усменог сусрета 1951. године,¹⁸ највероватније у Швајцарској у којој је Слијепчевић тада живео, уследила је вишегодишња преписка између њих. Било је и још неколико (кратких) виђања, која су поменута у писмима. Слијепчевић му је био захвалан због

¹⁷ У Радиновом писму Слијепчевићу 28. маја 1966. поменуто је: „Велики дух нашег Николаја вероватно је осећао пре толиких година да ће најћи време када ћете моћи бити од велике помоћи за добро Срба и њине велике традиције — па ми је зато саветовао да будем у тесној вези са Вама.“

¹⁸ Ово се закључује из Слијепчевићевог писма Радину од 29. маја 1951.

заузимања и интервенција у вези са тешкоћама путовања у САД, односно проблемима који су сваки пут искрсавали приликом потраживања туристичке визе за одлазак у Америку, с обзиром на то да је поменута држава поседовала информације о Слијепчевићевим денунцијацијама окупатору у Југославији током Другог светског рата.¹⁹

Једна од важних тема било је превођење Слијепчевићеве двотомне *Историје Српске Православне Цркве* на енглески језик.²⁰ И поред вишегодишњег договарања о томе, ово дело није било објављено на енглеском језику. Садржаји бројних страница односе се и на Радиново покретање Српске истраживачке фондације (Serbian Research Foundation) при цењеном Америчком универзитету у Вашингтону (American University), за шта је тражио и добио Слијепчевићеву подршку, као и бројне савете и упуте. Стварање ове институције требало је да послужи изучавању српске историје и културног доприноса. Иако је очекивао веће учешће Ђока Слијепчевића у том подухвату, до тога није дошло. Највероватније је Радин све то оформио пред крај периода у коме је био на врхунцу снаге, а после му није пошло за руком да остане при својој првобитној замисли о важности Слијепчевићевог активног учешћа при поменутој научној установи.

¹⁹ У писму Радивоју Бијелићу из Америке, рођаку протојереја-ставрофора проф. др Стевана Димитријевића, 11. октобра 1979. Слијепчевић је записао: „Велика Вам хвала на вестима о Радину. Врло ми је жао да је он у таквом стању. Он је мени био пријатељ у неким важним моментима око скидања наслага денунцијација против мене у тој земљи. Мене је њему био ставио ‘у аманет’ покојни владика Николај и он се тога држао.“

²⁰ У писму Слијепчевићу Радин је написао руком 1. августа 1969: „Што се тиче превода, изненадио ме је Американац Richard Oldrich (позната Кућа у Њујорку у којој је некада ђак Пупин поучавао једног дечка, деду Richarda, да положи испите). Не знам како је дошло до тога да Richard студира две године на Београдском Универзитету. Ниједан Американац до данас није разговарао српски са толиком лакоћом као што је он говорио са мном. Кад се врати у Вашингтон после ферије, питаћу га да ли је вољан да преведе ово Ваше дело.“

Када је у питању најкомплекснији проблем СПЦ у дијаспори у другој половини 20. века — раскол у САД, Слијепчевић и Радин саветовали су се и развијали стратегију, са циљем да се дође до превазилажења расцепа и измирења. Из њихових писама стиче се утисак да су били уравнотежени и вољни да посредују у томе да се болна тема реши. Приметно је и поверење које је владало између њих, па су тако један другом достављали копије писама упућене важним личностима. Слијепчевић је био посредник да поједини поверљиви Радинови дописи или обавештења дођу до неких архијереја СПЦ, па чак и самог поглавара. Занимљиво је да је Патријарх Герман једног момента одлучио да приватно одговори Радину. То писмо је у потпуности унето у прилог рада. Из њега се закључује да је патријарх српски бдео над тиме да дође до превазилажења раскола, али је сматрао да је то унутрашње питање СПЦ и да га не би требало решавати са било којим спољашњим факторима, без обзира на њихову добронамерност или тежњу да у томе посредују.

Ђорђе Радин упознао је Епископа Николаја 1919. године,²¹ и од тада је био са њим у повременом контакту. Дочекао га је 1920. и 1927. приликом његова два дужа боравка у САД.²² Према сопственом признању, био је један од организатора Владичиног доласка из Велике Британије 1946.²³ Тада се поменути епископ трајно доселио у САД, где је остао до смрти.²⁴ С обзиром на то да је Радин био

²¹ Поменуто је ово у писму Слијепчевићу 23. јануара 1967.

²² За сада није могуће утврдити стварну Радинову улогу у томе, колико је он био пресудан за те две посете, која је тачно била његова улога и задужење, и тако даље.

²³ Радиново писмо упућено бискупу Епископалне цркве у Њујорку, Вилијаму Манингу (William T. Manning), 22. децембра 1945. Архива Епископалне цркве (Episcopal Church), Њујорк, William T. Manning Papers, Serbian Correspondence. Радинову тврдњу о учешћу у припреми доласка архијереја Николаја није могуће проверити у доступним архивским изворима и утврдити степен његове улоге у свему томе.

²⁴ Допутовао је бродом „Краљица Елизабета“ (“Queen Elizabeth”), из Саутемптона (Southampton) у Енглеској, записан као путник у транзиту под редним бројем 27, Југословен по националности, пристигао из Дахауа

вишегодишњи познавалац и пријатељ са поменутиим архијерејем, а касније и његов сарадник, у раду су истакнути његови осврти на поједине секвенце из живота и рада овог значајног епископа. Прибележени су биографски подаци који нису детаљније познати, посебно о првим месецима и годинама живота и рада Владике Николаја у Америци. И поред свега наведеног, требало би имати резерве према свим запажањима и подацима које је Радин изрекао Слијепчевићу, иако су његова добра воља и труд према СПЦ и Епископу Николају неоспорни. За сада није изводљиво детаљније реконструисање првих неколико месеци, па чак и година, живота и рада архијереја Николаја у Америци²⁵ с обзиром на несређеност и недоступност тамошњих архива.²⁶ Ова запањујућа чињеница указује на то да су бројне личности и догађаји из тог времена или заборављени, или (неправедно) запостављени, или су табу тема, или се о њима непроверено (а самим тим и необјективно и једнострано) пише.²⁷

У садржају рада је неколико делова одабраних писама из дописивања Радина са Слијепчевићем, и коментара на њих. Кроз поменута сведочанства осветљавају се и комплексни догађаји при СПЦ у дијаспори. Поједини моменти су непознати и нема их у ретким биографским подацима Владике Николаја.

у Немачкој. Списак путника (List or Manifest of alien Passengers for The United States of America), стр. 6, датиран 9. јануара 1946, добијен је посредством Владике западно-америчког др Максима Васиљевића.

²⁵ Срећко Петровић, „Пар узредних напомена о проучавању наслеђа Владике Николаја Велимировића: неки истраживачки проблеми“, *Теолошки погледи* LIII, № 3 (2020): 828.

²⁶ У супротном, могло би се тачно утврдити ко се из СПЦ, на који начин и у којој мери, потрудио и ангажовао у вези са Велимировићевим боравком и служењем у САД.

²⁷ Један од вредних изузетака је: Кринка Видаковић Петров, „Српска књижевност у дијаспори: Емилијан Божетић Глоцар“, *Српска књижевност и европска књижевност* (Београд: Филолошки факултет, Међународни славистички центар, 2011), 2, 445–455.

Прилози: исечци из преписке Радин–Слијепчевић

1. Радиново писмо Владици др Фирмилијану Оцокољићу 7. јула 1966.

Када ми се 1945 године Епископ Николај јавио из Енглеске са питањем да ли да дође у Америку, појавила се нова нада за Србе. Одмах сам отишао у New York и после разговора са меродавним личностима Савета Протестантских Црквава, одговорио сам нашем драгом владници: да би свакако било добро да дође у Америку на начин како је обавио посете 1921 и 1927 године, као гост Американаца. То би га омогућило да његове беседе у Протестантским црквама и говори на универзитетима, укључујући и посете српским црквама, буду у тесној сарадњи са његовим америчким сарадницима и домаћинима широм Америке. У тој црквено-просветној мисији нашег великог проповедника и просветитеља гледао сам можда последњу наду за спас Срба, јер тада Америка још није била признала безбожнички-комунистички тоталитарни режим у Београду. Уједно сам известио владика да је позван да буде гост у кући председника Union Theological Seminary у New Yorku, Dr. Henry Van Dusen-a. Владика је стигао 9 јануара 1946 око девет сати увече. Први му је пришао г. Никола Степановић, са киме се задржао у дужем разговору. Кад сам се доцније ја поздравио са владиком он ме је замолио да телефонирам Dr Van Dusenu да, као српски владика, прво треба да оде у српску цркву да се помоли Богу — да се тамо види са владикама Дионисијем и Иринејом који га тамо очекују. Одмах сам телефонирао Dr Van Dusenu, који је одговорио да подпуно разуме жељу владике и ако га не види то вече радоваће се да га поздрави ујутру при доручку. Када сам око 11 P. M. дошао по владика да га отпратим до куће Dr Van Dusena рекао ми је да ће преноћити у кући српске цркве и да дођем по њега сутрадан после подне када се тамо при-

ређује велики пријем у његову част. Када смо идућег дана полазили запитао сам епископа где му је багаж? На ово је Епископ Дионисије одговорио повишеним гласом: „Ко је Вас одредио за *managera* Епископа Николаја? За њега је овде спремљен стан. Немојте се ништа бринути. Сви ће Американци трчати за нашег другог Светог Саву“. Чувши ово, погледао сам владика Николаја и рекао: „Дај Боже, али не верујем“. Било ми је јасно да су Дионисије и његова околина упропастили план о сарадњи Епископа Николаја са америчким црквама, као и могућност коју је имао 1921 и 1927 године да га вашингтонски епископ отпрати у Белу Кућу у посету Председнику Сједињених Држава Америке. После једно две недеље дана Владика Николај ме је замолио да питам *Dr. Van Dusen* да ли би могао да се пресели код њега, као што је раније био позват? Телефонирао сам *Dr. Van Dusen*. Секретарица ми је рекла да ће нам телефонирати одговор *Dr. Van Dusen*. Нажалост жељени одговор није дошао. Реализирајући грешку која је учињена неприхваћањем плана о сарадњи, мученик Николај повукао се у један руски манастир и умро са неисказаним болом што није могао да послужи своме народу и Цркви у времену њиховог највећег страдања.

2. Радиново писмо Слијепчевићу 5. јануара 1967.

Када сам ушао у наш дом (баш у очи званичног Божића), много хитних ствари су овде чекале — а међ најхитнијима беше молба Фирмилијана да се заузем за дозволу за сталан боравак у Америци Проте Димитрије Најдановића (који ме је изгрдио пре 35 година када сам говорио групи Хришћанске Заједнице Младих Људи и подвукао сам да је Исус Христос био *pragmatical person* у својој мисији на земљи. Вођа те групе, Најдановић, кога нисам видео пре ни после тог састанка, ужасно се наљутио што сам користио прилику да проповедам „амерички прагматизам до те мере

да чак и Сина Божјег обележим са том америчком философијом“. Кад је, после извесног времена, Николај чуо шта се десило, замерио је Најдановићу и додао: „Зар није Исус створио цркву на земљи. Може ли се замислити већи и значајнији прагматизам од тога?“).

3. Радиново писмо Патријарху српском Герману 27. априла 1967.

Божији благослов довео ме је у лични контакт између првог и другог рата са сваким поглаваром наше Светосавске Цркве. Захвалан сам што ми се указује прилика да и са Вама дођем у додир бар путем писма. [...] А сад желим да Вашој Светости и осталим члановима Светог Архијерејског Сабора скренем пажњу на следећа моја искуства у погледу Срба у Америци, како пре тако и после другог светског рата: Приликом путовања са покојним Епископом Николајем широм Америке 1921 и 1927 године, упознао сам се са званичним статистикама криминалитета у Америци у сваком месту где је наш драги владика проповедао и држао предавања. Са великом радошћу преносим Вам резултат тих испитивања: Ниједно кривично дело о којима се води рачуна није теретило Србина. [...] Кад је наш Николај био у Вашингтону пре рата, оба пута одвео га је епископ ове Епископалске диоцезе у посету Председнику Сједињених Држава.

[Напомена аутора рада: Радин је прерадио писмо и 6. маја исте године спремио га је за слање поглавару СПЦ. Измењени текст, при крају писма, гласи]:

Пре неколико дана у разговору са вашингтонским епископалским епископом рекао ми је да би добро било да наш Патријарх дође у посету овде кад се смире ови трагични догађаји међ Србима у Америци.²⁸ Владика ће бити срећан

²⁸ Односи се на раскол.

да Вас угости на земљишту где се налази и Катедрала. Кад је наш Владика Николај био у Вашингтону пре рата, становао је на истом месту и оба пута епископ вашингтонске епископалске диоцезе одвео га је у посету председнику Сједињених Држава.

4. Радиново писмо Слијепчевићу 1. децембра 1969.

Од јуна 1919 године, када сам упознао Николаја, па до своје смрти говорио ми је своју велику тугу. Питао се зашто су Срби жртвовали чак и своје име, и целу своју прошлост, да би ступили у брак са католицима.²⁹ Некада сам желео мислити да претерује. Сад, пак, донело ми је ово Ваше писмо и последњу вест: да су Срби аман све изгубили у томе пакленом браку.

5. Радиново писмо Слијепчевићу 14. фебруара 1970.

У недељу, 8 о. м., телефонирао ми је Фирмилијан из хотела где је одсео око 9 сати изјутра. Одмах сам му рекао да ћу их видети у цркви мало касније, али најбоље да се поразговарамо преко телефона јер ће у цркви бити више света. Он мисли да измирење неможе доћи док имовински спорови трају по судовима, што значи (он мисли) најмање још десет година. Кривицу за све то приписује адвокату бившег Дионисија, *Steve Stepanović*. Одговорио сам да се у томе не могу слагати, и ако је Степановић у заједници са сотоном у мантији Дионисија успео да елиминише Николаја у

²⁹ Мисли се на стварање Југославије. Ипак, не би требало пренебрегнути да је Владика Николај то говорио у својим позним годинама, што је и Радин истакао. Међутим, у годинама пред Први светски рат, па и до 1918. године, исти тај Епископ Николај веома позитивно се изражавао о стварању заједничке државе, чак и са извесним одушевљењем, у написима и на српском и на енглеском језику.

року од 24 сати пошто је стигао у New Yorku 9 јануара 1946. Појавио се на пристаништу лађе QUEEN ELIZABETH у униформи америчког мајора коју је носио за време рата када су о њему Срби говорили да служи у тајном одељењу америчке војске. Агресивно, био је први да поздрави владику. Предао му неки листић (вероватно од Дионисија) и говорио је авитаминозном заробљенику из Dachau-а 10 до 15 минута. Онда је одјурio поред мене као поред неког зликовца, и после пола сата видео сам га поред Дионисија у српској цркви у New Yorku где сам одвео Николаја од пристаништа лађе. Моје прве речи на пристаништу лађе Николају беше: „Драги наш владико. Ви сте авитаминозан после Dachau-а и још више после Лондона. Међутим Ви сте стављени у положај да, у таквом Вашем физичком стању, донесете највећу одлуку, најсудбоноснију по српски народ у времену у којем живимо: Хоћете ли се држати плана утврђеног у кореспонденцији са мном из Лондона да будете у Америци гост Американаца и да, разуме се, посећујете и Србе широм Америке где будете држали беседе у црквама и говоре на универзитетима (као што то беше приликом двеју Ваших посета овде када сам Вас пратио), или ћете пристати да будете гост Срба овде и да покушавате да посећујете и Американце докле будете остали у овој земљи. Овај мајор који Вас је поздравио, иначе адвокат Дионисија, са Дионисијем и другим Србима из New Yorka спремили су Вам стан близу српске цркве; а, као што сам Вас известио председник Union Theological Seminary на Columbia University, Dr. Van Dusen, спремио је стан за Вас у великој кући Семинара где станује, у договору са познатим Американцима који су ушли у Комитет са задатком да се брину у погледу Ваших беседа широм Америке у Протестантским црквама и по универзитетима. У плану је да Вас Bishop Dan у Вашингтону одведе Председнику Труману, као што су Вас Bishop Donovи предходници водили у Белу Кућу приликом ранијих Ваших посета. А ја ту осећам Божију милост јер Америка још није признала убице Срба

које им је Ваш сапутник из Лондона (Churchill) уз помоћ зликовца Стаљина силом наместио да владају и над Србијама који су преживели покољ“.

6. Слијепчевићев одговор Радину 21. фебруара 1970.

Да, заиста, судбина покојнога владике Николаја тамо била је тешка. Ја сам био уз њега од 24.IV.1945 па све до августа те исте године и знам добро шта је он осећао и преживљавао у то време. Ја сам му, тада, био оно што се зове „момак“, пазио сам на њега и послуживао га у свему. Он ме је повео са собом када су он и патријарх Гаврило били „пошли“ у Швајцарску, а у ствари су били заведени за Голеш планину: где сутри дан после подне смо схватили где смо — на станици Malnitz у Аустрији и пред вече смо доведени у Kitzbüchel, где је био и пок. генерал Недић. Знам и за њихове муке да им се дозволи одлазак у Швајцарску на лечење и за осећање унижења када им се није одговарало на писма. И за буквално гладовање и примање хране са немачког избегличкога казана са кога сам ја за нас доносио храну: неку врсту чорбе са водом и нешто поврћа... Све су то били тешки дани, али му је, верујем, и то било лакше од понижавања која је доживљавао од Дионисија тамо.

7. Приватно писмо Патријарха српског Германа Радину 7. јуна 1971.³⁰

Врлопоштовани и драги г. Радин, Хвала на писму послатом по Преосвећеном Фирмилијану. Хвала и на добрим намерама и залагању да се поврати јединство Српске Православне Цркве. То и ми желимо и за то се свакодневно

³⁰ На бројне Радинове захтеве да се хришћани других конфесија, посебно протестанти, укључе у посредовање ради измирења СПЦ са расколницима уследио је одговор првопрестолника СПЦ.

Богу молимо. Ми смо о томе проблему овде потанко разговарали и свестрано претресли са Преосвећеним Фирмилијаном и свима Архијерејима Српске Цркве. Сви бисмо желели да дође до мира и пуног јединства у Цркви. Највећа срећа би нам била да се сви наши Срби поврате у крило Мајке Цркве. О томе се може и треба увек разговарати и пут тражити. Чини нам се само да би било боље да тај наш „домаћи“ –унутрашњи проблем наше Цркве исправљамо и решавамо сами без мешања иноверних, па ма они били и наши велики пријатељи. Ја Вас молим да Вашу идеју о томе не напуштате већ да о њој и даље са Преосвећеним Фирмилијаном разговарате и потражите заједнички најбољи пут и најбоље решење. Он је сада још више и још боље упућен у читаву ту проблематику. Желећи Вам свако добро од Бога срдечно Вас поздравља и шаље благослов. Патријарх српски, Герман.

Закључак

Ставови Ђорђа Радина истакнути у преписци са Слијепчевићем указују на специфично сагледавање личности и животних околности Владике Николаја у последњој деценији његовог живота, кроз перо једног исељеника који је направио успешну каријеру у САД, а који је са поменутиим архијерејем имао лични однос. Осим поменутог и прокоментарисаног у самим писмима, занимљиво је и оно што су Радин и Слијепчевић један другом прећутали. Радин није поменуо да је имао везе у врху власти, али и међу разним политичким групама и међу утицајним појединцима у међуратном периоду у Југославији. Такође, вешто је избегао и било какво указивање на свој обавештајни рад или на своју улогу у пучу 27. марта 1941, о чему се понешто може сазнати тек у последње време, и то у ретким архивима, од којих је већина, још увек, не-

доступна истраживачима. С друге стране, Слијепчевић је ускратио Радину податак о разлазу са Епископом Николајем, управо у периоду који је поменуо у једном од дописа, а који се налази у прилогу рада. Из Слијепчевићевог архива може се сазнати да је он Владици Николају послао барем једно писмо после прекида њихове сарадње, а јасно је и да је Епископ Николај најмање једном писао или одговорио Слијепчевићу. До сада није пронађен ниједан допис Велимировић–Слијепчевић из кога би се сазнало нешто више.

Уз несумњиви однос међусобног поштовања и уважавања Радина и Слијепчевића, може се закључити и да су, на изванредан начин, један другом били потребни. Радин је Слијепчевићу био од користи ради лакшег путовања у САД и добијања визе за одласке у Америку, а Слијепчевић Радину због лакшег приступа појединим епископима, па и поглавару СПЦ, а највероватније и ради сазнавања одређених информација, било о политичким емигрантима, било о активностима збораша у Минхену, а напослетку и обавештавања о трвењима и сукобима Срба у вези са расколом при СПЦ у САД.

Иако је Радин само један од сведока тешког и нехармоничног десетогодишњег живота и рада Владике Николаја на америчком континенту у послератном периоду, фрагменти писама су значајни јер указују на многе несрећне и болне теме, које су ретко помињу и које су остале недоречене, непротумачене, чак ни фактографски приказане и побројане, док о критичком сагледавању нема ни говора. Стога Радинова запажања представљају један мали прозор кроз који се може завирити у компликовано и суморно стање међу српским исељеницима у Америци, којима су се по престанку Другог светског рата придружили бројни политички емигранти.

Радинови коментари о расколу нису били опширни, па ни Слијепчевић ништа ново, важно или поверљиво није сазнао од њега о том питању. Ипак, оно што је вредно јесте

јасан увид, који произилази из писама која су у исечцима цитирана у раду, у то да су се двојица не тако познатих Срба потрудили да утичу да дође до прекида раскола. Иако је неки значајан или велики резултат изостао — јер је раскол трајао скоро три деценије, и оставио је (страшне) последице које су присутне и у данашњем времену — из дописа се сазнаје да су постојали поједини Срби, ретки верници, који су се кретали ка тражењу пута и прихватљивог начина да се дође до измирења у Цркви.

Премда Радиново помињање Епископа Николаја нема никакве везе са расколом, који је започет 1963, односно неколико година после смрти архијереја Николаја 1956, ипак је јасно да је Владика Дионисије био на „клизавом путу“ дуго времена. Радин јесте добро проценио да ће истинска сарадња изостати, да ће она унети проблеме, као и да ће бити пропуштена велика и немерљиво важна прилика да Епископ Николај учествује у верском животу и раду Срба, односно да има ангажман какав му доликује, најпре при епархији СПЦ у Америци. С обзиром на ретке радове о тој теми, из којих би се могло закључити нешто више и одређеније о односу највиших црквених великодостојника СПЦ у САД у послератном периоду, није лако проценити да ли је Радин био у праву, и у коликој мери. Такође, он је многе записе исказао *post factum*, па је и питање да ли је у потпуности био објективан, или више сетан и емотиван, чак и разочаран. Његови коментари су значајни јер указују на изостанак било какве повезаности Епископа Николаја и Епископа Дионисија, упркос свим њиховим различитим погледима на црквено, национално, идеолошко или било које друго питање или уређење, па чак и однос према прошлости.

Када је у питању раскол при СПЦ у САД, из писама се види и Радинова потреба да се једног момента прибегне необичном моделу: да се затражи помоћ за решавање тешког и (тада) несагледивог спора у СПЦ са инославнима, односно протестантским заједницама. Иако је, неоспорно,

Радин имао углед у тим верским заједницама, Патријарх српски Герман одлучио је да му личним писмом укаже да то није црквени начин и да то није пут којим се црквени проблеми решавају и превазилазе.

Сагледавање дела преписке Радин–Слијепчевић која се тиче Епископа Николаја и раскола при СПЦ има значај јер се њоме даје глас онима који су на свој начин тежили поништавању расцепа и превазилажењу подела, а претходно исказали одређену бригу о значајном српском владици, који је и у данашњем времену предмет разних тема, различитих тумачења, а неретко је и оспораван и критикован. Управо су фрагменти писама корисни као мали део слагалице, за једно објективније и неоптерећено приказивање и вредновање и Владике Николаја, и раскола при СПЦ у Америци, и то кроз мисли Радина и Слијепчевића, који су о поменутом изrekli понешто у времену самих дешавања, или непосредно после њих.

* * *

Резиме

Један од бројних српских исељеника у Америку у периоду пред Први светски рат био је и Ђорђе Радин. Он се школовао при престижним америчким училиштима. Постао је правник, адвокат и стручњак за међународно право. Успео је да достигне висок ниво на лествици спољне политике и дипломатије САД.

У међуратном периоду упознао је Владикау др Николаја Велимировића, који је на њега оставио снажан утицај. Био му је један од водича по Америци, два пута: 1920. и 1927. године. Током прве посете поменути епископ организовао је живот СПЦ на том континенту, с обзиром

на то да није било сталног надлежног епископа помену-те верске заједнице.

Радин је, према сопственој тврдњи, био један од организатора доласка Епископа Николаја у Америку почетком 1946. године. Он је сматрао да би овај значајни архијереј требало да живи при некој од протестантских цркава, држи предавања на универзитетима, и на тај начин служи СПЦ и њеним верницима. Односно, био је убеђен у то да би Владика Николај требало да организује живот на начин како је то чинио у претходне две посете САД. Међутим, ситуација у послератном периоду била је много комплекснија. Српска Црква имала је на поманутом простору надлежног Владика америчко-канадског Дионисија Миливојевића, који се врло брзо по досељењу архијереја Николаја у САД разишао са њим. Непроцењива је штета што није постојала ни најмања сарадња између ове двојице епископа. Владика Николај пронашао је „соломонско решење“ и одлучио је да живи и ради у манастиру Светог Тихона у Саут Канану (South Canaan), у Пенсилванији.³¹ У тој светињи се и упокојио 1956. године.

Радин је до краја живота сматрао да је суштинска грешка била у извесном прекиду могућности да кроз боравак при протестантским заједницама Епископ Николај уради више за СПЦ и Србе, посебно кроз познанства и контакте са представницима других хришћанских конфесија, а најпре са протестантима. Он је то помињао у преписци са Слијепчевићем. Такође, Радин је покушавао и да утиче на све начине да дође до прекида раскола. Он је писао о својим замислима владикама СПЦ, као и самом поглавару. Обавештавао је Патријарха српског Германа Ђорића о својим идејама и предузетим корацима у том смеру. Иако

³¹ Тадашња Митрополија северноамеричка, којој је припадала поменута обитељ, касније се прогласила за Америчку Православну Цркву (Orthodox Church of America). Руска Православна Црква доделила јој је аутокефалност 1970. године, али ту аутокефалност нису потврдиле све православне помесне цркве.

је првопрестолник СПЦ покушавао да се дође до прекида црквеног расцепа, он је једног момента поучио Радина о томе да је то претешко и несрећно питање унутрашња ствар Српске цркве, и да је не би требало решавати ван ње.

У прилогу рада налазе се исечци седам писама, пронађених у преписци Радин–Слијепчевић. Из њих се види велико поверење и међусобно уважавање послератних познаника, који су се упознали вољом архијереја Николаја. У њима провејавају ставови угледног правника и адвоката Радина, који је на свој начин покушавао да ради у корист СПЦ. Такође, приметни су његови осврти о значају Владике Николаја, као и његов суд о пропуштеној прилици да поменути епископ много више уради за Цркву, њене вернике и све Србе, и на америчком континенту, и у целом свету. Јасно је да је он у томе остао спутан, између осталог и вољом Владике Дионисија. Само неколико година после смрти Епископа Николаја, започео је најкомплекснији проблем СПЦ у дијаспори — раскол. Своју пажњу и велики труд, Радин је усмерио ка превазилажењу тог искушења, на начин који је сматрао најприхватљивијим. Он је у свему томе имао разумевање и подршку Слијепчевића, са којим је одмеравао најбољи начин да се дође до измирења. Фрагменти писама упућују да је свој исељенички живот добрим делом посветио бризи о архијереју Николају и борби против раскола и могућности његовог превазилажења.

* * *

Библиографија

Необјављени архивски извори

Преписка Ђорђа Радина и Ђока Слијепчевића, Лични фонд Немање Андријашевића, Минхен, Савезна Република Немачка.

Писмо Ђорђа Радина упућено бискупу Епископалне цркве у Њујорку Вилијаму Манингу 22. децембра 1945, Архива Епископалне цркве (Episcopal Church), William T. Manning Papers, Serbian Correspondence, Њујорк.

Списак путника (List or Manifest of alien Passengers for The United States of America), датиран 9. јануара 1946, добијен посредством Владике западно-америчког др Максима Васиљевића.

Објављени архивски извори

Велимировић, Николај. *Сабрана дела*, XIII. Шабац: Манастир Светог Николаја Соко, 2016.

Штампа

Бисенић, Драган. „Осам деценија чувана тајна скриваног писма које је променило историју Југославије. Улога Ђорђа Радина у државном удару 27. марта 1941.“ *НИН* № 3665 (25. март 2021): 6–13.

Литература

Велимировић, Николај. *Сабрана дела*, 1–12. Диселдорф–Химелстир: Српска Православна Црква, Епархија западно-европска, 1976–1986.

- Видаковић Петров, Кринка. „Српска књижевност у дијаспори: Емилијан Божетић Глоцар“. *Српска књижевност и европска књижевност*, 2, 445–455. Београд: Филолошки факултет, Међународни славистички центар, 2011.
- Петровић, Срећко. „Пар узгредних напомена о проучавању наслеђа Владике Николаја Велимировића: неки истраживачки проблеми“. *Теолошки њоїледи* LIII, № 3 (2020): 827–832. <https://doi.org/10.46825/tv/2020-3-827-832>.
- Слијепчевић, Ђоко. *Оїрешења владике Дионисија*. Минхен: самостално издање писца, 1963.
- Слијепчевић, Ђоко. *Истїорија Срїске Православне Цркве*, 1–3. Београд: Catena mundi, 2019.
- Спасовић, Станимир. *Истїорија Срїске Православне Цркве у Америци и Канади од 1941. до 1991. їодине*. Торонто: Источник, 1997.
- Шмеман, Александар. *Наш живої у Хрисїу, Хрисїов живої у нама: изабране беседе, есеји, стїудије и одломци из Дневника 1973–1983*. Превео и приредио Матеј Арсенијевић. Библиотека „Образ светачки“, књ. 28. Београд: Мисионарска школа при Храму Светог Александра Невског, 2007.

* * *

Read Online

Nicholai Studies, Vol. 1, No. 2 (2021): 395–434.DOI: <https://doi.org/10.46825/nicholaistudies/ns.2021.1.2.395-434>UDC: 271.222(497.11)-722.52-36:929 Николај Велимировић, свети^{1935/1941}
329.18(430)^{1935/1941}:271.2-475Received: January 11th, 2021. Corrected March 23rd, 2021. Accepted: May 13th, 2021.

Was Saint Bishop Nicholai a Fascist? A Review of His Addresses from March 1935 to April 1941

Željko Perović

IK “Knjiga Znamenje,” Pirot

✉ znamenje@gmail.com

Abstract: The author addresses the issue of Nicholai Velimirovich’s attitude towards fascism, responding to the criticism of Bishop Nicholai as a sympathizer of Adolph Hitler’s policy and the interpretation of Velimirovich’s thoughts that enabled such constructions. In the present article, special attention is paid to the public addresses of Nicholai Velimirovich during the period of the rise of the Nazi state, i.e. from 1935 to 1941. The main topic of this article is to deconstruct the great myth of Bishop Nicholai’s critics, which reads:

Saint Bishop Nicholai is a fascist because he received a decoration from Hitler in 1934, and in 1935 he gave a lecture at Kolarac called “Nationalism of Saint Sava” where he praised Hitler as few people did during the life of the Reich leader, comparing him with Saint Sava, “whereby Hitler turned out to be bigger than Saint Sava.” This accusation comes from the critics of Bishop Nicholai from Pešćanik, whose pamphlets are adopted and passed on by a part of the Serbian intelligentsia in which there are historians, linguists, political scientists, and even theologians. However, such constructions are possible only if we ignore the legacy of Bishop Nicholai and his thought.

For instance, it is interesting that in the same year, namely in 1926, Hitler and Velimirovich published two completely opposite works — Hitler the second part of his *Mein Kampf* in which he revealed his racial theory to the world, and Nicholai a short article entitled “The Problem of Races,” in which he explained that the problem of race can not solve anthropologists, nor historians and psychologists, but only Christiani-

ty, urging Serbian youth not to make a value difference between races, but to consider whether a black earthen pot with honey or a white porcelain pot with vinegar is better. In his later works, there are much more references to the issues of racism, nationalism, chauvinism, etc., where he clearly holds moderated and balanced Christian worldview.

Key words: Nicholai Velimirovich, Saint Sava, Svetosavlje, Saint Sava's nationalism, nationalism, chauvinism, racism, Nazism.

Да ли је Свети Владика Николај био фашиста? Преглед његових светосавских обраћања од марта 1935. до априла 1941. године

Жељко Перовић
ИК „Књига Знамење“, Пирот

Апстракт: Аутор се осврће на питања односа Николаја Велимировића према фашизму, одговарајући на критике Владике Николаја као симпатизера Хитлерове политике и интерпретације његове мисли које су омогућиле овакве конструкције. У овом чланку посебна пажња посвећена је јавним иступима Николаја Велимировића у периоду успона нацистичке државе, односно од 1935. до 1941. године.

Кључне речи: Николај Велимировић, Свети Сава, светосавље, светосавски национализам, национализам, шовинизам, расизам, нацизам.

Тема овог чланка је разоткривање великог мита критичара Владике Николаја који гласи:

Свети Владика Николај је фашиста зато што је 1934. примио орден од Хитлера, а већ идуће 1935. на Коларцу одржао предавање под називом „Национализам Светог Саве“ где

је упутио похвале Хитлеру „какве је мало ко упутио за живота вођи Рајха“, поредећи га са светим Савом, „при чему је Хитлер испао већи од Светог Саве“.¹

Ова оптужба стиже од критичара Владике Николаја са Пешчаника, чије памфлете слепо усваја и проноси део српске интелигенције у којој има историчара, лингвиста, политиколога, чак и теолога. Једни то чине из незнања, други због своје удобности, из сујетне страшљивости да не изгубе на угледу, попут јеванђелских снобова који су у време Христово имали шта да кажу, али се ипак решавају да ћуте како не би били искључени из своје елитне дружине, а све зато јер су им била милија признање овога света од славе непролазне, славе Божје (ср. Јн. 12, 42–43).

Но да ли је Свети Владика Николај уистину био фашиста?

* * *

Сагледавање Николајевог става према фашизму и нацизму мора почети од далеке 1912. године и његове младићке студију *Ниче и Достоевски* у којој јасно осветљава понор Ничеовог безобзирног и звероликог надчовека, који ће Хитлеру послужити као платформа за стварање једнако безобзирне и зверолике наднације и надрасе (што ће Николај јасно повезати једно с другим 1939. на међународној конференцији у Амстердаму, када говори о „три авети европске цивилизације“). Николај је у овој студији, као супротност гордом Надчовеку, понудио Достојевског и његовог православног Свечовека у чијим очима „свако човечје биће на земљи има права на егзистенцију, и има, гдегод у дубини душе, ма и једно зрно добра

¹ Мирко Ђорђевић, Пешчаник, 136. емисија (Јавно гласило Пеšчаник, Radio емисија 24.05.2003, govore: Radmila Radić, Mirko Đorđević i Miroslav Prokopijević, <https://pescanik.net/136-emisija/> (приступљено 7. јула 2020. г.)).

и племенитости, иако можда скривено и претрпано, једно зрно само, које оправдава његову егзистенцију“. Николај је био убеђен да би Достојевски, да је доживео Ничеовог *Заратустру* пружио моћан и страствен одговор, зато се 1920. године сам прихвата овог великог подвига, стварајући снажно књижевно и философско дело *Речи о Свечовеку*, остајући сам доследан свечовечанској идеји до краја свога живота.

Требало би приметити да је Николај инкриминисани орден добио зато што уређује немачко војно гробље у Битољу — према литератури, 1926. године;² ако је ово датирање тачно, онда је Николај био укључен у уређивање немачког војног гробља у време када је Хитлер био сасвим маргинална политичка личност. Можемо претпоставити да је уместо политичким мотивима на обнову немачког војног гробља Николај био побуђен својом дубоком свепраштајућом и свечовечанском љубављу ка непријатељима, коју је он иначе исказивао и у другим сличним гробљанским приликама тих година.³

Занимљиво је да те исте 1926. године Хитлер и Николај објављују два сасвим супротстављена дела — Хитлер други део свог *Мајн Камифа* у коме свету обзнањује своју расну теорију, а Николај краћи чланак под насловом „Проблем раса“, у коме објашњава да проблем раса не могу решити антрополози, историчари и психолози већ једино хришћанство, позивајући српску младеж да не прави вредносну разлику између раса, већ да размисли да

² Уп. Jovan Byford, *Potiskivanje i poricanje antisemitizma: sećanje na vladiku Nikolaja Velimiroviča u savremenoj srpskoj pravoslavnoj kulturi*, превод Мира Орловић, Лјилјана Николић, *Ogledi / Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji*, бр. 6 (Београд: Helsinški odbor за људска права у Србији, 2005), 31–32.

³ Тако Николај 1925. године подиже споменик у част 400 ђака и омладинаца који су 1915. године ухваћени у збегу и побијени изнад Охрида, тражећи да се на споменику убице не именују већ да се само исклеше јеванђелски, молитвени и праштајући цитат: „Јер нису знали шта раде“ (уп. М. В., „Више Биљаниних извора пред спомеником 400 мученика“, *Полиџика*, година XXXVII, бр. 11604 (22. септембар 1940): 9.

ли је бољи црни земљани лонац са медом или бео порцулански лонац са сирћетом.⁴

Не треба прећутати ни Николајево оштро обраћање немачкој нацији 1932. године, коју позива да се искрено и издашно покаје за злочине из Великог рата: „Немачка, решићеш своју кризу и ублажићеш гњев Суда Божјег ако поштено платиш дуг свој — оно што си опљачкала од поробљених народа, које си огулила до голе коже и оставила без игде ичега. Наш народ си оставила без крова, без хлеба и одела, без стоке па чак и без пилета. Ти си најварварскије чинила према маленој али херојској Србији и Белгији. До голе коже си нас опљачкала, па Бог неће дићи свој гнев и суд са тебе све дотле, док нам не накнадиш што си нам отела. Иначе завладаће у теби помор и рат међусобни до опустошења и горег степена но што си нас оставила“.⁵ Треба приметити и да Николај то чини у време када Хитлер велико позива Немце да се усправе и успротиве наметнутим ратним одштетама, да поврате све што су Версајским миром изгубили а што ће касније бити један од повода за почетак новог великог рата.

Коначно, треба пажљиво прочитати беседу „Национализам Светог Саве“ коју Николај изговара на Коларцу марта 1935. године где заиста упућује једну дискретну похвалу на рачун немачког вође (не именујући га), а који тада, у другој години своје владавине, неочекивано показује интересовање за хришћанство, пружајући снажан отпор ватиканском империјализму и покушавајући да организује „нешто налик националној цркви“ у својој држави, а што је била сензација за читав хришћански свет. Не само зато јер

⁴ „Проблем раса“, *Вера и живоиѝ*, књ. II, бр. 3 (март 1926) (= *СД* 10/169).

У наставку ћемо на *Сабрана дела* Николаја Велимировића, и то на издање из 2016. године (Епископ Николај Велимировић, *Сабрана дела*, I–XIII (Шабац: Манастир Светог Николаја Соко, 2016)), указивати скраћеницом *СД*, иза које ће следити број тома и пагинација.

⁵ „О светској кризи“ (Београд 1932) (*СД* 9/704–710: 709); уп и „Попу Карану о светској кризи“, *Мисионарска њисма*, бр. 2 (фeбруар 1932): 17–19 (*СД* 7/24–25).

су такви покушаји ранијих векова окончавали на ломачи, већ и зато што Хитлер то чини у доба када међу западним владарима влада савршена равнодушност према хришћанским идејама и питањима. Хитлеров изненадни обрт оставља утисак и на Николаја који зато при крају своје светосавске беседе каже:

„... Ипак се мора одати поштовање садашњем немачком Вођи, који је као прост занатлија и човек из народа увидео, да је национализам без вере једна аномалија, један хладан и несигуран механизам. И ево у XX веку он је дошао на идеју Светог Саве, и као лаик подузео је у своме народу онај најважнији посао, који приличи једино свети-тељу, генију и хероју...“⁶

Осим што пренаглашавају Николајеве речи, читавајући да је Николај овом изјавом управо канонизовао Хитлера за свеца, генија и хероја коме ни Свети Сава више није раван, критичари са Пешчаника прећуткују и од својих верника вешто сакривају два важна податка из садржаја саме беседе. Први је да Свети Сава организовањем народне цркве, око које Хитлер тек нешто магловито покушава, поставља само темељ једне обимне светосавске националне реформе коју ће касније спровести у дело. Други је да та Савина реформа, ако Хитлер уопште стигне до ње, подразумева његово одрицање од свих нацистичких и расистичких идеја које је изнео у свом *Мајн Кампфу*. Јер Николај у свом говору Светог Саву назива јединственим европским учитељем здравог национализма и јасно супротставља Савину скромну народну државу — српском и мађарском империјализму оличеном у владама цара Душана и краља Андрије; Савину кротку и трпељиву мирољубивост —

⁶ „Национализам Светог Саве“ (Београд 1935) (СД 9/312).

Стрезовој ратоборности; Савино широкогрудо родољубље у коме има свечовечанске љубави и за припаднике туђих вероисповести, раса и народа — шовинистичком и ограниченом национализму; Савин антирасизам, осликан у његовим верним потомцима из Првог светског рата, српским Солунцима који су своје крсне славе и војничке трпезе с радошћу делили са ратницима црне и жуте расе — расизму самих Европљана који су те исте људе из својих колонија довели у рат, гнушајући се било каквог општења и зближавања са својим бедним робовима...⁷

Николај те 1935. похваљује *једино* Хитлеров здрав отпор према црквеном империјализму оличеном у папству, његову неочекивану заинтересованост за хришћанство и решавање црквеног питања у својој држави, изражавајући своју наду да се Хитлер искрено окреће Христу и одступа од свог суровог зацртаног пута. И сасвим је свеједно да ли Николај то чини из свог искреног и помало наивног оптимизма, по коме ће две године касније, у доба конкордатске кризе, исто тако јавно изражавати наду да се српски комунисти искрено одричу безбоштва, пружајући им могућност да своје забрањене говоре држе у црквеним портама, због чега ће од југословенских власти бити прозиван. Или то чини зато што жели да за наводно добијени орден и указану част Хитлеру узврати пастирском поуком, покушавајући да му павловски приђе, налазећи танану везу са Светим Савом, а све да би га одвратио са странпутице и упутио на Савин пут стваралаштва вечних друштвених и државних вредности.⁸ Или пак немачког вођу у својој бе-

⁷ „Национализам Светог Саве“ (СД 9/308–310).

⁸ Ако је уопште било некаквог одликовања које је Вл. Николај добио од Хитлера. Занимљиво је што није познато да се орден којим је 1935. године канцелар Немачког рајха одликовао Владика Николаја спомиње и где у оновременим изворима. Ни критичари Владике Николаја не наводе ниједно једино изворно сведочанство, позивајући се само на тврдње из секундарне литературе.

Међутим, у изворима се помиње један орден којим је одликован Владика Николај. Додуше не 1935, већ крајем октобра 1936. године, и то у

седи помиње само успут и са намером да српског кнеза одврати од склапања Конкордата са Ватиканом, да му укаже на важност чувања народне Цркве од римске агресије.

Николај је у марту 1935. године имао право на свој васкршњи оптимизам и на свечовечански покушај буђења Хитлерове савести, и томе нико не може да му замери. Не треба заборавити да Николај то покушава у доба када Хитлер у Европи још увек слови за озбиљног и поштованог државника са којим се присно комуницирало, дружило и пословало.⁹ Не треба заборавити да Николај свој оптимизам изражава неколико месеци пре доношења тзв. Нирнбершких закона и годину дана пре спектакуларне Олимпијаде у Берлину на којој ће немачки вођа очарати човечанство гламуром, новоизграђеним стадионима, првим телевизијским преносом, беспрекорном организацијом. Николај свој говор казује чак три лета пре Кристалне ноћи и великог погрома Јевреја, исто толико пре прве немачке инвазије на једну суседну државу. Не треба заборавити ни да је у то доба у целој хришћанској Европи владао неописив

одсушћу. Овај орден Николај пак није добио од Хитлера, већ од хуманитарне организације која се бавила неговањем културе сећања и очувањем гробаља — *Црвеној крсти* (уп. Срећко Петровић, „Неки аспекти еклисиологије дијаспоре у мисли Владике Николаја Велимировића: ка црквеном одговору на питања национализма и етнофилетизма“, у *Месито еклисиологије у савременом систематском бојословљу. Научни скуп — колоквијум, 11. фебруар 2021. (on line)*. Зборник радова, ур. Златко Матић, Александар Ђаковац, Раде Кисић (Београд: Православни богословски факултет Универзитета у Београду — Институт за Систематско богословље, 2021), 165–210: 180–181). Углавном, Орден Црвеног крста у литератури и каснијој кампањи против Вл. Николаја постао је Орден Ввозеног крста — додељиван војницима Вермахта за ратне заслуге, и то у периоду 1939–1945. године. Ова замена показала се згодном за клеветање Епископа Николаја за фашизам и колаборацију са нацистима, а и данас се увелико користи у исту сврху као кључни аргумент, иако почива на заблуди и нетачности.

⁹ Ширу слику поштовања Хитлера и државничко-културно-пословне сарадње са нацистичком Немачком пре 2. светског рата даје др Владимир Димитријевић у књизи *Оклеветани Свештац: Владика Николај и србободија* (Горњи Милановац: Лио, 2007) (Поглавље: „Западне демократије“ и Хитлер).

страх од болшевизма који је царску Русију довео до масовних сеоба, људождерске глади и ранохришћанског мучеништва, и који је већ почео све бучније да одзвања и по разним европским престоницама, експлозивом совјетске производње. Хитлер је читаву ову пометњу вешто користио, представљајући лажно себе заштитником хришћанске Европе. Тада је мало ко могао да предвиди да и он хришћанство планира да уништи, само, за разлику од болшевика, као свог последњег противника...¹⁰

Николају нико не може да замери ни то што, као светац Божји, није успео те 1935. да проникне коначне Хитлерове намере са хришћанством, својим народом и читавом планетом. Прозирање у туђа срца и будуће догађаје је ствар Божјег откривења које није у сваком тренутку и по неком аутоматизму доступно светитељима. Љутити се на Николаја због тога је исто што и љутити се на Светог Григорија Богослова који у свом времену није препознао лукавство Максима циника, примајући га под свој кров и удостојивши га свога пријатељства, због чега се касније обраћао народу који му је то замерао: „Људи, немојте се љутити на мене што сам му чинио добро, не прозревши његову поквареност. Јер ми нисмо криви, ако не можемо да прозремо унапред нечију поквареност. Једино Бог зна унутрашње тајне људске. Осим тога, зар нам Закон Божји не наређује, да очински с љубављу отварамо срце своје свакоме долазиоцу? Спаситељ рече: Који долази к мени, нећу га истерати напоље. За мене је била велика ствар што Максим од јелинског идолопоклонства приђе крштењу, и што од Зевсовог служитеља постаде служитељ Свете

¹⁰ Тек касније ће Хитлер јасно рећи: „Рат ће се окончати. Последњи велики задатак нашег доба биће решавање црквеног питања. Тек тада ће нација бити сасвим сигурна... Кад сам био млад, мислио сам да је једино средство: динамит. Тек касније сам схватио да са таквим стварима не треба журити. То мора да сатрули као гангренозни уд. Морамо доћи до тога да за предикаоницама нема никог осим будала, и да међу верницима буду само бабе. Здрави млади људи су са нама.“ (из књиге др Владимира Димитријевића *Оклеветани Светици: Владика Николај и србoфoдија*).

Тројице. Притом се показиваше и врлинаст, иако лицемерно, као што се већ обелодани његово лицемерство и поквареност. Али није наше да такве ствари испитујемо, јер нам није дано да улазимо у тајне помисли људске, нити да знамо будућност, сем кад нам Бог тако нешто открије. Ми гледамо на лице а Бог на срце.“¹¹

Пешчаник је идеолошки острашћен и доследно малициозан и када тврди да је Николај поклекао пред великим признањем, због своје ужасне сујете, да га је Хитлер просто купио тим орденом, те да му зато и Николај сада узвраћа хвалоспевом. Злобне конструкције са Пешчаника се, међутим, руше као куле од карата пред свим потоњим оглашавањима и делањима Светог Владике Николаја.¹² Јер већ крајем те исте 1935. године, Николај јасно разобличава фашизам називајући га опасном болешћу а његове носиоце лудачким генијима који десним путем вучу у пропаст:

„Јесте ли интернационалист или фашист? То је данас посеведневно питање? Шта ћеш ти одговорити на ово питање, скромни читаоче наш? Ти не можеш рећи да си интернационалиста, пошто интернационалист означава одрицање од народности, то јест одрицање од оне природне групације човечанства по језику, крвном сродству, историји и традицији. Одговори дакле: ја нисам интернационалиста. Но, ти не можеш рећи ни да си фашист, пошто фашизам значи себичност и мржњу, фашист је ставио себи у дужност да обожава своју нацију изнад свих народа и изнад Бога, и да презири и мрзи све остале чланове као ниже и безначајне. Одговори, дакле: ја нисам фашист, одговори јасно и гласно: ја нисам ни интерна-

¹¹ „Житије Светог Оца нашег Григорија Богослова“, у Ава Јустин Поповић, *Житија Свештих за јануар* (Светосавље.орг / <https://svetosavlje.org/>).

¹² Овде су нанизани само изабрани исечци изабраних беседа. Целовити приказ Николајевог антифашизма и антинацизма прераста оквиру једног чланка.

ционалиста, ни фашист. За мене су и интернационализам и фашизам два опасна запаљења која везују неминовној смрти, ако се благовремено не излече. Интернационализам је запаљење мозга, а фашизам је запаљење плућа. Мој мозак би био у запаљењу, када бих презрео очигледну индивидуалност појединих народа. Моја плућа би била у запаљењу, када бих ја дисао мржњом против свих народа изнад свог народа. Ви ме питате које запаљење више волим? Ја одговарам оно што би ми сви лекари у свету саветовали да одржим: ја не волим ни једно запаљење. Јер свако запаљење јесте смртоносно. Па шта си ти онда? Када ниси ни интернационалиста, ни фашист — шта си и шта треће можеш бити? Ја сам средњи човек, осредњи, каквих је већина у свету, какви су многи милиони Божијег народа на кугли земаљској: Ја нисам никакав лудачки геније, који вуче лево или десно у крајност, у јендек у пропаст. Ја сам обичан човек Божији који иде средином пута, утабаног вековима, опробаног покољењима, сигурном и поузданом средином пута, чувајући се опрезно од крајности, од пропасти, од обронка, од јендека лево и десно украј пута. Ја волим свој народ, али га не обожавам. Ја сам уверен да су и други народи добри као и мој народ. Ја знам да је један исти Творац створио све народе и да он у сваком народу има обилату жетву добрих људи. На своме народу ја се не учим мрзети остале народе него, напротив, на своме народу као у некој школи ја се учим и вежбам волети све народе на земљи. Моја љубав према свима народима ипак не чини ме интернационалним јер интернационализам негира све народе, сваку народност и сваку националну индивидуалност, а ја утврђујем своју љубављу у све народе, сваку народност и сваку националну индивидуалност. Ја сам човек средњи и осредњи као сваки сељак, сваки занатлија, не желим да ме ко зове генијем нити да будем геније. Јер видим да они који то желе вуку човечанство са средине пута не на тротоар него у јендек, да ће све крајности и левице и десни-

це проћи као сиви облаци, и да ће се род људски вратити опет на средину пута и наставити своје путовање средином пута. Овај пут, овај средњи пут назвали су Оци наши православни: Царски пут. Јер га је просекао велики Цар и Господар наш¹³.

Августа 1936. године Николај изговара беседу у којој се осврће на почетак крвавог грађанског рата у Шпанији, између Франкових фашиста (које ће касније војно помагати Хитлерова Немачка и Мусолинијева Италија), и републиканаца левичара (којима ће помоћ пружати Совјетска Русија, комунисти и анархисти из читавог света), не правећи никакву разлику између зарађених страна:

„... Самозване месије европске испреле су ратне теорије политичке, економске и философске, које хоће да поставе на место истине и истинитог Месије Сина Божјег. Те своје теорије они сад пробају у пракси на леђима народа европских, а леђа народа пуцају. /.../ Питао ме је ових дана један човек шта се то ради на оном трећем полуострву на Средоземном мору. Одговорио сам му: ради се оно исто што и у Словцу пре годину дана. А знате ли шта су урадили у Словцу пре годину дана? Скупили су се синови човечији и кћери човечије уочи Нове године у словачкој кафани, на балу, да весело дочекају Нову годину. Док се народ веселио један опасан човек разбио је лампу у кафани. Настао је мрак у коме су се људи почели тући штаповима, столицама, столовима, чашама и флашама. Јаук и врисак, ужас и крв, није се знало ко кога бије. Сутрадан се кукало над мртвима и јадиковало над рањенима. Лекари, судије и адвокати из оближње вароши дуго времена

¹³ „Између левице и деснице“, *Мисионар*, бр. 12 (децембар 1935): 180–182 (прештампано у *Пастирски глас*, Крагујевац, бр. 16 (1. јануар 1938): 2) (*СД* 9/711–712).

после нису се могли пожалити на незапосленост. Слично томе бива сада међу браћом на оном трећем полуострву у Средоземном мору. Погашена је светлост хришћанске истине и милости, па у мраку брат не познаје брата, нити човек види човека, него бије и коље како ко кога стигне, све кроз разбукталу страст, а у име новоскованих теорија политичких, економских и филозофских, које треба опробати на народним леђима... Ја вас опомињем, браћо, у име свете народне цркве наше, и у име ових 400 имена на плочама оне браће и деце ваше који погибоше за јединство и срећу ове земље, чувајте се оних који свом снагом теже да угасе кандило вере Божје међу вама и који шапућу у потаји како ће да владају над глупом сељачком масом кад мрак, који они носе у својој души, мрак безбожности и бездушности завлада свуда и на све стране.“¹⁴

Идуће 1937. године Николај заједно са Патријархом стаје на чело народног устанка против „најстаријег фашизма у Европи“ при чему долази до његовог зближавања са српским комунистима. Склапањем Конкордата са Ватиканом, Милан Стојадиновић је желео да се по сваку цену приближи фашистичкој Италији, стављајући тиме православне Србе и њихову народну Цркву у подређен положај ка моћној римској црквеној администрацији. То изазива велико огорчење код народа, нарочито српског Патријарха Варнаве који изненада смртно оболева због чега је организована београдска литија за његово оздрављење коју жандарми брутално разбијају хапсећи демонстранте, потом и свакога ко би јавно изјавио да је српски патријарх отрован. Против црквеног фашизма устају и српски комунисти због чега профашистичка југословенска влада опту-

¹⁴ „Беседа на освећењу цркве у селу Врдилима“ (СД 10/660–662: 661); уп. такође М. Каличанин, „Епископ г. Николај осветио је јуче спомен цркву у селу Врдилима и одржао значајан говор који је трајао више од два часа“, *Политишка*, година XXXIII, бр. 10153 (29. август 1936): 9.

жује врх Цркве за антидржавну делатност.¹⁵ Занимљиво је да данашњи необољшевици из ових мучних дешавања извлаче једино Варнавине похвале Хитлеру док не примећују зближавање Цркве и комуниста, ватрене Николајеве говоре у којима тражи да се комунистима дозволи право јавног говора и где их очински грли, поучава и позива да приђу Цркви, тражећи од њих да се одрекну једино свог атеизма:

„... Рекли су да српско свештенство пактира са комунистима. Тако су нас пребацили са крајње деснице на крајњу левицу. Али кад су страни новинари, који су били присутни овој крвавој литији у Београду, написали, да између српских свештеника и комуниста има само једно заједничко, а то је, да су и једним и другим разбијене главе од полиције, они су заћутали. Па не знајући, у какву категорију да нас ставе, најзад су нас оцрнели као антидржавне елементе, у издајице државе...“¹⁶

„... Прстенлије се љуте што долазе људи политички у црквене порте да држе говоре и оптужују нас што то дозвољавамо. Они кажу да су се црквене порте претвориле у политичке арене и саборе, што не сме бити. Ја сам спреман да им одговорим овако: ми не зовемо те људе да долазе, а ако они долазе, ваше је да пазите. Али ту има лека,

¹⁵ Тако министар Драгиша Цветковић изјављује у Сврљигу: „Црква је наша народна и зато морамо сви да је чувамо од оних елемената, који се данас увлаче у цркву и хоће да је руше и да оборе њен углед. Поред њих смо ових дана у Београду видели чудне ствари: Комунисти, атеисти и политичари, који никада не улазе у цркву, забринули су се за православну цркву и њен опстанак.“ („Говор министра г. Цветковића у Сврљигу. Два главна задатка Краљевске владе: равноправност вера и окончање хрватског питања“, *Време*, година XVII, бр. 5582 (2. август 1937): 4).

¹⁶ Говор Епископа Николаја у Горњем Милановцу у недељу 29. августа 1937. године, сепаратно издање (*СД* 10/280).

дозволите да држе зборове где хоће, па неће долазити у црквене порте да држе зборове. Даље ја ћу им рећи ово: данас Српска црква служи за част, јер се слободна реч у Југославији може данас чути само у цркви и код цркве. Једино огњиште слободе то је Српска православна црква за наш народ. Они кажу да смо се здружили са комунистима и да хоћемо да оборимо ову државу и ову земљу. Ми кажемо ово: ми видимо шта комунисти раде на делу наше браће Руса у Русији. Ми са комунистима нисмо, али ми имамо једну поруку комунистима, односно свима нашим радницима и који јесу и који нису комунисти: браћо радници, ви немате бољег пријатеља од Српске мученичке православне цркве, одбаците учење о безбожнштву, о томе да не постоји Бог, о глупостима атеистичким и примите веру у Бога и приђите светој националној цркви православној, и црква ће вам помоћи, и црква ће вас благословити. То је што ми имамо да кажемо, да кажемо комунистима, а ми не тражимо њихову потпору са њиховим мислима и убеђењима, него ако се промене, ми ћемо их примити у окриље цркве православне. Они кажу да опозиционари њихови користе ову прилику за себе. Ми поздрављамо добродошлицом и њих и њихове политичке партијске противнике, и све ако долазе овде на ове зборове цркве православне као родољуби српски, ако долазе као синови православне цркве. Као такве ми их познајемо и поштујемо, као такве им примамо, као са таквим ми се дружимо и благосиљамо, као што благосиљамо и цео наш остали народ. ... /.../ ... Народна песма каже: „Ђе несреће ту и среће има!“ Гоњење Цркве повратило је све и свакога цркви. Опасност од Конкордата, као и свака опасност, сјединила је народ. Партизанство међу Србима избледело је. Људи који нису годинама говорили међу собом, пружили су једни другима руку измирења. Пијанство и коцкарство ишчежава. озбиљност замењује лакомислени живот омладине. Угашена кандила по кућама запаљена су. Домаће молитве повратиле се. Појачала се жеђ за

дубљим познавањем вере. Појачала се глад за духовним књигама. Песме црквене и духовне замењују песме вулгарне и непристојне. Кафански живот је ослабљен. Домаће огњиште оживело. О, Боже слава ти и хвала! Чак и комунисти почињу се враћати вери Божјој; почињу разликовати националну цркву од интернационалне. Нека се поправљамо, па макар још страдали и страдали. /.../ Пробуђена је вере Србинова, јер је ударена. Пробуђена је свест национална и збијајући се у редове јаче него икада, ми кажемо: назад капиталисти, назад интернационалисти, назад сви ви који служите као ћуприја римском папи, најстаријој интернационали у Европи, најстаријем фашизму у Европи, најстаријој диктатури у Европи. И зато ја хоћу да вас позовем да ово што смо рекли, саберемо у неколико речи: верни вери Божјој, верни цркви православној, верни краљу Петру II, верни Југославији, верни брат брату и друг другу, верна Шумадија Македонији, Македонија Црној Гори, Црна Гора Босни, Херцеговини и Далмацији, верни сви који воле истинско златно прстење а не лажно прстење. Да будемо верни свим вредностима нашим националним, да се поштујемо, да Краља поштујемо, да будемо браћа! И кад смо такви, ко ће противу нас?! Закунимо се да ћемо радити противу свега што служи интернационалној фашистичкој цркви и да ћемо бити верни свему ономе што рекосмо. Закунимо се не дизањем руку, то је фашистички поздрав, не песницом, то је шпањолски поздрав, него овако: три прста увис, Србине! Сви Ваљевци, Жупљани, Планинци, сви рођаци ових погинулих јунака, потомци светог Саве кажите: „Како рекосмо, тако нам Бог помогао!“...¹⁷

¹⁷ Говор Епископа жичког Др Николаја Велимировића у Ваљеву 26. септембра 1937, сепаратно издање (СД 10/247).

„... Милост је велика сила и ми са милошћу можемо ублажити многе крајности у нашем народу без теорија: социјализма и комунизма. Ми Срби можемо лако бити милостиви, јер имамо примера за милостињу. Ми имамо примера милостиње у нашим витезовима и јунацима: Краљевић Марко неће да иде на славу бегу Костадину, јер вели: Био сам ти на слави и видео сам да си нахранио и напојио многе бољаре, али када су ти дошла два дечака, ти их отера и ничим не почисти“. Наше песме народне кипте похвалом милосрђа, на пример она песма „Две јетрве“, како јетрва умире, а оставља свога Мирка да га храни добра и милостива стрина, да храни Мирка као и свога Маринка. Наш народ има милости и према птицама. Краљевић Марко соколу болном крила је превијао и ране завијао. Па наше народне приче преливају се похвалом милосрђа, а осудом немилосрђа. Наш народ је добро знао да је срећа тада и тамо где се милост и истина сретну и правда и мир целивају. Ја ово четворо овако замишљам: истина је као велики и бистри извор, а милост и правда као две бујне реке које се уливају у сребрнасто језеро које се зове: мир. Црква наша је одувек желела мир и молила Бога за мир. Бојала се је свега онога што носи немир и руши мир. Интернационале су рушиоци домаћег мира и зато се је Црква борила противу њих. Изједначити све није праведно. Није право да буде једнако зло и добро, једнако способан и неспособан, поштен и непоштен. Нисмо ми сви Краљевић Марко, нити су све жене Милица. Нису сва имена Милица, Милица, Милица, већ се разликујемо, сви имамо индивидуалност своју. Наша црква је у последње време видеела три интернационалне болести, три ране на телу нашег народа. Ударише ове три заразе на наш народ, хоће да му тело разоре и умрве. Многи, који су позвани да мотре на тело нашег народа, виде само једну рану. Виде само једну интернационалу, која прети нашој Цркви нашој Држави. Но Црква види три интернационале: црвену, жуту и црну интернационалу.

Они мисле да је само црвена интернационала опасна, а ове друге или не виде или не знаду, па и не мисле о њима. Истина: црвена хоће зло. Она је глупа: хоће да нас учини једноликим, да нас учини луткама. Црква види још и црну интернационалу, која хоће да све цркве националне уништи и да учини интернационалну цркву. Има још једна интернационала — то је жута, а да није ње не би било ни црвене. Жута интернационала јесте интернационални капитал, картел-капитализам. Капитализам је зло, које гоји црвену интернационалу. Ми смо са Русима — народ словенски, и браћа смо, али се доста разликујемо. Ми смо доста пропатили и имамо више искуства него они. Наш народ цео јасно и тачно зна, све ове три болести. Он их познаје. Морам и хоћу да кажем: онима који су позвани да мотре на организам народа нашег: о слепци, о бедници, зар не видите три ране, три болести, већ сте све снаге средили у борби против црвене, а ове две: жуту и црну подржавате, а оне нас хоће да униште. Ми који имамо љубави према нашем народу, ми страхујемо од све три интернационале, и од црвене, и од жуте и од црне. Опасан је и црвени ветар, но опасан је црни пришт, но опасна је и жута грозница. Од жуте грознице болују у Африци и умиру читави предели. Многи не разумеју наш став, зато што они не виде ове две интернационале, које нам прете. Чуде се и гњеве на нашу Жичку епархију и на мене жичког епископа, а ми, браћо моја, видимо тако јасно оно што говоримо и што тврдимо...¹⁸

У 1938. години великих наоружавања и припремања за нови европски рат, Николај још једном истиче мирољубиви и стваралачки карактер светосавског национализма:

¹⁸ „Освећење дома за изнемогле старце и старице и дечијег хранилишта у Краљеву“, *Прејлед Цркве Епархије жичке*, година XX, бр. 11–12 (новембар–децембар 1938) (СД 10/366).

„... Ја благодарим Богу што сам Србин, иако има Срба свакојаких. Благодарим Богу што сам Србин зато што ни један Србин није измислио топ, и ни један Србин није измислио пушку, ни један Србин није измислио ону страховиту и отровну косу, којом се косе људи, а која се зове митраљез, ни један Србин није измислио хаубицу, Дебелу Берту, авион, запаљиве и отровне гасове, та убилачка средства. Оно, истина, и ми смо се тим средствима служили, али ми их нисмо измислили. Прихватили смо се и послужили смо се оружијем непријатеља у одбрану своје вере и своје Отаџбине, својих права, своје слободе. Шта је Србин измислио? Србин је измислио преслицу и ралицу, један наш велики Србин — научник измислио је телефон, други један Србин — научник користећи пад Нијагаре пронашао је електрику да да светлост народима. Србин је измислио разне справе за свирање и дивне шаре. Ништа деструктивно Србин није измислио. Србин није измислио ни једну телегубну и душегубну справу. Понављам и подвлачим: наш је Народ, Српски Народ, конструктиван, а такав је јер има јаку веру, јер је скроз поштен и неизмерно родољубив... Колико је вере, снаге и родољубља требало да се изађе из послекосовског периода! И због свега тога ја благодарим Богу што сам Србин. Благодарим Богу и зато, што нам је дао Светог Саву и свету славну династију Немањића, која нам подиже толике задужбине, која нам даде Свету Студеницу и Свету Жичу, ту нашу чудесну народну причу...“¹⁹

Након Кристалне ноћи и великог погрома Јевреја у Немачкој, на самом почетку 1939. године Николај у својим посланицама „болесни национализам“ назива „експеримен-

¹⁹ „Проповед у Врњачкој Бањи“ [„Велика проповед Еп. г. Николаја у Врњачкој Бањи на дан Св. Кирика и Јулите 28. јула 1938.“, *Пасићирски глас*, Крагујевац, бр. 28 (15. август 1938): 3–4] (*СД 9/672*).

том лудости²⁰ и изражава стид због свих несрећа које се збивају у неправославним и православним земљама, окривљујући за њих: „гордост техничку, гордост научну, гордост расну, гордост организациону, философску, књижну“, препознајући у савременим збивањима апокалиптичне појаве у којима се јасно назире лик немачког вође:

„... Ратови, револуције, бунтови и масакри од разбуктане злобе људске. Нису ли то све знамења последњих времена? А да би пророчанство о последњим времену било очигледније, у наше дане јавиле су се и лажне месије са својим јеванђељем силе и насиља, мржње и освете, грабежи и пљачке. Одбацујући јеванђеље милости и добротe, одбацујући Христа као неку „слаботињу“, они проповедају кршћеним народима веру у крв и челик, у отров и огањ...“²¹

Почетком 1939. године уредник *Жичкој благовесника* поставља питање своме епископу „Да ли сте ви за демократску или фашистичку осовину?“ на које Николај одговара:

„Зар ми немамо своју осовину? Наша је осовина од Јејејског мора до Тихог океана, или од Солуна до Владивостока. То је појас православних народа, којим је подељена земља на две хемисфере, на источну и западну. Посматрајте ову осовину у светлости географије, и у светлости историје, и у светлости идеализма, па ћете сами видети, да тајна Божијег руководства светом почива на овој осовини. То је духовно морална осовина, потребна целом свету. Од два земаљска царства православном свештени-

²⁰ „У сенци од челика и дима — беседа на Нову годину“ (СД 10/372).

²¹ „Посланица Свештенству Епархије жичке о Божићу 1938. год.“, *Прејлед Цркве Епархије жичке*, година XX, бр. 11–12 (новембар–децембар 1938) (СД 9/109).

ку није лако изабрати једно. Но његов избор је лак и брз чим се пред њ поставе два царства: једно земаљско, а друго небеско. Њему је и дужност и радост да изабере царство небеско. Када човек није задовољна са два понуђена предмета — шта он чини? Наравно, он тражи треће. Постоји ли трећа осовина коју би ми сви без колебања и с радошћу и чистом свешћу могли прихватити?...“²²

Те исте 1939 о Васкрсу, Николај прави паралелу између Наполеоновог племства и нацистичког племства, говорећи како је доласком на власт Наполеон учинио своју браћу и рођаке племићима, кнежевима и краљевима, што све ишчезава с његовом наглом пропашћу:

„... Због тога нам изгледа сасвим смешна и бесциљна борба коју многи крштени људи у наше дане воде за задовољање или одржавање једног бедног племства, заснованог на крви и телу, или на имању и богатству, или на физичкој и бројној снази свога племена и народа, или на ма каквој сујети лакокрилих машина људских. Место да се поносе Христом, неки од њих се горде прехришћанским крвожедним прецима...“²³

О Видовдану 1939. Николај држи два чувена говора у којима разобличава словенофобију коју Немачка тада почиње интензивно да промовише, позивајући Србе, Хрвате, Словенце и остале честите поданике Југославије на слогу и јединство, као једином браном пред овом опасношћу.²⁴ Говор је штампан у свим читанијим београдским и загре-

²² „Наша осовина“, *Жички Благовесник*, бр. 2 (фебруар 1939) (СД 13/93).

²³ Поздрав Епископа Николаја православном народу Епархије жичке о Васкрсу 1939. г. (СД 9/230).

²⁴ Два видовданска говора у манастиру Раваница 1939. г. (СД 9/341).

бачким листовима и изазвао велику пажњу, те у Раваницу стижу честитке чак и од социјалиста, своје одушевљење јавно исказује и Хрватица Марија Димец Шкреблин.²⁵

Године 1939. на конференцији у Амстердаму Николај се обраћа европској хришћанској младежи својом беседом „Три авети европске цивилизације“ у којој јасно повезује Ничеовог Надчовека и Хитлеров нацизам:

„... Ничеов надчовек у стварности ни по чему не представља неку величину, осим кад се на хартији испише великим словима — Надчовек! А васионска празнина, у одсуству Бога, била је тако огромна, да је ни милиони надљуди нису могли испунити много више него милиони атома, или милиони надуваних мехурића. Мехурићи су прснули, Ниче је полудео, а аветињска празнина без Бога остала и после смрти Ничеове, да је до у наше испуњавају сизифовским напором уображени и обоготворени надљуди и — што је још кобније — уображене и обоготворене наднације...“

У даљем садржају беседе Николај доказује сродност између Ничеизма и Марксизма, како у њиховом заједничком родитељу Дарвинизму, тако и у њиховој заједничкој негацији љубави, милосрђа, морала и самога Бога Христа. Николај позива европску омладину да устане у одбрану европске части и Хришћанства, као једине праве и трајне вредности коју Европа крије у себи.²⁶

Године 1940. Николај говори о Првом светском рату, империјалистичким освајањима и језивим злочинима над цивилним становништвом, које Хитлерова Немачка сада понавља, као тврдоврати човек своје непокајане грехе, покорављујући те године више европских држава:

²⁵ *СД* 1/456–457 и *СД* 1/458.

²⁶ „Три авети европске цивилизације“, *Хришћанска мисао*, Београд (август–септембар 1939) (*СД* 10/622–627).

„... Пре четврт столећа воз историје људске ушао је тунел. Увукао је за собом и нашу земљу и наш народ. У страшном судару светова српски народ је страдао више него и један други народ. Но поред незапамћених жртава и невоља Срби су очували унутарњи мир и достојанство, и то у таквој мери, да су задобили признање, дивљење, похвалу и љубав свих савезних народа, који су с њима долазили у додир, па чак и непријатеља, без обзира вере и расе. Ми нисмо стављали заробљенике на муке. Нисмо рушили ни скрнавили ничије богомоље ни светиње. Нисмо затварали људе у жице и гледали како на хиљаде скапавају од глади и болести. Код нас су били непознати злогласни „лагери“. Ми нисмо масакрирали ни вешали ничије свештенике, ни сељаке, ни жене, ни децу. Нисмо буљуцима живих људи наређивали да ископају јаму па да их живе погребавамо. То су чинили с нама душмани наши, људи друге вере, друге културе, друкчије прошлости. То су чинили они бедници у чијој су души били угашени сви они божанствени жишци душевности и човечности, који су горели тихо у душама нашим. А ове наше благе жишке нису могле погасити све ратне буре и муке, ни сви они паклени ужаси, у које ми никада не би могли поверовати да их нисмо доживели. Оти ужаси! Ја и сад не могу да мислим, да су их људи могли људима нанети. Ја држим, да их је началник пакла, сатана, преко људи приредио српском народу. Знате ли зашто? Јер је видео у души српској оне божанствене жишке упаљене као светлеће пламенове; он који ништа толико не мрзи колико те жишке, и коме је једино задовољство да те жишке гаси и од људи прави сулуде играчке своје...“²⁷

Исте 1940, у доба Хитлерових освајања Данске, Норвешке, Холандије, Белгије, Николај истиче безазлени национали-

²⁷ „Огњиште вере у мраку данашњице. Саборска беседа“, *Мисионар*, бр. 9–10 (септембар–октобар 1940) (СД 9/554–557: 555).

зам Светог Саве који је туђе државе, расе и народе освајао једино својом свечовечанском љубављу:

„Благодарећи Светом Сави Срби су остали верни идеалу братства међу Словенима као једној степеници ка општем братству међу свима народима овог Божјег света. Када кажем благодарећи Светом Сави, ја хоћу да кажем благодарећи оном узвишеном идеалу светости који је свети Сава показао и упечатио у српску душу и у српску историју. Мали народи могу се одржати у свету само великим идеализмом. То држи баланс њиховој физичкој маленкости. Тај баланс, ту равнотежу, српски народ неће никада изгубити докле буде волео и ценио светог Саву и докле му буде од срца и из душе певао: „Ускликнимо с љубављу светитељу Сави“...

Може нам неко и позавидети на Светом Сави. Заиста он представља за нас тако велики морални капитал да би било чудо да нам странци не позавиде. Но ту завист ми можемо ублажити на тај начин, што се нећемо само гордити нашим чудесним просветитељем, него ћемо дејствовати по примеру његовом да помогнемо свима којима можемо помоћи, и да посејемо свуда добру вољу као што је он сејао. Сетимо се Савине верности и оданости према Грцима. Па се опоменимо његових великих трудова за добро и напредак бугарске цркве и државе. Ја знам да бугарски народ до данашњег дана гаји велико поштовање према светом Сави. Није ли нас он и са Мађарима измирио и спријатељио у време краља Андреје? Са овим храбрим народом ми смо у прошлости имали и пријатељства и непријатељства. Но довољно смо искусили и једни и други и сазнали да смо обоји били срећнији када смо живели у пријатељству. Мени је жао што се нико од наших учених људи не сети да напише књигу о Светом Сави и исламском свету. Заиста цела би се књига о томе могла саста-

вити, како су султани у Египту и Вавилону свечано предусретали и испраћали Светог Саву и како и код наших муслимана до данашњег дана постоји велико поштовање према Светом Сави. Нису сви муслимани били Синан-паше. Овај је однео тело свечево у Београд и спалио, али и до данашњег дана многи муслимани долазе на празан Савин камени ћивот у Милешеву да траже лека у болести и утеху у невољи...“²⁸

Крајем 1940. Николај држи беседу у Саборној београдској цркви где нацистичком начелу „ми се руководимо само интересима свога народа“ супротставља стару српску молитву „Помози Боже свима па и нама“ као начело светосавског национализма:

„... Та кратка молитва народна, нарочито је значајна за ово тешко време које обременјава све народе света било телесним, било душевним, било обојим патњама. Ми чујемо данас људе од утицаја како говоре: ја гледам само себе! Или како саветују друге: гледај само себе! и државнике који изјављују: ми се руководимо само интересима свога народа! У оваквом времену пада као мелем на рану молитвена реч нашег сељака: Помози Боже свима па и нама. Колика универзалност, и каква красота душевна! Сав Достојевски изречен је у овој једној реченици. Наш мали народ моли се Богу за све народе Божје на свету, велике и мале, и за сва људска бића на овој планети, па тек онда за себе. Са овог крвавог и стешњеног ограшја на којег је Судба поставила, наш народ упућује поздраве и добре жеље преко Свевидећег свима народима и племенима које је Он саздао, целој фамилији човечанства. Страдалник

²⁸ „Печат Светог Саве“, *Жичка ризница за омладину* (Крагујевац: Жичка еванђелска делатност, 1940) (СД 9/298–302: 301–302).

разуме страдалнике. Паћеник уме да саосећа патњи. Само са оваквом широкогрудошћу може се човечанство извести са распућа на прави пут и повести светлијој и достојанственијој будућности. Остане ли се при садашњој тесногрудости, себичности и охолости, личној или колективној, онда неће бити задржања у срљању ка пропасти. И смех сатане над родом људским, сада потајен, постаће гласан. Али ће се у том случају и ускорити онај дан. Дан Ђева, када ће се сва земља затрести, сунце помрачити и силе небеске покренути да затрубе и објаве Суд...²⁹

О новој 1941. Николај се осврће на претходну годину ратних окршаја и освајачких похода у којима препознаје каиновски покушај усрећивања себе злочином и братоубиством:

„... Прошлогодишња песма човечанства необична је по томе што она није била састављена само од људских гласова. Напротив, нељудски гласови оне немуште немани што се зове ратна машина била је главна нота у тој песми. Али у тој ноти — није био Бог. Та нема — израз напрегнутости интелекта и закржљалости срца — рикала је и букала и звркала целе године на три континента. Али Бог није био ни у тој рици и буци. Па где је био Бог? Био је у оном танком гласу савести свих народа који је говорио: ово не ваља. Злом се не постиже добро. Давно и давно Каин се преварио у томе. Братоубиством он себе није усрећио као што је мислио него баш унесрећио. И ево његов печат још није скинуо са чела свих људи. Његов метод на жалост још није застарео. И докле се год не одбаци Каинов метод, и не замени методом Исусовим, Каин ће увек бити модеран. Да, он је и у овом веку нај-

²⁹ „Помози Боже свима па и нама“, беседа одржана на парастосу добровољцима и свима преминулим и у ратовима палим члановима Београдске Трговачке Омладине у Саборној цркви 8. децембра 1940. год. (СД 9/384–388: 384–385).

модернији човек. Ја знам да је било Европејаца који су говорили да је Исус застарео. Но ја не знам оне који су говорили да је Каин застарео. Зато се у Европи ништа и не мења, осим оружја и бојишта. И ништа се у Европи неће променити на боље, будите уверени, ни после овога рата, ни после десет ратова, докле сви Европејци не буду прогласили Каина за најзаосталије људско биће а Исуса за најмодернијег човека. Тек онда ће поздрав Срећна Нова Година звечати из људских грла као сребро а неће дрхтати на уснама као иронија пуна зебње, сумње и бола. Без те радикалне промене у методама не може бити срећан ни један дан а камо ли једна година за људе и људски род. Сви они који мисле да каиновским путем усреће себе или свој народ, као и они који хоће да каиновским методама остваре идеал Исусов, разориће се као човек који баца мрежу у воду да улови месец...“³⁰

Почетком 1941. Николај трага за духовним узроцима новог рата у Европи и очигледној пропасти западног света (овај оглед ће касније разрадити у својим тамничким записима). Европа је по Николају, сваки свој научни проналазак и сваку новооткривену вештину користила да би исмевала и наново убијала Христа, имајући свесрдну помоћ западних теолога и свештеника који су, пратећи ово научно христоубиство, цепали лист по лист из Светог Писма, проглашавајући га погрешним, лоше интерпретираним, плодом утицаја старих митологија (то данас у Србији из истих побуда чине теолози-обновљенци). Николај у овом научно-теолошком христорборству види узроке новог европског рата, преноси страшно пророчанство Достојевског о европској пропасти, а сам још увек изражава свој жарки оптимизам:

³⁰ „Беседа на Нову годину“, *Брайствиво*, бр. 1 (Сарајево, јануар 1941) (СД 9/533–534).

„... Западна опозиција Богу хтела је да дође тобож до једног истинитијег појма о Богу мимо и насупрот Христа и Христовог открића вечне Истине, па је пала у слепи пантеизам или у још слепљи натурализам, у квази научну митологију. Место јеванђелског морала истакла је неку хуманост, без Бога и Божјег закона о владању, па је произвела један бруталан и себичан род, од кога би се и хуманисти старе Атине уплашили. Хтели су избећи све идеале хришћанске и заменити их мутним изразом „култура“, па су хтели помоћу народних теорија сузбити веру Христову. Једном речју, хтели су одстранити, елиминисати Христа потпуно и свецело из живота хришћанских народа, из културе, из просвете, чак и из историје, па су завалили себе и своје народе у мрак, у крв, у очајање. Ударили су на Христа као на камен, на коме се свако добро може зидати али о кога се може најстрашније разбити, по ономе пророчанству: Сваки који падне на тај камен разбиће се, а на кога он падне страће га (Лука 20, 18). У том и јесте и пад Запада, и — ако се не поврати Богу и Христом не препороди — његова коначна пропаст, по Фјодору Достојевском. То ми, а не Достојевски, говоримо условно: ако се не поврати Богу и Христом не препороди. Достојевски је пак предвиђао безусловну пропаст Запада. Он је био визионар и у својој пророчкој визији, на жалост, он није могао сагледати западно човечанство као покајано, Богу повраћено и Христом препорођено. /.../ Видимо код западних народ — бар у садашњем времену међусобних сатирања ратом — извесне знаке покајања и обраћења Богу. Читали смо о томе, како је француска влада, у целом свом саставу, ишла у главну цркву Париза на молитву Богу. То је догађај недогођен за последњих ваљда пола столећа. Читали смо и о томе, како је енглески краљ у мају месецу ове године позвао цео свој народ на молитву Богу за помоћ и заштиту. Наравно, по нашем православном поимању, то је нешто но то није довољно. Уз молитву треба да иде покајање и завет, покајање због учињених греха,

због опозиције Богу и Христу, и завет да ће се с том опозицијом раскрстити у будућности. Пуно покајање, са одлучним заветом и вапијућом молитвом може покренути увређенога Творца на пуну милост. Опозиција Богу мора се обратити у служење Богу...“³¹

Крајем марта 1941. године Николај са Патријархом Гаврилом одлучно иступа против Тројног пакта који потписује профашистичка влада и подржава пучисте 27. марта. Три дана касније по својој великој жељи служи у цркви светог Лазара у Београду на Булбулдери где изговара похвалу српској омладини:

„После молитвеног петодневног сабора у Жичи, где се народ Богу молио за светост на путу у садашњим приликама, нарочито сам желео да служим овде, у храму посвећеном Светом мученику кнезу Лазару, јер је време сада да се обратимо молитвом нарочито нашим српским многобројним светитељима за заштиту и помоћ... Служио сам у задужбинама кнезу Лазару у Раваници, Лазарици, Горњаку и светом Роману, али то су само његове задужбине посвећене другим светитељима. Међутим, овај храм је посвећен самом њему, који је на Косову преминуо, али није умро, него је остао бесмртан. Вук није погинуо, али је умро заувек. И само је он остао мртав за оба царства, земаљско и небеско, док је чак и тело светог војсковође косовске војске остало неиструлело и нераспадуто до данашњег дана и увек, у Сремској Раваници... Без народа свуда незгода: и у уметности, и у култури, па чак и у политици. Нигде се није показала истинитост речи „глас народа глас Бога“ као у нашој историји у свима временима, па и у догађајима од пре неколико дана. Све нас ста-

³¹ „Опозиција Богу“, *Календар Брајсџиво за јодину 1941.* (СД 9/685).

рије неизмерно радује омладина наша, на коју је толики резил од старијих поколења, као да нема одушевљења, националног ни верског. Међутим, омладина је била баш та која је, у многим хиљадама и хиљадама, најрадосније поздрављала младога Краља, радосна што један Омладинац, вршњак њен, узима круну вођства и управе над овим народом и над овом државом. То је било читаво откривење за све оне који су са сумњом и тугом посматрали нашу омладину. Сви они морају променити своје мишљење, па видећи нашу одушевљену омладину, светлије гледати у будућност нашу. И ја се нарочито лично радујем, и из овога храма светог кнеза Лазара свим срцем и душом поздрављам нашу омладину, благосиљам и кличем јој: Живела и славна била...“³²

Након окупације Николај бива под сталним надзором и присмотром Немаца, означен од нових власти као англофил и германофоб. Његова слобода кретања је ограничена на конак манастира у ком је заточен, што он тешко подноси и због чега оболева. За сво време окупације Николај није потписао ни један издајнички документ који му је потуран, јавно исповедајући своје антифашистичке ставове и пред немачким стражарима и пред високим Хитлеровим чиновницима. (О Николајевом тобожњем колаборационизму биће речи неком другом приликом).

После ослобођења Николај у Америци пише антифашистичко дело *Земља Негођија*. Занимљиво да овде 1946. године први пут бива нападнут од неког „брата свештеника“ из Брозове Југославије због „величања Хитлера“ на Коларцу. Права штета за нас је што Николај никада није одговарао на личне увреде, те је Епископу Дионисију, поводом изнете клевете, само кратко отписао да не жели да узлази

³² „Владика г. др Николај о нашој омладини“, *Полиџика*, година XXXVIII, бр. 11791 (31. март 1941): 4.

у расправу, да је говор на Коларцу одржан у Светосавској 1935. години и да је сав написан у част Светога Саве, изражавајући притом и чуђење због наопаког и рђавог тумачења.³³ Николај умире 1956. и годину дана касније амерички Конгрес доноси резолуцију у којој изјављује саучешће српском народу, изражавајући дубоку жалост Председничког дома због смрти Епископа Николаја „највећег сина нашег достојног српског савезника у два светска рата и духовног вође српског народа у Југославији“.³⁴

* * *

Рећи да је Николај декларисани фашиста због исказане похвале на рачун Хитлеровог отпора ватиканском империјализму и покушаја да организује нешто налик националној цркви у својој држави, исто је и што спочитавати фашизам Стевану Јаковљевићу зато што 1938. године похвално пише о Хитлеровој аграрној реформи,³⁵ Црњанском зато што изражава отворене симпатије према социјалистичким идејама у раном италијанском фашизму, Иви Андрићу зато што 1923. године признаје да фашизам, једним делом, представља и величанствени револт националне свести и просвећених класа против безумног црвеног терора заведених маса и московских агитатора.³⁶

Перцепција критичара Владике Николаја са Пешчаника је селективна и дволична, баш као код „брата свеште-

³³ Писмо Епископу Дионисију, 20. фебруар 1946. године (СД 10/704).

³⁴ Димитријевић, *Оклеветани Светица* (поглавље: Владика Николај и Запад).

³⁵ Степа Јаковљевић, „Нова наследна сељачка имања у Немачкој“, *Време*, година XVIII, бр. 5752 (22. јануар 1938): 12.

³⁶ *Југословенска њива*, Загреб (април 1923). Према: Бранимир Нешић, прир., *Нацизам и анијинацизам — јуче, данас, сујера*, Библиотека „Прећутано слово“, коло 2, књ. 3 (Београд: Catena Mundi, 2012).

ника“ који четрдесет и шесте тражи фашистичко труње у старој Николајевој беседи а не види како Брозови агенти на његове очи врше масовна стрељања, брутално убијају више стотина његових честитих колега, затиру литије и јавна водоосвећења, крсне славе и благодане, скрнавe иконе, погане Божје храмове.

Николајеви критичари са Пешчаника имају нарочиту моћ да се погрузе у један магловити историјски тренутак и да у марту 1935. г. све јасно виде и све тачно предвиде шта ће се збивати идућих година. Али њихова проницљивост изненада ишчезава када је потребно да у своме времену и својим очима сагледају фашизам код моћних западних држава које деценијама већ уназад уништавају и уназађују слабије државе, а све да би њихове наднације живеље лагодно, отворено притом признајући да бране своје интересе у туђем дворишту, тражећи и „правичну расподелу“ природних богатстава у свету, на чему је и Хитлер својевремено инсистирао.³⁷

То је само један од доказа да је Николај у праву када тврди да су фашизам и марксизам два рођена брата од истога оца Дарвина. И да, иако крвно завађена, браћа могу и да се измире, ако се договоре око расподеле плена. Тако савременим бољшевицима деценијама уназад нису сметали западни неонацисти, јер у њиховим походима и сами успевају да се овајде, пленећи душу окупираног народа, како би је ломили и преваспитавали у својим медијским, просветним и културним гулазима. Тако ни неонацистима нимало нису сметали нови бољшевици јер у окупираним земљама проповедају своја најрадикалнија учења, убијајући у људима родољубива осећања, свако поштовање према својим прецима, према својој историји и држави, тој војно-бирокуратској машинерију коју треба пошто-пото размонтирати и уништити. Ова савршена си-

³⁷ „Зашто Немачка ратује? Хитлер изјављује да је ратни циљ Рајха ‘правична расподела добара у свету’“, *Време*, година XX, бр. 6473 (31. јануар 1940): 1.

нергија трајала је до наших дана када су се рођена браћа, чини се, опет закрвила.

Критичарима Владике Николаја са Пешчаника не смета Николај зато што је фашиста већ зато што је реакционар. Фашизам је само етикета коју покушавају да му налепе како би неутралисали његову реакционарну делатност у савременој Србији. Њима не смета ни „Национализам Светог Саве“ зато што у њему има некаквог фашизма већ зато што у њему има снажног и здравог отпора фашистичко-бољшевичкој окупацији Србије, што је и доказано у овом малом прегледу Николајевих светосавских обраћања од марта 1935. до априла 1941. године. Фашизам је само етикета коју покушавај да налепе, како би дисквалификовали овај још увек делотворни програм народног отпора и устанка.

Јер како савршено покорити народ коме је и дан-данас светосавски неподношљива и сама помисао да му туђин буде владар, који још увек држи као свету заповест слоган „Своје чувај, туђе не дира“, коме је још увек срцу мила народна држава и слободна отаџбина? Како у светосавском народу развити љубави према страним инвестицијама и безгранично поверење ка моћним страним корпорацијама, када их он још увек светосавски сматра бездушним, када им се подсмева и руга, држећи их за лукаве непријатеље који се с осмехом увлаче у његову земљу, како би му разорили све националне светиње? Како преваспитати народ који још увек верује да је Свети Сава савремен, и не само савремен већ и човек будућности, јединствени Европљанин од кога горди европски народи и сада имају много шта да науче? И како поред тако савременог, живог и присутног Саве, утопити његову народну цркву у сивило модерног европског псеудохришћанског империјализма? Како ослабити и дегенерисати Србе ако они још увек светосавски верују да је циљ васпитања, просвете и културе стварање снажних и племенитих карактера? Како разорити традиционалне породичне вредности у народу који још

увек светосавски верује да брак мушкарца и жене представља икону брачне љубави Христа и Његове Невесте Цркве, док породицу поштује као живи храм и последњу светосавску тврђаву, коју ни врата ада неће разорити?

Трагедија српских необољшевика је у томе што читав свет посматрају очима свога оца Дарвина те зато у његовој збиљи и историји препознају једино зверињак у коме снажнији прождире слабијег, и где слабије звери понекад успевају да се уједине и да савладају моћнике проглашавајући владавину чопора, што они сматрају прогресом. Њихова дарвинистичка логика не може да прихвати егзистенцију божанског Бића које при стварању света целокупну природу доводи у стање питома и доброћудно, незлобиво и нетрулежно, са намером да се она успиње ка Њему, милована његовим божанским енергијама, предвођена царствујућом и боголиком човечјом врстом, до коначног сједињења са Њим. И да та хармонија ишчежава у тренутку када човек диже прву револуцију против свог милостивог Творца и Монарха, одлучујући да мимо њега гради земаљски рај у својој маленој људској комуни. Да у том првом безбожном земаљском рају, његов снажнији син Каин убија свог слабијег брата Авеља, да би окупирао његов простор мислећи да ће тиме себе усрећити. И да се те прве револуционарне и фашистичке идеје, побуде и покрети првих људи као талас проносе и разлежу по природи, органски повезаној са човечјим мислима, емоцијама, делањима.³⁸ Да тада целокупна

³⁸ О овој тајанственој и дубокој свези човека и природе у 4. разговору *Жетви Господњих* Николај записује: „И сунце и звезде, и вода и гора, и птице и зверови — да, сва твар Божија страда због греха човекова и радује се, када види међу синовима човечијим ма и једнога сина Божијег. И кад га виде, сунце веселије сија, звезде играју од радости, вода и гора певају песму, птице се јате око њега и зверови му умиљато лижу руке. То Свечи, као синови Божији доживљују. То је и Адам доживљавао пре свога греха. А после греха доживео је и он и потомство његово, бунт свеколике твари против богоотпадног човека. То је прва револуција у свету: револуција природе против човека, недостојног господара природе.

природа трпи прво насиље од људске врсте, ни крива ни дужна постаје зверињак по чијим законитостима научници и филозофи упорно граде своје погубне теорије, од Дарвина до данашњег дана.

Светосавски национализам се не заснива на Дарвиновом већ на Савином поимању света и човека. Он се не темељи на социјал-дарвинизму, на крви, територији и снази једног народа, већ на јеванђелском реализму и племству Христовом, на огњеној жељу једног народа да нађе и оствари смисао и вредност свог постојања у своме Творцу, у Богу Сину кроз кога је све створено и који по бескрајној љубави својој постаје човек. Светосавски национализам не распаљује народну гордост и сујету, већ управо подразумева народну свет о својој нишчети и пролазности, свест о Богочовеку Христу као јединој вечној народној и овоземаљској вредности. Зато светосавски народ силно жели да се Њиме причести, да буде леп и благородан као Он, да стекне Његове карактерне особине у којима су скривени непресушни извори божанских енергија, извори народног освећења. Зато је спреман да храбро корача Његовим трновитим путем страдања, дубоко верујући да ће с Њиме и васкрснути у живот вечни. У светосавском национализму нема места за шепурење нити за егоизам и зато је Хитлер тако равнодушан према њему те 1935. године. Зато га не воле ни остали европски народи, ни мно-

Зар се не стидите ви, браћо моја, кад птица у страху бежи од вас, и кад се зверови скривају од вас? Ја се стидим. Јер осећам, да томе страху нису оне узрок, него ја, кроз свога грешног праоца. Узалуд говорим: Не бојте се шарене птице! Не скривајте се од мене зверови! Нећу вам ништа. Све бежи од човека. Све је на ратној ноzi са човеком. Сва твар осећа ружни мирис греха у човеку. Па бежи, скрива се, брани се крваво, уздишући за синовима Божијим, за безгрешним господарима својим. Вас муче сада они „који су напољу“ говорећи, да неће да верују у Бога, докле Га очима својим не виде. Од таквих је нарочито сва твар устрашена и сва на њих борбено настројена. Јер и птице, и рибе, и биље и животиње не виде Бога, али живе по Божијем опредељењу, хиљаде и хиљаде година живе непромењено по Божијем непроменљивом опредељењу. И не вређају Бога, а мрзе људе и боје се људи.“ (СД 12/227).

ги српски десничари, зато смо га и тако ретко савршено остваривали у својој историји.

Да би схватили суштину и аутентичност светосавског национализма, српски необољшевици би најпре морали да скруше свој обоготворени рационализам који њихову логику сужава и видике ограничава на већ дефинисане теорије и изме. Тада би се можда и остварила давна Николајева жеља да српски левичари одбаце атеизам, настаљајући да укоревају све рђаво, неправедно, корумпирано, лицемерно у држави, у црквеној јерархији, у српском друштву, што је и Јеванђељем заповеђено (Мт. 18, 15–17). Тада би ишчезла и њихова садашња деструкција, србофобија и паклена мржња која их и наводи на лаж и сплеткарење. Тада би они постали савест Србије, витезови њене вечне Истине, Правде и Љубави.³⁹

³⁹ У разумевању и тумачењу светосавског национализма могу помоћи и Николајеве мисли о Његошу: „... Иако револуционарни националист, Његош није био шовинист. Шовинизам, који искључује срећу свих народа да би само један народ био срећан, стајао је недоглед далеко од Његоша. Он је веровао у врло далека времена, када народи неће живети подвојено, завађено и несрећно. Он је веровао у крајњи тријумф разума и правде Божје на земљи. Па ипак он није био неувиђаван и нералан. Његова симпатија ширила се, сасвим природно, у концентричним круговима: од Српства ка Југословенству, од Југословенства ка Словенству, од Словенства ка Човечанству. Он је песник и мислилац, истински песник и дубоки мислилац, а то двоје искључује шовинизам. Ни шовинизам ни верски фанатизам нису могли наћи себи станишта у великој души Његошевој... Шта је, најзад, национализам, господе? Ја држим, није ништа, ако није оно што се тим именом може назвати код Његоша. А национализам код Његоша означава: веру, наду и љубав према својој нацији у нибусу, вере, наде и љубави према божанству. Национализам, толико сакралан, толико револуционаран и толико видовит, као Његошев, најсавршенији је, најлепши је и најсимпатичнији облик национализма. Ако национализам није сакралан, он нема дубине; ако није револуционаран, нема практичне примене; ако није видовит, слеп је и у слепилу ружан. Национализам библијских пророка и дубок је и применљив и леп. Национализам Рускина и Достојевског има библијске дубине и лепоте. То је, могло би се рећи, као и код Његоша, национализам *sub specie aeternitatis*. Што год дубље пушта једно дрво своје жиле у подземни мрак, то је оно стабилније и лепше. Дрво, које се највише диже у висину, ка сунцу и небу, најдубље спушта своје жиле у подземни мрак. Тако

Fig. 1. Saint Bishop Nicolai on Kolarac in 1941

Сл. 1. Свети Владика Николај на Коларцу 1941. године
(извор: *Време*, година XXI, бр. 6869 (10. март 1941): 10)

је и са нашом душом. Наша душа је стабилна и лепа, кад се њене жиле смело пружају дубоко у трансцендентни, неосветљени мрак. Непостојано је и ружно дрво, чије се жиле пружају само по површини земље. Атеистички национализам то је ефемерни фурор, који нема ни дубине ни лепоте... И наше време, време толиких крупних историјских промена, време оптимистичког полета српског народа и плиме самосвести југословенства, није без дегенерисаних облика национализма. Неко идентификује народност са вером, од чега пати народност и вера. Неко идентификује револуционарност са бруталним средствима борбе, што помрачава национални идеал и сурвава људе у декаденцу. Неко под видовитошћу разуме болесне визије небивалог и немогућег. Неко је националист иако презире свој народ из душе и боји се од контакта с душом народном као од заразе. И најзад, неко живи у заблуди да може бити доброд и успешног национализма без морала и лепоте... Ништа, господо, у свету што се не може легитимисати моралом и лепотом, не може прећи праг вечности и бесмртности. Наш национализам мора имати морал и лепоту; дубок, сакрални морал, и високу, козмичку лепоту. Његош нам је у томе добро дошао као најидеалнији образац таквог национализма. Философију српског национализма изразили су досад најсавршеније два песничка генија: безимени српски народни песник и Његош. Народна поезија и Његош — то су највише висине, до који се досад српски дух уздигао... И данас, после освећеног Косова, као и јуче, ми морамо до те висине пењати се, да национализам свој освежимо, очистимо и узвисимо. Јер ми немамо ништа свежије, чистије и узвишеније...“ („Његошев национализам“, *Хришћански весник: црквено-бојословски лист*, [година XXXI], бр. 1 (април 1914): 13–25) (СД 9/785–797: 794–796).

Библиографија:

Извори: дела Николаја Велимировића, хронолошки сложена:

- „Његошев национализам“. *Хришћански весник: црквено-бојословски лист*, [година XXXI], бр. 1 (април 1914): 13–25. (СД 9/785–797).
- „Проблем раса“. *Вера и животи*, књ. II, бр. 3 (март 1926) (СД 10/169).
- „О светској кризи“. Београд, 1932. (СД 9/704–710).
- „Попу Карану о светској кризи“. *Мисионарска йисма*, бр. 2 (фебруар 1932): 17–19. (СД 7/24–25).
- „Национализам Светог Саве“. Београд 1935. (СД 9/305–312).
- „Између левице и деснице“. *Мисионар*, бр. 12 (децембар 1935): 180–182 (СД 9/711–712).
- „Беседа на освешћењу цркве у селу Врдилима“. 1936. (СД 10/660–662).
- Говор Епископа Николаја у Горњем Милановцу у недељу 29. августа 1937. године, сепаратно издање (СД 10/280–286).
- Говор Епископа жичког Др Николаја Велимировића у Ваљеву 26. септембра 1937, сепаратно издање (СД 10/247–257).
- „Између левице и деснице“. *Пасџирски йлас*, Крагујевац, бр. 16 (1. јануар 1938): 2. (СД 9/711–712).
- „Проповед у Врњачкој Бањи“. 1938. (СД 9/672–677).
- „Велика проповед Еп. г. Николаја у Врњачкој Бањи на дан Св. муч. Кирика и Јулите 28. јула 1938.“, *Пасџирски йлас*, Крагујевац, бр. 28 (15. август 1938): 3–4 (СД 9/672–677).
- „У сенци од челика и дима — беседа на Нову годину“ (СД 10/372–376).
- „Посланица Свештенству Епархије жичке о Божићу 1938. год.“, *Прејлед Цркве Ейархије жичке*, година XX, бр. 11–12 (новембар–децембар 1938) (СД 9/109–115).
- „Наша осовина“. *Жички Блајовесник*, бр. 2 (фебруар 1939) (СД 13/93–94).
- Поздрав Епископа Николаја православном народу Епархије жичке о Васкрсу 1939. г. (СД 9/230–232).

- Два видованска говора у манастиру Раваница 1939. г. (СД 9/341–347).
- „Три авети европске цивилизације“. *Хришћанска мисао*, Београд (август–септембар 1939) (СД 10/622–627).
- „Огњиште вере у мраку данашњице. Саборска беседа“. *Мисионар*, бр. 9–10 (септембар–октобар 1940) (СД 9/554–557).
- „Печат Светог Саве“. *Жичка ризница за омладину*. Крагујевац: Жичка еванђелска делатност, 1940. (СД 9/298–302).
- „Помози Боже свима па и нама“, беседа одржана на парастосу добровољцима и свима преминулим и у ратовима палим члановима Београдске Трговачке Омладине у Саборној цркви 8. децембра 1940. год. (СД 9/384–388).
- „Беседа на Нову годину“. *Брајтсјиво*, бр. 1 (Сарајево, јануар 1941) (СД 9/533–534).
- „Опозиција Богу“. *Календар Брајтсјиво за јодину 1941*. (СД 9/685–688).
- „Владика г. др Николај о нашој омладини“. *Полиџика*, година XXXVIII, бр. 11791 (31. март 1941): 4.
- Сабрана дела*, I–XIII. Шабац: Манастир Светог Николаја Соко, 2016.

Литература:

- В., М. „Више Биљаниних извора пред спомеником 400 мученика“. *Полиџика*, година XXXVII, бр. 11604 (22. септембар 1940): 9.
- „Говор министра г. Цветковића у Сврљигу. Два главна задатка Краљевске владе: равноправност вера и окончање хрватског питања“, *Време*, година XVII, бр. 5582 (2. август 1937): 4.
- „Зашто Немачка ратује? Хитлер изјављује да је ратни циљ Рајха ‘правична расподела добара у свету’“, *Време*, година XX, бр. 6473 (31. јануар 1940): 1.

- „Житије Светог Оца нашег Григорија Богослова“. У Ава Јустин Поповић, *Житија Светишних за јануар* (Светосавље.org / <https://svetosavlje.org/>).
- Јаковљевић, Степа. „Нова наследна сељачка имања у Немачкој“, *Време*, година XVIII, бр. 5752 (22. јануар 1938): 12.
- Каличанин, М. „Епископ г. Николај осветио је јуче спомен цркву у селу Врдилима и одржао значајан говор који је трајао више од два часа“. *Полиџика*, година XXXIII, бр. 10153 (29. август 1936): 9.
- Нешић, Бранимир прир., *Нацизам и антиинацизам — јуче, данас, сутра*. Библиотека „Прећутано слово“, коло 2, књ. 3. Београд: Catena Mundi, 2012.
- „Освећење дома за изнемогле старце и старице и дечијег хранилишта у Краљеву“, *Прејлед Цркве Епархије жичке*, година XX, бр. 11–12 (новембар–децембар 1938) (СД 10/366).
- Петровић, Срећко. „Неки аспекти еклисиологије дијаспоре у мисли Владике Николаја Велимировића: ка црквеном одговору на питања национализма и етнофилетизма“. У *Месито еклисиологије у савременом систематском дојословљу. Научни скупи — колоквијум, 11. фебруар 2021. (on line)*. Зборник радова, ур. Златко Матић, Александар Ђаковац, Раде Кисић, 165–210. Београд: Православни богословски факултет Универзитета у Београду — Институт за Систематско богословље, 2021.
- Byford, Jovan. *Potiskivanje i poricanje antisemitizma: sećanje na vladiku Nikolaja Velimirovića u savremenoj srpskoj pravoslavnoj kulturi*. Prevod Mira Orlović, Ljiljana Nikolić. Ogledi / Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, br. 6. Beograd: Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, 2005.
- Javno glasilo Pešcanik. Radio emisija 24.05.2003, govore: Radmila Radić, Mirko Đorđević i Miroslav Prokopijević. <https://pecsanik.net/136-emisija/> (приступљено 7. јула 2020. г.).

* * *

Saint Nicholai Velimirovich: Understanding of War and Peace

Ilija Kajtez

Faculty of International Politics and Security Studies

University “Union — Nikola Tesla,” Belgrade

✉ ilijasbm@ptt.rs

Abstract: The author addresses two important issues in this paper. First, what is a man, and what makes a man great and globally-historically important? In the light of this issue, he writes about Saint Nicholai. The author asserts that the attributes of a great man are intellectual depth, the width of knowledge, the ability to reach God and ontological depths of the world, vails of time and historical human destiny through his action, creation, and writing. All men who are great deal with the issue of man, meaning of life, and inevitability of death. Great men dreamt of immortality in their own glorious ways. What is left behind these giants are permanent unsurpassed deeds and the power of ideas accepted in all ages. The author aims to highlight what makes a man great for his people and for humanity in total, and to what extent does St. Nicholai meet these strict and demanding conditions and criteria to be viewed as a great man; is he great for his people or even outside of these limits. In the second, main issue and part of the paper, the author examines the understanding of war and peace in Bishop Nicholai’s work *War and the Bible*. The focal point of the examination is the phenomenon of war and peace, and especially the perception of the Bishop’s biblical study of war and peace which differentiates his approach from many other approaches to the phenomenon of war. The theological perspective of the phenomenon of war and peace always implies that good and evil clash in war and peace, and that this conflict is planetary and omnipresent; some individuals are on the

side of justness, providence, light, and sanctity of life, while others side with the dark line of life which signifies the rule of evil in our world. According to the author, war is God's will, just as peace among men. Conflict and peace between nations, as well as spiritual harmony and dissonance in human souls, depend primarily on faith in the Lord. If one is in God's grace victory is secure. We ought to be reminded of the Christian understanding that the support of all people to one man is futile if he stands against God — on the other hand, he fears nothing if the will of God is on his side, even if all people are against him. In his book, *War and the Bible*, Bishop Nicholai claims that even in modern times the Lord of Armies decides the victor of every war, just as it was in ancient times. He claims that in modern war, just like in old times, the sinfulness of nations and national leaders and deviation from God's Laws inevitably brings defeat; in today's wars, just like in ancient conflicts, justfulness of nations and their leaders brings victory. Bishop Nicholai's key conclusion is that all wars, both ancient and modern, can only be understood and explained in a biblical light. He devoted his entire very valuable and useful work to this idea, over a hundred years ago.

Key words: war, peace, Bible, Nicholai Velimirovich, evil, good, violence, sin.

Поимање рата и мира код Светог Николаја Велимировића, српског великана

Илија Кајтез

Факултет за међународну политику и безбедност,
Универзитет „Унион — Никола Тесла“, Београд

Апстракт: Аутор у раду разматра два важна питања: прво, ко су велики људи и шта чини неког човека великаном света или светско-историјском личношћу, и у том смислу говори и о Светом Николају Жичком. Аутор настоји да истакне шта је то што чини једног човека великим у његовом народу и у човечанству и у којој мери Свети Николај испуњава те крајње строге и захтевне услове и критеријуме да се сма-

тра великим човеком. Тежиште у другом питању и главном делу текста јесте поимање рата и мира код Владике Николаја у његовом делу *Раи и Библија*. У средишту разматрања другог питања јесте феномен рата и мира, а посебно Владикино поимања рата и мира у светлу Библије, те питање по чему се такав поглед разликује од других многобројних приступа феномену рата и мира.

Кључне речи: рат, мир, Библија, Николај, велики човек, зло, добро, насиље, грех.

Николај Велимировић — велики човек српског (на)рода

„Човек је велики колико и циљ коме тежи.“

(Андре Жид, 1869–1951)

„Велики људи обично се израздијају у живоју,

ударајући љавом о ниски свод;

мали људи пролазе кроз живој не саињући се, не лудујући се.“

(Бождар Кнежевић, 1862–1905)

„Светији тељи свети ле и осветљавају јуји свима нама.“

(Ф. М. Достојевски, 1821–1881)

„Ум је фењер који човек носи пред собом,

а тењи је сунце које помрачује све.“

(Артур Шопенхауер, 1788–1860)

„Свака велика личности у ствари је ираична личности.“

„Велики људи прожејти су једном једином великом идејом.“

„Што год текаш. Везуј коце за небо.“

(Св. Николај Велимировић, 1881–1956)

Зашто је неко од људи велики човек? Или како би то рекао славни Хегел, светско-историјска личности.¹ Прво, велики чо-

¹ „Хегел говори да историју треба тумачити... у светлу подвига појединаца од светско-историјске важности. То су људи у чијим циљевима и намерама су оличене историјске... промене које тек треба да се одиграју у њихово време. Хегел ... пише да је Велики Човек главни инструмент Духа у историји... Историјске личности су... дивови људског рода... и све чега се до-

век мора бити својим делима (за)писан у веловима времена, историји свог и других народа, и да га никад не забораве људи. Мало је места у сазвежђу великана света. Мудро пише Ђуро Шушњић: „Не постоји много личности којима се можемо дивити. Време је ипак оскудно људима дивовима... Они су живи доказ да се дух свети јавља тамо где га нико не очекује. Као сенке корачају међу нама, уверене да нас отварају за истину и наду. Вечне личности ‘славна круна стварања’ јесу оно највише што је жена могла да породи.“ Одлике су великог човека² да је мисаоно дубок, спознајом широк, да у деловању, мислима,³ стварању и писању досеже до Бога⁴ и онтолошких дубина света, велова времена и историјске судбине људи. Сви великани баве се питањем човека, смисла живота и неумитности смрти.⁵ Они су на свој величанствен начин сањали о бесмртности. Иза великана трајно остају непревазиђена дела⁶ и снага идеја које прихвата свако време. Одли-

такну као магијом мењају заувек и трајно...“ Илија Кајтез, *Мисао и космос: човек у ипојрази за смислом живота* (Београд: Добротољубље, 2018), 241–242.

² „... Оно што је велико увек је заробљавало... душе људске... Заробљеници онога што је велико... су писали и историје народа, пишући у ствари историје великих људи...“ Владика Николај Велимировић, *Рај и Библија*, Библиотека „Теодул“, књ. 4 (Зрењанин: Петровград, 2002), 9.

³ „Конфучије рекао је: ‘Лако је радити, тешко је мислити’“ — Николај Велимировић, *Живот Светиој Саве* (Линц: Православац, 2003), 11.

⁴ Различити су путеви људски до служења Богу. Неко Господа спознаје срцем, музиком, добротинством, градитељством. Неко стиже до Бога чистом вером, разумом, речима, страдањем и науком. Људска намера и искрена Љубав одређују који је Пут добар. Путеви су људски разноб(р)ојни. Суд је Његов и награда је Његова.

⁵ „... Кад осетимо васиону над собом, и тежак притисак ћутљивих небеса, кад наше шетње по нагло множећим се грбовима наших пријатеља постану дуже и дуже, тада ћемо осетити потребу за једном вишом вером ван вере у човека, потребом за једним моћним савезником у једној религији...“ Милисав Протић, *Николај: Био-библиографија, 1880–1941*, Сабрана дела, књига I (Шабац: Издање Епархије шабачке, 2012), 589.

⁶ „Вредно људско дело никад не умире. Време је савезник генија. Када су у питању великани света важи један неписани закон живота да су били прогоњени, несхваћени, понижавани, затварани и злостављани од савременика... и они су не једном на путу вечите светлости... и телесно страдали.“ Кајтез, *Мисао и космос*, 226.

ка великих људи, не свих, јесте скромност.⁷ Николај пише: „Лако је... с људима се борити и трпети кад се мора. Али... се са собом ухватити у коштац; своју вољу... очеличити... пред својим телом милијарде људи дрхће, мазе га, покоравају му се...“⁸ Великан света о сваком питању има самосвојно, оригинално и синтетичко поимање, и он у најбитнијем одскаче од савременика, претходника, супарника и следбеника. Оно што остане иза великог човека, као писани траг, подвиг, дело и проналазак временом добија нову дубину, значење и живот. „Сабор великих људи припада своду бесмртних светова, Богу драгих људи, они су брижни очеви народа и миљеници векова... малом братству и обитељи Духа чине част и робови и сенатори и велики владари (Епиктет, Сенека и Марко Аурелије)... сужњи и патријарси, ... и војсковође, грешници и светитељи, песници и научници, устаници и људи презрени од светине, али миљеници Космоса. Вође света су светионици... векова, лично име народа и... покретачи људске историје. Сваки велики мислилац је сажео у себи све основне проблеме једног времена али и пророчки наговестио и... време које... долази... и које је он... дубокоумношћу спознао и то... чини неке људе великим... и целовитим...“⁹

Геније је велики просејач свог времена, и када великан света говори о пролазним стварима и друштвеним појавама он снагом свога ума домаша непролазно, вечно и трајно. Оставити неизбрисив траг то једино може велики човек. Генијалног човека признаје време као непристрасни судија Свега.¹⁰ Обични људи виде пролазност и споредност, а ге-

⁷ Присетимо се само најпознатијих: Исуса Христа, Буде, Гандија, Манделе, Толстоја, Фрање Асишког, Канта, Спинозе, Сократа. Бенџамин Френклин, један од отаца Америке, написао је: „Скромност — опонашај Исуса и Сократа“.

⁸ Миливоје М. Јовановић, *Монах Калисти* (Београд: Нова Искра, 2011), 63–64.

⁹ Кајтез, *Мисао и космос*, 240.

¹⁰ „Нема сумње да су под вишим благодатним утицајем векови ткали ткиво за генија Николаја, највећег српског сина од Светога Саве до данас... За рођење сваког... генија нужни су... векови. Зато су генији најређи синови човечанства. Нарочито религиозни генији.“ Др. Димитрије Најдановић, „Епископ Николај“, у Протић, *Николај: Био-дидлографија*, 576–577.

није сагледава суштину, битност и трајност. Великан света има очи за мало и велико, ситнице и битнице, и свему даје лични печат. Геније света насупротив пролазности земаљске славе јасно уочава вечни Смисао.¹¹ Историја наталоженог људског духа показује да нека важна питања света никад не застаревају. Великом човеку све што не сеже ка универзалном сувише је тесно, свака хијерархија и људске слабости, земаљски окови су за генијалног човека велика мука јер он говори не речима земље него речима неба и новог времена. Генију треба Слобода да искаже целовиту снагу и зато је велики човек увек самосвојан, чудан и често неприхватљив. Пророк који мора да плати своју визију и снове. Великан света има следбенике, поштоваоце и обожаваоце, али и људе који га жестоко нападају, оспоравају, страшно мрзе и прогоне. Када се расправља о генијима нема смиренних речи.

Правило је да великане света на неки свој начин, само Њему докучив и разумљив, Бог одабере¹² и просветли, упуту у тајне и важности света и да им догађаји народни и/или светски иду на руку да увек буду у магици збивања и судбоносним данима света. Иначе се људска величина, изузетност и слава најбоље препознаје у бурама и олујама света. Многи великани света су прележали тешке болести¹³ и избе-

¹¹ „Таштина над таштином, све је таштина’ записао је двадесет један век пре Растка један стари цар, који је био огрезао у задовољства овога света... индијски принц Гаутама Буда, живео је животом веселим и пуним задовољства. Имао је сина и жену. После своје тридесете године, он се разочарао у тај живот, напусти свет и породицу, па се повуче у шуму као просјак–монах... савременик нашег принца, Фрањо Асишки прошао је кроз све загађене воде развратног живота, пре него што се освестио, и ради љубави према Христу напустио све то варљиво шаренило света... Растко је у својој седамнаестој години сагледао сву таштину света...“ (Мат. 10, 37). Св. Николај Жички, *Живой Свѣтой Саве*, 17–18.

¹² Свети Николај о томе говори на свој јасан начин: „... не узимајући у обзир ситне човечије планове, Бог има у виду свој велики, одређени план за своје изабранике“. Св. Николај Жички, *Живой Свѣтой Саве*, 33.

¹³ „Николај је први пут као дете од годину дана био уцењен од хајдука. Други пут је полумртав извађен из реке у којој се ... купао. Трећи пут када је сахранио брата умрлог од дезинтерије 1909... и сам добије исту бо-

гли смрт где други људи страдају. Лав Толстој „у мају 1862... бежи у самарске степе да се лечи кумисом. Он је... веома болестан, омршавео, чак се топио пред очима свих. Сенка галопирајуће туберкулозе која ја убила два његова брата, прати га...“¹⁴ Толстој је тада још далеко од славног писца. „Зими 1901–1902. године Толстој је двапут умирао на Криму... После упале плућа (...у то време, кад није било антибиотика, то је била смртоносна болест), он је одмах добио и трбушни тифус. Оздрављење Толстоја и то што је... проживео још осам година, било је право Божје чудо...“¹⁵ Толстој је Божјом милошћу, као и Николај и други велики људи претекао.

Великани света теже духовном савршенству.¹⁶ Највећи број великана света су врло скромни, до границе аскетизма.¹⁷ Николај је био монах, а монах је друго име за аскетизам и духовни подвиг. „Већину свога слободнога времена, целог свога века, Владика Николај је употребљавао за молитву и рад, рад на писању... Владика је спавао... четири и по сата...“¹⁸ Има мишљења да се велики људи препознају још од малих ногу и да су (пред)одређени за велика дела: својом на-

лест... После три недеље лечења... стање Николине болести тако да га једино Бог може спасити... Господ је помагао своје слуги. После шест недеља... боловања он је... оздравио...“ Најдановић, „Епископ Николај“, 580.

¹⁴ Павел Басински, *Лав Толстој: декриво из раја*, превела с руског Љубинка Милинчић (Београд, Руссика, 2014), 156.

¹⁵ Басински, *Лав Толстој*, 532.

¹⁶ „... живот духа... био је живот Владике Николаја за све време његова живљења... Тај живот духа давао је особити отисак целом његовом животу и раду... Тај свет давао му је могућност да се одржи и тамо, где су се други без... боја предавали... Он му је осветљавао све...“ Владимир Мајевски, „Смрт Владике Николаја“, у Протић, *Николај: Био–библиографија*, 556.

¹⁷ Руски филозоф Николај Фјодоров „... по целу годину је ишао у истом кратком капутићу. Називали су га ‘московским Сократом.’ Био је апсолутни аскета — живео у тесној собици уз библиотеку, спавао на голим даскама простирући себи тај исти капутић... Толстојев син Иља, рекао је да ‘ако постоје свеци, они би морали да изгледају управо тако’... Толстој је... о њему написао ‘Николај Фјодорович је светац... Нема рубље, нема постеле’“. Басински, *Лав Толстој*, 352–353.

¹⁸ „Сећање Еп. Јована Велимировића на Епископа Николаја“, у Протић, *Николај: Био–библиографија*, 475.

дареношћу¹⁹ и што прележе тешке, неизлечиве болести, или да се спасу где се човек спасити не може од великих животних недаћа и пошести и да им за живота историјске прилике иду на руку да могу показати свој дар, обдареност, визију и изабраност од Бога. Велики човек припада свом народу²⁰ али не само њему јер су идеје, вредности и веровања генија општељудске и универзалне. Такав је био и Владика Николај.

Амбиције Николаја су биле лековите за светосавље, православље и хришћанство. Српска теологија је према мишљењу и деловању Николаја морала имати „неискључиви и широки дух поште и љубави према свима народима.“²¹ Велики човек нужно, по природи ствари, мора надилазити границе свог народа, којем по корену и у основи припада идејама и духом. Епископ будимљанско-никшићки Јоаникије пише: „Светог Саву Црква прославља као равноапостолног и васељенског светитеља који нас је одуховио и укључио... у заједницу... цивилизованих народа и у наднационалну заједницу... свете, саборне и апостолске Цркве. Његовим стопама су ишли сви наши велики преци, ... трудећи се да нас обједине, просвете и освете, и... обезбеде лепо и сигурно место међу... народима Европе и света. Када идемо за Христом... апосто-

¹⁹ „Срећом горостаси света... Аристотел, Хегел, Хајдегер, Достојевски, Шекспир на време препознају свој плодносни дар и његовој изградњи посвете свој целокупни живот. Све што је Бог даривао Човеку и великанима света није без неког великог разлога, ... него да се изузетна вредност генија и Именског Човека пренесе као најлепши дар на нова поколења... Благословен је... народ који је имао у својим недрима такве великане света...“ Кајтез, *Мисао и космос*, 265–266.

²⁰ Николај је 1912. године био послат у Сарајево где се славила годишњица листа „Просвета“. „Ова прослава окупила је ... сву српску интелигенцију из Херцег Босне... Николај... се срео са најодабранијим представницима Срба: Ђоровићем, Дучићем, Шантићем... А како пише Дедијер у своме делу „Сарајевски атентат“ на Николајевим „Беседама под гором“ су се Босанци заклињали као на јеванђељу...“ „Сећање Еп. Јована Велимировића на Епископа Николаја“, 472.

²¹ Николај Велимировић, „Национализам Светога Саве“, *Православље: оџан Удружења српској љавославној свеиштенској Архиепископској деоџрадско-карловачке*, год. II, бр. 4–5 (1935): 102–109.

лима и Светим Савом, Његошем и... Николајем, Теслом и Пупином,²² ми се нећемо... делити и завађати, него обједињавати... снажити и допуњавати...“²³ Николај је велики човек и спада у громаде не само светосавља,²⁴ него и православља и хришћанства. У српском народу који је примио веру пре осам векова као светионици молитвом и пером се истичу светиље Сава, Николај Жички и Јустин Ћелијски. Овим редом, редоследом, важењем и значењем. Јустин је поштовао Саву и Николаја,²⁵ Николај Светог Саву, а сва тројица највише Исуса Христа. Важно је да се схвати и прихвати да се молитва²⁶

²² Михаило Пупин о Николају пише Николи Пашићу: „... он заиста и верује оно што проповеда... цео рад свих Срба које је данас Србија послала у Америку не вреди ни стотинити део оног успешног рада који је Епископ Николај до данас извршио...“ Уп. „Писмо Михаила Пупина“, у Протић, *Николај: Био-добиографија*, 569–570.

²³ Владика Јоаникије, Епископ будимљанско-никшићки, „Литије су мелем за братске ране“ (интервју Епископа будимљанско-никшићког Јоаникија за лист *Печай*), разговарала Наташа Јовановић, *Печай: лист слободне Србије*, година XIII, бр. 606 (16. фебруар 2020).

²⁴ Доктор Анка Гођевац у *Гласнику српској историјско-културној друштва Његош* пише да када говоримо о Његошу и Николају Велимировићу ми имамо: „стално пред очима једног и другог, те две велике владике, та два религиозна песника, два духовна самотника и визионара, два велика празника Српства.“

²⁵ „Обзидана народним телом, столећима је наша народна душа муцала и мучила се тражећи језик којим би одзборила своје болове, своје туге, своје чежње и своје молитве. И нашла је свој језик, нашла у *Преосвећеном Николају*. Кроз њега наша муцава душа проломила се у ридање, како не виде наше око, у речите молитве какве не чу наше уво.... Он је стил, благодатно раскошни стил душе. Он говори, никада у нас није тако говорио човек. Он се моли; никад се у нас није тако ... молио човек... Од Светог Саве до данашњег дана наше Православље није имало речитијег и моћнијег исповедника од... Николаја... Он молитвом мисли, молитвом философира... Он молитвом осећа Бога... Он говори о Христу зато што живи Њиме...“ Јеромонах Јустин (Поповић), „Осврт на Николајеве *Молитве на језеру*“, у Протић, *Николај: Био-добиографија*, 567–568.

²⁶ „Сваке године је Владика посећивао Св. Гору... Са... пустињацама је проводио по читаве ноћу у молитви, читању и разговорима... Све... пустињаке на Светој Гори је познавао и радо приман код њих на разговоре... Владика је познавао све велике и познате духовнике тога времена... Владика претворио... Охридску митрополију у испосницу... Владика је био у молитвеној келији... навикао да цео живот проведе у молитви...“ „Сећање Еп. Јована Велимировића“, 479.

и перо²⁷ не искључују него подржавају и (на)допуњују. Лепа реч, молитва и наука не противрече већ се допуњују код великана света. Епископ Јован (Максимовић)²⁸ и српски великан Слободан Јовановић²⁹ прелепо пишу о Владики Николају. Увек о великом човеку најбоље, најгачније и најдубље сведоче други великани, јер се дух сличном духу (об)радује.

Николаја је красила невероватна радна енергија и посвећеност својој мисији³⁰ што је одлика великих људи. Толстој

²⁷ „Слободно време... Николај посвећивао је... научном и књижевном раду. И тај рад представља највиднију, најбогатију страну његове делатности... У њој су се најбоље пројавили њему својствени таленти: опширност знања, ученост и трудољубивост... Владика је писао... непрекидно и о различитим питањима... Перо његово није знало за умор... Писао је на српском, руском и енглеском, бивало је да је писао и на немачком...“ Мајевски, „Смрт Владике Николаја“, 559–560.

²⁸ „Растући телом, још је више растао духом... и... напајао наукама... Није он тежио само да много зна, тежио је да постигне Истину. Чврст у вери Православној, он је тежио да и умом постигне оно што даје вера... Уколико је растао разумом, утолико је растао и духом... постао је велики Учитељ Цркве Православне... мудри Пастир, духовни Вођа Србије, Стуб... Отаџбине, Апостол Православља... Николај је ушао у ред великих црквених писаца... Он је украс и слава Српске Цркве, али истовремено припада и целој Православној Цркви. Као што је за Светог Јована Златоустог рекао Свети Прокло: да му само други Златоуст може одати достојну хвалу, исто тако и... Николаја може похвалити само раван њему.“ Св. Владика Јован (Максимовић), „О Светом Владици Николају“, у Протић, *Николај: Био–библиографија*, 549–550.

²⁹ „С... Николајем нестала је... велика личност из српског националног живота... Као књижевник, он се... уврстио међу наше најбоље писце... Као проповедник, он је утицао на слушаоце... чудним личним магнетизмом... У току Другог рата, по патњама у немачкој тамници, заслужио је да се помиње уз монахе мученика из Првог устанка. Ко... је имао прилике да га... упозна, имао је утисак да је то редак и необичан човек. Изгледало је да... он живи ван... света... у некој духовној самоћи... тајанствена страна његова карактера била је знак... дубљих духовних моћи које нисмо у стању да... разумемо, и за које се само код доиста великих људи наслућују.“ Слободан Јовановић, „О Епископу Николају“, у Протић, *Николај: Био–библиографија*, 547–548.

³⁰ Оно што је човеку најважније никад не запоставља и никакве животне околности не могу довести у питање његову посвећеност мисији живота: „Пророк Илија никад не рече: глад ми смета да будем послушан Богу! Нити цар Давид рече: круна ми смета да будем послушан Богу!“ Николај Велимировић, *Мисли о добру и злу* (Нови Сад: Арт принт, 1999), 69.

горостас из Јасне Пољане: „Од самог почетка... он почиње... доследни рад на себи, чији ће резултат бити феномен касног Толстоја... сваки покрет био је увежбан, разрађен, осмишљен и... изражавао идеју.“³¹ Великани света у својим пољима деловања су и велики лидери, вође: војничке, државничке, духовне или верске.³² Великани света су и градитељи и највећи део њих подиже, успоставља нове институције, законе, зграде, манастире, земље, војске. Николај као монах и писац је и велики неимар.³³ Велики људи за живота бивају прогоњени и затварани. Николај је у окупацији отеран из Жиче у Љубостињу³⁴ и Војловицу,³⁵ да би рат окончао у Дахау. После логора постаје емигрант у САД. Српски епископ у Америци, Дионисије, није показивао никакву пажњу Николају. Срећом прискачу у помоћ Руси. У руској Семинарији он је предавао³⁶ до смрти. „Оно што су некада... стари хришћа-

³¹ Басински, *Лав Толстој*, 75.

³² Филозоф Берtrand Расел налази да су храброст и самопоуздање као и здраво расуђивање у тешким моментима честа својства великих лидера. Он разликује две врсте лидера: попут Кромвела и Лењина, који имају дубоко, скоро религијско уверење да служе историјским циљевима и друге попут Наполеона које сматра војницима среће (фортуне).

³³ „У времену од 1926. године почиње... богомољачко монаштво у Српској... Цркви које ствара... Николај. *То је ново и мушко и женско монаштво*, ... обнова монаштва у Српској Цркви... је Николајево бесмртно дело... Организовао је владика сиротињску кухињу... сиротиште за децу... Владика је себи поставио два циља: учинити Жичу епархијским центром, а Овчар и Каблар претворити у монашку колонију, у Српску Свету Гору... У Жичи је... створио... велику библиотеку... подигао цркву у родном Лељићу...“ „Сећање Еп. Јована Велимировића“, 481–505.

³⁴ „Годину и по дана... у Љубостињи испуњена је сталним владичиним радом — писањем... Написао је... врло много... *Теодул, Српски народ као теодул, Средњи систем, Индијска њисма... Сјослов о љубави, Зидане Љубосјинице, Песма у десетерцу* ...“ „Сећање Еп. Јована Велимировића“, 509–510.

³⁵ Велики људи не губе време, без обзира на околности и прилике... „У Војловици... Владика Николај се латио једнога великога... посла, на који се годинама накањивао, да исправи превод Новог Завета од Вука Стефановића Караџића... За цело време од скоро две године он је... радио на томе. И завршили су исправку целог Новог Завета.“ „Сећање Еп. Јована Велимировића“, 518.

³⁶ „Владика Николај... испуњавао је... своје дужности са изузетном љубављу. Зато је и оставио... дубоки траг у душама слушаоца... на целу њихо-

ни... говорили за Ап. Павла: 'Павлова уста — Божја уста' и обратно: 'Божја уста — Павлова уста' поновило се... када се у Српској Цркви појавио др Николај... за кога се са правом... може рећи: 'Николајева уста — Божја уста' и: 'Божја уста — Николајева уста'. И као што су у Христово време Јевреји говорили за Његову божанску проповед: 'Овако што до сада ми нисмо слушали' тако се... понављало иза сваког Николајевог говора и проповеди:³⁷ 'Никад нисмо слушали оваквог беседника'... Владика као беседник није... глумац... већ је... говорио спонтано, ауторитативно, као... пророк из облака... У беседништво је унео топлину, живот, одушевљење... непосредност и убедљивост... свака његова беседа је нешто ново и оригинално, јер Николај је своју виртуозност у беседништву показао не само у теми и идеји... беседе, него и у... обради њених делова...³⁸ Умро је у изгнанству.³⁹

ву... животну делатност... лекције... Николаја нису носиле карактер блиставих фраза, учених термина и иностраних речи; ... Али су зато задивљивале дубином... огњеном вером, необичном јасношћу објашњења... која је напомињала о огромном знању и религиозном искуству предавача...⁴⁰ Мајевски, „Смрт Владике Николаја“, 554.

³⁷ „И кад је београдска штампа објавила да ће... Николај беседити... у Саборној цркви... тешко је било наћи места у цркви. Елита Београда... чак и краљ, дошли су да чују беседу... Пред Први светски рат, — пише у „Искри“ Божидар Пурић, 'Николај је већ стекао репутацију највећег српског беседника свих времена. Његово име прочуло се и ван граница, те је сматран највећим проповедником модерне православне цркве...“ Најдановић, „Епископ Николај“, 580–582.

³⁸ Протић, *Николај: Био-библиографија*, 603–605.

³⁹ „Када је вест о његовом упокојењу била објављена у Београду, сва црквена звона у граду зазвонили су истовремено... А нису само Срби оплакивали драгога оца и вођу, већ и безбројни верници православне заједнице... Владо је многим језицима и био доктор теологије и философије... био је први свештеник који није припадао Англиканској цркви а који је проповедао у Катедрали Св. Павла и у Вестминстерској опатији... провео је четрнаест месеци са Патријархом Гаврилом у концентрационом логору Дахау... Због комунистичког система... није му било суђено да икад више види своју Отаџбину... А што се тиче... његовог заточеништва у концентрационом логору (Дахау), он је говорио да је Бог био присутан са њим у затвору... Епископ Николај је свагде сведочио оно што је вечно. Чудесан човек — да! ... Он је био пророк Божији...“ Џорџ Бел, англикански бискуп, „Беседа о Епископу Николају“, у Протић, *Николај: Био-библиографија*, 571–575.

На крају овог поглавља могли бисмо навести речи славног Мартина Хајдегера, а које се могу односити и на Николаја као и на сваког великог човека и историјску личност: „Аутентичан живот изискује... да себе видимо унутар контекста историјског времена, јер не можемо умаћи од чињенице да су наши животи везани условима и погледима на свет које смо наследили из прошлости. Људска бића су бачена у свет који нису сама направила, она живе у... друштву које носи терет прошлости и напетости и сукоба садашњице. Без познавања тих услова, ... догађаји и ствари увек ће нам се наметати, а ми нећемо имати храбрости да одбијемо конвенције које нисмо сами створили... Да би живео аутентично, каже Хајдегер, појединац мора да се јасно суочи с проблемом бића; ... човек мора да одреди сопствено постојање, створи сопствене могућности и изврши изборе и створи нешто чему би био одан... Избор, каже Хајдегер, није само ствар ослобођене мисли, јер је људско створење више од свесног спознајног субјекта. Аутентични живот обухвата осећања, као и интелект; то је прави израз човековог читавог бића.“⁴⁰ Свети Николај је имао храбрости, одлучности и одважности да следи Божји пут и да новостворене друштвене концепције и идеолошке конвенције одбаци уз велике личне жртве и трајна жртвовања. Уз све напред наведено сјајно иду и мисли Карла Јасперса који каже да природа појединца „представља домен неограничених могућности“ као и да људска природа испољава се у одважности да корача стазима које човек сам бира, а од којих „ниједна није прописана нити важећа.“⁴¹ Тако је кроз живот корачао, вођен Божјом вољом, Епископ Николај Жички.

Професор Ђуро Шушњић наводи речи Димитрија Богдановића из његове књиге *Ликови свейишњег*: „Историјска веродостојност, историчност једне личности није само у њеном

⁴⁰ Marvin Peri, *Intelektualna istorija Evrope*, preveo sa engleskog Đorđe Krivokapić, Biblioteka „Agora“ / [Clio] (Beograd: Clio, 2000), 604.

⁴¹ W. Warren Wagar, ed., *Science, Faith and Man: European Thought Since 1914*, Document History of Western Civilization (New York: Harper Torchbooks [Palgrave Macmillan], 1968), 129, <https://doi.org/10.1007/978-1-349-00381-5>.

стварном, материјалном постојању, није у томе што је тих и тих година живео такав и такав човек, и умро без икакве сумње. Историчност је и у духовној егзистенцији једне личности: личност постоји у свести људи, у историјској свести народа. Она је присутна и дејствена, и то је чињеница, историјска чињеница већ сама по себи... Ваљда се сва синтетичка свест народа о једном типу или идеалу понашања сабере око једног лица и тада то лице постаје симбол, духовна стварност стварнија од саме биографске подлоге на којој је саграђена.⁴² Такав је био и наш Свети Николај Жички.

Владика Николај — промишљања о рату и миру у његовом делу *Рај и Библија*⁴³

„Срце владаочево је у руци Божјој. Владалац је род историје. Историја... служи се сваким ѿренујком владаочевој живојшн као оружјем за своје циљеве. Рај је дело онога који ујравља људима и светјовима.“

(Лав Толстој, 1828–1910)

Рат је једна од највећих загонетки у људској историји.⁴⁴ Нема ни једног озбиљнијег филозофа, научника, мислиоца, државника и војсковође, чак и верског великодостојника који

⁴² Đuro Šušnjić, *Svetac kao metafora* (Београд: Ћигоја штампа, 1997), 7–8.

⁴³ „У америкаском граду Вилиамстауну 1927. године, беху сабрани представници многих раса и народа земаљских на конференцији, на којој се... већало о могућности мира... Њима... цењеним пријатељима, посвећује писац, као... са-трудник... књигу о рату у светлости Светог Писма...: књигу на коју ће се у време затишја гледати с равнодушностју, но, која ће се у време ратне буре тражити и читати с разумевањем.“ Владика Николај Велимировић, *Рај и Библија*, 8.

⁴⁴ „Ниједна политичка доктрина до сада није могла скинути вео са... страшне мистерије, што се у животу људском назива ратом. Ни политичари, ни државници, ни војници, ... ни... природњаци, нису нам до данас пружили ни издалека... озбиљно решење суштине рата, његових правих узрока и сврха. О томе се до сада или ћутало или пристрасно говорило. Понекад ми се учини да је рат... скопчан с дубоким и невидљивим кореном живота... на земљи...“ Владика Николај Велимировић, *Рај и Библија*, 15.

се, на овај или онај начин није бавио питањима рата и мира. Рат и мир су онтолошке димензије Човека.⁴⁵ Све монотеистичке религије света су се бавиле ратом и миром. Рат је судбина и долина суза Човека, а мир је његова чежња, живот и сан, као и Утопија. Нити ће некад престати рат и ратовање нити ће пресахнути људска загледаност у пределе Мира. Свети Николај је као мудрац, као човек свога народа, као верник и као страдалник не само да је о рату промишљао теоријски него га је он на својој кожи и ратном судбином свог и других европских и светских народа на најдиректнији начин (спо)знао и осетио. И онда је његов мудри поглед био окренут према извору и светлу Живота према Господу и Библији и ту је тражио одговоре загонетке рата и мира. У наукама поглавито у социологији се за тај поглед говори као о теолошком погледу на рат поред многих других теорија рата који су се развиле. Лав Толстој⁴⁶ износи теолошко схватање узрока, вођења и завршетка рата⁴⁷ где се суштина тог приступа рату исказује не као о друштвеном и историјском феномену већ изразу божје воље. „Толстој сматра да је историја фаталистичка и да 'ток светских догађаја одређује се одозго' и њиме управља 'провиђење' које је некад покренуло читаву ... машину и све људске масе... потчињавају се од

⁴⁵ Решити тајну рата значило би решити тајну Човека, а има преко шездесет дефиниција човека и ниједна до краја као и све заједно не могу да реше Тајну Човека него само осветљавају један угао и једну раван Човека. И такав Човек води рат.

⁴⁶ О Толстојевом поимању рата и мира видети шире: Илија Кајтез, *Мугросић и мач: филозофи о тајнама мира и раја*, Библиотека „Војна књига“, књ. 1757 (Београд: Медија центар „Одбрана“, 2012), 598–643.

⁴⁷ Достојевски у роману *Браћа Карамазови* у делу „Легенда о великом инквизитору“ излаже идеју о узроцима ратова, сматрајући да њих проузрокује потреба човека за свеопштим потчињавањем. „Због свеопштег потчињавања, људи су уништавали један другог мачем. Они су стварали богове и позивали једни друге: 'Оставите своје богове па дођите да се поклоните нашим, иначе смрт вама и боговима вашим!' И тако ће бити до скончања света, чак и када нестане богова са света: свеједно потчиниће се идолима“. Фјодор М. Достојевски, *Браћа Карамазови*, књига I, превео с руског Јован Максимовић (Београд: Рад, 1975), 327.

памтивека датом импулсу...⁴⁸ Толстој врло јасно и директно истиче: „Рат је најтеже потчињавање човекове слободе законима божјим.“⁴⁹ Они који прихватају улогу божјег провиђења у историји народа говоре: „... На питања каквим су начином поједини људи принуђавали народе да раде по њиховој вољи... историчари су одговарали... тиме што су признавали вољу Божанства, која је потчињавала народе вољи једног изабраног човека... и тиме што су признавали да... Божанство упућује ту вољу изабраног човека унапред одређеном циљу. Тако су та питања решавана вером у непосредно учешће Божанства у људским пословима.“⁵⁰ Аутор у уџбенику *Социологије* за кадете Војне академије обрађује етичка, биолошка, геополитичка и становишта марксиста о рату као и савремене теорије о рату: глобалистичка, војноелитистичка, неокортичка, технолошко–информатичка, сукоб цивилизација.⁵¹ Треба знати о сајбер и хибридном рату.

Откуд супротстављене теорије о рату? Зато што је човек вишеслојан, сложен, и са различитим интересима, погледима и вредностима живота.⁵² Неки који су апологете

⁴⁸ Н. К. Гудзи, „Предговор“, у Лав Николајевич Толстој, *Рај и мир*, I, превели Милован и Станка Глишић, Библиотека „Просвета“ / [Просвета, Београд], књ. 180 (Београд: Просвета, 1974), 5–22: 12–13.

⁴⁹ Толстој, *Рај и мир*, I, 313.

⁵⁰ Лав Николајевич Толстој, *Рај и мир*, IV, превели Милован и Станка Глишић, Библиотека „Просвета“ / [Просвета, Београд], књ. 183 (Београд: Просвета, 1974), 323.

⁵¹ Видети шире: Илија Кајтез, *Социологија*, Библиотека „Војна књига“, књ. 2184 (Београд: Медија центар „Одбрана“, 2019), 717–775.

⁵² „Такав човек води рат. Рат не воде појединци... него родови, племена, народи, савези народа, нације и државе... То није појава од данас и јуче него прати човека од почетка историје. Ратови не трају један или два дана, него и до невероватних сто година. У њима се користе сва... најмодернија средства државе (дозвољена и недозвољена), све људске снаге, материјална, техничка и економска добра. У најискључивији оружани сукоб су без остатка... укључене, све димензије човека, државе и друштва. Рат у себи обухвата и мит, и веру, и историју, и наслеђе, и психологију масе, и употребу истине, превару, ратна лукавства и многе лажи, различите интересе, људски хероизам и срамне издаје. Све је то рат. И много више од тога... Он је стање целог друштва у условима оштрог конфликта.“ Кајтез, *Мудрост и мач*, 20.

рата сматрају да је рат стални пратилац човека кроз историју и да ће рат трајати докле постоје и људи. Однос према рату код људи има две крајности које су најлепше изразили Херодот и Хераклит. Они који нападају рат као зло у свету могу навести Херодота: „Нико, наиме, није толико луд да пре изабере рат него мир, јер у миру деца сахрањују своје очеве, а у рату очеви децу.“ Људи који су апологете рата наводе мисао славног филозофа Хераклита коју у фрагменту 53. пише: „Рат је отац свих и краљ свих, и он једне избаци на видело као богове, а друге као људе, једне учини робовима, друге слободнима.“ Човек је највећи проблем рата. Николај јасно поима човека као лик Божји, а Исуса Христа као Свечовека.

Рат је изузетно важна друштвена појава која прати човека кроз целу историју, без обзира на све промене које је доживело друштво у материјалном, техничком, културном, научном, политичком и моралном смислу. Историја човека је углавном историја ратовања. Славни Хегел пише: „Срећне стране у историји су празни листови.“ Историјски подаци говоре да су оружани сукоби међу заједницама стари колико и човек и да су примитивна оруђа коришћена и за рат. Учесталост и оштрина оружаних сукоба у историји стално расте. Без обзира на све веће људске жртве, разарања материјалних и духовних тековина, политичких промена у свету, појаве атомског оружја, позивања на човечност, морална начела и верске догме, рат је остао стално средство за решење спорова међу државама и народима. Бутул (Bouthoul) пише: „Услови се мењају али рат остаје.“ Рат је неизбежан и вечан, као што песимистично тврди Моренгтај: „Рат је вечита борба за моћ у простору и времену.“ Много је људи кроз историју желело да реши загонетку рата. Један истраживач је тврдио да је „рат највећа нерешива загонетка у политици.“ Неки аутори узроке рата траже у човеку (његовој биолошкој, психолошкој или инстинктивној природи). Други тврде да су узроци рата у верским, економским, културним и политичким одликама друштва.

О рату су писали од давних дана најмудрији људи света. Расправе о рату настајале су у старини: у древној Кини од Сун Цуа написана је *Вештина рајвовања*, хеленски историчар Тукидид написао је *Пелопонески рат*, римски историчар Апијан *Римске краћанске ратове*, у грчкој колевци филозофије ратом се занимају славни филозофи Хераклит, Платон и Аристотел.⁵³ Хришћани имају свој јасни поглед на рат. Свети Августин и Тома Аквински сматрају рат богоугодним делом и говоре о праведном и неправедном рату. Апологета рата је Николо Макијавели. Великани мисли који су заговорници мира су Данте и Еразмо Ротердамски. Касније филозофи као што су Прудон, Хегел и Ниче сматрају да је рат морална, прогресивна и вечна категорија. Њима се придружује Спенсер са биологистичком теоријом рата. Ратом се бави и Малтус са позиција демографске теорије, а о рату имају своје ставове Маркс, Енгелс и Лењин. О рату говори и најпознатији теоретичар рата фон Клаузевиц (Clausewitz) који тврди да је рат „сукоб великих интереса који се решавају крвљу“. Гроцијус, утемељивач међународног права у XVII веку, пише: „Рат се не сме преузимати изузев за обезбеђивање права, ако је већ рат преузет, он се мора водити у границама права и добре вере.“ Русо (J. J. Rousseau) у XVIII веку каже да је рат сукоб држава, а не правних лица или њихових група. Хобс (Hobbes) је у чувеном делу *Левијатан* (1651) и сам појам рата проширио; рат обухвата не само „стварну борбу“ него и „читаво раздобље у коме је видљива спремност на рат“.

Питање зашто долази до рата и да ли је рат неизбежан врло је сложено питање на које је тешко јасан дати одговор. Поготово истинит. Целовит. Суштина и узроци рата могу се посматрати са различитих научно–предметних аспеката: религијског, филозофског, политиколошког, социолошког, правног. У оквиру различитих разматрања, говор о рату,

⁵³ О филозофима који пишу о рату и миру видети Кајтез, *Мудрост и мач: филозофи о стајнама мира и рата*.

у суштини се своди на обнављање почетног, митског сукоба између два опречна начела: доба и зла, живота и смрти, светла и таме, јина и јанга. „У нашој историји било је понешто смисла и превише бесмисла: има понешто достојно дивљења и премног тога за осуду. Наша повест одвија се у знаку моћи и надмоћи, моћи разарања (рат), моћи стварања (култура) и моћи уједињавања (љубав).“⁵⁴ „Човек је... релативно мало хиљада година провео у култивисаном стању, а многе стотине хиљада година у некултивисаном.“⁵⁵ Теологија би рекла: човек је мало векова провео као хришћанин, а највише као паганин.

Религијско схватање рата⁵⁶ полази од човека као комплексног бића у коме се боре сила добра и зла. Према мишљењу религијских мислиоца нико не може бити окупиран ђаволом, изузев оног који му се добровољно даје, уз сагласност своје воље. Бог је човеку даровао слободну вољу. Онај који се не противи злу, не противи се управо због тога што је и сам зао. С обзиром да је човекова „унутрашња природа“, право место боравка добра и зла, то значи да се борба са злим може остварити само унутрашњим настојањима човека и да је преображај увек његов унутрашњи домет. Спољашњи обред добротe човека не чини добрим, јер док у његовој дубини не затрепери зрак Божје светлости и док он не одговори на тај позив пријемом љубави, радости и одлучности, никаква спољашња коректност и уздржаност, не могу му обезбедити победу над злим. Ко хоће да се бори са злим и да га превлада, он мора, не само да угуши спољашње путеве већ да достигне да се зла страст сопствене душе пронађе

⁵⁴ Đuro Šušnjić, *Religija II: Značenja, teorije, preplitanja, susreti*, Odabrana dela / Đuro Šušnjić, knj. 7 (Beograd: Čigolja štampa, 1998), 375.

⁵⁵ K. G. Jung, prema Esad Ćimić, *Politika kao sudbina: prilog fenomenologiji političkog stradalništva*, Edicija „Ideja“, knj. 21 (Beograd: Mladost, 1981), 166.

⁵⁶ „Библија говори о Богу као једином законодавцу и о моралном закону... Човек као икона Божја... примио је и усвојио закон Божји... Судба и људска срећа зависе од извршења... моралног закона... Све — мир и рат, здравље и болест — зависе од моралног закона... морални закон управља судбама народа...“ Протић, *Николај: Био-дидлографија*, 600.

и „преобразивши се прогледа; а кад прогледа да се разбукти; разбуктавши се да се очисти; пошто се очисти да се препороди; а препородивши се да престане да постоји у свом злом обличју.“⁵⁷ Добро не може да постигне спољашња сила.

Верски ратови су настали са појавом монотеистичких религија. Вера у једног, апсолутног Бога, искључује друге јер тврди да је само њен Бог Истина. У суштини мало је елементата у самим религијским догмама који би могли да се схвате као оправдање рата. Ако би рат зависио од истинске вере, онда га не би било, јер су све вере, по правилу вере у мир и спасење. Већина источњачких вера уче да се човек треба клонити не само насиља над људима већ и према другим живим бићима. Јудаизам изражава строгу заповест: „Не убиј“, чиме настоји да човека учини бољим а свет да претвори у Божју башту у којој: „И вук ће боравити са јагњетом, и рис ће лежати с јаретом, теле и лавић и угојено живинче биће заједно, и мало дете водиће их“ (Ис. 11, 6). Хришћанство, такође преузима наредбу „не убиј“ и додаје: „Благо онима који мир граде, јер ће се синови Божији назвати“ (Мт. 5, 9). Хришћански Бог је Бог мира не само према пријатељима већ и непријатељима. Ислам као религија захтева да нико не убија, осим у самоодбрани, када је дозвољено да се узвраћа истом мером „око за око, зуб за зуб“. Борба је само средство да се заштити права вера и примењује се једино према онима који је угрожавају. У Курану се између осталог каже: „Борите се на путу Божјем с онима који се боре са вама; али не будите неправедни, јер Бог не воли неправедне... не борите се с њима ако они не почну да се боре са вама: али ако они почну онда се и ви борите: то ће бити казна невернима.“ Ислам прихвата друге религије (толерише, али не дозвољава да се шире) које прихватају свету књигу.

На мировној конференцији неки од учесника тврдили су да „рат може да плане и без људске воље“. Николај на ове

⁵⁷ Иван Иљин, *О суйројсџављању злу силом*, превела с руског Ана Јаковљевић, Библиотека „Руски боготражитељи“, коло 7, књ. 49 [Тј.] 40 (Београд: Zepter Book World — НИЦ Војска, 2001), 17.

тврдње говори да „рат може да плане и без људске воље, но не и без људске кривице; али пуким случајем не догађају се у свету ни много мање ствари него... рат.“⁵⁸ Одличан и мудар закључак Владике, као да је само изучавао рат у свом животу. А њему се рат наметао, он га је најмање желео. Западно-европска култура је ратоборна. Један прослављени монах у Бенаресу у Индији проповеда: „О, ви Американци, о, ви Европејци!... Сва... култура ваша свела се на борбу за моћ, за надмоћ.“⁵⁹ Николај пише да су покушали дати свој суд и решење за рат филозофи Ниче⁶⁰ и Макијавели.⁶¹ Владика тврди да „постоји библијско објашњење, потпуно супротно мишљењу Макијавелија“. Николај наводи да се у доба конференције бела раса ужурбано припрема за рат: „... да свет стоји пред новим ратом, то сведоче... јавне и тајне припреме свих... народа; ратни буџети... ужурбана активност... фабрика ратних оруђа, муниције... изградња ратних бродова... повећани бројеви сталног кадра... тајни савези и груписања појединих држава... за ратне сврхе... разгранате шпијунаже... неповерење државе према држави... мрачно предосећање и свеопшта узнемиреност духова...“⁶² Ипак, уз ратне напоре иду и припреме за мир. Залагање за мир је неискрено.⁶³

⁵⁸ Владика Николај Велимировић, *Рај и Библија*, 11.

⁵⁹ Владика Николај Велимировић, *Рај и Библија*, 12.

⁶⁰ Видети шире: Кајтез, *Мудроси и мач*, 515–528.

⁶¹ Кајтез, *Мудроси и мач*, 272–284.

⁶² Владика Николај Велимировић, *Рај и Библија*, 17–18.

⁶³ „... упоредо са припрема за рат корачају и припрема за мир. (... Иницијативом цара Николе сазвана је Прва Хашка Конференција мира 1899. Ова конференција отворена је... речима... цара: ‘Ми тражимо најефективнији начин да се осигура... народима благодат истинског и трајног мира...’ Представници народа потписали су протокол Хашке конференције и вратили се да продуже свој посао — оружање! Друга Хашка Конференција мира била је 1907. године... и опет се продужило по старом. После Светског рата основан је Лига Народа... : Протоколи се потписују сваке године, но стари посао оружања иде све јачим темпом. Сазвана је 1921. год. Вашингтонска Конференција за ограничење оружања... протокол је потписан, али се није скренуло са старог пута. Потом је... Кулиц сазвао у Женеви Конференцију од Три Поморске Силе, опет ради огра-

Николај није војник, стратег, државник, већ монах, владика и мудрац који добро схвата законитости духовног живота људи и начин деловања власти и држава. Све много подсећа на наше дане. Владика има јасну визију какав ће бити савремени рат. Николај пише: „То ће бити рат потпуно лишен милости, поштења и витештва. Витешки рат између Израиљца и Филистејаца, у којима две војске посматрају борбу између... Давида и Голијата, очекујући од исхода те борбе своју победу или пораз, само је... чобанска идила... идила је и рат на Косову између Срба и Турака... идила... и Наполеонов против Москве... будућим ратом неће се циљати... победа... него истребљење противника. Потпуно уништење не само бораца него и... позадине... родитеља, деце, болесника, рањеника и заробљеника... села и градова, стоке и кошева, железница и друмова!... Огањ ће се бацати нештедимице са земље, са воде и из ваздуха, на све што је противничко.“⁶⁴ Када видимо ратове од Другог светског рата до данас, речима Николаја, нема се шта додати нити одузети.

Николај говори шта ће се десити у будућима ратовима, а савремена наука то дефинише тврдњом да је рат постао тоталан и тоталитаран.⁶⁵ „Цифре будућег рата превазићи ће у сваком погледу... цифре свих... ратова у историји... биће мобилисани и дечаци од дванаест година... и многе жене и... девојке. Реквизицијом ће се одузети за војне потребе све, али све, што позадина буде имала: и последњи во, и последњи коњ и сва храна и сав новац... сва ће земља бити бој-

ничења оружања. Најзад је дошао и Келогов Пакт који су потписали велики број држава ‘отказујући се рата као средства националне политике’. И пошто се све... потписало ниједна фабрика оружја није смањила... ратну производњу... И тако у наше дане... се обистињава реч пророчка: *јоворе, мир, мир, а мира нема* (Јер. 8, 11). О миру се данас толико говори не зато што постоји мир, него зато што је мир у опасности... ми нисмо ни имали мира после завршетка Светског Рата... имали смо примирје а не мир. Имали смо и имамо ужурбано спремање за нови рат.“ Владика Николај Велимировић, *Рај и Библија*, 18–19.

⁶⁴ Владика Николај Велимировић, *Рај и Библија*, 21.

⁶⁵ Видети шире: Кајтез, *Социологија*, 720–729.

но поље.... сва ће се... планета претворити у... бојно поље... рат се неће водити... ни у име вере, ни у име слободе, нити у име домовине и нације... него... само у име мржње и освете, отмице и грабежи... Човек ће бити... ништаван... и бедан, и устрашен!⁶⁶ Тоталност и деструктивност будућег рата огледа се и у седећим речима Еп. Николаја: „Да ће цивилизовани свет ставити у службу... сав свој мозак, сву своју енергију и сав свој иметак... Да ће ужаси разарања у будућем рату превазићи све ужасе ратне из прошлих времена... Да ће се будући рат одликовати одсуством идеја и одсуством милости и јунаштва.“⁶⁷

Николај се пита који су узроци рата? Он сматра да за то нису квалификовани да нам објасне узроке будућег рата политичари, ултрапатриоте, филозофи, економисти. „Ко може озбиљно слушати... оне који рат сматрају природним и нужним ради... прогреса... Светски рат... је... учинио људе лошијим и наказнијим, физички и морално, а прилике политичке, економске и финансијске — погоршаним... ни мислиоци типа Макијавелијевог и Ничеовог ниуколико не објашњавају мистерију рата. Обоготворити извесне људе и дати им кључеве од рата и мира без обзира на... моралне скрупуле... на њихов однос наспрам Бога и ближњих значи, теоретисати насупрот... и стварности и вековном искуству... ко би нам... могао указати и објаснити узроке будућег рата, или рата уопште? Нико други до Светога Писма... Не постоји ниједна књига... изван Библије, у којој је описано толико ратова са... праизворним објашњењем... Ту је нагомилано огромно искуство... о ратовима, о победама и поразима...“⁶⁸ Николај појашњава да „у Библији нису описани сви ратови у историји... али... који су... описани и објашњени типични су за све ратове у прошлости и у будућности. Не мења ствар обим ратова, нити техника ратова; и локални и светски ра-

⁶⁶ Владика Николај Велимировић, *Рај и Библија*, 22–24.

⁶⁷ Владика Николај Велимировић, *Рај и Библија*, 24.

⁶⁸ Владика Николај Велимировић, *Рај и Библија*, 25–26.

тови догађају се као последице истих узрока, те се... лако даду разумети кроз Библију. И будући рат... моћи ће се разумети и објаснити само кроз Библију... Прва човечија крв... просута на земљи, била је крв брата... У Каину и Авељу била је иста крв али не и исти дух, братска крв али не и братски дух... док је Авељов дух био осветљен Богом, дух Каина био је помрачен завишћу... И када беху сами у пољу *скочи Каин на Авеља браћиа својеї, и уди їа* (Пост. 4, 58). Тиме се отворила историја... на земљи... : братоубиством. Братоубиством из зависти!⁶⁹ То је казна за први грех Адама и Еве. Грех човека према човеку јавља се као последица греха човека према Богу, а рат човека према човеку јавља као последица рата човека према Богу. Николај закључује да узрок свих будућих ратова јесте људски грех.

Свети Николај тврди да је победник онај народ и војска који поштују веру и закон Божји. Наводи неколико примера победничких војсковођа чија је застава био Господ. „У долини Сидимској... где је Мртво Море, плануо беше рат између девет царева, четири на једној и пет на другој страни. То беше рат освете и пљачке... Цар Ходологомор беше главни војсковођ на једној... а цареви Содомски и Гоморски на другој страни. И победи... прва страна... Цареви Содомски и Гоморски падоше, њихова... војска разбеже се... а победници *узеше све длаїо у Содому и Гомору и сву храну њихову* (Пост. 14, 11)... победиоци беху учинили... несмотреност, која... прати све насилнике... за увек у историји ратовања, као неки невидљиви коноп око врата... Њима се у ратовима... прво даје победа само... да би... ужасније осетили пораз... Уз... робље... беше ухваћен и поведен и један праведан човек, Лот, синовац Аврама Божјег човека. Глас... дође до Аврама. И Аврам брзо сабра 318 слугу... па с поуздањем у Бога удари на оних пет... царева. И разби их Аврам тако страшно, да се они у бежању... не зауставише... до Дамаска. И ослободи Аврам Лота,

⁶⁹ Владика Николај Велимировић, *Раїї и Библија*, 25–28.

и све... робље... и поврати благо... људима у Содому.⁷⁰ Господ никад неће оставити без заштите своје вернике. Свети Николај када говори о моралном закону који треба да краси војнике и војсковође наводи пример Аврама: „... цар Содомски... понуди Авраму на дар све опљачкано благо иштући од њега само робље, рече му праведни Аврам: *Дижем руку своју ка Господу Боју вишињему, чије је небо и земља, заклинајујући се: ни конца ни рамена од обуће нећу узети од свега што је твоје...* (Пост. 14, 20–23). И не узе... Аврам ништа за себе. Чак ни... ратне трошкове... он не беше... пошао у рат да узме што је туђе... него да ослободи робље од безбожних тирана и да поврати имовину... робља... Сматрајући себе као заточеника правде, он је нашао... награду... што је правди извојевао победу.⁷¹ Николај насупрот Аврама наводи поступак Бизмарка 1870. године из Париза који изнуди пет милијарди франака од побеђене Француске. Закључак је јасан да врло лоше стоје хришћани у доба Николаја у односу на нека давна времена, а о данашњем стању морала војсковођа и државника и поштовања Бога да не говоримо и у томе је највећа опасност за пропаст западне хришћанске цивилизације.

Николај наводи и други пример да победом и поразом у рату одлучује вера у Бога. Мојсеј посла Исуса Навина да се с Израилцима бори против Амалика, а он се попе на брдо где се с уздигнутим рукама мољаше Богу. *И докле Мојсеј држаше у вис руке своје, надбијашу Израилци, а како би сјусио руке, одмах надбијашу Амалитани* (Исхода 17, 11). Николај објашњава да главни војсковођа не командује војском, него стоји на молитви Богу, док његов помоћник командује и води борбу с непријатељем. И не победи онај који води борбу колико онај који уздиже молитве. „Закон греха ублажи Бог Својом милошћу због молитве праведнога Мојсеја, вође народнога. Свевишњи је попустио... Амалику... да би страхом накарао Израил, али Он није допустио

⁷⁰ Владика Николај Велимировић, *Рај и Библија*, 30.

⁷¹ Владика Николај Велимировић, *Рај и Библија*, 31.

Амалику да победи до краја... него је... победу даривао Израилу због вере и молитве Мојсеја, слуге Свога.⁷² Николај закључује да они који ратују у почетку по допуштењу Бога могу да успевају, не ради своје снаге него ради греха оног народа којег нападају и да праведници као Аврам или Мојсије побеђују када под Богом као једином заставом својом војују за одбрану нападнутих и немоћнијих. Рат је, сматра Николај, место сусрета две непријатељске војске у којој побеђује војска која је морална и која верује у Господа. Зато као нигде другде војници и њихови заповедници морају бити морално усправни. *Каг оѿидеш на војску на неѿријатѿеље своје, ѿада се чувај од сваке зле стѿвари* (V Мојс. 23, 9). Рат је мој говори Господ. Када Господ над војскама, има намеру с једним народом, онда нико у свету не може Га у тој намери осујетити.

Николај ишчитава Библију и каже да ни један народ не може грешити против Бога и живети у миру. „Да за казну једнога богоодступног... народа Бог употребљава понекад народе из велике даљине. Тако су за казну Хананских незнабожаца доведени Израилци из Мисира... за казну Европљана доведени... Атила и Џингис Кан, за казну Шпањолаца Сарацени, и за казну Балканаца Турци.“⁷³ Кад Исус Навин освоји утврђени град Јерихон без губитака, његова војска убрзо претрпе пораз пред неутврђеним Аморејским градићем Гајем. Узрок је била пљачка једног војника. Он признаде да је узео: „један непријатељски плашт... шипку злата... узео све то за себе, и закопао под својим шатором. Викну му на то војсковођ: *Што си нас смео? Госјод да сметје ѿеде...* (Ис. Нав. 7, 25)! И... би љуто кажњен: засуше га са камењем са... домом његовим... и са... стварима... крађеним и некрађеним. После овог крвавог очишћења од греха своје војске, крену Навин поново на Гаја, и освоји га без... жртава... неки народ који има неку божанску мисију... не сме газити закон Божји ни у једној... заповести. Не смегази-

⁷² Владика Николај Велимировић, *Раѿи и Библија*, 32.

⁷³ Владика Николај Велимировић, *Раѿи и Библија*, 39.

ти закон Божји ни војска... нити вође... ни појединац између најпростијих војника... он тиме ствара препреку ратном успеху целе војске. Што је један војник виши у чину, то је грех његов већа препрека успеху војске којој он припада. Грех главних старешина... против Бога... раван је... издајству и предаји непријатељу. Сваки грех у рату брже се свети него... у миру... рат је брзи обрачун Божји за дуго-трајна дела људска у миру... војник у рату мора бити чист од греха и са страхом стајати... пред Богом...⁷⁴ Запад је изгубио сазнање о духовној страни рата. Николај пише: „Одлучну улогу у рату они приписују машинама... војницима... и ратним направама.⁷⁵ ... Њихова филозофија рата зна само за масу и вештину...“⁷⁶ Заборавили су на веру у Бога. „Старешине... које су се држале Господа... осигуравали су мир у држави... Имати Господа за заставу, то је сачињавало доброту добрих старешина народних, судија, царева, првосвештеника, војвода и кнежева... За... цара Соломона беше сталан и непомућен мир у држави...“⁷⁷ Због добрих старешина Бог, дарује мир и благостање народу, одбија нападаче и даје победу; када се старешине погорде и отпадну од Бога, тада Он кажњава строго старешине и народ.

Николај тврди да људи на Западу су спремни да направе и савез са ђаволом само да однесу победу. „Они не гледају ни на дух ни на морал... народа, с којим праве савезе, него... једино на његову... материјалну снагу... на количну војника,

⁷⁴ Владика Николај Велимировић, *Рај и Библија*, 40–41.

⁷⁵ „Када... дође до рата његов исход зависи од оних који га воде по мори-ма, на копну и у ваздуху, ... и од огромног извора људске снаге, оружја, финансијске моћи, транспорта и хране који су потребни за одржање оружаних снага и цивилног становништва зараћених страна“. Džon Barnet et al., *Ilustrovana istorija sveta. T. 4: Savremeni svet*, stručni redaktori jugoslovenskog izdanja Mihailo Vojvodić, Đorđe Stanković; prevod s engleskog Vasilija Đukanović (Beograd: Narodna knjiga — „Vuk Karadžić“ — Rad, 1983), 298 (изворник: Esmond Wright, gen. ed., *The Modern World* (London: The Hamlyn Publishing Group Limited, 1979)).

⁷⁶ Владика Николај Велимировић, *Рај и Библија*, 42.

⁷⁷ Владика Николај Велимировић, *Рај и Библија*, 51.

бајонета, ратног материјала, ратне производње и новаца... Бонапарта је био... спреман да пређе у Ислам, када је ратовао на Истоку, само да би дошао до успеха! Аустрија је на почетку XIX столећа помагала ослобођење Хришћана на Балкану од Турака, а на крају столећа стварала је пријатељство с Турском против тих истих Хришћана...⁷⁸ Запад је помагао Турке против Грка. Савез са злом доноси зло. Од моралних врлина савезника зависи исход рата. Николај закључује да безбожни савезник у рату навлачи несрећу како на себе тако и на своје добре савезнике.

Владика Николај даље ишчитава Библију и тврди да као што, према теолошком поимању рата, не одлучује величина војске тако не одлучује ни снага оружја. „У рату су људи... као мртваци без Божје... помоћи. А Божја сила... дарује се праведницима...⁷⁹ Ксеркс беше ударио на... Јеладу са 2.000.000 војника, па мораше бежати испред несравњено мање војске грчке. Наполеон је ушао у Москву с великом и добро наоружаном војском, а из Москве је утекао сам... Турци су били... боље наоружани него Срби сељаци из Устанака, па им оружје није помогло... сетимо се Немаца из... Светског Рата. Нису ли тада Немци били и оружнији и у сваком погледу спремнији за рат од целог... света? Па ипак, то није могло спречити њихов пораз и слом. Свето Писмо Божје... нас учи да оружје у рату не помаже... Помаже само Бог. А Бог помаже верујућим, чистим и праведним, да одо-

⁷⁸ Владика Николај Велимировић, *Рај и Библија*, 56.

⁷⁹ Тома Аквински написао је важну расправу о праведном рату. „Рат је... праведан, ако су испуњена истовремено три услова. Прво, ако рат објави владар. Друго, ако се води за праведну ствар... да би се кривац привео правди. Треће, када су праведне намере. Трећи услов се може разложити на два друга. Најпре, праведан рат помаже да се успостави бољи и трајнији мир... он се не сме водити на начин да се противнику наноси већа штета него што ратне операције изискују... Праведно ‘право у рату’ ће се у основи ослањати на два начела: пропорционалност употребљених средстава и имунитет небораца.“ Милан Матић, ур., *Енциклопедија политичке културе* (Београд: Савремена администрација, 1993), 913.

ле неверним, нечистим и неправедним...“⁸⁰ Рат не одлучује војска и оружје него Бог.

Свети Николај наводи примере онога што данас зовемо асиметрични рат. Цар Саул водио је рат с Филистејима у долини Или. „У... рату се десио... знаменити двобој Голијата и Давида који је решио исход рата. Голијат је био... људина, висок... страшно оклопљен и наоружан... Давид... беше дечак, најмлађи од осам синова... пастир код оваца. Без оклопа, без оружја, без оружника, без икаквог ратног искуства. Он није... војник, нити је био узет у војску,⁸¹ ... беше дошао од куће и донео комору браћи... Стојећи међу војском Сауловом Давид виде Голијата и чу како се руга Израилцима и како их зачикава, да би му неко од њих изашао на мегдан, али нико изаћи не смедоше. Узбуну се и крв и дух у младога Давида, и изјави Давид, да је он вољан изаћи... на мегдан. Браћа га... одвраћаху... и упућиваху овцама, али он оста упоран. Тада му цар Саул даде свој шлем и оклоп и мач. Узевши то на се Давид осети тежину, па свуче и врати говорећи: *не моју ићи с тијем јер нијесам навикао...* прихвати у руке своју праћку и пастирски штап, и тако изађе на мегдан Голијату. Видевши га Голијат, насмеја му се и наруга, и довикну му: *еда ли сам њсејо, ње идеш на ме са шїїайом?* Тада Давид одговори...: *їи идеш на ме с мачем и с койљем и са шїїийом; а ја идем на ње у име Госїода над војскама... Данас ње ње даїи Госїод мени у руке, и убићу ње, и скинућу главу с њеде...* Па заврши Давид... речима: *и знаће сав овај збор да Госїод не сїасава мачем ни койљем.* Разјарени Голијат јурну на Давида, а Давид стави камичак у праћку, па замахну... Камичак звизну кроз ваздух и погоди Голијата усред чела. Голијат се сруши на земљу... А Давид притрча, дохвати његов мач и одсече му главу (I Самуила 17).“⁸² Николај верује да тамо где Бог помаже довољна је и праћка.

⁸⁰ Владика Николај Велимировић, *Раї и Библија*, 60.

⁸¹ Ово је класични пример онога што савремена војна наука и стратегија назива асиметрични рат. Моћ против немоћи.

⁸² Владика Николај Велимировић, *Раї и Библија*, 61–62.

„Ко се у рату узда у своје оружје, по богозабораву и гордост-ти срца свога, тај срамно губи...“⁸³

Велики јунак јудејски Јуда Макавеј буде нападнут од Сирона војводе Сиријског. Сиријаца је било страшно много. Уплашише се Јудејци и рекну Јуди: *како можемо ми у овако малом броју бори́ти се њро́шнв њакве силне множине? А њоред њо́а ми смо сасвим ослабели не једући ниши́а до сада! Јуда им на њо одговори: моју лако и многи њас́ти у руке немно́их; у Бо́а недесно́а нема разлике, да ли ће с́аси́ти кроз мно́е или немно́е. Јер њобеда у ра́шн не дива збо́ множине војске, не́о с неба долази сила. Они иду њро́шнв нас са множином надменос́ти и безбо́шнв, да ис́пребе нас и жене наше и децу нашу, и да би нас о́љачкали. А ми се боримо за душе наше и законе наше. И сам Гос́од скруши́ће их њред лицем нашим, а ви се не с́раши́те њих* (I Мак. 3, 17–22). И Јудејци разбише војску Сиријаца и многе посекоше, а остале нагнаше у дивље бекство.

Наполеон у својој охолости нападе „на Русију са огромном војском какву Европа не виде од древних времена... у Русији... владаше цар Александар, који углавном *чињаше ш́то је њраво њред Гос́одом*. Међу великашима... беше много греха... Због грехова руских, а не због своје убојне силе, даде се Наполеону⁸⁴ да уђе у руску земљу и да је покори до Москве. И тај успех још више уздиже охолост цара Наполеона... А народ руски у својој беди... покаја се за све грехе своје, ... завапи ка Богу за помоћ и спасење. Тада би војсковођ руске војске Кутузов,⁸⁵ човек смиран, тих и богобојажљив. Он се

⁸³ Владика Николај Велимировић, *Ра́и и Библија*, 64.

⁸⁴ „Човек... служи као несвесно биће и оружје за постизање историјских, општељудских циљева. Што је више на друштвеној лествици... тим је очигледнија одређеност и неизбежност сваког његовог поступка. Баш такав човек... који располаже великом власти и... својом делатношћу врши историјску мисију која му је поверена и додељена...“ Толстој, *Ра́и и мир*, IV, 12.

⁸⁵ Лав Толстој у своме ремек делу *Ра́и и мир* јасно кроз речи грофа Болконског о Кутузову износи теолошко схватање рата: „Он зна да има нешто јаче и значајније од његове воље, а то је неизбежни ток догађаја и он уме да их види, уме да схвати њихову важност, те према тој важнос-

не уздаше... у број ни у оружје но у Бога Јединога... Кутузов ћутао и Богу се мољаше... изненадно се Москва запали, и страх неописан уђе у војску цара францускога. И... цар француски побеже, сам... Војска његова би сатрвена, а земља руска потпуно ослобођена...⁸⁶ Наполеон је био прогнан на Свету Јелену. „Седам година проведе... на том острву као очајник, док се постепено гордост његова не смири и срце му не омекша. И поче Наполеон у смерности с дивљењем говорити о Христу... ‘да Исус није био само човек. Његова религија то је тајна, која проистиче из познавања људи, али таквога... какво се не може назвати знањем човечијим... Он је дошао у свет... да открије законе Духа. Александар, Цезар, Карло Велики и ја — ми смо основали велика царства. Но на чему...? На сили... Једини је Исус основао Своје царство на љубави, и... сада милиони су готови умрети за Њега.’“⁸⁷ Николај тврди да и у модерно време, као и у древна времена, Бог одлучује сваки рат и да модерни ратови као и древни, само се могу разумети и објаснити у библијској светлости.

Николај објашњава Први светски рат у светлости Библије. Постоје две казнене експедиције из Европе. Прва је била против Кине 1897–9, а друга против Србије 1914. г. Шта је био повод тим интервенцијама? „Два немачка мисионара погинуше у Кини 1897. године и немачки цар направи... узбуну у Европи, и побуди европске Велике Силе на... казнену експедицију... Силе... ударише... и свака узе... што хтедне... Друга казнена експедиција... злогласнија, била је против Србије. У Сарајеву 1914... погинуше... принц Фердинанд... и његова супруга... казнена експедиција није смишљена... ради освете... колико ради захвата земље балканске... власти... стратегије... и плена...“⁸⁸ Атентат је био само повод: „... европске Државе биле су спремне за рат, а узроци за рат... скривали су се

ти уме да се одрекне учешћа у тим догађајима, да се одрекне своје личне воље управљене на друго што.“

⁸⁶ Владика Николај Велимировић, *Рај и Библија*, 74–75.

⁸⁷ Владика Николај Велимировић, *Рај и Библија*, 75.

⁸⁸ Владика Николај Велимировић, *Рај и Библија*, 80–81.

у... гресима европских народа, споља и унутра... Споља — у тиранисању и пљачкању других народа...; а унутра у богоборству, охолости... и неморалу... у безочном презирању и гажењу закона Христовог... То је... узрок... страшном рату.⁸⁹ Николај затим спомиње неке од учесника Великог рата. „Русија имаше у почетку рата велике успехе... због добре душе цара руског и... већине Христољубивог народа руског, *који чињаше шћо је йраво йред Госйодом* и који ступи у рат... ради одбране... Србије. По том Русија поче губити и изгуби много... због безакоња интелигенције руске, *која чињаше... зло йред Госйодом...* И... што је... узела удела у европском... Христоборству. Њу Бог казни и пре свију и жешће од свију због тога што она беше главна Христоносна и најхришћанскија држава на земљи. Она беше најјача тврђава Христова... са мисијом да христијанизира пагански свет. Нови Израил! Али речено је: *коїа Бої највише људи оноїа највише кара* (Јев. 12, 5).⁹⁰ Николај спомиње и Србију. „Србија... у првој година рата добијаше и губљаше наизменично... По том изгуби сву земљу... огромну војску и материјал и потону у беспримерно страдање, које трајаше пуне три године... због греха који почини интелигенција српска, затрована... међусобном мржњом... и због... народа, у коме се беше одомаћила крађа... свађа, псовка, непоштовање родитеља... брака и... недеље, што... беше *зло йред Боїом...* Али на крају Србија однесе сјајне победе, и поврати своје земље, и ослободи и уједни сву браћу своју. А ово би... због народног исповедања грехова... због дубоког покајања... и вапијања ка Богу за помоћ, и друго, због праведности и побожности краља српског и све четири велике српске војводе *који чињаху шћо је йраво йред Госйодом...*“⁹¹ Библијско је искуство да број војника и оружје не помаже ништа, ако је одсутна правда Божја, јер она неминовно за собом повлачи и одсуство Божје помоћи у рату, и

⁸⁹ Владика Николај Велимировић, *Раїи и Библија*, 81–82.

⁹⁰ Владика Николај Велимировић, *Раїи и Библија*, 85.

⁹¹ Владика Николај Велимировић, *Раїи и Библија*, 86–87.

сигурно води у пораз у рату без икаква обзира на многољудство и оружаност. То је тврђење и искуство библијско. „Примените то на ратујуће стране у Светском Рату, и задивићете се, како се дословице све догодило онако како је... описано у Библији. Немачка са... савезницама (Аустријом, Младотурском и Бугарском) била је најспремнија за рат... Савезници... били су полуспремни или сасвим неспремни... Немачка је била оружнија од васцелог... света... она је и бројем и оружјем била далеко надмоћнија од непријатеља... зашто их није победила?“⁹² Немци нису заузели Париз јер су према мишљењу славног генерала Фоша направили крупне стратегијске грешке. Николај, наравно, у свему види промисао Господа и пише: „... кога Бог хоће да казни, прво му узме памет, и улије... страх... и тако га збуни и порази. Аустрија је имала и оружнију и спремнију и одморнију војску на Руднику него Србија, па је... претрпела пораз, ... и уништење... своје војске... Јасно је као сунце... да је у Светском Рату⁹³ свака зараћена страна час губила, час добијала не због броја војске и количине оружја него због нечега невидљивог... библијског. Свака држава имала је своје бремене грехова, због којих је требало да трпи... поразе. И свака је имала неку правоту пред Богом... због које јој је Праведни Судија плаћао неком победом... Сваки рат па и Светски био је расплата Божја са људима и народима. На најосетљивијим и најфинијим теразијама, на којима се мере не само дела него и душе, мисли и

⁹² Владика Николај Велимировић, *Раџ и Библија*, 87–88.

⁹³ „Први светски рат је био, први општи рат за поновну прерасподелу већ подељеног света. Први светски рат представљао је до тада највећи сукоб држава у погледу димензија и људских маса које је обухватао, и у погледу територија на којима се водио. У њему је активно учествовало 36 држава, чије је становништво бројало преко 800 милиона људи. Број мобилисаних у времену од 1914. до 1918. године износио је око 36.5 милиона људи, док је у исто време број погинулих износио око 10 милиона људи. Области најкрвавијих сукоба налазиле су се, углавном у Европи, док су ратне операције вођене на подручју 14 држава.“ Žarko Gudac, Miroslav Đorđević, *Politička istorija XIX i XX veka: svetska i nacionalna* (Beograd: Fakultet političkih nauka — Čigoja štampa, 1999), 69.

осећања људи, одмерила је Вечна Правда и дала свакоме оно што је заслуживао.⁹⁴ Јасно и врло језгровито.

Николај о светском миру каже: „Од квалитета нашег мира зависи да ли ће рата бити... Кад би наш живот у миру био богоугодан, до рата... не би ни дошло... Безбожан мир је колевка рата... Узроци будућег рата наслеђени су... од прошлога рата. Он су се почели гомилати још од прошле конференција мира...“⁹⁵ Конференција мира је радила мучно и на њој се мање говорило о миру него о ратној одштећи. Није било благослова Божјег, и због тога је створен један неблагословен мир у свету. „Савезници су диктирали услове мира и поделили су блага побеђених како су хтели... Забрањили су побеђенима да држе војску... а себи су то дозволили... Међу свима узроцима рата будућег, као и ратова прошлих основни је и главни узрок безбоштво или отпадништво од Бога... *Нема мира безбожницима вели Госјод* (Иса. 48, 22).“⁹⁶ Безверство је ухватило корена у свима државама Европе и Америке. „Свака... увреда Бога... доноси беду као: сушу, поплаву, болест, неред, назадак... и рат као круну свих беда...“⁹⁷ Егоизам, национализам, империјализам, материјализам, култура и хедонизам су демони Запада. Безгранична жеђ људи Запада за уживањем и поседовањем ствара међу људима завист, злобу, мржњу и борбу. Све су то ратни бацили, који кад се умноже морају довести до рата. Људи са Запада су опчињени идолима (демонима) што доводи људе до лености, кварежи, трулежи, одвратности, самоубиства и:»...како њихова незасићеност доводи људе до крајњег огорчења, зависти, роптања, безобзирности, насиља... сви идоли дишу мржњом и презрењем... Христа... и... воде људе рату... хришћански народи који су били у духовном браку са Христом, постали вероломни и предали се ниским везама са ништавилима... узроци будућих ратова су у богоотпад-

⁹⁴ Владика Николај Велимировић, *Рај и Библија*, 88–89.

⁹⁵ Владика Николај Велимировић, *Рај и Библија*, 90.

⁹⁶ Владика Николај Велимировић, *Рај и Библија*, 90–91.

⁹⁷ Владика Николај Велимировић, *Рај и Библија*, 92

ништву и идолопоклонству хришћанских народа...⁹⁸ Нема разлике између ратова библијских и „небиблијских“. „Сви су ратови од почетка до краја историје библијски... сви стоје под живом и активном и свемоћном контролом... Невидљивога, Свеодлучујућег; сви произилазе... из греха обе зараћене стране или једне...; у свима њима влада библијска узрочност, и сви се свршавају... како то вечна... Правда просуди... Када људи нагомилају узроке рата... Бог попушта рат и одлучује исход рата. *Ниједан од врабаца не може њастии на земљу без оца вашеја... вама је и коса сва на главу њредбројана* (Матеј, 10, 20–30)... кад ни један врабац не може пасти без Божје воље, како може пасти... народ или један човек у рату?“⁹⁹ Николај је потпуно убеђен и сигуран да ће Бог доделити победу оној ратујућој страни, која буде имала најтврђу веру у Њега, а да ће богоотпадан и незакон народ изгубити рат, без обзира колико га бројчано има. „Богоотпадним и незаконим вођама... народа неће помоћи ни памет ни рачуница, ни војска, ни култура, ни оружје, ни дипломатске мреже, ни лепоречитост, нити ишта у свету материјалном. Народ... који се... буде држао Христа... биће или од рата поштеђен, или ће из рата изаћи победоносан... без обзира на његов број, културу и оружје.“¹⁰⁰ Бог попушта на безбожне људе и народе рат јер мир скрнавe гресима и безакоњима, ратујући против Бога. *Људе ће убиџи мир њихов, а безумне ће њојубиџи сређа њихова* (Приче Сол. 1, 32). „Содом и Гомор нису пропали од рата него од мира, од безбожног мира... Лицемерство велико овладало је старешинама хришћанских народа, те говоре... о миру а праве тајне уговоре... Сваки... тајни уговор њихов значи рат. *Бездожнике ће даџи њод мач, џовори Госџод* (Јер. 25, 31). И давао их је, и даће их.“¹⁰¹ Зашто Господ допушта на људе и народе рат? Бог зна да невоља грешне људе враћа Истини. У миру и обиљу људи постају безбожни и себични. „...

⁹⁸ Владика Николај Велимировић, *Раџи и Библија*, 95–97.

⁹⁹ Владика Николај Велимировић, *Раџи и Библија*, 98–99.

¹⁰⁰ Владика Николај Велимировић, *Раџи и Библија*, 99.

¹⁰¹ Владика Николај Велимировић, *Раџи и Библија*, 103

А кад не помогну мање невоље, Бог попушта врховну невољу, невољу над невољама — рат. *Од мача ће поинути сви прјешници између мојеј народа, који говоре: неће доћи, ниши ће нас задесити зло* (Амос 9, 10) ... у Европи и Америци... свуда хучи од спреме за рат, јер свуда се ратује против Христа... Неред, насиље, грабеж!¹⁰²

Владика Николај одговара на најтеже питање: Да ли је Спаситељ као принц Мира био за рат? Одговор Николаја је јасан и недвосмислен: „И рат ништа друго није до шиба, коју Бог пушта на децу своју, да би их коначне пропасти спасао. Бог, чија је љубав према људима... већа од љубави материнске, не попушта ту шибу на род људски из... злобе него једино... из брижне љубави... Христос открио је људима циљ... живота на земљи, и показао... пут... У вези... са ратом могло би се рећи: шта користи једном човеку или једном народу, да цео свет покори, а душу своју... изгуби? Ма колико да је царство земаљско, оно данас јесте а сутра није, док је царство Цара Небескога непролазно.“¹⁰³ Николај објашњава који је то једини рат који је угодан Господу. „А то је *раш ирошив самога себе*... Не води ли човек рат против себе, он га мора водити против Бога и... људи... ни циљ ни пут, како... је Господ... открио и показао, не садрже у себи рат... човека против човека... народа против народа... *Слуша који зна вољу његова својега, и није учинио по вољи његовој, биће дијен много. А који не зна по заслужу дој биће дијен мало* (Лк. 12, 47–48) ... Тиме се објашњавају чешћи ратови међу хришћанима... Хришћани... знају вољу Господара... због чега бивају шибани често и много... тиме се објашњава зашто је Европа имала више ратова за последњих сто и педесет година него сав остали свет укупно... Христос је научио људе, како да воде рат против самих себе. Да би тим ратом себе укротили... смирили, облагородили... обожили... Али Својим пророчким духом Он је провидео, да сви људи неће штети Њега послушати, и да ће...

¹⁰² Владика Николај Велимировић, *Раши и Библија*, 105.

¹⁰³ Владика Николај Велимировић, *Раши и Библија*, 109–110.

бити многи ратови. *Чућеиѣ райѣове и ѣласове о райѣовима. Јер ѣе усѣаиѣи народ на народ и царсѣиво на царсѣиво* (Мат. 24, 6–7). Спаситељ је донео мир у људе, ... добру вољу, ... разум, открио циљ, указао пут, именовао средства, понудио сталну помоћ... све те дарове божанске многи ће одбити, и... биће шибани бичем рата. Неће бити шибани ратом одмах... него после... предугог Божјег трпљења и праштања. Кад се сва друга... средства исцрпе, онда ће Небеска Љубав прибећи крајњем средству — шибаву Своје деце бичем рата.¹⁰⁴ Христос је испуњен безграничном љубављу према људима, па је проричући рат Христос *се зайлака* (Лк. 14, 41).

Свети Николај на завршетку ове књиге недвосмислено тврди да се рат може једино разумети и објаснити у светлости библијској. Сва светска литература не објашњава ратове ни издалека колико Свето Писмо. Узрок рата према телешком поимању јесте: „Док год људи ратују против Бога својим мислима, жељама и делима, узалуд они сањају о миру. Хтели они или не, рат мора нићи тамо где је семе рата посејано. Рат против Бога, јаван или тајан, неизбежно доводи до рата међу људима...“¹⁰⁵ Христос је апостол Мира, вера у њега је пут Мира. „Кад се родио Кнез Мира, над Витлејемом су певали хорови ангела: *Слава Боју на висини, мир на земљи и добра воља међу људима*. Слављење Бога долази... на прво место и њиме се условљава први мир и добра воља. Кад би људи искали мир ради славе Божије, добили би га несумњиво, и тај мир се више не би одузео од њих.“¹⁰⁶ Слагали се или не са владиком Николајем, по питању рата, оно што је неоспорно јесте његова сјајна аргументација, познавање материје, ерудиција и исконска вера. Велико је задовољство и уживање читати од мудраца како јасно, лепо и уверљиво гради своју мисао и доноси врсне закључке. Срећан је народ који је имао оваквог човека, молитвеника и светитеља.

¹⁰⁴ Владика Николај Велимировић, *Райи и Библија*, 112–113.

¹⁰⁵ Владика Николај Велимировић, *Райи и Библија*, 116.

¹⁰⁶ Владика Николај Велимировић, *Райи и Библија*, 118.

Литература:

- Barnet, Džon, et al. *Ilustrovana istorija sveta. T. 4: Savremeni svet*, stručni redaktori jugoslovenskog izdanja Mihailo Vojvodić, Đorđe Stanković; prevod s engleskog Vasilija Đukanović. Beograd: Narodna knjiga — „Vuk Karadžić“ — Rad, 1983.
- Čimić, Esad. *Politika kao sudbina: prilog fenomenologiji političkog stradalništva*, Edicija „Ideja“, knj. 21. Beograd: Mladost, 1981.
- Gudac, Žarko, i Miroslav Đorđević. *Politička istorija XIX i XX veka: svetska i nacionalna*. Beograd: Fakultet političkih nauka — Čigoja štampa, 1999.
- Peri, Marvin. *Intelektualna istorija Evrope*. Preveo sa engleskog Đorđe Krivokapić. Biblioteka „Agora“ / [Clio]. Beograd: Clio, 2000.
- Šušnjić, Đuro. *Svetac kao metafora*. Beograd: Čigoja štampa, 1997.
- Šušnjić, Đuro. *Religija II: Značenja, teorije, preplitanja, susreti*, Odabrana dela / Đuro Šušnjić, knj. 7. Beograd: Čigoja štampa, 1998.
- Wagar, W. Warren, ed. *Science, Faith and Man: European Thought Since 1914*. The Documentary History of Western Civilization book series (DHWG). New York: Harper Torchbooks, 1968. <https://doi.org/10.1007/978-1-349-00381-5>.
- Wright, Esmond, gen. ed. *The Modern World*. London: The Hamlyn Publishing Group Limited, 1979.
- Басински, Павел. *Лав Толстој: декриво из раја*. Превела с руског Љубинка Милинчић. Београд, Руссика, 2014.
- Велимировић, Владика Николај. *Рај и Библија*, Библиотека „Теодул“, књ. 4. Зрењанин: Петровград, 2002.
- Велимировић, Николај. „Национализам Светога Саве“. *Православље: оріан Удружења српској православној свешћенства Архиепископије београдско-карловачке*, год. II, бр. 4–5 (1935): 102–109.
- Велимировић, Николај. *Животи Светој Саве*. Линц: Православац, 2003.

- Велимировић, Николај. *Мисли о добру и злу*. Нови Сад: Арт принт, 1999.
- Гудзи, Н. К. „Предговор“. У Лав Николајевич Толстој, *Рај и мир*, I, превели Милован и Станка Глишић, Библиотека „Просвета“ / [Просвета, Београд], књ. 180, 5–22. Београд: Просвета, 1974.
- Достојевски, Фјодор М. *Браћа Карамазови*, књига I. Превео с руског Јован Максимовић. Београд: Рад, 1975.
- Иљин, Иван. *О суйројистиављању злу силом*. Превела с руског Ана Јаковљевић, Библиотека „Руски боготражитељи“, коло 7, књ. 49 [тј.] 40. Београд: Zeptr Book World — НИЦ Војска, 2001.
- Јовановић, Миливоје М. *Монах Калисј*. Београд: Нова Искра, 2011.
- Јовановић, Слободан. „О Епископу Николају“. У Протић, Милосав. *Николај: Био-дидлиографија, 1880–1941*, Сабрана дела, књига I, 547–548. Шабац: Издање Епархије шабачке, 2012.
- Кајтез, Илија. *Мисао и космос: човек у њојрази за смислом животоа*. Београд: Добротољубље, 2018.
- Кајтез, Илија. *Мудросј и мач: филозофи о њајнама мира и рајиа*, Библиотека „Војна књига“, књ. 1757. Београд: Медија центар „Одбрана“, 2012.
- Кајтез, Илија. *Социолојија*, Библиотека „Војна књига“, књ. 2184. Београд: Медија центар „Одбрана“, 2019.
- Мајевски, Владимир. „Смрт Владике Николаја“. У Протић, Милосав. *Николај: Био-дидлиографија, 1880–1941*, Сабрана дела, књига I. Шабац: Издање Епархије шабачке, 2012.
- Максимовић, Св. Владика Јован. „О Светом Владици Николају“. У Протић, Милосав. *Николај: Био-дидлиографија, 1880–1941*, Сабрана дела, књига I, 549–550. Шабац: Издање Епархије шабачке, 2012.
- Матић, Милан, ур. *Енциклоједија њолийичке кулјуре*. Београд: Савремена администрација, 1993.
- [Мићовић,] Владика Јоаникије, Епископ будимљанско-никшићки. „Литије су мелем за братске ране“. Интервју Епископа будимљанско-никшићког Јоаникија за лист *Печай*, разговарала Наташа Јовановић. *Печай: лисј слободне Срдије*, година XIII, бр. 606 (16. фебруар 2020).

- Најдановић, Димитрије. „Епископ Николај“. У Протић, Милисав. *Николај: Био–библиографија, 1880–1941*, Сабрана дела, књига I, 576–577. Шабац: Издање Епархије шабачке, 2012.
- Поповић, Јеромонах Јустин. „Осврт на Николајеве *Молићве на језеру*“. У Протић, Милисав. *Николај: Био–библиографија, 1880–1941*, Сабрана дела, књига I, 567–568. Шабац: Издање Епархије шабачке, 2012.
- Протић, Милисав. *Николај: Био–библиографија, 1880–1941*, Сабрана дела, књига I. Шабац: Издање Епархије шабачке, 2012.
- „Сећање Еп. Јована Велимировића на Епископа Николаја“. У Протић, Милисав. *Николај: Био–библиографија, 1880–1941*, Сабрана дела, књига I. Шабац: Издање Епархије шабачке, 2012.
- Толстој, Лав Николајевич. *Рај и мир*, I. Превели Милован и Станка Глишић, Библиотека „Просвета“ / [Просвета, Београд], књ. 180. Београд: Просвета, 1974.
- Толстој, Лав Николајевич. *Рај и мир*, IV. Превели Милован и Станка Глишић, Библиотека „Просвета“ / [Просвета, Београд], књ. 183. Београд: Просвета, 1974.

* * *

Mystagogy of Saint Nicholai Velimirovich

Pavle Botić

Faculty of Philosophy at the University of Novi Sad

✉ pavle.botic@ff.uns.ac.rs

Abstract: The present article is an effort to draw research, spiritual and prayerful attention to the spiritual mystagogy in the preaching, missionary and theological work of the Equal-to-the-Apostles Saint Nicholai Velimirovich of Ohrid and Žiča. As a preacher, missionary and theologian, God-bearing Bishop Nicholai in his mystagogy reveals to us that the Gospel of Christ means the possibility of healing and building the human soul for the Eternity of the Kingdom of the Most Holy Trinity.

Key words: Jesus Christ, Holy Gospel, Serbian Orthodox Church, Saint Nicholai Velimirovich, monastery, feat, repentance, mystagogy, enlightener.

Тајноводство Светог Владике Николаја¹

Павле Ботић

Филозофски факултет, Универзитет у Новом Саду

Апстракт: Овај оглед је настојање да се скрене истраживачка, духовна и молитвена пажња на Духовдано тајноводство у проповедничком, мисионарском и богословском раду Равноапостолног Владике Николаја Охридског и Жичког. Тајноводство богоносног Владике Николаја открива нам да Јеванђеље Христово означа-

¹ Претходна верзија овог рада објављена је у Ботић 2020, 133–151.

ва могућност исцељења и изграђивања човекове душе за Вечност Царства Свете Тројице.

Кључне речи: Исус Христос, Свето Јеванђеље, Српска Православна Црква, Свети Владика Николај, манастир, подвиг, покајање, тајноводство, просветитељ.

„Само кроз око Христово види се све како јесте, и на небу и на земљи, и у човеку, и у стварности. Зато ће и најтеже одговорати пред Богом они, којима је дано, да све гледају кроз Христово око, па не гледају.“

*Свети Николај Жички и Охридски*²

I

Свети Владика Николај Жички и Охридски у помесној Српској Православној Цркви, и у Свештеноме Православљу је други Свети Сава српски. Исповедник и Чудотворац, Проповедник и Богослов, Просветитељ и Исцелитељ, Свети Мисионар и Задужбинар, Пастир добри и Мученик, Владика Николај досеже висине покајања, правоверја и богопослушања Равноапостолнога Светога Саве српског.

Не постоји Свети Просветитељ из рода српскога који је од јеретичких народа, и од јеретичких Срба више гоњен и више клеветан од Песника Духа Светога, равноапостолнога Светог Николаја Жичког и Охридског! Духовдано тајноводство³ и правоверна проповед Христове науке Светога Владике Николаја су после Другог светског рата на земљи српској били гонитељима Српске Православне

² Свети Николај Жички и Охридски 2001г, 112.

³ Реч *тајноводство* је превод грчке речи *мисијајоџија*. Тајноводство означава свештено упућивање, увођење у тајне *Светио Писма* Духом Светим, саобразно апостолском Учењу Христове Цркве.

Цркве већи „народни непријатељ“ и од апостолности богословља Светог Саве!

Благослов следовања свенародном просветитељу (обоженом, оцрквењеном и богопослушном српском *монаху-мисѣаіоіу*) који је Свети Сава Духом Светим завештао српскоме народу, напредна интелигенција српска образована без Образа Божијег није испунила. Противно завештању и вољи Светога Саве, Духовног Оца српскога народа, богохулна хуманистичка интелигенција српска је уместо Владике Николаја рукоположила у свенародног нововековног просветитеља српског, непокајаног раскалуђера, несветог просветитеља и најпознатијег српског јересеначалника, Доситеја Обрадовића!

Тако су обезбожени интелектуалци српски уместо светосавског Просветљења Духом Светим, заветном српском народу наметнули *ѣуђину* лутеранског рационалистичког просвећења тамом људскога греха!

Ратујући против Богом усиновљенога Владике Николаја разбогаћена српска господа и злодуховна интелигенција српска, ратовали су против Светог Саве српскога, против Светих манастира и Светог монаштва, против Светих Отаца Христове Цркве, против Крста и Свештеног Предања, против *Свѣіоі Јеванђеља* и праве вере, против молитве и поста, против покајања и опраштања, против Заповести Блаженстава и Девствености, против Боговаплоћења и Васкрсења.

Насупрот хамартизираној гносеологији, богочовечанско Учење Цркве од Истока сведочи да огњена со богословља Владике Николаја значи Благовест за српског и за сваког православног човека, јер је Владика Николај *срѣиски ѣѣиш Еванђелисѣі*!⁴ Изнад политеизма Истока

⁴ Преподобни Јустин Ћелијски 1998а, 440. Отац Јустин потврђује да је појавом (тада јеромонаха) Николаја Велимировића у Београду, започео духовни земљотрес у српскоме народу, који ће трајати до Другог Доласка Господњег: „Од 1911. године, како се појавио у Београду, јеромонах, професор Богословије у Београду, Николај, од тада је започео духовни земљо-

и материјализма Запада Свети Владика Николај проналази ипостасну Истину у *Радосној Весџи* (у *Јеванђељу*, прим. П. Б.) Оваплоћенога Христа, Бога Православне Цркве. За Светог Владика Николаја Свештено Православље и није ништа друго до апостолска⁵ Вера у сваку Реч Господа Исуса Христа!⁶ До данас међу Светим Србима нема већег Учитеља Еванђељу Христовом од Светог Владике Николаја!⁷ *И нема у историји рода српскога човека који је васкрсао више људских душа од Владике Николаја!*⁸

трес у српском народу, духовни земљотрес који је он изазвао и трајаће до Страшног Суда. Ко је тај Србин који је од 1911. године отишао ка Небу, пошао ка Господу Христу, а није се усудио и питао: Шта мисли јеромонах Николај? Како ово питање решава Владика Николај? Шта о томе мисли Епископ Жички Николај? Који је прави Србин ових педесет година, он зна да Православна Српска Црква није могла без Владике Николаја. Када се каже Српска Црква, у иностранству се мисли на Владика Николаја. Па и у Српској земљи, у мучној Српској земљи, када је душа хтела да крене ка Господу, тражила је њега за вођу, њега за путоказ.“ (Преподобни Јустин Ђелијски 1998а, 439).

⁵ Спаситељ Христос призива све људе да следују Њему и *Јеванђељу*: „Испунило се вријеме и приближило се Царство Божије; покајте се и вјерујте у Јеванђеље“ (Мк. 1, 42).

⁶ Светоме Владики Николају Православље је једина богоносна Вера у Бесмртност Тројичног Бога и у бесмртност човекове личности: „Нема другог начина за људе да дођу до сазнања Истине у најглавнијим питањима живота и бића, него да приме на веру Речи Онога који је лични сведок небесних и духовних стварности. Или веровати Христу, или продужити лутати по мрачној и бурној пучини живота; лутати гатајући и слутећи о обалама и о земљи на крајевима те пучине. Треће није дато у историји људског мравињака до данашњег дана. Из тога је јасно, да хришћанска вера није ни налик на друге вере и друга веровања у свету. Јер друге су вере од људи са земље и од земље; од људи који су говорили о духовном свету или по своме природном разуму или по обмани злих духова. Нико од оснивача других вера није рекао за себе да је сишао с неба, ни да је послат од Оца, нити је да сведочи о небу оно што видје и чу, нити пак да се опет враћа на небо. Према томе, не може бити ни говора о сравању или изравнању између сведочанства Христова и осталих вера и веровања по беломе свету.“ (Свети Николај Жички и Охридски 2001к, 478).

⁷ Преподобни Јустин Ђелијски 1998б, 448.

⁸ Преподобни Јустин Ђелијски 1998г, 459.

II

Владика Николај час пребива у егзистенцијалном ужасу, час у молитвеном блаженству.⁹ Вративши се покајнички из туђине идолслужитељне Европе са два одбрањена доктората Једној, Светој, Саборној, Православној Цркви, Владика Николај је осетио сву испразност и сву неистинитост природног (телесног) сазнања, оног сазнања које се креће само у границама природе, противећи се ипостасној вери у Свету Тројицу. И зато је заменио хуманистичку *удобносѝ* европских Универзитета *ойиѝом* Охридских (манастир Калиште, манастир Светог Наума) и Светогорских пустиња. У подвигу манастирског домостроја покајања Владика Николај се окреће од твари према Творцу. Свети Владика Николај оставља грех и мртву веру, оставља празне речи мудрости људске и узима Крст свога спасења. Свети Владика Николај се сараспињао Крсту Христовом у непрестаној аскези, бдењу, молитви, посту, смирењу...

Богонадахнути Владика Николај је оправдао светињу манастира и одржао завет монаха,¹⁰ непрекидно исповедајући Небеско Царство Троличног Бога над собом, богообразну душу у човеку и Христово *Јеванђеље* као највеће вредности постојања сваког крштеног хришћанина.

Подвижнички постећи од мудрости овога света и од фарисејства теологије знања, Владика Николај Духом Светим би достојен дара откривања духовних значења, Силе и Животворности *Јеванђеља* Богочовека Христа. Владика Николај није говорио од себе и није проповедао себе:

„Једно зрно вере у Христа вреди више него све огромно бремене знања о свему и свачему, само не о оном главном... Знање не спасава; вера спасава. А само је једна вера у свету,

⁹ Преподобни Јустин Ћелијски 2008, 16.

¹⁰ Свети Николај Жички и Охридски 2016, 14.

једна у историји човечанства. То је вера хришћанска. Све друго што се лажним именом назива вером, није вера, него ли знање, или полузнање, или гатање. Безбројна знања људи су досегли, али веру, једину праву веру Бог је донео човечанству. Знања се мењају, вера остаје. И европска и индијска знања сваки час могу се променити, али Христос и његова наука надживеће време и сву васиону. Једна је вера — Христова. Један је спас — Христос. Један је циљ — Царство небесно. Један је Васкрситељ — Васкрсли Христос. Један је судија света — Он, увек исти и једини... Гомилање знања, по човеку и од човека, никад није дало ни топлоте ни светлости роду људскоме.“¹¹

Духоносни Владика Николај устима признаје и срцем верује да се до циља човековог постојања, до Царства Небеског, не стиже знањем по човеку, већ живом вером у Вечноживога Господа, Исуса Христа.¹² Јер, Христос Спаситељ има више заслуга за наш живот, и од наших телесних родитеља, пошто нас рађа за Вечност.¹³ Свети Владика Николај живом вером созерцава да знање не спасава душу људску од смрти (ср. 1. Кор. 8, 1). Душа човекова се од смрти, греха и ђавола не спасава чак ни знањем о Светој Тројици, већ примањем Воље Свете Тројице у себе!¹⁴

Христоумни Владика Николај је богопослан народу српскоме да виде који не виде, а да који виде постану слепи!¹⁵

¹¹ Свети Николај Жички и Охридски 2001ј, 232.

¹² „Јер ако исповиједаш устима својим да је Исус Господ, и вјерујеш у срцу својему да га Бог подиже из мртвих, бићеш спасен.“ (Рим. 10, 9).

¹³ Ср. Свети Николај Жички и Охридски 2001в, 100.

¹⁴ „У домостроју људскога спасења Отац има пуноћу дејства у свету, кад шаље Сина на дело спасења људског; Син има пуноћу дејства вршећи то дело спасења као Богочовек, а Дух Свети има пуноћу дејства утврђујући, освећујући и продужујући дело Сина.“ (Свети Николај Жички и Охридски 2001ж, 415).

¹⁵ Отварајући телесне и духовне очи слепорођеноме, Богочовек Христос благовести: „За суд ја доћох у овај свијет, да виде који не виде, и који виде да постану слепи.“ (Јн. 9, 39).

Према тајноводству Светога Владике Николаја српски народ је од Господа призван да буде Теодул (Слуга Божији; народ Божији). И нико у Новом веку није толико Христом сагледавао, толико Христом будио, толико Христом трезнио, толиком Христом обухватио, толико Христом тајноводио српски народ као Свенародни Владика Николај.¹⁶

Живот и смрт, небо и земља, животиње и биље, врлина и грех, култура и религија, уметност и наука, прогрес и успех, вечност и време, добро и зло, здравље и болест, истина и лаж, историја и идеологија, мир и рат, здравље и болест, брак и монаштво, родитељи и деца, личност и заједница, Бог и ђаво у Рајској лествици тајноводства Светога Владике Николаја функционишу као јеванђелска и литургијска стварност!¹⁷ Владики Николају Христова *Рагосна Весїй*, Христово *Јеванђеље*, значи могућност зидања човекове душе за Вечност у Небеском Јерусалиму.

Дело Светога Владике Николаја јесте *йобеда ПравOVERја и залoї Духа*, јер су речи тајноводства Владике Николаја речи Ума Христовог!¹⁸

III

Никоме од српских Светитеља није била дата толика тајноводствена сила разликовања телесних и духовних значења Светих јеванђелских парабола као Светоме Николају

¹⁶ Громовни Ава Јустин проповеда: „Нико није тако дубоко, тако свеобухватно, тако потресно захватио и обухватио српску историју, српског човека и Српски народ, као што је то Свети Владика Николај.“ (Преподобни Јустин Ђелијски 1998г, 456).

¹⁷ У *Љубосїињском сїослову* Владика Николај пише: „Однос наш према Христу, Веснику Радосне Вести, одређује математички прецизно све друге наше односе према свима и свему!“ (Свети Николај Жички и Охридски 2001к, 481).

¹⁸ „Јер ко познаде ум Господњи да би га поучио? А ми имамо ум Христов.“ (1. Кор. 2, 16).

Жичком и Охридском!¹⁹ Примајући Јеванђеље Христово првенствено као практичну науку,²⁰ Свети Владика Николај је поред реалности дословних значења јеванђелских речи, имена и приповести — следујући Светоме Григорију Богослову, Светоме Клименту Александријском, Светоме Кирилу Александријском, Светоме Јовану Дамаскину, Светоме Јовану Златоусту, Светоме Максиму Исповеднику, Светоме Симеону Новом Богослову, Светоме Григорију Палами, Светоме Игњатију Брјанчанинову — произносио и мистику симболичних (духовних) значења *Свѣтѣіоі Јеванђеља!* Према епифанијским речима Светога Владике Николаја, за директно гледање истине духовне стварности без јеванђелских параболо (које је имао праотац Адам па изгубио, и које су апостоли изгубивши поново у Христу задобили), већина грехоиманих људи и није спремна, због помрачења органа видела грехом.²¹ Одебљала људска срца су грехом затворила очи свога ума који у срцу пребива, за јеванђелску словесност.²² Према духовном искуству Владике Николаја, *Свѣтѣіо Писмо* Божије не открива човеку било какву појмовну, времено-вечносну философију суштинне бића и ствари, већ благовести спасоносну силу временог и вечносног значења бића и ствари.²³ Зато су на првом месту *Омилије* Владике Николаја неопходно Тајноводство

¹⁹ За Преподобног Јустина Ћелијског Свети Владика Николај је јединствени васкрситељ душа српских, које су од његове целебне речи прогледале *Јеванђељем*: „Нико није као он отворио очи Српскоме народу и српскоме човеку да прогледа!“ (Преподобни Јустин Ћелијски 1998в, 452).

²⁰ „Основна разлика пак између источне и западне Цркве од велике шизме 1054. до данас састоји се у различитом схватању *Јеванђеља* Христовог. Запад је у том времену, а и нешто пре тога почео схватати *Јеванђеље* као теорију, а потом и као једну од многих теорија о свету и животу, док је Исток схватио Јеванђеље као подвиг и праксу. Отуда је дошло, да је Догматика на Западу постала чисто теоријска наука т. ј. једна од многих философија, док је на Истоку била и остала до данашњег дана практична наука.“ (Свети Николај Жички и Охридски, 2001к, 482–483).

²¹ Ср. Свети Николај Жички и Охридски 2001и, 115.

²² Свети Николај Жички и Охридски 2001и, 114.

²³ Свети Николај Охридски и Жички 2001и, 144.

за литургијски живот по *Јеванђељу*, јер Духом Светим исцељују човечије органе богопознања. А тек исцељени органи богопознања (срце, воља и ум) задобијају својства божанске писмености: да гледајући виде и да слушајући чују *нерукојворена значења* јеванђелских прича.

Тумачећи смисао неопходности Господњих говора у причама и именујући мистику значења десетог стиха осме главе *Светиоја Јеванђеља ѿ Луки* („Вама је дано да знате тајне Царства Божијега, а осталима бива у причама, да гледајући не виде, и чујући не разумију“) Свети Владика Николај тајноводи речима Ума Христовог:

„А да се и апостолима није могло увек говорити без прича, види се из Христовог последњег говора њима: *ово вам ѿворим у ѿричама, али ће доћи време кад вам више нећу ѿворити у ѿричама* (Јн. 16, 25). А зашто народу говори у причама? *Да гледајући не виде, и слушајући не разумеју*. То јест: кад би им говорио управо, и без прича, они би гледали телесним очима и не би видели ништа, и слушали би телесним ушима и не би разумели ништа. Јер духовне ствари се не виде телесним очима, нити се чују телесним ушима. А да ове речи имају тај смисао, јасно је из нешто друкчије изречене те исте реченице код Матеја — јер гледајући не виде, и слушајући не чују нити разумеју. То јест: кад им Господ говори духовне истине наге, без одела прича и срањења са стварима и догађајима из овога чулног света, они не виде те истине, они их не чују, нити разумеју. Све духовне истине су из онога света — из света духовнога, небеснога — и само се духовним видом и слухом и разумом могу запазити и појмити. Но, те духовне истине су изложене у овоме свету под оделом ствари и догађаја. Код многих људи изгубљен је вид и слух и разум за духовне истине. Многи гледају само одело, и слушају само спољашњи глас, и разумеју само спољашња својства и облике и природу ствари и догађаја. То је телесни вид, телесни слух, и телес-

ни разум. Господ Исус је познао слепило људи, и зато као премудри Учитель руководи људе од телесних предмета ка духовним. Зато им говори у причама, то јест у оном облику који је једино доступан њиховом виду, слуху и разуму.²⁴

Владика Николај је први међу нововековним српским Светитељима свим срцем својим, свом душом својим, свим умом својим, сваком речју својом и сваким словом својим сведочио разлику између привида телесне побожности и Духовданог апостолског правоверја (православља, благочестија). Јер, Дух Свети оживљава, а телесни ум ништа не користи (Јн. 6, 63). Владика Николај указује да православни хришћани не треба да се базирају на телесну теологију идолопоклоника (великаша, хуманиста, доктора наука пале људске природе), јер сви они скупа *Светио Јеванђеље* сазнају и проповедају страстима ума!²⁵ Према богоносном сведочанству Владике Николаја скривени смисао свих јеванђелских парабола налази се само у области Духа, у Царству Тројичне стварности, која се сагледава блаженим видом чистог човечијег срца (Мт. 5, 8).²⁶ Речју, мистерије значења *Светиоја Јеванђеља* за све Свете Христове Богослове, и за Владику Николаја, откривају се поступно, прозрочним срцем у Духу Светоме.²⁷

Тајноводство Светога Владике Николаја Духом Светим открива крштеном хришћанском човеку тајну Спаситељског ипостасног присуства у Великом входу свих јеванђелских прича, дарујући хришћанину могућност јеванђелског кретања од телесног ка духовном значењу Тројичног Бога и

²⁴ Свети Николај Жички и Охридски 2001ђ, 239.

²⁵ Свети Николај Жички и Охридски 2001г, 115.

²⁶ У Омилији на *Јеванђеље о чистиоји ума*, Владика Николај се позива на богомудро разликовање духова Првоврховнога Апостола Павла:

„А тјелесни човјек не прима што је од Духа Божијега, јер му је лудост, и не може да разумије, јер се то испитује духовно. Духовни пак све испитује, а њега самог нико не испитује.“ (1. Кор. 2, 14–15).

²⁷ Свети Николај Жички и Охридски 2001г, 114–115.

човека, ада и ђавола, новозаветних речи и симбола, тропа и фигура, прича и личности. Владика Николај подсећа да су *Свети Јеванђеља* записали Свети Божији људи, надахнути божанском Силом Духа Светога. Богоносни Јеванђелисти (Матеј, Марко, Лука и Јован) су живећи у времену уз Оваплоћеног Господа, и следујући Светој Речи Господњој, заправо пребивали у благодатном, подвижничком стању. Да би мистична значења јеванђелске реалности била примана, неопходно је да крштени, писмени и оمولитвљени причасник *Свешћеним Јеванђељем* буде у опитном стању покајања руковођен Светим Тајнама Цркве. Насупрот земљи која даје брзе плодове, плодови са чокота Речи Божије траже себеостављајућу трпељивост и стрпљење!²⁸ А Господ ће само душу приведену *Јеванђељу*, одвести у нерукотворени, небески Јерусалим!

IV

Омилије Владике Николаја доказују да само јеванђелске параболе од свих постојећих писаних и усмених парабол од људи створених у свима световима и временима, у себи носе тајну човекове победе над сопственом палом природом помоћу Бога. Пошто је сав људски род обузет болешћу пада у грех, онда се такво стање општег грехопада може назвати природним стањем свеукупног рода људског.²⁹ А једино јеванђелске приче садрже тајноводствену методику човековог ослобађања од детерминизма природе грехопалог телесног човека, који — према речима Владике Николаја — непрестано ратује против духовног човека. *Рагосне*

²⁸ Свети Владика Николај 2001ђ, 240.

²⁹ „Стање пада, у коме се данас налази читав људски род, то је стање неприродно, подприродно и противприродно. Али пошто је читав људски род обузет недугом пада, онда се то стање општег недуга може назвати природним палом људском роду.“ (Свети Игњатије Брјанчанинов 2017, 388).

Весѣи Новоїа Завейѣа о Светој Тројици, о бесеменом зачећу Духом Светим, о Вечној Девствености Пресвете Богородице, о Оваплоћењу Бога, о власништву Бога над човеком, о Очевој Христовој Науци, о ипостасној Истини, о саможртвеној љубави, о блаженом духовном сиромаштву, о оцу лажи, о греху смеха, о љубави према непријатеља, о мржњи према телесним сродницима, о првима и последњима, о безумљу људске мудрости, о лудости Крста, о Христовим овцама које побеђују вукове, о ходању по води, о бесловесности многобрижја, о остављању себе и следовању Христу, о благослову страдања, о безумљу богаташа, о Сејачу и семену, о Цркви која је Тело Христово, о Царству Небеском, о Васкрсној смрти Христовој, о Вознесењу Христовом, о Другом Доласку Христовом... су природним (телесним) хришћанима нерадосне и недоступне. Благости Христове Науке природним хришћанима делују нелогично, противприродно и противречно!

Према суду Владике Николаја Дух Свети истине и тајне *Јеванђеља* не открива подједнако свима члановима Цркве, јер се чланови Цркве међусобно разликују по ревности у вери. А само у *Радосној Весѣи* Богочовека који је ипостасна Истина,³⁰ не може бити ни значењске, ни личносне противречности, јер у Богочовеку нема ни греха, ни смрти! Зачета у безакоњу архистратига зла, противречност се пројављује кроз беспоредак човековог *самоошкривења*!

Дејством Духа Светога ослобођен од тираније противречности, од злодуха времена и од конформизма прелести, Владика Николај показује сву новост и нечитљивост, разликовност и логосност, несавременост и ирационалност, надприродност и животворност духовних значења *Новой Завейѣа*!

А за усиновљену децу Божију *Радосна Весѣ* Христова јесте једина храна, једини лек, једини смисао и једини циљ.

³⁰ „Речено је још, да је Бог Истина и Слово. Чудесна је то реч словенска — Истина — која савршено означава Онога који је увек исти.“ (Свети Николај Жички и Охридски 2001, 507).

Благодарном малом стаду Божијем моћ светитељског тајноводства открива да *Јеванђеље* доноси Оваплоћену Милост и Правду:

„Од створења васионе никад нико није поставио тако велике и страшне разлике између човека и човека као *Јеванђеље*. Једни су људи названи синови светлости, а други синови таме. Једни су признали Бога за Оца, а други ђавола. Једни су обележени као синови Царства, а други као синови пакла. Једни су уз Христа, други уз Антихриста. Кроз једне дејствује Дух Истине, а кроз друге духови лажи.“³¹

Наведене апостолске речи Светога Владике Николаја дешифрују дејства и именују тајанствена својства *Светиої Јеванђеља*. Бесмртно и страшно *Јеванђеље* Христово је сласт и горчина. Спасоносна *Рагосна Вестї* Христова исцељује и кажњава, усиновљује и осуђује, низводи аду или узноси Царству Божијем. Ниједној души људској није могуће избећи суд *Јеванђеља*, јер Логос Очев стоји на почетку свих почетака,³² приводећи из небића у биће све постојеће душе.³³ Јеванђелско видело указује да нема ничег случајног под Сунцем: све што постоји промислитељно постоји Богом Логосом. Мач Спаситељеве Милости и Правде непогрешиво разликује и раздваја,³⁴ дајући свима људима да по слободи своје воље служе Богочовеку или Велијару.

Према обоженом слову *Омилија* Владике Николаја устанак хришћанина против природе телесних значења, те-

³¹ Свети Николај Жички и Охридски 2001к, 486.

³² „У почетку беше Логос, и Логос бјеше у Бога, и Логос бјеше Бог.“ (Јн. 1, 1).

³³ „Све кроз Њега постаде, и без Њега ништа не постаде што је постало.“ (Јн. 1, 3).

³⁴ „Не мислите да сам дошао да донесем мир на земљу; нисам дошао да донесем мир, него мач. Јер сам дошао да раставим човјека од оца његовог и кћер од матере њезине и снаху од свекрве њезине.“ (Мт. 10, 34–35).

лесне љубави, телесних дела, телесних тежњи, телесне истине, телесне мудрости, телесне слободе, телесног живота, телесне заједнице, телесне науке, телесног прогреса, телесног добра, телесног завета, телесног поста, телесне молитве, телесне вере, раван је подвигу апостолског хо-дања по води:

„И изишавши из лађе Петар иђаше по води да дође к Исусу. Док је имао вере, дотле је Петар и ходио по води, но чим је освојила сумња он је почео тонати. Јер сумња изазива страх. По унутрашњем смислу изаћи из лађе и ићи по води ка Господу Исусу значи одвојити се својом душом од тела, и од брига телесних, и љубави телесне, и почети ходити опасном стазом ка духовном свету, ка Спаситељу. Ти тренуци бивају и код обичних верних, код маловерних, код којих је радост у Христу помешана са сумњом. Они често пожелеле да се одвоје од своје телесне вреће, и да пођу ка Христу, Цару духовног света, но брзо осете да тону, те се враћају ка својем телу, као лађи на таласима. Само велики духовници, највећи јунаци у човечанству, успевали су дугим вежбањем у постојаности вере, да се крену из своје телесне лађе по бурноме мору духовноме у сретање Цару Христу. И само су они до краја испитали и страх од тог одвајања од лађе, и ужас од бура и ветрова, и неописану радост од сретања са Христом. То одвајање духом од лађе тела искусио је за живота на земљи апостол Павле — и многи други Светитељи после њега. Каква је радост и сласт била на крају опасног пута за великог апостола, види се из његовог радосног усклика: *Таквим ћу се хвалии!* (2. Кор. 12, 5).“³⁵

По богомудрој Омилији Владике Николаја на *Јеванђеље о Јачем од природе* (надахнуте тајноводственом *Посланицом*

³⁵ Свети Николај Жички и Охридски 2001д, 155.

Галаџима Првоврховнога Апостола Павла) човеков излазак из природног стања зависи од делатне љубави човекове вере.³⁶ Господ прима веру која дела кроз љубав богопослушања: *Ко има зајовијестѣи моје и држи их, што је онај који ме љуби* (Јов. 14, 21)! Жива (апостолска) вера у Христово Јеванђеље укључује ангажовање свеколиког човековог бића у рату против сопствене природе, јер, *ѣприрода ѣостѣјаје дрвѣшом искушења за човека!*³⁷ А стање човекове природе после прародитељског пада у грех јесте огреховљеност. Исцељење рода људског од сопствене грешне природе и од смрти, није могуће без Безгрешног Богочовека и Цркве Његове. Постојаност живе вере у Вечно Живог, Оваплоћеног и Васкрслог Богочовека открива се у опиту чишћења човековог срца, воље и ума од греха, животом по Светој Вољи Господњој.³⁸

Кретање *узином* и *ѣшеснином*³⁹ држања јеванђелских заповести није лишено искушења, страдања, жртве и муке. Зато нас Црква од Истока теши и храни, очишћује и обе смрћује реализмом Божанствене Литургије!⁴⁰

³⁶ „Јер у Христу Исусу нити што вриједи обрезање или необрезање, него вјера која кроз љубав дјела.“ (Гал. 5, 6).

³⁷ Свети Владика Николај 2001а, 9.

³⁸ Као пример савршеног послушања Спаситељу Христу које надилази Светост послуха свих Светих Христових, Владика Николај наводи Личност Пресвете Богородице, која пред архангелом Гаврилом исповеда: *Ево слушкиње Госѣодње — нека ми буде ѣо Ријечи ѣвојој!* (Лк. 1, 38). Владика Николај просвећује: „Од гордости и непослушности онечистио се срце Евино и помрачио ум њен, од гордости и непослушности наспрам Бога пропао је стари свет, онаказио се род људски, унесрећила се сва створена твар. На смирењу и послушности има се зидати нови свет. Неописиво је смирење и послушност Пресвете Богомајке, њу не само њен Син, Спаситељ и Обновитељ свеколике твари, превазићи Својим бескрајним смирењем и послушношћу.“ (Свети Николај Охридски и Жички 2001а, 14).

³⁹ У *Беседа на Гори* Спаситељ проповеда узак пут и тесна врата који воде у Живот Вечни:

„Уђите на уска врата; јер су широка врата и широк пут што воде у пропад, и много их има који њиме иду. Јер су уска врата и тијесан пут што воде у живот, и мало их је који га налазе.“ (Мт. 7, 13–14).

⁴⁰ Свети Николај Жички и Охридски 2001ј, 310–316.

Из Омилије Владике Николаја на *Јеванђеље о Јачем од природе*, видимо да човековим пасхалним преласком из природности греховног стања у покајно стање богоопштења (које је обновљена боголикоост првобитног прародитељског битија пре пада), хришћанин Духом Светим задобија животворне силе да хода по води своје греховођене смртне природе! Верујуће разапињање страсне природе сопственог бића, равно је подвигу бескрвног страдања за Христа! Јер, *вера корача изнад њприроде!*⁴¹ Само живом вером у Христово развлашћење смрти, задобијамо богочовечанску силу личносног превазилажења природности греха и неопходности смрти. У подвигу живе вере умиру састојци греха природног човека, зарад поновног рођења духовног човека, али овога пута у Духу Светоме! У свакој својој Омилији Владика Николај сведочи да за Богочовека не важе закони природе, и да логика или закони природних значења не важе у домостроју пријема благодатних значења *Светиоѡа Јеванђеља*.

Већ у времену, промислитељно тајноводство Светога Владике Николаја доноси милост христообразног *хођења вером* (2. Кор. 5, 7) и једнодушног примања Христове *Рагосне Весѡи!*

У Цркви Христовој не могу сви да поучавају.⁴²

Дела тајноводства носе унутрашњу посвећеност Спаситељу и трежњење покајне душе људске. Зато се, према речима Владике Николаја, Светим тајноводственицима (мистагозима) Духом Светим открива више јеванђелских тајни и истинâ, него што је Господ открио и самим апостолима!⁴³

⁴¹ Преподобни Јустин Ђелијски 1999, 175.

⁴² Јеромонах Рафаило Бољевић 2015, 41, 21.

⁴³ Свети Николај Жички и Охридски 2001к, 489.

Духом Светим усиновљени Свети Владика Николај Жички и Охридски открива да Пут човековог спасења од греха, смрти и ђавола почива у Православној вери, која кроз љубав послушања Светом Христовом *Јеванђељу* и Цркви Његовој, дела. Владика Николај просвећује: човек је својина Тројичнога Бога,⁴⁴ јер нико није жив од имовине своје (Лк. 12, 15), већ од Бога у себи. А Владика Николај је даноноћно раздавао *једино ѿишредно*: христоумне речи тајноводства кроз *Светио Јеванђеље*, како би сви ми, прелашћени хришћани, коначно задобили благо Богом богато и како би задобили срце на небесима (Мт. 6, 21)!

Не могу ни ђаволи, ни ђавовођени људи отети Светога Владика Николаја од Троличног Бога и од малог стада народа Божијег.⁴⁵

И после кончине тела Светога Владике Николаја, његове речи Христовог Ума, васкрсавају смртоимане душе Си-лом *Радосне Весџи*.

⁴⁴ Свети Николај Жички и Охридски 2001е, 244.

⁴⁵ Потресна и дирљива Беседа Владике Николаја *О Христивој мањини*, изговорена на Велики Петак у Саборном храму у Пожаревцу, оваплоћује плач малог стада Христовог за Распетим својим Господом: „Под самим крстом стајала је једна жена, која је рукама обужмила крст и ноге Христове, и пољупцима и сузама трудила се да олакша бол распетоме. То је била Мајка. До ње је стајао један млад човек, који је са најдубљим учешћем пратио сваки болни покрет Мученика на крсту и овде-онде придржавао несрећну мајку и шаптао јој речи утехе. То је био једини неустрашиви Пријатељ. Мало даље од мајке и Пријатеља, стајале су две три жене, које су биле скрушене од исте жалости, која је скрушавала и Мајку и Пријатеља под крстом. То мало друштво од 5–6 особа сачињавало је ону мањину, која није очекивала с нестрпљењем ни смрт Христову, нити какво чудо од Њега и која није осећала никакву глад другу, до безнадежну глад за тим, да се Распетоме Праведнику ма како, и ма и по цену свог сопственог живота и ма колико једна кап хладне воде са извора Јордана, олакша бол и страдање.“ (Свети Владика Николај 2001з, 467).

Библиографија

Извори

Свето Писмо: Нови Завјети Госџода нашеј Исуса Христџа. 1998. Превод Комисије Светог Архијерејског Синода СПЦ, 4. исправљено издање. Београд: Свети Архијерејски Синод Српске Православне Цркве.

[Велимировић,] Николај, Свети Жички и Охридски. 2001а. „Благовести (Јеванђеље архистратига Гаврила)“. У *Омилије, Сабрана дела*, II, 7–14. Линц — СПЦО Линц, Аустрија.

[Велимировић,] Николај, Свети Жички и Охридски. 2001б. „Јеванђеље о Страшном Суду“. У *Омилије, Сабрана дела*, II, 84–90. Линц — СПЦО Линц, Аустрија.

[Велимировић,] Николај, Свети Жички и Охридски. 2001в. „Јеванђеље о следовању Христу“. У *Омилије, Сабрана дела*, II, 98–104. Линц — СПЦО Линц, Аустрија.

[Велимировић,] Николај, Свети Жички и Охридски. 2001г. „Јеванђеље о чистоти ума“. У *Омилије, Сабрана дела*, II, 110–116. Линц — СПЦО Линц, Аустрија.

[Велимировић,] Николај, Свети Жички и Охридски. 2001д. „Јеванђеље о Јачем од природе“. У *Омилије, Сабрана дела*, II, 150–157. Линц — СПЦО Линц, Аустрија.

[Велимировић,] Николај, Свети Жички и Охридски. 2001ђ. „Јеванђеље о Господу Сејачу“. У *Омилије, Сабрана дела*, II, 236–242. Линц — СПЦО Линц, Аустрија.

[Велимировић,] Николај, Свети Жички и Охридски. 2001е. „Јеванђеље о Лазару и богаташу“. У *Омилије, Сабрана дела*, II, 243–251. Линц — СПЦО Линц, Аустрија.

[Велимировић,] Николај, Свети Жички и Охридски. 2001ж. „Духовдан (Јеванђеље о силаску Духа Светога)“. У *Омилије, Сабрана дела*, II, 412–418. Линц — СПЦО Линц, Аустрија.

[Велимировић,] Николај, Свети Жички и Охридски. 2001з. „О Христовој мањини“. У *Омилије, Сабрана дела*, II, 466–475. Линц — СПЦО Линц, Аустрија.

- [Велимировић,] Николај, Свети Жички и Охридски. 2001и. *Символи и сињали. У Сабрана дела*, V, 113–144. Линц — СПЦО Линц, Аустрија.
- [Велимировић,] Николај, Свети Жички и Охридски. 2001ј. *Теодул. У Сабрана дела*, V, 193–317. Линц — СПЦО Линц, Аустрија.
- [Велимировић,] Николај, Свети Жички и Охридски. 2001к. „Љубостињски стослов“. У *Сабрана дела*, V, 477–492. Линц — СПЦО Линц, Аустрија.
- [Велимировић,] Николај, Свети Жички и Охридски. 2001л. *Касијана. У Сабрана дела*, V, 495–525. Линц — СПЦО Линц, Аустрија.
- [Велимировић,] Николај, Свети Жички и Охридски. 2016. *Војловички сѝослов*. Будва: Манастир Подмаине.

Литература

- Бољевић, Рафаило, јеромонах. 2015. „Промоција издања Манастира Подмаине у сали Матице српске у Подгорици“; цитирано према <https://manastirpodmaine.org/predavanje/promocija-izdanja-manastira-podmaine-u-sali-matice-srpske/> / www.manastirpodmaine.org, 24. 04. 2015, 41, 21.
- Ботић, Павле. 2020. *Дух једномислија (Тумачење јеванђелске сѝварносѝи)*. Нови Сад: Писменик.
- Игњатије Брјанчанинов, Свети. 2017. „Излагање учења Православне Цркве о Мајци Божијој“. У *Аскејске ѝројоведи*, 371–403. Библиотека „Очев дом“, коло 3, књ. 23. Прево Младен Станковић. Београд: Верско добротворно старатељство Архиепископије београдско-карловачке — Православна мисионарска школа при Храму Светог Александра Невског.
- [Поповић,] Јустин, Преподобни Ђелијски. 1998а. „Беседа 1. на парастосу Владици Николају“. У *Беседе Прейодобној Оца Јустиина (Ђелијској)*. Том 1: *Празничне беседе*, 437–442. Сабрана дела Светог Јустина Новог у 30 књига; књ. 1. Београд — Ваљево: Наследници Оца Јустина — Манастир Ђелије.
- [Поповић,] Јустин, Преподобни Ђелијски. 1998б. „Беседа 2. на парастосу Владици Николају“. У *Беседе Прейодобној Оца*

- Јусѝина (Ђелијскої). Том 1: Празничне беседе, 443–449.* Сабрана дела Светог Јустина Новог у 30 књига; књ. 1. Београд — Ваљево: Наследници Оца Јустина — Манастир Ђелије.
- [Поповић,] Јустин, Преподобни Ђелијски. 1998в. „Беседа 3. на парастосу Владици Николају“. У *Беседе Прейодобної Оца Јусѝина (Ђелијскої). Том 1: Празничне беседе, 450–455.* Сабрана дела Светог Јустина Новог у 30 књига; књ. 1. Београд — Ваљево: Наследници Оца Јустина — Манастир Ђелије.
- [Поповић,] Јустин, Преподобни Ђелијски. 1998г. „Беседа 4. на парастосу Владици Николају“. У *Беседе Прейодобної Оца Јусѝина (Ђелијскої). Том 1: Празничне беседе, 456–462.* Сабрана дела Светог Јустина Новог у 30 књига; књ. 1. Београд — Ваљево: Наследници Оца Јустина — Манастир Ђелије.
- [Поповић,] Јустин, Преподобни Ђелијски. 1998д. „Беседа 5. на парастосу Владици Николају“. У *Беседе Прейодобної Оца Јусѝина (Ђелијскої). Том 1: Празничне беседе, 463–468.* Сабрана дела Светог Јустина Новог у 30 књига; књ. 1. Београд — Ваљево: Наследници Оца Јустина — Манастир Ђелије.
- [Поповић,] Јустин, Преподобни Ђелијски. 1999. „Тајна сазнања“. У *Пуѝ доїюїознања. Философске урвине, 173–184.* Сабрана дела Светог Јустина Новог у 30 књига; књ. 8–9. Београд — Ваљево: Наследници Оца Јустина — Манастир Ђелије.
- [Поповић,] Јустин, Преподобни Ђелијски. 2008. „Епископ Охридски Николај: Мисли о добру и злу“. У *Сѝйве и жѝйве: чланци и мањи сѝиси, 716–721.* Сабрана дела Светог Јустина Новог у 30 књига; књ. 20. Београд — Ваљево: Наследници Оца Јустина — Манастир Ђелије.

* * *

Read Online

Nicholai Studies, Vol. I, No. 2 (2021): 495–500.

DOI: <https://doi.org/10.46825/nicholaistudies/ns.2021.1.2.495-500>

UDC: 271.2-788-055.2:929 Ацмн А.(082)(049.32)

Received: February 24th, 2021. Accepted: May 13th, 2021.

Hegumenia Ana (Adžić) — the Personification of Devotion

A Collection of Works on the Occasion of 120 Years Since Her Birth and 70 Years Since Her Receiving of the Monastic Rank

Dejan Tanić

Historical Archive “Srednje Pomoravlje,” Jagodina

✉ info@arhivja.org.rs

Ilijana R. Čutura and Oliver Đorđević, eds. *Hegumenia Ana (Adžić) — the Personification of Devotion: A Collection of Works on the Occasion of 120 Years Since Her Birth and 70 Years Since Her Receiving of the Monastic Rank*. Jagodina: Faculty of Pedagogical Sciences at the University of Kragujevac — Historical Archive “Srednje Pomoravlje,” 2019, 171 pp.

This collection of works represents the basic overview of the most important moments in the secular (educational and artistic) and monastic life of Nadežda Adžić, the later Hegumenia Ana. The collection consists of 13 works, each of which presents interesting, important, and inspiring stories, that is, they illuminate all important parts of the rich life mosaic of one of the most important Serbian churchwomen of recent times.

This publication is available online on the website of the Faculty of Pedagogical Sciences at the University of Kragujevac, Jagodina: <https://pefja.kg.ac.rs/zbornik-ana-adzic/>.

Игуманија Ана (Аџић) — оличење посвећености

Зборник радова поводом 120 година од рођења и 70 година од примања монашког чина

Дејан Танић

Историјски архив „Средње Поморавље“, Јагодина

Илијана Р. Чутура и Оливер Ђорђевић, ур. *Игуманија Ана (Аџић) — оличење посвећености: зборник радова поводом 120 година од рођења и 70 година од примања монашког чина*. Јагодина: Факултет педагошких наука Универзитета у Крагујевцу — Историјски архив „Средње Поморавље“, 2019. 171 стр. ; фотогр. ; 23 cm. ISBN 978–86–7604–184–8.

Доступно онлајн на вебсајту Факултета педагошких наука Универзитета у Крагујевцу, Јагодина: <https://pefja.kg.ac.rs/zbornik-ana-adzic/>.

У свеукупној српској историји, не само војној и политичкој, већ и економској, друштвеној, културној и религијској, свакако није било тежег, значајнијег и преломнијег историјског и цивилизацијског периода, од бурног 20. века. Након великих страдања и искушења, током Балканских ратова и Првог светског рата 1912–1918, српски народ и српско друштво, у целини, ушли су у процес (не)очекиване, убрзане и суштински важне, свеобухватне, трансформације. Настала је једна сасвим нова (у сваком погледу), географски много већа, сложенија, геополитички значајнија (у односу на претходну српску државу), мултинационална и мултиконфесионална држава — *Краљевина СХС (Југославија)*.

Само постојање Срба, као уједињених нације, и њено основно позиционирање, у оквиру такве сложене држа-

ве, поставило је пред српски народ и целокупну структуру његовог друштва, нове, озбиљне изазове у свим даљим историјским и цивилизацијским, а нарочито духовно-религијским процесима. Улога Српске Православне Цркве, а нарочито српског монаштва, постала је пресудна за очување основног *националној* и *духовној* идентитета, који је у појединим (нарочито — *интелектуалним*, или, *псеудоинтелектуалним*) круговима и сегментима друштва, почео да лута између *Српској* и *Југословенској*. У периоду између два светска рата, дошло је до значајне ревитализације православног (посебно *женској*) монаштва, као природне, спонтане и (не)свесне одбрамбене реакције српског духовништва на све потенцијалне и реалне, културолошко-религијске, па чак и политичке, претње и изазове, настале у разним ситуацијама и веома сложеним условима постојања ширег, мултиконфесионалног друштва, оптерећеног многим, разнородним, унутрашњим противречностима, какво је било југословенско.

Наредно велико искушење, наступило је током (1941–1945) и након Другог светског рата у Југославији, када су левичарско-атеистички наративи и системи вредности, постали део силом наметнутог *културолошкој* и *друштвено-политичкој* модела, нарочито у српско-православним срединама. Тада се већ није постављало питање неког континуитета и будућег квалитативног развоја *српској* *културно-религијској* и (нарочито) *духовној* *животи*, већ самог његовог опстанка. У тим временима, српско духов-

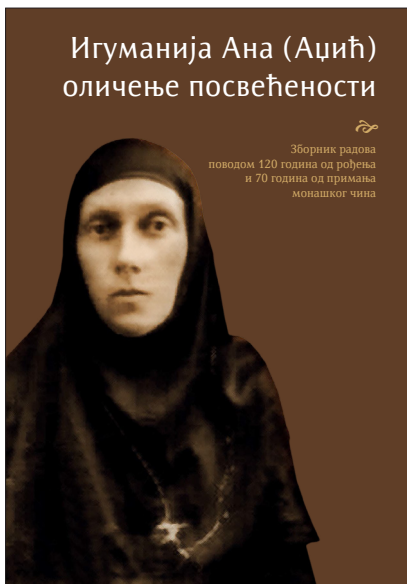

Fig. 1. Sister Nadežda Adžić in Bitola, around 1936
Сл. 1. Сестра Надежда Аџић у Битољу, око 1936. г.

ништво (и свештенство — у целини), поднело је огроман терет одржања суштинске структуре српске православне цивилизације. Улога игуманије манастира Враћевшнице, монахиње Ане (рођене као *Надежда*, 1900. године у Београду), у овом тешком и захтевном, духовно-културолошком процесу, била је неизмерна.

Fig. 2. Nadežda Adžić, Maria Zernov and Maria Skobtsova around 1933
Сл. 2. Надежда Аџић, Марија Зернов и Марија Скобцова, око 1933. г.

У складу са својом породичном традицијом (као кћер Сретена Аџића, оснивача Мушке учитељске школе у Јагодини), Надежда Аџић одабрала је просвету и уметност, као своја опредељења у световном животу. Међутим, током свог живота и рада у Београду, између два светска рата, често је била у контакту (на окупљањима — *кружоцима*, интелектуалаца и уметника) са многим значајним тадашњим, српским, али и руским (белоемигрантским) интелектуалцима и духовницима. Увидевши дубоки и пресудни значај *вере и духовности*, за сваки облик живота и деловања (свакодневни и мисаони), Надежда Аџић подстакла је у себи основни импулс каснијег опредељења за духовни живот и монашку мисију.

Овај зборник радова представља основни пресек најважнијих момената у световном (просветно-уметничком) и монашком животу Надежде Аџић, потоње игуманије Ане. Зборник се састоји од 13 радова, који, сваки за себе, представљају занимљиве, важне и инспиративне приче, односно, осветљавају све значајне делове богатог животног мозаика једне од најзначајнијих српских духовница новијег времена. Тематски, радови се могу поделити у три основне групе:

1) радове који анализирају све значајне околности, моменте и утицаје (у непосредном окружењу, али и много шире), током времена, који су постепено градили пут ка започињању Надеждиног (Аниног) монашког живота. Овде су нарочито значајни моменти интелектуално-духовног прожимања Надежде Аџић и знамените руске интелектуалне породице *Зернов*, као и утицај једног од највећих српских и православних духовника у историји — *Ейискоја Николаја Велимировића*;

2) радове који представљају и анализирају њен просветно-уметнички живот, као својеврсно предворје будућег монашког опредељења, и

3) радове који истичу сав значај, хуманост, духовно богатство и племенитост монашког живота и рада игуманије Ане.

Кроз свеукупан (световни и духовни) животни пут игуманије Ане, јасно се одсликава пресек једне изузетно важне, можда и преломне, етапе у развоју свих посебности *српске православне цивилизације*. Основни циљ састављања и објављивања овог Зборника, заправо и јесте покушај да се сагледа и представи кључни део српске цивилизацијске вертикале, у којој је игуманија Ана била један од духовних светионика.

* * *

Read Online

Nicholai Studies, Vol. I, No. 2 (2021): 501–524.

DOI: <https://doi.org/10.46825/nicholaistudies/ns.2021.1.2.501-524>

UDC: 271.222(497.11)-462:929 Николај Велимировић, свети(049.32)

364-783.2-053.2:271.2(497.1)''1935/1941''(049.32)

Received: May 28th, 2021. Accepted: July 15th, 2021.

In Bogdaj as in Paradise, in Bogdaj

Srećko Petrović

Diocese of Šumadija, Aranđelovac

✉ petrovic.srecko@gmail.com

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-4916-6242>

Over the Book

“*Bogdaj*” *Bitola*. [For the publisher Tomislav Karadžić; consultant Mirjana Glišović; technical arrangement Dušan Solujić Sole]. Vračevšnica [— Gornji Milanovac: Grafoprint], 2019. 158 pp.

The charitable activity of Bishop Nicholai Velimirovich is little known. Although his work and service from the time before the First World War until the end of his life was associated with various charitable activities, his care for the needy and his engagement in the field of charity mostly escaped the attention of researchers, who focused their research firstly on his national work, dealing with the charitable dimensions of Velimirovich's activities arrogantly, more often only lightly or not at all. However, the charitable activity of Bishop Nicholai Velimirovich was one of his primary activities, expressed in different ways: through efforts to collect humanitarian aid during World War I, then through the establishment of various charitable funds and societies, in the interwar period through the establishment of the church charities, feeding houses for the poor, homes for children, homes for the elderly — in dioceses where he served as a bishop and administrator,

or in monasteries in his vicinity, and in the period after World War II especially through care for displaced persons and refugees (among other things through work in international church organizations), care for surviving prisoners of war and detainees who could not return to their homes, and especially through care for poor believers in the new Yugoslavia — expressed through his constant care to deliver humanitarian aid from the Western world to the unwilling in the homeland. The mentioned Bishop Nicholai's activities have not been sufficiently researched, and it would be very interesting if in the future they would be the subject of a more thorough study, i.e. if the charitable aspect of Bishop Nicholai's actions and ministry would be clarified.

In a small number of publications and studies in which certain attention is paid to the charitable activity of Bishop Nicholai, however, several articles stand out about the Children's Foster Home of St. Nicholas "Bogdaj," which operated under the direction of Nadežda — in monasticism Ana — Adžić in Bitola from 1935 to the beginning of World War II in the area, i.e. until the occupation in 1941. In addition to texts and materials from churchly periodicals, the first notable publication dedicated to "Bogdaj" through which the public had the opportunity to learn about the existence and activities of this charity was the diary of mother Ana Adžić, published among the articles for the biography of Bishop Nicholai in the 1st volume of the *Collected Works* of Nicholai Velimirovich, i.e. in the 2nd edition of the 1st volume, printed in 2013.

An interesting publication about "Bogdaj," published in 2019, is coming from the Vračevšnica monastery. This is the edition of the notebook of mother Ana Adžić, hegumenia of the Vračevšnica monastery, who, as sister Nada, was invited by Bishop Nicholai in Bitola in 1935. She took over the management of the newly established Children's Foster Home of St. Nicholas — "Bogdaj." Namely, Sister Nada managed this institution until 1941, when after the outbreak of World War II and after the Bulgarian occupation, she had to leave Bitola. She lat-

er continued her humanitarian work and mission in Kraljevo and Trstenik. The Vračevšnica sisterhood copied this notebook in 1976, thus preserving this valuable testimony from oblivion.

У Богдају ка' у Рају, у Богдају

Срећко Петровић
Епархија шумадијска, Аранђеловац

Над књигом

„*Boīdaj*” *Биѿољ*. [За издавача Томислав Караѿић; консултант Мирјана Глишовић; техничко уређење Душан Солујић Соле]. Враћевшница [— Горњи Милановац: Графопринт], 2019. 158 стр.

Харитативна делатност Епископа Николаја Велимировића мало је позната. Премда је његово деловање и службе је још од времена пре 1. светскога рата па до краја његовог живота било скопчано са различитим харитативним активностима, његово старање о потребитима и његов ангажман на пољу добротворног рада углавном су измицали пажњи истраживача, који су опет своја истраживања усмеравали најпре на његов национални рад, бавећи се харитативним димензијама Велимировићевих активности више узгредно, чешће само овлаш или нимало. Међутим, харитативна делатност Епископа Николаја Велимировића била је једна од његових примарних делатности, изражавана на различите начине: кроз труд на прикупљању хуманитарне помоћи током 1. светског рата, потом кроз оснивање различитих добротворних фондова и друштава, у међуратном периоду кроз оснивање црквених добротвор-

них установа, хранилишта за сиротињу, домова за децу, домова за старе — при дијецезама у којима је служио као архијереј и администратор, или при манастирима из његовог окружја, а у периоду после 2. светског рата нарочито кроз бригу за расељене и избегле (између осталог кроз рад у међународним црквеним организацијама), бригу за преживеле ратне заробљенике и логораше који се нису могли вратити својим домовима, и посебно кроз бригу за сиромашне вернике из нове Југославије — испољену кроз његово стално старање да се хуманитарна помоћ из западног света допреми невољнима у отаџбини. Поменути активности Епископа Николаја нису истражене у довољној мери, и било би врло занимљиво уколико би у будућности оне биле предмет темељнијег проучавања, односно уколико би харитативни аспект деловања и служења Епископа Николаја био расветљен.

У невеликом броју публикација и студија у којима је одређена пажња посвећена харитативној делатности Владике Николаја, издваја се међутим неколико прилога о Дечијем хранилишту Светог Николе „Богдај“, које је под управом Надежде — у монаштву Ане — Ацић деловало у Битољу од 1935. године до почетка 2. светског рата на нашим просторима, односно до окупације 1941. године. Поред текстова и грађе из црквене периодике,¹ прва запаженија публикација посвећена Богдају преко које је домаћа јавност имала

¹ Уп. Нада С. Ацић (Игуманија мати Ана), „Дневник дечјег склоништа Св. Николе ‘Богдај’ у Битољу“, *Свети Кнез Лазар: часопис за духовни ђрејород*, година VII, бр. 4 [28] (1999): 87–118; Надежда С. Ацић (касније Игуманија ман. Враћевшнице Ана), „Из дневника дечјег склоништа Св. Николе ‘Богдај’ у Битољу“, *Свети Кнез Лазар: часопис за духовни ђрејород*, година VIII, бр. 1–2 [29–30] (2000): 103–128; Нада С. Ацић (Игуманија мати Ана), „Дневник дечјег хранилишта Св. Николе ‘Богдај’ у Битољу“, *Свети Кнез Лазар: часопис за духовни ђрејород*, година VIII, бр. 3 [31] (2000): 91–111; Надежда С. Ацић (Игуманија Ана), „Дневник дечјег хранилишта Св. Николе ‘Богдај’ у Битољу“, *Свети Кнез Лазар: часопис за духовни ђрејород*, година VIII, бр. 4 [32] (2000): 67–89; Нада С. Ацић (Игуманија Ана), „Дневник дечјег хранилишта Св. Николе ‘Богдај’ у Битољу“, *Свети Кнез Лазар: часопис за духовни ђрејород*, година IX, бр. 1 и 2 [33 и 34] (2001): 65–100.

прилику да се упозна са постојањем и деловањем ове добротворне установе био је дневник мати Ане Аџић, објављен најпре у зборнику *Злајџоусџи ѝројоведник васкрслоја Христџа*,² а потом међу прилозима за биографију Вл. Николаја у 1. тому *Сабраних дела* Николаја Велимировића, односно у 2. издању 1. тома, штампаном 2013. године.³

Овај дневник сачуван је љубављу враћевшничког сестринства, које се иначе постарало да публикује неколико издања о мати Ани,⁴ као и грађу за историју Богдаја, односно прилоге о сарадњи Епископа Николаја и сестре Наде / мати Ане, тј. о раду и деловање ове установе.⁵

² Уп. Владимир Димитријевић и Горан Вељковић, прир., *Злајџоусџи ѝројоведник васкрслоја Христџа: Свејџи Владика Николај у сећањима савременика*. [Књџа 1] (Крагујевац: Духовни луг, 2003).

³ Уп. Игуманија Ана Аџић, „Богдај. Дневник дечијег склоништа Св. Николе ‘Богдај’ у Битољу“, у *Сабрана дела Еп. Николаја Велимировића*, књига I, ур. Епископ Лаврентије (Трифуновић), свештеник Милосав Д. Протић и др. (Шабац: Глас Цркве, 2013), 81–89о. У успоменама Еп. Јована Велимировића, објављеним у истом тому *Сабраних дела*, помиње се „Богдај“, као и неке друге хуманитарне установе које је Николај Велимировић основао нешто касније као Епископ жички — ђачке кухиње и домови у Краљеву, Чачку, Горњем Милановцу и Трстенику (уп. [Еп. Јован Велимировић], „Сећања Еп. Јована Велимировића на Епископа Николаја“, у *СД*, I, 607–698: 637–639, 650, итд.).

⁴ На првом месту неколико књига Оливера Ђорђевића: Оливер Ђорђевић, *Срејџен Аџић и њејова ѝородица*, Библиотека „Свети Ђорђе“ ([Горњи Милановац]: Манастир Враћевшница, 2001), 238 стр.; Сестринство манастира Враћевшница и Оливер Ђорђевић, прир., *Одабрани зайиси и ѝрејџска ијуманије Ане Аџић (ѝујџ од ѝризива до Божијеј ујодништџва)*, Библиотека „Свети Ђорђе“ / [Манастир Враћевшница, Горњи Милановац], књ. 2 (Горњи Милановац: Манастир Враћевшница, 2003), 361 стр.; Оливер Ђорђевић, *Срејџен Аџић и њејова књи ијуманија Ана*, Библиотека „Свети Ђорђе“ ([Горњи Милановац]: Манастир Враћевшница, 2014), 470 стр.

Такође, овде би требало споменути и следећу монографију: Јевђа А. Јевђевић, прир., *Белешке о мати Ани ијуманији манастира Враћевшница: Из делџики и сећања сестџринствџва манастира Враћевшница* (Враћевшница: Манастир Св. Георгија — Враћевшница, 2017), 96 стр.

⁵ Уп. Ђорђевић, *Срејџен Аџић и њејова ѝородица*, 175–181; Сестринство манастира Враћевшница и Ђорђевић, прир., *Одабрани зайиси и ѝрејџска ијуманије Ане Аџић*, 137–270; Ђорђевић, *Срејџен Аџић и њејова књи ијуманија Ана*, 306–415, 444–448.

Харитативна делатност Владике Николаја и историја Богдаја питања су која су начета и у неким студијама и монографијама:⁶ пионирски подухвати на овом плану су истраживања проте Владимира Вукашиновића,⁷ монахиње Теодоре Васић,⁸ проте Бориса Милинковића,⁹ и посебно радови сабрани у зборнику посвећеном мати Ани, објављени у саиздавачком подухвату Факултета педагошких наука из Јагодине и Историјског архива „Средње Поморавље“,¹⁰ нарочито истраживања Љиљане Станков,¹¹

⁶ Уп. Милан Д. Јанковић, *Ејсској Николај: живој, мисао и дело. Књија I* (Београд [— Шабач]: Епархија шабачко-ваљевска, 2002), 456–468; Чарна Драговић [= Милинковић], „Група аутора: Златоусти проповедник васкрслог Христа: Свети Владика Николај у сећањима савременика, Духовни пут, Крагујевац 2003.“, *Култура ђолиса: часојис за нејовање демократјске ђолијичке културе*, година III, бр. 4–5 (2006): 791–795; 792–793; Владимир Димитријевић, *Бој или мамон? (Православно учење о раду, социјалној ђравди и хришћанском солидаризму)*, 2. издање (Горњи Милановац: Лино, 2009), 43–45; Александар Стерјовски, *Еген век Црвен крстј во Биџола* (Битола: Општинска организација на Црвен крст, 2012), 8–10; 14, 47, 59, 68–69.

⁷ Уп. Vladimir Vukašinić, “Die theologischen Quellen und Geschichte der karitativen Tätigkeit der Serbischen Orthodoxen Kirche im Laufe der Jahrhunderte,” *Philotheos: International Journal for Philosophy and Theology*, Vol. 10 (2010): 337–359; 358–359, <https://doi.org/10.5840/philotheos20101026>.

⁸ Уп. Монахиња Теодора (Васић), „Игуманија мати Ана (Аџић) (1900–1975)“, *Гласник: службени листј Срјске Православне Цркве*, година ХСVII, бр. 3 (март 2017): 93–99; 94–95.

⁹ Уп. Борис Милинковић, „Социјални карактер мисије Српске Православне Цркве у периоду 1918. – 2018.“, *Социјална ђолијика / Social Policy: Часојис за џеорију и ђраксу социјалне ђолијичке и социјалној рада*, година 53, бр. 2–3 (2018): 115–131; 118–120, <https://doi.org/10.22182/sp.232018.6>.

¹⁰ Уп. Илијана Р. Чутура и Оливер Ђорђевић, ур., *Игуманија Ана (Аџић) — оличење ђосвећеностји: зборник радова ђоводом 120 ђодина од рођења и 70 ђодина од ђримања монашкој чина* (Јагодина: Факултет педагошких наука Универзитета у Крагујевцу — Историјски архив „Средње Поморавље“, 2019), 171 стр.

¹¹ Љиљана Станков, „Свети посао, са пуно љубави и душе — добротворни рад Надежде Аџић у Београду и Битољу“, у *Игуманија Ана (Аџић) — оличење ђосвећеностји: зборник радова ђоводом 120 ђодина од рођења и 70 ђодина од ђримања монашкој чина*, ур. Илијана Р. Чутура и Оливер Ђорђевић (Јагодина: Факултет педагошких наука Универзитета у Крагујевцу — Историјски архив „Средње Поморавље“, 2019), 41–58; 52–56.

Биљане Стојановић и Ане Миљковић Павловић,¹² Весне Трифуновић,¹³ презвитера Ивице Камберовића,¹⁴ те Илијане Чутуре¹⁵ и Јелене Спасић.¹⁶

Оливер Ђорђевић је аутор који је овој теми дао посебан допринос, и то најпре кроз своје напоре у објављивању грађе, свој истраживачки рад,¹⁷ и такође кроз старање у вези са организовањем изложбе о мати Ани Ацић у Музеју рудничко–таковског краја у Горњем Милановцу 2019. године, скупа са Весном Ђурчић и Мирјаном Мокровчак-Глишовић.¹⁸

Поменути прилози драгоцени су јер су трагови деловања Епископа Николаја у не тако давној прошлости затирани,¹⁹

¹² Биљана Стојановић и Ана Миљковић Павловић, „Слика детета у педагошком раду Надежде, потоње игуманије Ане Ацић“, у *Игуманија Ана (Ацић)*, ур. И. Р. Чутура и О. Ђорђевић, 81–93: 84–90.

¹³ Весна Трифуновић, „Ана Ацић: сведочење врлине љубави“, у *Игуманија Ана (Ацић)*, ур. И. Р. Чутура и О. Ђорђевић, 95–112: 99, 103.

¹⁴ Ивица Камберовић, „Благоделање сестре Надежде Ацић у Битољу и Трстенику“, у *Игуманија Ана (Ацић)*, ур. И. Р. Чутура и О. Ђорђевић, 113–122: 114–121.

¹⁵ Илијана Чутура, „О дневничким забелешкама Надежде Ацић (свеске из ‘Богдаја’)“, у *Игуманија Ана (Ацић)*, ур. И. Р. Чутура и О. Ђорђевић, 123–138.

¹⁶ Јелена Спасић, „Анализа мотива и стила писама Надежде Ацић“, у *Игуманија Ана (Ацић)*, ур. И. Р. Чутура и О. Ђорђевић, 139–154: 140–151.

¹⁷ Уп. Оливер Ђорђевић, „Дечје хранилиште ‘Богдај’ и Св. Владика Николај охридски и жички у писаној заоставштини Мати Ане (Ацић), игуманије манастира Враћевшница“, *Гласник: службени лист Српске Православне Цркве*, година LXXXVIII, бр. 5 (мај 2006): 149–158; уп. такође Оливер Ђорђевић, „Духовни сабори у Жичи и Св. Владика Николај у писаној заоставштини мати Ане (Ацић), игуманије манастира Враћевшнице“, у *Наша прошлост. 7 = Our Past: зборник радова*, ур. Драган Драшковић и Радомир Ристић (Краљево: Народни музеј — Историјски архив, 2006), 51–62: 53–55.

¹⁸ Уп. каталог ове изложбе, заправо врло информативну публикацију: Оливер Ђорђевић, Весна Ђурчић и Мирјана Мокровчак-Глишовић, *Мајки Ана Ацић (1900–1975): духовно чедо Владике Николаја Велимировића* (Горњи Милановац: Музеј рудничко–таковског краја, 2019), 154 стр.

¹⁹ Тако из чланка Архиепископа охридског Јована сазнајемо да су поред црквених здања која су била везана за деловање Владике Николаја после 2. светског рата срушени и Богдај и Битољска богословија — уп. Митрополит велеско-повардарски Јован [Вранишковски], „Неки аспекти из пастирског рада Владике Николаја у Охриду и Битољу“, у *Свети Владика*

можда и систематски,²⁰ те у том смислу није никакво изненађење што је харитативна делатност Епископа Николаја мало позната. Стога је труд поменутих прегалаца значајан допринос потпунијем сагледавању живота и рада Владике Николаја Велимировића. Но труд о којем говоримо није окончан, јер из манастира Враћевшница стиже још једна интересантна публикација о Богдају, објављена 2019. године.²¹ У питању је издање свеске мати Ане Ацић, игуманије манастира Враћевшница, која је као сестра Нада на позив Еп. Николаја у Битољу 1935. године преузела управљање новооснованом Дечјим хранилиштем Св. Николе — Богдајем.²² Сестра Нада је наиме руководила овом установом до 1941. године, када је по избијању 2. светског рата и по бугарској окупацији морала напустити Битољ, да би по благослову Вл. Николаја свој хуманитарни рад и своју мисију наставила у Краљеву и Трстенику. Враћевшничко сестринство је ову свеску преписало 1976. године, сачувавши тако од заборава ово вредно сведочанство.²³

Нажалост, књига није опремљена садржајем, а подаци о изворницима, грађи, објављеним документима итд. су сажети, каткада нејасни и непотпуни. Скромност и смире-

Николај Охридски и Жички: шексџови и сведочења, симџосион, ур. Епископ б. захумско-херцеговачки и приморски и помоћник и мјестобљуститељ жички Атанасије [Јевтић] (Краљево: Епархија Жичка — Свети манастир Жича, 2003), 462–466: 465–466.

²⁰ Уп. Предраг Ристић, „Предлог за обнову изворне Капеле Св. Петра Цетињског“, *Свети Кнез Лазар: часопис за духовни њрејород*, година IX, бр. 3 [35] (2001): 59–86: 73.

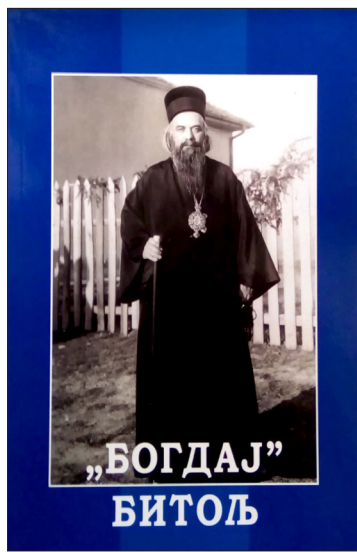
²¹ „*Бојдај*“ *Бишњољ* (Горњи Милановац: Манастир Враћевшница, 2019), 158 стр.

²² Оливер Ђорђевић, „Детињство Надежде Ацић, потоње високо преподобне мати Ане, игуманије манастира Враћевшница“, *Корени: часопис за историографију и архивистику*, III (2005): 95–100: 98.

²³ Према белешкама, благословом игуманије Стефаније и настојатељице манастира монахиње Марије, сестра Ирина преписала је ову свеску (уп. „*Бојдај*“ *Бишњољ*, 154), довршивши препис у манастиру Враћевшница на дан Св. Симеона Богопримца, одн. 3/16. фебруара 1976. године (уп. „*Бојдај*“ *Бишњољ*, 158).

ност трудбеника који су приредили ово издање читаоце остављају чак и без јасних и потпуних информација о ауторству, уређивачу и издавачу публикације. Као да се и данашњи приређивачи духовне литературе из скромности не потписују, уподобљујући се маниру сарадника Еп. Николаја и издавачких центара из међуратног периода који су му на одређени начин били блиски. Међутим, како би за критичко проучавање наслеђа Еп. Николаја било значајно да постоје и подаци о изворницима, као и описи рукописа, порекла грађе итд., у том погледу поменута неопремљеност с друге стране представља одређену препреку контекстуализацији и критичком сагледавању објављене грађе. С друге стране, поред поменутих мањкавости, објављивање преписке Николаја Велимировића и сестре Наде Ацић свакако је драгоцен прилог познавању наше прошлости.

У овој публикацији објављени су бројни краћи прилози, и то следећим редом: Манастир Враћевшница (писмо игуманије Ксеније, о мати Ани и Еп. Николају, недатирано), стр. 5–10 [писмо садржи одређене анахронизме — погрешно датирање оснивања Богдаја на 1933. уместо на 1935. годину, и смештање одвођења Еп. Николаја и Патр. Гаврила у Дахау током 1941. уместо 1944. године (сва је прилика да је мати Ксенија мислила на заточење двојице јерараха, које је започело током 1941. г.)]; „Богдај“ Битољ, стр. 11; Предговор је — извод из књиге „Речи о Свечовеку“ од Николаја Велимировића, стр. 13–14 (на крају, мати Ана прича како је Николај, сетивши се да у *Речима о Свечовеку* није споменуо Бога, исту књигу откупљивао и спаљивао — стр. 14 [међутим, у *Речима о Свечовеку* реч „Бог“ и изведенице срећу се око 200 пута, те није јасно

на шта се заправо односи ова примедба)), затим се нижу писма Епископа охридско-битољског Николаја упућена сестри Нади Аџић и другим богдајским сестрама као и деци у Богдају, од 24. 12. 1935. године до 13/26. септембра 1936. године, стр. 15–38; следи писмо деце из Богдаја Еп. Николају, „Деда Владики“, од 17. септембра 1936. г., стр. 39; даље су ту песма снегу коју је у Богдају спевао Еп. Николај, а касније записао — 2. новембра 1936. г., стр. 40–41; писма Еп. Николаја послата у Богдај, једно из Београда 13. новембра/2. децембра 1936. г. [сва је прилика лоше датирано — да ли само у штампи?], и друго недатирано, послато можда из Жиче, стр. 42–43; писмо Баба Захарије — Захе из Битоља, упућено Еп. Николају 18. новембра/1. децембра 1936. г., стр. 44–45; писма која су из Богдаја децембра 1936. г. Еп. Николају послали Ванђел Стојановић (стр. 46), Вељан Тавелић (стр. 47) и Драгољуб Јоксимовић (стр. 48). Потом долазе следећи прилози: писмо Еп. жичког Николаја деци у Богдају послато уочи Светог Николе 1936. г., стр. 49; честитка Еп. Николају за срећну нову 1937. годину коју су деца из Богдаја својеручно потписала, стр. 50–51; писма Еп. Николаја упућена деци и сестри Нади у Богдају, од 9/22. марта 1937. до 26. августа/8. септембра 1937. г., писана у Жичи, Краљеву, Београду (Патријаршији), Благовештењу Овчарском и опет Жичи, стр. 52–61; цедуља од 3/16. септембра 1937. г. која је пратила поклон богдајске деце Еп. Николају (стр. 62), те писмо Еп. Николају које у име деце из Богдаја потписује Љубица Талевић (стр. 63). Следе писмо Еп. Николаја послато из Жиче деци и сестрама у Богдај 24. новембра/7. децембра 1937. г., те божићна честитка допуњена песмом о бадњаку коју Еп. Николај шаље у Богдај о Божићу 1938. године (стр. 64–68). Затим се нижу писма из преписке малих Богдајаца и Вл. Николаја (стр. 69–70), опроштајно писмо богдајској деци које је Владика Николај написао приликом одласка из Битоља 1938. године („Ноћас док ви спавате, ја ћу бити на путу, далеко од Битоља. Али душа моја

биће с вама. Све сам уредио и наредио што треба за вас...“ — стр. 71), писмо сестри Нади (стр. 72), писмо Деда Владици које из Богдаја о Светом Сави 1938. г. шаље сестра Нада (стр. 73–74), још писама из преписке малих Богдајаца, сестре Наде и Вл. Николаја из прве половине 1938. године (стр. 75–86), васкршњи поздрав Владике Николаја богдајским сестрама Нади, Софији, Марији, Марији, Милунки и богдајској деци (стр. 87–89), те писма и упутства које он сестри Нади и Богдајцима даје као епископ жички током 1938. године (стр. 90–113), и одломци из писама и извештаја које је Еп. Николају слала сестра Нада (стр. 114–120). „Деда Владика“ фигурира као кључна личност Богдаја и у писмима сестре Наде другим личностима — Јелени Лазаревић (стр. 121–124), и у њеним сећањима на рад по битољским кућама и служење битољској сиротињи (стр. 125–129). Он је желео да и богдајску децу укључи у ово служење, а старао се и о маргинализованим и сиротим женама. Сестра Нада бележи:

„Владика Николај је желео и деца да се уче милосрђу, не само да добијају милост, већ да је знају и делити и осећати за ближње. Преко дечијих руку сестре су такође делиле милосрђе из Богдаја појединим старицама, дечијим суседкама, које нису имале никога.

За децу су биле спремљене корпице у које би стао 1 хлебца, мала флашица ракије и тањир са парчетом већим сира (ако је пост пекмеза) и нека коцка шећера. Сваке недеље по ручку, на поласку своме дому, деца су радосно носила спремљено им да тиме обрадује своју бабу. Исто дете је и преко недеље обилазило па би доносило поруке од бабе ако јој шта треба, или зове сестру к себи. Ова веза је била велика утеха за ове самохране жене.

Сад ми је други свет. Сад ми је лако и живети и боловати и умрети, кад имам моје сестре које ме неће оставити.

‘Дедо Владико, тој нам направи ова добриња, тој го имамо како Св. Николу.’“ (стр. 129; уп. такође стр. 153–154, за нешто другачију верзију овог записа).

Епископ Николај је отишавши из Охридско–битољске за Жичку епархију остао везан за дечија хранилишта: тако утиске из краљевачког хранилишта бележи у писму сестри Нади и Богдајцима датирано на 17. фебруар/2. март 1939. године (стр. 130–131: „И ми смо, хвала Богу, лепо прославили у нашем Хранилишту...“). Из одломака из писама сестре Наде који следе сазнајемо да је у Богдају основана Црква Светог Николе — „иза стаклене преграде у новој трпезарији“ (стр. 132). Деда Владика се премда удаљен и даље брине и богдајским сиротанима шаље кајмак, „слађи од шећера“, на чему му се из Богдаја захваљује Шенез Јакуб (стр. 133). У одломцима из писама сестре Наде који се надовезују на Јакубово писмо (стр. 134–137), сазнајемо да је било још оваквих пошиљака:

„Деца су сва добила меда, Ваш послатак, као благослов од Деда Владике. То је било право уживање гледати их како весело лижу мед дедин. Канда већу радост свет не зна. Њима дати нешто то је право задовољство.

Заиста су жељни свачега.“ (стр. 136).

На самом крају ове публикације штампан је текст пар дописница Вл. Николаја из 1939. године (стр. 138–139), још одломака из писама сестре Наде Еп. Николају (стр. 140), и Николајеви предлози сестри Нади о отварању женског интерната у Богдају — писмо које јој је послао 21. децембра 1939. године (стр. 141–142). По италијанском бомбардовању Битоља 1940. године, Владика Николај пише писмо сестри Нади, датирано на 5/23 новембар 1940. године (стр. 143).

Записник Сестринства при Цркви Св. Благовештења у Битољу, основаног 1939. године, датиран на 15/2. јануар

1940. године, објављен на последњим странама ове публикације (стр. 145–154), потресно је сведочанство сестре Наде о сиромашним житељима Битоља, самохраним старицама и мајкама, сиротој и изгладнелој деци... Успомена на Владика Николаја и благодарност за његово деловање у Битољу сачувана је у овде објављеним речима Цветанке Колевић, записаним руком сестре Наде:

„Од како за вас знам, — вели — други ми је свет. Некако сам радосна и мирна. Богдај као благослов за сите (све) сиромасите и за деца сираци (сирочиће). Како мајка и татко да имамо, како сестре рођене вас имамо и ја и сите (сви). За овака добро од вас нам дојде. Сите се изразговарасмо са вас. И Деда Владика, Бог да га поживи, што учини добриња на сите сиромаси. Големо добро створи. Од кости Свето Мило да му теч!“ (стр. 153).

Занимљиво је приметити да љубав Владике Николаја није била усмерена искључиво према хришћанима, односно ексклузивно према члановима Цркве, или искључиво према Србима. У његовом раду у вези са Богдајем ово је лако уочљив детаљ. Примера ради, међу богдајским сирочићима поред српске и друге локалне деце православне вере, било је и турске, циганске и арнаутске деце исламске вероисповести (стр. 49, 51, 132, итд.). Деца из Богдаја су похађала веронауку, прослављала црквене празнике, учествовала у молитви и богослужењима, постила и причешћивала се, али су ишла и у посети битољској џамији (стр. 48).

Своје честитке и поздраве Николај шаље свој богдајској деци, и хришћанској и муслиманској (стр. 95). Владика Николај се залаже да у Богдај поред хришћанске долазе и муслиманска деца (стр. 105), брине шта ће јести муслиманска деца у Богдају — коју су родитељи давали у ово сиротиште јер су знали да се у њему није јело месо ни свињетина, већ риба из оближњих језера (стр. 103). Из књиге која је пред нама сазнајемо да се Влади-

ка Николај није бринуо једино о деци исламске вере: сестра Нада извештава како је чабрицу кајмака — коју шаље Еп. Николај — предала „херцеговцу муслиманину ножа-ру“ (стр. 140).²⁴

Но смисао Богдаја превасходно је свакако била брига за децу. Брига и стрепња Вл. Николаја за мале Богдајце је очинска. Сведочанства из писама сачуваних у свесци мати Ане упечатљива су и жива. Однос Владике Николаја према деци животан је и нешаблонски. Он прилагођава и свој речник — поздравља их у стиховима, пише им песмице.²⁵ Бодри их и крепи, подстиче на љубав. На дан Свете Катарине, 24. новембра/7. децембра 1937. године из Жиче Владика Николај пише Богдајцима:

„Певате ли?
Радујете ли се?
Волите ли се?
Молите ли се?“ (стр. 65).

Јачајући везу са дечијим срцима, Вл. Николај себе у богдајским писмима себе често потписује као „Деда Владика“, а Патријарха Варнаву Росића назива „Деда Патрика“

²⁴ О односу Еп. Николаја према иновѣрнима у Богдају, уп. и Камберовић, „Благоделање сестре Надежде Аџић у Битољу и Трстенику“, 119–121.

²⁵ Сачувано је више оваквих песама. У издању које је пред нама неколико њих (уп. „Богдај“ *Биџољ*, 15, 40–41, 55, 66–67). Песма сачувана у писму послатом деци у Богдају о Благовестима 1937. године из манастира Жича („Богдај“ *Биџољ*, 55), којом се Владика Николај захваљује малим Богдајцима на послатом букету цвећа („Помози вам Бог децо! / Примео сам шарено цвеће, / Из ‘Богдаја’ ка’ из Раја, / Примео сам све букете, / Рука ваша што исплете, / И прстенке, љубичице, / И метвице и душице...“), и потом разговарајући са букетом извињава што није долазио и обећава скорашњи сусрет („Чувши шта ми цвеће збори, / Од стида ми лице гори, / Добро, добро, цвеће мило / Растанка је доста било! / ... Па кад стара врата шкрипну, / Сва ће деца да узвикну; / ‘Ево деде, устаните, / И у сред се поставите, / С нашим дедом да стојимо, / Милог Бога да слаavimo!“), објављена је раније у Ђорђевић, „Дечје хранилиште ‘Богдај’ и Св. Владика Николај“, 152–153.

**Блаженочивши патријарх Варнава међу децом у Хранилишту „Богдај“ 1936 године
Прилоге слати на адресу Хранилишта: Битољ, Сарајевска улица број 43.**

Fig. 1. Patriarch Varnava Rosić and Bishop Nikolai Velimirović visit the Bogdaj orphanage in 1936 (source: *The Missionary*, Vol. XX, No. 4–5 (April–May 1940): 45)

Сл. 1. Патријарх Варнава Росић и Епископ Николај Велимировић у посети сиротишту „Богдај“ 1936. године (извор: *Мисионар*, год. XX, бр. 4–5 (април–мај 1940): 45)

(стр. 42). Деца Епископа Николаја опет једино тако и ослонљавају — за њих је он једноставно „Деда Владика“. У Богдају — ка' у Рају.

Сачувана је Химна Богдаја, коју је написао Епископ Николај. Како бележи мати Ана, Владика Николај је ову песму написао богдајској деци и прочитао им је 24. децембра 1935. године:

„Ми смо мали Битољчани
Малишани, сиротани
Кућа нам је баш на крају
У Богдају ка’ у Рају,
У **Богдају**.

Бог нам шаље доста хлеба
И остало што нам треба,
Па ако смо и на крају
Ми живимо ка’ у Рају
У **Богдају**.

Богати смо братском слогом,
Радосни смо благим Богом,
Захвални смо што нам дају,
Играмо се ка’ у Рају
у **Богдају**.

Учимо се добри бити
И свом роду користити
Тако наши дани трају
У Богдају ка’ у Рају
у **Богдају**.“ (стр. 15).²⁶

Будући да је било отворено за све, богдајско сиротиште било је својеврсна „мултинационална, мултиверска и све-човечанска колонија“.²⁷ Владика Николај се тиме поносио и често истицао Богдај као пример, бележе биографи Епископа Николаја.

²⁶ Ова химна објављена је у часопису *Мисионар* 1940. године: уп. „Химна Дечјег хранилишта Св. Николе ‘Богдај’ у Битољу“, *Мисионар: ордан Савеза њравославних брајтсјава народне Хришћанске заједнице*, година XX, бр. 4–5 (април–мај 1940): 44; за краћу и нешто другачију верзију ове химне, уп. Љубомир Ранковић, *Свеји Владика Николај: живој и дело* (Шабач: Глас Цркве, 2013), 100.

²⁷ Ранковић, *Свеји Владика Николај*, 99.

Мали хор Богдај

Химна Дечјег хранилишта Св. Николе „Богдај“ у Битољу

Ми смо мали Битољчани
Малишани сиротани
Кућа нам је баш на крају
У Богдају ка' у рају
У Богдају.

Бог нам шаље доста хлеба
И остало што нам треба
Па ако смо и на крају
Ми живимо ка' у рају,
У Богдају.

Богати смо братском слогом,
Радосни смо благим Богом,
Захвални смо што нам дају,
Играмо се ка' у Рају,
У Богдају.

Учимо се добри бити
И свом раду користити,
Тако наши дани трају,
У Богдају ка' у рају,
У Богдају.

Fig. 2. Hymn of Bogdaj, a leaflet for collecting aid for Bogdaj, cca. 1940
Сл. 2. Химна Богдаја, легак за прикупљање помоћи за Богдај, око 1940. г.

Епископ шабачки Јован Велимировић, синовац Епископа Николаја, се присећа:

„Богдај је био Владици најмилији. То је најосетљивији дамар Владичин. Чинило нам се, гледајући све то, да је Владика живео за Богдај. Није било дана да Владика није посетио Богдај и провео извесно време са децом. Деца су му се пентрала по коленима, увлачила у мантије, скакала око њега, а он се само смејао и све деци дозвољавао. О Богдају је певао, писао, говорио. Ако је неко хтео да га развесели и орасположи, нека само почне разговор о Богдају.“²⁸

Са Богдајем су, поред Епископа Николаја и сестре Наде / мати Ане Аџић биле повезане и друге знамените личности наше прошлости — и црквене и друштвене. Примера ради, у Богдају је примила монашки постриг и живела монахиња Стефанида (Стевка) Ђурчевић (1887–1945).²⁹ Јован Максимович (1896–1966), Епископ шангајски и касније Архиепископ Сан Франциска, према тврдњама које се срећу у његовим биографијама, често је посећивао Богдај.³⁰ Постоје неке тврдње да су штићеници Богдаја као деца били Лазар Колишевски (1914–2000) и његова рођена сестра, и друге личности. Међутим, историја Богдаја тек би требало да се истражи.

²⁸ Наведено према Велимировић, „Сећања Еп. Јована Велимировића на Епископа Николаја“, *СД*, I, 639; уп. и Ранковић, *Свети Владика Николај*, 99–100.

²⁹ Уп. Јеромонах Др. Амфилохије (Радовић), „Исихазам као освајање унутрашњих простора“, *Теолошки погледи: версконаучни часопис*, година IX, бр. 3 (1976): 145–152: 150; уп. такође Лазар Љубић, „Свете жене Српске Цркве“, *Православље: новине Српске Патријаршије*, година LI, бр. 1242 (15. децембар 2018): 41–42: 42.

³⁰ Уп. Петр Перекрестов (сост.), *Владика Иоанн — свјатитељ Рускогo Зарубежја*, Серия «Жития святых», 4-е изд. (Москва: Сретенский манастирь, 2014), 40. Уп. такође Бернард Ле Каро, *Свети Јован Шангајски — чудотворац последњих времена*, књигу приредио Петар Перекрестов, са руског превела Марина Тодић, редактура превода Ксенија Кончаревић, Библиотека „Образ светачки“, књ. 124 (Београд: Православна мисионарска школа при Храму Светог Александра Невског, 2013), 35.

Богдајске везе у животу и раду Епископа Николаја биле су снажне и постојане, и нису прекинуте његовим премештајем на катедру Епархије жичке. Преписка објављена у публикацији „*Боїдај*” *Бийољ* показује како је Николај неговао ове везе. Сачувани су и други трагови тих веза: у периодици из окружја Владике Николаја, Богдај је присутан као актуелна тема, можда и као модел којем би требало подражавати — у контексту проширене харитативне делатности Еп. Николаја као владике жичког.³¹ И после 2. светског рата, као избеглица у западном свету, Епископ Николај ће наставити оно што је започео у Богдају, између осталог и кроз настављање сарадње са мати Аном — „мати Богдајком“, како је назива³² — остваривано кроз управљање добротворним фондовима, посредовање у разним приликама, логистичку подршку итд.³³

* * *

Књига „*Боїдај*” *Бийољ* вредна је и због тога што се појављује као сведочанство о позитивним аспектима живота и рада Епископа Николаја. И то у времену када је један процес преобликовања његовог лика и дела такоређи довршен, и када је он малтене коначно и неопозиво проглашен ретроград-

³¹ Уп. нпр. текст о оснивању сиротишта у Чачку по угледу на Богдај: „У Чачку је основано Дечије хранилиште“, *Мисионар: оріан Савеза йравославних браїсїава народне Хришћанске заједнице*, година XVII, бр. 1 (јануар 1937): 24; писмо богдајске деце — „Апели“, *Мисионар: оріан Савеза йравославних браїсїава народне Хришћанске заједнице*, година XX, бр. 1 (јануар 1940): [33]; „Благодарност добротворима Дечјег хранилишта Св. Николе ‘Богдај’ у Битољу“, *Мисионар: оріан Савеза йравославних браїсїава народне Хришћанске заједнице*, година XX, бр. 4–5 (април–мај 1940): 44–45; „Благодарност Дечјег хранилишта у Битољу“, *Мисионар: оріан Савеза йравославних браїсїава народне Хришћанске заједнице*, година XX, бр. 12 (децембар 1940): 31–32, итд.

³² Уп. његово писмо о. Димитрију Најдановићу од 13. фебруара 1954. године, објављено у Жељко З. Јелић, прир., *Нейознаїа йисма Свейїої Николаја Срїскої* (Београд: Завод за унапређивање образовања и васпитања — Хришћанска мисао, 2009), 64–65; 64.

³³ Уп. Јелић, *Нейознаїа йисма Свейїої Николаја Срїскої*, 42, 64, 70, 72.

ном и мрачном фигуром, ускогрудим националистом, чак и шовинистом, и то не само у појединим програмским текстовима већ и у академским истраживањима. Поздрављајући труд враћевшичког сестринства и анонимних приређивача да се ова публикација појави, надамо се да ће Богдај и харитативно деловање Владике Николаја уопште привући и пажњу истраживача.

Библиографија:

- „Апели“. *Мисионар: ордан Савеза православног браћинства народне Хришћанске заједнице*, година XX, бр. 1 (јануар 1940): [33].
- „Благодарност Дечјег хранилишта у Битољу“. *Мисионар: ордан Савеза православног браћинства народне Хришћанске заједнице*, година XX, бр. 12 (децембар 1940): 31–32.
- „Благодарност добротворима Дечјег хранилишта Св. Николе ‘Богдај’ у Битољу“. *Мисионар: ордан Савеза православног браћинства народне Хришћанске заједнице*, година XX, бр. 4–5 (април–мај 1940): 44–45.
- „Боїдај” *Бишољ*. Горњи Милановац: Манастир Враћевшница, 2019.
- „У Чачку је основано Дечије хранилиште“. *Мисионар: ордан Савеза православног браћинства народне Хришћанске заједнице*, година XVII, бр. 1 (јануар 1937): 24.
- „Химна Дечјег хранилишта Св. Николе ‘Богдај’ у Битољу“. *Мисионар: ордан Савеза православног браћинства народне Хришћанске заједнице*, година XX, бр. 4–5 (април–мај 1940): 44.
- Vukašinović, Vladimir. “Die theologischen Quellen und Geschichte der karitativen Tätigkeit der Serbischen Orthodoxen Kirche im Laufe der Jahrhunderte.” *Philotheos: International Journal for Philosophy and Theology*, Vol. 10 (2010): 337–359. <https://doi.org/10.5840/philotheos20101026>.
- Аџић, Игуманија Ана. „Богдај. Дневник дечијег склоништа Св. Николе ‘Богдај’ у Битољу“. У *Сабрана дела Еј. Николаја Велимировића*, књига I, ур. Епископ Лаврентије (Трифунковић), свештеник Милисав Д. Протић и др., 811–890. Шабац: Глас Цркве, 2013.
- Аџић, Нада С. (Игуманија Ана). „Дневник дечјег хранилишта Св. Николе ‘Богдај’ у Битољу“. *Свети Кнез Лазар: часопис за духовни урејор*, година IX, бр. 1 и 2 [33 и 34] (2001): 65–100.

- Аџић, Нада С. (Игуманија мати Ана), „Дневник дечјег хранилишта Св. Николе ‘Богдај’ у Битољу“, *Светии Кнез Лазар: часопис за духовни њрејорог*, година VIII, бр. 3 [31] (2000): 91–111.
- Аџић, Нада С. (Игуманија мати Ана). „Дневник дечјег склоништа Св. Николе ‘Богдај’ у Битољу“. *Светии Кнез Лазар: часопис за духовни њрејорог*, година VII, бр. 4 [28] (1999): 87–118.
- Аџић, Надежда С. (Игуманија Ана). „Дневник дечјег хранилишта Св. Николе ‘Богдај’ у Битољу“. *Светии Кнез Лазар: часопис за духовни њрејорог*, година VIII, бр. 4 [32] (2000): 67–89.
- Аџић, Надежда С. (касније Игуманија ман. Враћевшнице Ана). „Из дневника дечјег склоништа Св. Николе ‘Богдај’ у Битољу“. *Светии Кнез Лазар: часопис за духовни њрејорог*, година VIII, бр. 1–2 [29–30] (2000): 103–128.
- Васић, Монахиња Теодора. „Игуманија мати Ана (Аџић) (1900–1975)“. *Гласник: службени листи Српске Православне Цркве*, година XCVII, бр. 3 (март 2017): 93–99.
- Велимировић, Еп. Јован. „Сећања Еп. Јована Велимировића на Епископа Николаја“. У *Сабрана дела Еп. Николаја Велимировића*, књига I, ур. Епископ Лаврентије (Трифуновић), свештеник Милисав Д. Протић и др. (Шабац: Глас Цркве, 2013), 607–698. Шабац: Глас Цркве, 2013.
- Велимировић, Николај. *Сабрана дела Еп. Николаја Велимировића*, књига I. Ур. Епископ Лаврентије (Трифуновић), свештеник Милисав Д. Протић и др. Шабац: Глас Цркве, 2013.
- Велимировић, Николај. *Сабрана дела*, I–XIII. Шабац: Манастир Светог Николаја Соко, 2016.
- Вранишковски, Митрополит велеско-повардарски Јован. „Неки аспекти из пастирског рада Владике Николаја у Охриду и Битољу“. У *Светии Владика Николај Охридски и Жички: њтекстџови и сведочења, симџосион*, ур. Епископ б. захумско-херцеговачки и приморски и помоћник и мјестобљуститељ жички Атанасије [Јевтић], 462–466. Краљево: Епархија Жичка — Свети манастир Жича, 2003.
- Димитријевић, Владимир, и Горан Вељковић, прир. *Злаџоустџи њројоведник васкрслоја Христџа: Светии Владика Николај у сећањима савременика. [Књџија 1]*. Крагујевац: Духовни луг, 2003.
- Димитријевић, Владимир. *Боџ или мамон? (Православно учење о раду, социјалној њравди и христџанском солидаризму)*, 2. издање. Горњи Милановац: Лио, 2009.

- Драговић, Чарна. „Група аутора: Златоусти проповедник васкрслог Христа: Свети Владика Николај у сећањима савременика, Духовни луг, Крагујевац 2003.“ *Култура ђолиса: часопис за невовање демокрайске ђолићичке културе*, година III, бр. 4–5 (2006): 791–795.
- Ђорђевић, Оливер, Весна Ђурчић и Мирјана Мокровчак-Глишовић. *Мајин Ана Ацић (1900–1975): духовно чедо Владике Николаја Велимировића*. Горњи Милановац: Музеј рудничко-таковског краја, 2019.
- Ђорђевић, Оливер. „Детињство Надежде Ацић, потоње високо преподобне мати Ане, игуманије манастира Враћевшница“. *Корени: часопис за историографију и архивистику*, III (2005): 95–100.
- Ђорђевић, Оливер. „Детињство Надежде Ацић, потоње високо преподобне мати Ане, игуманије манастира Враћевшница“. *Корени: часопис за историографију и архивистику*, III (2005): 95–100.
- Ђорђевић, Оливер. „Дечје хранилиште ‘Богдај’ и Св. Владика Николај охридски и жички у писаној заоставштини Мати Ане (Ацић), игуманије манастира Враћевшница“. *Гласник: службени лист Српске Православне Цркве*, година LXXXVIII, бр. 5 (мај 2006): 149–158.
- Ђорђевић, Оливер. „Духовни сабори у Жичи и Св. Владика Николај у писаној заоставштини мати Ане (Ацић), игуманије манастира Враћевшница“. У *Наша ђрошлост. 7 = Our Past: зборник радова*, ур. Драган Драшковић и Радомир Ристић, 51–62. Краљево: Народни музеј — Историјски архив, 2006.
- Ђорђевић, Оливер. *Срећен Ацић и његова кћи игуманија Ана*, Библиотека „Свети Ђорђе“. [Горњи Милановац]: Манастир Враћевшница, 2014.
- Ђорђевић, Оливер. *Срећен Ацић и његова ђородица*, Библиотека „Свети Ђорђе“. [Горњи Милановац]: Манастир Враћевшница, 2001.
- Јанковић, Милан Д. *Ејиској Николај: живој, мисао и дело*. Књига I. Београд [— Шабац]: Епархија шабачко-ваљевска, 2002.
- Јевђевић, Јевђа А., прир. *Белешке о мајин Ани игуманији манасћира Враћевшница: Из белешки и сећања сестиринства манасћира Враћевшница*. Враћевшница: Манастир Св. Георгија — Враћевшница, 2017.
- Јелић, Жељко З., прир. *Нејознајта ђисма Светиој Николаја Српској*. Београд: Завод за унапређивање образовања и васпитања — Хришћанска мисао, 2009.

- Камберовић, Ивица. „Благоделање сестре Надежде Ацић у Битољу и Трстенику“. У *Игуманија Ана (Ацић) — оличење њосвећености: зборник радова њоводом 120 њодина од рођења и 70 њодина од њримања монашкој чина*, ур. Илијана Р. Чутура и Оливер Ђорђевић, 113–122. Јагодина: Факултет педагошких наука Универзитета у Крагујевцу — Историјски архив „Средње Поморавље“, 2019.
- Ле Каро, Бернард. *Свети Јован Шанијски — чудотворац њоследњих времена*. Књигу приредио Петар Перекрјостов, са руског превела Марина Тодић, редаKTура превода Ксенија Кончаревић. Библиотека „Образ светачки“, књ. 124. Београд: Православна мисионарска школа при Храму Светог Александра Невског, 2013.
- Љубић, Лазар. „Свете жене Српске Цркве“. *Православље: новине Српске Папџријаршије*, година LI, бр. 1242 (15. децембар 2018): 41–42.
- Милинковић, Борис. „Социјални карактер мисије Српске Православне Цркве у периоду 1918. – 2018.“ *Социјална ѡполишика / Social Policy: Часоѡис за теорију и ѡраксу социјалне ѡполишике и социјалној рада*, година 53, бр. 2–3 (2018): 115–131. <https://doi.org/10.22182/sp.232018.6>.
- Перекрестов, Пётр, сост. *Владыка Иоанн — святитель Русского Зарубежья*, Серия «Жития святых», 4-е изд. Москва: Сретенский монастырь, 2014.
- Радовић, Јеромонах Др. Амфилохије. „Исихазам као освајање унутрашњих простора“. *Теолошки ѡѡледи: версконаучни часоѡис*, година IX, бр. 3 (1976): 145–152.
- Ранковић, Љубомир. *Свети Владика Николај: животи и дело*. Шабац: Глас Цркве, 2013.
- Ристић, Предраг. „Предлог за обнову изворне Капеле Св. Петра Цетињског“. *Свети Кнез Лазар: часоѡис за духовни ѡрејород*, година IX, бр. 3 [35] (2001): 59–86.
- Сестринство манастира Враћевшница и Оливер Ђорђевић, прир. *Одабрани зајиси и ѡрејиска игуманије Ане Ацић (ѡуѡи од ѡрива до Божијеј уѡдншиѡва)*, Библиотека „Свети Ђорђе“ / [Манастир Враћевшница, Горњи Милановац], књ. 2. Горњи Милановац: Манастир Враћевшница, 2003.
- Спасић, Јелена. „Анализа мотива и стила писама Надежде Ацић“. У *Игуманија Ана (Ацић) — оличење њосвећености: зборник радова њоводом 120 њодина од рођења и 70 њодина од њримања монашкој чина*, ур. Илијана Р. Чутура и Оливер Ђорђевић, 139–154. Јагодина:

- Факултет педагошких наука Универзитета у Крагујевцу — Историјски архив „Средње Поморавље“, 2019.
- Станков, Љиљана. „Свети посао, са пуно љубави и душе — добротворни рад Надежде Аџић у Београду и Битољу“. У *Игуманија Ана (Аџић) — оличење њосвећености: зборник радова њоводом 120 њодина од рођења и 70 њодина од њримања монашкој чина*, ур. Илијана Р. Чутура и Оливер Ђорђевић, 41–58. Јагодина: Факултет педагошких наука Универзитета у Крагујевцу — Историјски архив „Средње Поморавље“, 2019.
- Стерјовски, Александар. *Еден век Црвен крст во Бишола*. Битола: Општинска организација на Црвен крст, 2012.
- Стојановић, Биљана, и Ана Миљковић Павловић. „Слика детета у педагошком раду Надежде, потоње игуманије Ане Аџић“. У *Игуманија Ана (Аџић) — оличење њосвећености: зборник радова њоводом 120 њодина од рођења и 70 њодина од њримања монашкој чина*, ур. Илијана Р. Чутура и Оливер Ђорђевић, 81–93. Јагодина: Факултет педагошких наука Универзитета у Крагујевцу — Историјски архив „Средње Поморавље“, 2019.
- Трифуновић, Весна. „Ана Аџић: сведочење врлине љубави“. У *Игуманија Ана (Аџић) — оличење њосвећености: зборник радова њоводом 120 њодина од рођења и 70 њодина од њримања монашкој чина*, ур. Илијана Р. Чутура и Оливер Ђорђевић, 95–112. Јагодина: Факултет педагошких наука Универзитета у Крагујевцу — Историјски архив „Средње Поморавље“, 2019.
- Чутура, Илијана Р, и Оливер Ђорђевић, ур. *Игуманија Ана (Аџић) — оличење њосвећености: зборник радова њоводом 120 њодина од рођења и 70 њодина од њримања монашкој чина*. Јагодина: Факултет педагошких наука Универзитета у Крагујевцу — Историјски архив „Средње Поморавље“, 2019.
- Чутура, Илијана. „О дневничким забелешкама Надежде Аџић (свеске из ‘Богдаја’)“. У *Игуманија Ана (Аџић) — оличење њосвећености: зборник радова њоводом 120 њодина од рођења и 70 њодина од њримања монашкој чина*, ур. Илијана Р. Чутура и Оливер Ђорђевић, 123–138. Јагодина: Факултет педагошких наука Универзитета у Крагујевцу — Историјски архив „Средње Поморавље“, 2019.

* * *

Read Online

Nicholai Studies, Vol. 1, No. 2 (2021): 525–526.DOI: <https://doi.org/10.46825/nicholaistudies/ns.2021.1.2.525-526>

UDC: 271.222(497.11)-722.52-36:929 Николај Велимировић, свети:005.745”2021”

Nicholai Studies Notices, January–July 2021

The First Annual St. Nicholai Lecture, March 23, 2021 — At Saint Tikhon’s Orthodox Theological Seminary, the First Annual St. Nicholai Lecture was held on March 23, 2021.

St. Nicholai Lecture is the spring coefficient to the October St. Tikhon Lecture, and is to be scheduled each Spring, on or around March 18, the Feast of St. Nicholai (source: <https://www.stots.edu/>).

The inaugural lecture was given by His Grace, The Rt. Rev. Irinej (Dobrijevic), Bishop of the Diocese of Eastern America of the Serbian Orthodox Church. His Grace is an alumnus of St. Tikhon’s, and he wrote both his BA Thesis and his M.Div. Thesis on St. Nicholai — the first one at St. Tikhon’s in 1979 (Mirko (later, Bishop Irinej) Dobrijevic, “Nicholai at St. Tikhon’s 1951–1956: The ‘Forgotten’ Years of His Life,” BA Thesis. South Canaan, PA: St. Tikhon’s Orthodox Theological Seminary, 1979, 103 pp.), and the second one at the St. Vladimir’s Orthodox Theological Seminary three years later (Mirko Dobrijevic, “Bishop Nicholai Velimirovich: A 1921 Mission to America,” M.Div. Thesis. Crestwood, NY: St. Vladimir’s Orthodox Theological Seminary, 1982, iii + 126 pp.).

The Lecture was entitled “St. Nicholai: His Last Years.” It was live-streamed for the benefit of the wider audience through YouTube and Facebook, and it is available online at <https://www.youtube.com/watch?v=cqws7gROQL4>.

The European Academy of Religion Annual Conference 2021 (Münster, August 30th — September 2nd) — The European Academy of Religion announced its fourth Annual Conference, which will take place in Münster (Germany) between Monday,

August 30th and Thursday, September 2nd. Westfälische Wilhelms-Universität Münster will be the organizing institution.

The keynote lecturers at the conference this year shall be Vasilis Saroglou (Université Catholique de Louvain), Guy Stroumsa (Hebrew University of Jerusalem), Rowan Williams (University of Cambridge), Judith Wolfe (University of St. Andrews), and Azza Karam (Vrije Universiteit in Amsterdam).

According to the First Draft of the Conference Schedule for the European Academy of Religion 2021 Annual Conference, a panel entitled “The Legacy of Nicholai Velimirovich,” chaired by Fr. John Parker, Dean of St. Tikhon’s Orthodox Theological Seminary, will be held on Wednesday, September 1st. More information at <https://www.europeanacademyofreligion.org/news>.

Lectures at the Gathering in Tuman Monastery (August 21st)

— As it is announced on the website of the Monastery of Tuman, in memory of the 75th anniversary of the repose of St. Jakov Arsović, a great assembly of churchgoers and believers will be held in Tuman on Saturday, August 21st, 2021. After the Divine Liturgy, there will be a whole-day program of spiritual and scientific lectures, focused on the legacy of the “God-Worshipper Movement” (in Serbian: Bogomoljački pokret) of Bishop Nicholai Velimirovich and his collaborators, especially on St. Jakov (Radoje) Arsović.

More information at <https://manastirtumane.org/>.

A Documentary on St. Jakov (Radoje) Arsović — Boško Milosavljević, a movie director from Belgrade, started the filming of the documentary movie on the life and heritage of St. Jakov (Radoje) Arsović in June 2021. This documentary shall be finished next year.

Srećko Petrović

* * *

Read Online

Bibliography

Nicholai Studies, Vol. 1, No. 2 (2021): 527–546.

DOI: <https://doi.org/10.46825/nicholaistudies/ns.2021.1.2.527-546>

UDC: 012 Николај Велимировић, свети”2018/2020”

016 Николај Велимировић, свети”2018/2020”

Recent Bibliography, 2018–2020

Among the recent publications, published in 2018–2020, we have selected the following articles and books as interesting for Nicholai studies. The list of this selected bibliography is provided in chronological order, referencing first the works and writings of Nicholai Velimirovich, then monographs, and finally the articles:

Новија библиографија, 2018–2020

Међу публикацијама објављеним током 2018–2020, изабрали смо литературу интересантну за Николајеве студије. Попис ове одабране библиографије доносимо хронолошки, наводећи најпре дела и списе Николаја Велимировића, потом монографије, и напоследку чланке:

2018:

Bishop Nicholai's Works / Дела Еп. Николаја:

Велимировић, Николај. *Беседы на Евангелие*. Кн. 1–2. Перевод с сербског. Москва: Ника, 2018.

Велимировић, Николај. *Отверстые небеса: по творениям святителя Николая Сербского (Велимировича)*. Серия „Духовные зерна“. Москва: Духовное преображение, 2018.

Velimirovich, Nicholai. “A Sermon on Easter. The Gospel on the Victor of Death.” *Glasnik: An Official Gazette of the Serbian Orthodox Church*, Vol. XCVIII, No. 4 (April 2018): 170–173 [provisional translation into English; original title in Serbian: Велимировић, Свети Николај Жички. „Беседа на Васкрс. Еванђеље о Победи-

оцу смрти“. *Гласник: службени лист Српске Православне Цркве*, година ХСVIII, бр. 4 (април 2018): 170–173].

Monographs / Монографије:

- Durđev, Aleksandar. *Saint Bishop Nicholai: An Illustrated Biography*. Krupanj: Sveta Petka Paraskeva Library, 2018 [provisional translation into English; original title in Serbian: Ђурђевић, Александар. *Свети Владика Николај: илустрирано живљење*. Крупањ: Библиотека „Света Петка Параскева“, 2018].
- Jović, Pavle. *Serbs on Nicholai Velimirovich*. Belgrade: P. Jović, 2018 [provisional translation into English; original title in Serbian: Јовић, Павле. *Срби о Николају Велимировићу*. Београд: П. Јовић, 2018].
- Pilipović, Radovan, Ignatije Marković, Miloš Matijević and Jovana Gogić. *Varnava, Serbian Patriarch (1930–1937): Shepherd, Builder, Zealot and Confessor (Exhibition Catalog)*. Library “Catalogs,” No. 8. Belgrade — Banja Luka: Archives of the Serbian Orthodox Church — Archives of the Republic of Srpska, 2018 [provisional translation into English; original title in Serbian: Пилиповић, Радован, Игнатије Марковић, Милош Матијевић и Јована Гогић. *Варнава, Патријарх српски (1930–1937): њасћир, градиџел, ревноџел и исјоведник (каџалој изложде)*. Библиотека „Каталози“, књ. 8. Београд — Бања Лука: Архив Српске Православне Цркве — Архив Републике Српске, 2018].
- Mitić, Bojan. *Serbian Church in the Kingdom of Yugoslavia: Patriarch Varnava and His Time*. Series “Capital Editions,” No. 4. Belgrade: Center for Research of Orthodox Monarchism, 2018 [provisional translation into English; original title in Serbian: Митић, Бојан. *Српска Црква у југословенској Краљевини: Патријарх Варнава и његово доба*. Серија „Капитална издања“, 4. Београд: Центар за истраживање православног монархизма, 2018].
- Markovich, Slobodan G., ed. *British–Serbian Relations from the 18th to the 21st Centuries*. Belgrade: Faculty of Political Science of the University of Belgrade — Zeptr Book World, 2018.
[Especially the following article:
Radić, Radmila. “Anglo–Serbian Church and Cultural Co-operation in the Inter–War Period.” In *British–Serbian Relations from the 18th to the 21st*

Centuries, ed. by S. G. Markovich, 275–304. Belgrade: Faculty of Political Science of the University of Belgrade — Zepter Book World, 2018.]
 Radić, Radmila. *Vojislav Janić (1890–1944). A Priest and A Politician: A View Through an Analytical Window*. Library “Studies and Monographs” / [Institute for Recent History of Serbia], book 106. Belgrade: Institute for Recent History of Serbia, 2018 [provisional translation into English; original title in Serbian: Радић, Радмила. *Војислав Јанић (1890–1944). Свеишћеник и пољитичар: поглед кроз аналитички прозор*. Библиотека „Студије и монографије“ / [Институт за новију историју Србије], књ. 106. Београд: Институт за новију историју Србије, 2018].

Articles / Чланци:

- Radić, Radmila R. “Dr. Vojislav Janić’s Work on Publishing Serbian Printed Music During the First World War.” *Matica Srpska Journal of Stage Art and Music*, Issue 58 (2018): 39–54 [In Serbian: Радић, Радмила. „Делатност др Војислава Јанића на издавању српских музикалија током Првог светског рата“. *Зборник Мајишце српске за сценске уметности и музику*, бр. 58 (2018): 39–54].
- Radić, Radmila. “Bishop of Bačka Irinej (Ćirić) — His Ecumenical Activity 1919–1941.” In *Diocese of Bačka Through the Centuries: Collection of Papers*, ed. by Brane Milovac and Predrag M. Vajagić, 27–53. Bačka Palanka: Serbian Orthodox Church — Association of History Teachers of Bačka Palanka, 2018 [provisional translation into English; original title in Serbian: Радић, Радмила. „Епископ бачки Иринеј (Ћирић) — делатност на екуменском плану 1919–1941. године“. У *Епархија бачка кроз векове: зборник радова*, ур. Бране Миловац и Предраг М. Вајагић, 27–53. Бачка Паланка: Српска православна црквена општина — Друштво наставника историје Бачке Паланке, 2018].
- Nikolić, Mila. “Saint Nicholai — A Serbian Creator and Interpreter of Poetry.” *Prosvjeta: Calendar for Year 2018* (2018): 52–56 [provisional translation into English; original title in Serbian: Николић, Мила. „Свети Николај српски творитељ и тумач поезије“. *Просвјета: календар за 2018 годину* (2018): 52–56].
- Jović, Savo B. “Through the fire of suffering into the embrace of Christ” [On the Occasion of the 70th Anniversary of the Arrest of the Bishop

- Barnaba of Hvosno (Nastić). *Glasnik: An Official Gazette of the Serbian Orthodox Church*, Vol. XCVIII, No. 1 (January 2018): 37–42 [provisional translation into English; original title in Serbian: Јовић, Саво Б. „Кроз огањ страдања у загрљај Христов“ [Поводом 70 година од хапшења Епископа хвостанског Варнаве (Настиха)]. *Гласник: службени листи Српске Православне Цркве*, година XCVIII, бр. 1 (јануар 2018): 37–42].
- Jakovljević, Živojin. “Saint Nikolai Velimirović and Saint John Maximovich as Unifiers of the Serbian and Russian People.” *Serbian Studies: Journal of the North American Society for Serbian Studies*, Vol. 29, Numbers 1–2 (2018): 151–158. <https://doi.org/10.1353/ser.2018.0009>.
- Mastilović, Igor. “Philosophy of Culture in Father Justin (Popović) and Oswald Spengler.” *Vidoslov*, Vol. 25, No. 75 (Transfiguration) (2018): 49–65 [provisional translation into English; original title in Serbian: Мастиловић, Игор. „Философија културе код оца Јустина и Освалда Шпенглера“. *Видослов: саборник Епархије захумско-херцеговачке и приморске*, година 25, бр. 75 (Преображење) (2018): 49–65].
- Lompar, Rastko. “The Incarceration of Patriarch Gavrilo and Bishop Nikolaj Velimirović in Dachau in 1944.” *History Studies Ilarion*, Vol. 3 (2018): 9–29 [in Serbian: Ломпар, Растко. „Заточеништво Патријарха Гаврила и Епископа Николаја Велимировића у Дахауу 1944. године“. *Студије историје Иларион*, бр. 3 (2018): 9–29].
- Dimitrijević, Vladimir. “Milan Radulović as an Interpreter of the Works of Nicholai Velimirovich and Justin Popović Within the Framework of Serbian Expressionism.” In *Literature, Theology, Philosophy: A Thematic Collection of Works in Memory of Milan Radulović*. Special Editions / Institute of Literature and Art, Foča, No. 38, ed. by Milica Mustur and Kristijan Olah, 691–710. Belgrade — Foča: Institute of Literature and Art — Orthodox Theological Faculty of St. Basil of Ostrog, 2018 [provisional translation into English; original title in Serbian: Димитријевић, Владимир. „Милан Радуловић као тумач стваралаштва Николаја Велимировића и Јустина Поповића у оквирима српског експресионизма“. У *Књижевности, теологији, философији: тематско-проблемски зборник радова у спомен Милану Радуловићу*. Посебна издања / Институт за књижевност и уметност, Фоча, књ. 38, ур. Милица Мустур и Кристијан Олах, 691–710. Београд — Фоча: Ин-

- ститут за књижевност и уметност — Православни богословски факултет Светог Василија Острошког, 2018].
- Vićentijević, Kosana. “The Modalities of Morality in the Auditing Profession from the Aspect of the Philosophy of Nikolaj Velimirović.” *Theological Views*, Vol. LI, No. 3 (2018): 397–412 [in Serbian: Вићентијевић, Косана. „Модалитети морала у ревизорској професији са аспекта филозофије др Николаја Велимировића“. *Теолошки њолеги: версконаучни часопис*, година LI, бр. 3 (2018): 397–412].
- Bjelajac, Branko. “Inter-Church Relations: Education of Serbian Students in Oxford (1916–1920).” *Religion and Tolerance: Journal of the Center for Empirical Researches of Religion*, Vol. XVII, No. 30 (July–December 2018): 195–204 [in Serbian: Bjelajac, Branko. „Међуцрквени односи: школовање српских студената у Оксфорду (1916–1920)“. *Религија и толеранција: часопис Центра за емпијска истраживања религије*, Vol. XVII, No. 30 (jul–decembar 2018): 195–204].
- Vicentijevic, Kosana. “Aspects of Philosophical Thoughts by Bishop Nikolai Velimirovich in the Function of Contemporary Challenges of the Auditing Profession.” *Religion and Tolerance: Journal of the Center for Empirical Researches of Religion*, Vol. XVI, No. 30 (July–December 2018): 253–263 [in Serbian: Вићентијевић, Косана. „Унапређење квалитета рада професора ревизије применом теолошких ставова др Николаја Велимировића“. *Религија и толеранција: часопис Центра за емпијска истраживања религије*, Vol. XVI, No. 30 (jul–decembar 2018): 253–263].
- Knezhevitch, Mikonja. “Njegosh’s Religion: A Sketch for a Study on the Religious Analysis of Njegosh’s Poetry by Bishop Nicolai Velimirovitch.” *Njegosh’s Journal of Matica Srpska / Njegošev zbornik Matice srpske*, No. 3 (2018): 59–76 [in Serbian: Кнежевић, Микоња. „Религија Њејошева: скица за једну студију о религиозном промишљању Њејошевог пјесништва Владике Николаја Велимировића“. *Њејошев зборник Матице српске*, бр. 3 (2018): 59–76].
- Milinkovic, Boris. “The Social Character of the Serbian Orthodox Church Mission from 1918–2018.” *Social Policy*, Vol. 53, Nos. 2–3 (2018): 115–131 [in Serbian: Милинковић, Борис. „Социјални карактер мисије Српске Православне Цркве у периоду 1918. – 2018.“ *Социјална њолиџика / Social Policy: Часопис за њеорију и*

йраксу социјалне њолийиике и социјалној рага, година 53, бр. 2–3 (2018): 115–131]. <https://doi.org/10.22182/sp.232018.6>.

Stošić, Randel. “The Moral of Forgiving with Children: Pedagogical Approach of Dr. Justin Popovic.” *Collection of Papers of Preschool Teacher Training College of Vocational Studies in Gnjilane —Bujanovac*, No. 4/5 (2018/2019): 119–130 [in Serbian: Стошић, Ранђел. „Морал опраштања код деце. Педагошки приступ др Јустина Поповића“. *Зборник радова Високе школе за васиийаче стируковних стиудија у Гњилану —Бујановац*, бр. 4/5 (2018/2019): 119–130].

2019:

Bishop Nicholai’s Works / Дела Еп. Николаја:

Велимирович, Николай. *Отверстые небеса: по творениям святителя Николая Сербского (Велимировича)*. Редактор-составитель Т. И. Никитина. Серия „Духовные зерна“. Москва: Духовное преображение, 2019.

Vélimirovitch, Saint Nicolas. *Lettres missionnaires*. Traduit du serbe par Lioubomir Mihailovitch. Grands spirituels orthodoxes du XXe siècle. Genève: Éditions des Syrtes, 2019.

“Bogdaj” Bitola. Gornji Milanovac: Vračevšnica Monastery, 2019 [in Serbian: „Боїгај” Бињовљ. Горњи Милановац: Манастир Враћевшница, 2019].

Velimirovich, Nicholai. “Sermon of St. Bishop Nicholai, held on 15/28. July 1932 in the Cathedral Church in Belgrade on Saint Vladimir the Equal to the Apostles, Prince of the Land of Russia.” *The New Dawn / Nova Zora*, Nos. 61–62 (Spring–Summer 2019): 22–28 [provisional translation into English; original title in Serbian: Велимировић, Владика Николај. „Беседа Св. Владике Николаја, одржана 15/28. јула 1932. године у Саборној цркви у Београду о Светом Равноапостолном Владимиру, Кнезу земље Руске“. *Нова Зора: часопис за књижевност и културу*, бр. 61–62 (Прољеће/Љето 2019): 22–28]. [Velimirovich], Saint Bishop Nicholai. “Sermons on Godless Europe” [1–5]. *Glasnik: An Official Gazette of the Serbian Orthodox Church*, Vol.

XCIX, No. 8 (August 2019): 291–296 [provisional translation into English; original title in Serbian: [Велимировић], Свети владика Николај. „Беседе о безбожној Европи“ [1–5]. [Без података о изворнику, напомена и критичког апарата]. *Гласник: службени лист Српске Православне Цркве*, година XCIX, бр. 8 (август 2019): 291–296].

Monographs / Монографије:

- Popovich, St Justin. *Зайиси о Екуменизму* = *Σημειώσεις περί Οικουμενισμού* = *Заметки об Экуменизме* = *Notes on Ecumenism*. Ed. by Bishop Atanasije (Jevtić). Vrnjci — Ćelije — Trebinje — Los Angeles: Interclima—graphics — Monastery Ćelije — Monastery Tvrdoš — Sebastian Press, 2019.
- Radosavljević, Jovan. *Serbian Monks and Clergy as a Symbol of our Faith in the 20th Century During the Time of Bishop Nicholai*. Rača: Rača Monastery, 2019 [provisional translation into English; original title in Serbian: Радосављевић, Јован. *Српски монаси и духовници као обележје наше вере у 20. веку у време Владике Николаја*. Раџа: Манастир Раџа, 2019].
- Cvetković, Vladimir, and Bogdan Lubardić, eds. *Thought and Mission of St Justin Popović: International Thematic Conference Proceedings*. Belgrade — Niš: Institute for Philosophy and Social Theory, University of Belgrade — Faculty of Orthodox Theology at the University of Belgrade — Center for Byzantine–Slavic Studies, University of Niš, 2019 [in Serbian: Цветковић, Владимир, и Богдан Лубардић, ур. *Мисао и мисија Светиој Јустину Поповића: међународни темејски зборник*. Београд — Ниш: Институт за филозофију и друштвену теорију Универзитета у Београду — Православни богословски факултет Универзитета у Београду — Центар за византијско-словенске студије Универзитета у Нишу, 2019].
- Lubardić, Bogdan. *Justin of Ćelije and England: Ways of Reception of British Theology, Literature and Science*. Belgrade: Orthodox Theological Faculty at the University of Belgrade — ГП, 2019 [in Serbian: Лубардић, Богдан. *Јустин Ђелијски и Енглеска: његови рецејције бриџанске теологије, књижевности и науке*. Београд: Православни богословски факултет Универзитета у Београду — Институт за теолошка истраживања, 2019].
- Jović, Pavle. *Father Justin Popović among Serbs*. Belgrade: P. Jović, 2019 [provisional translation into English; original title in Serbian: Јовић, Павле. *Отац Јустин Поповић код Срба*. Београд: П. Јовић, 2019].

- Noble, Ivana. *Essays in Ecumenical Theology I: Aims, Methods, Themes, and Contexts*. Studies in Reformed Theology, Vol. 35. Leiden — Boston: Brill, 2019. <https://doi.org/10.1163/9789004381094>.
- Čutura, Ilijana R., and Oliver Đorđević, eds. *Hegumenia Ana (Adžić) — the Personification of Devotion: A Collection of Works on the Occasion of 120 Years Since Her Birth and 70 Years Since Her Receiving of the Monastic Rank*. Jagodina: Faculty of Pedagogical Sciences at the University of Kragujevac — Historical Archive “Srednje Pomoravlje,” 2019 [provisional translation into English; original title in Serbian: Чутура, Илијана Р., и Оливер Ђорђевић, ур. *Игуманија Ана (Аџић) оличење њосвећености: зборник радова њоводом 120 њодина од рођења и 70 њодина од њримања монашкој чина*. Јагодина: Факултет педагошких наука Универзитета у Крагујевцу — Историјски архив „Средње Поморавље“, 2019]. Available online: <https://pefja.kg.ac.rs/zbornik-ana-adzic/>.
- Ninković-Tašić, Aleksandra, and Branislav Stanković. *Bell Ringers of Freedom: Mihajlo Pupin and Bishop Nicholai*. 2nd ed. Belgrade: Catena Mundi, 2019 [provisional translation into English; original title in Serbian: Нинковић Ташић, Александра, и Бранислав Станковић. *Звонари слободе: Михајло Пуџин и Владика Николај*. Библиотека „Посебна издања“ / [Catena mundi]. 2. издање. Београд: Catena mundi, 2019].
- Petković, Gordana, Miroslav Nikolić and Srđan Ercegan, eds. *Diary of Dr. Georgije Letić (1872–1935), Bishop of Timișoara (1903–1931), Banat (1931–1935) and administrator of the Karlovac Metropolitanate*. Grgeteg: Serbian Orthodox Monastery Grgeteg, 2019 [provisional translation into English; original title in Serbian: Петковић, Гордана, Мирослав Николић и Срђан Ерцеган, ур. *Дневник др Георгија Летића (1872–1935), епископа тимешварској (1903–1931), банатској (1931–1935) и администратора Карловачке митрополије*. Грgetег: Српски православни манастир Грgetег, 2019].
- Belić, Bojan. *Bishop Nicholai, Hitler and Europe: Controversies*. Valjevo: Valjevo Gymnasium, 2019 [provisional translation into English; original title in Serbian: Белић, Бојан. *Владика Николај, Хитлер и Европа: контрoверзе*. Ваљево: Ваљеуска гимназија, 2019].
- Lis, Julia Anna. *Antiwestliche Diskurse in der serbischen und griechischen Orthodoxie Zur Konstruktion des «Westens» bei Nikolaj Velimirović, Justin Popović, Christos Yannaras und John S. Romanides*. Erfurter

- Studien zur Kulturgeschichte des Orthodoxen Christentums. Frankfurt am Main: Peter Lang GmbH, Internationaler Verlag der Wissenschaften, 2019. <https://doi.org/10.3726/b14817>.
- Radić, Radmila. *The Mission of the British Young Men's Christian Association (YMCA) in the Kingdom of Yugoslavia*. Translation into English by Bojan Drndić. Library "Studies and Monographs" / [Institute for Recent History of Serbia], Book 118. Belgrade: Institute for Recent History of Serbia, 2019.
- [Same book, another edition, in Serbian: Радић, Радмила. *Мисија бритијанске Хришћанске заједнице младих људи у Краљевини Југославији*. Библиотека „Студије и монографије“ / [Институт за новију историју Србије], књ. 119. Београд: Институт за новију историју Србије, 2019].
- Gallagher, Brandon, and Paul Ladouceur, eds. *Patristic Witness of Georges Florovsky: Essential Theological Writings*. London — New York: T&T Clark — Bloomsbury Publishing, 2019.

Articles / Чланци:

- Radić, Radmila. "The Activity of the Sitters Couple within the YMCA in the Kingdom of SCS / Kingdom of Yugoslavia." In *Tradition and Transformation. Transnational Experiences of Yugoslav History: A Thematic Collection*. Book 2, Library "Proceedings," No. 16, ed. by Olga Manojlović Pintar and Vera Gudac Dodić, 23–65. Belgrade: Institute for Recent History of Serbia, 2019 [provisional translation into English; original title in Serbian: Радић, Радмила. „Делатност брачног пара Ситерс у оквиру Хришћанске заједнице младих људи на простору Краљевине СХС/Краљевине Југославије“. У *Традиција и трансформација. Транснационална искуства југословенске историје: тематски зборник*. Књига 2, Библиотека „Зборници радова“, бр. 16, ур. О. Манојловић Пинтар и В. Гудац Додић, 23–65. Београд: Институт за новију историју Србије, 2019]. <https://doi.org/10.31212/zradova.16.transnac.rad.23-65>.
- Cvetković, Vladimir. "St Nikolaj of Zhicha's Lecture 'Nationalism of St Sava' Reconsidered." *Church Studies*, Year XVI, Number 16/1 (2019): 131–148 [in Serbian: Цветковић, Владимир. „Још један осврт на предавање 'Национализам Светог Саве' Светог Николаја Жичког“. *Црквене студије*, година XVI, бр. 16/1 (2019): 131–148].

- Petrović, Đorđe N. “Sava’s Legacy: Serbian Theology and Justin Popović.” *Church Studies*, Year XVI, Number 16/1 (2019): 149–167 [in Serbian: Петровић, Ђорђе Н. „Савино наслеђе: српска теологија и Јустин Поповић“. *Црквене студије*, година XVI, бр. 16/1 (2019): 149–167].
- Puzović, Vladislav. “Education of Serbian Clergy in Russia (XVIII — Early XX Century).” *Church Studies*, Year XVI, Number 16/2 (2019): 319–342 [provisional translation into English; original title in Serbian: Пузовић, Владислав. „Образовање српског свештенства у Русији (XVIII — почетак XX века) [= Пузович, Владислав. „Образование сербского духовенства в России (XVIII—начало XX века)“]. *Црквене студије*, година XVI, бр. 16/2 (2019): 319–342].
- Puzović, Vladislav. “Metropolitan of Zagreb Dr. Damaskin Grdanički (1892–1969).” *Crkva 2019: Calendar of the Serbian Orthodox Patriarchate for the Year 2019* (2019): 120–123 [provisional translation into English; original title in Serbian: Пузовић, Владислав. „Митрополит загребачки др Дамаскин Грданички (1892–1969)“. *Црква 2019: Календар Српске православне њајријаришије за њросију 2019. њодину* (2019): 120–123].
- Ranković, Ljubomir. “Remembrance of Bishop Jovan Velimirović. On the Occasion of the 30th Anniversary of His Repose (1989–2019).” *Glasnik: An Official Gazette of the Serbian Orthodox Church*, Vol. XCIX, No. 4 (April 2019): 127–132 [provisional translation into English; original title in Serbian: Ранковић, Љубомир. „Сећање на Владика Јована Велимировића. Поводом 30-годишњице упокојења (1989–2019)“. *Гласник: службени лист Српске Православне Цркве*, година XCIX, бр. 4 (април 2019): 127–132].
- Shkarovsky, Mikhail. “Assistance of the Serbian Orthodox Church to the Russian Monasticism of Athos in the 1920s — 1930s.” *Khristianskoye Chteniye [Christian Reading]*, No. 2 (2019): 167–177 [= Шкаровский, Михаил Витальевич. „Помощь Сербской Православной Церкви русскому монашеству Афона в 1920–1930-е годы“. *Христианское чтение: научный журнал. Теология. Философия. История*, No. 2 (2019): 167–177]. <https://doi.org/10.24411/1814-5574-2019-10036>.
- Vicentijevic, Kosana. “Improving the Quality Work the Professor’s of Audit by Applying the Theological Views of Nikolai Velimirovich.”

- Religion and Tolerance: Journal of the Center for Empirical Researches of Religion*, Vol. XVII, No. 31 (January–June 2019): 105–121 [in Serbian: Вићентијевић, Косана. „Унапређење квалитета рада професора ревизије применом теолошких ставова др Николаја Велимировића“. *Religija i tolerancija: časopis Centra za empirijska istraživanja religije*, Vol. XVIII, No. 31 (januar–jun 2019): 105–121].
- Stojanović, Aleksandar, and Rastko Lompar. “Campaign of the Independent State of Croatia for the International Recognition of the Croatian Orthodox Church 1942–1944.” *Currents of History*, Vol. 2/2019 (2019): 35–58 [In Serbian: Стојановић, Александар, и Растко Ломпар. „Ангажман Независне Државе Хрватске на међународном признању Хрватске православне цркве 1942–1944.“ *Токови историје*, бр. 2/2019 (2019): 35–58]. <https://doi.org/10.31212/tokovi.2019.2.sto.35-58>.
- Perekrestov, Peter. “On the 25th Anniversary of the Canonization of Saint John (Maksimovich).” *Glasnik: An Official Gazette of the Serbian Orthodox Church*, Vol. XCIX, No. 8 (August 2019): 299–303 [provisional translation into English; original title in Serbian: Перекрјостов, Петар. „Поводом 25 година од прослављења светитеља Јована (Максимовича)“. Са руског превела Марина Тодић. *Гласник: службени лист Српске Православне Цркве*, година XCIX, бр. 8 (август 2019): 299–303].
- Aleksić, Slađana. “Contribution of Saint Bishop Nicholai Velimirovich to the Christian Semiology.” In *Byzantine-Slavic Readings II: Proceedings of the International Scientific Conference held at the University of Niš on November 24, 2018*, ed. by Dragiša Bojović and Kristina Mitić, 305–315. Niš: Center for Byzantine-Slavic Studies at the University of Nis — International Center for Orthodox Studies — Center for Church Studies, 2019 [provisional translation into English; original title in Serbian: Алексић, Слађана. „Допринос Светог Владике Николаја Велимировића хришћанској семиологији“ [= Алексић, Слађана. „Вклад Св. Николая сербского в христианскую семиологию“]. У *Византијско-словенска членија II: зборник радова са Међународне научне конференције одржане 24. новембра 2018. године на Универзитету у Нишу*, ур. Драгиша Бојовић и Кристина Митић, 305–315. Ниш: Центар за византијско-словенске сту-

- дије Универзитета у Нишу — Међународни центар за православне студије — Центар за црквене студије, 2019].
- Lubardić, Bogdan. “Hesychastic Presuppositions of the ‘Diary of Prayer’ of St Justin Popović: Commentary on His First Criticism of Kant.” In *Hesychasm in the Life of the Church of Serbian Lands and the Littoral*, ed. by Zlatko Matić, 189–266. Belgrade — Požarevac: Institute for Systematic Theology of the Orthodox Theological Faculty at the University of Belgrade — Board for Education and Culture of the Diocese of Požarevac and Braničevo — Tumane Monastery, 2019 [provisional translation into English; original title in Serbian: Лубардић, Богдан. „Исихастичке претпоставке Молићвеној дневника Јустина Поповића: коментар на прву примедбу Поповића Канту“. У *Видјехом сејейі исїїиниј: зборник рагова / Научни дојословски скуы Исихазам у живојіу Цркве Срїјских и јоморских земаља, Манастїр Тумане, 14. сејїшембар 2019. јодине*, ур. Златко Матић, 189–266. Београд — Пожаревац [— Голубац]: Институт за Систематско богословље Православног богословског факултета Универзитета у Београду — Одбор за просвету и културу Епархије пожаревацко-браничевске — Манастир Тумане, 2019].
- Cvetković, Vladimir. “Saint-Savahood between Christian Philosophy and Ideology of Nationalism: Saint Nikolaj Velimirović and Saint Justin Popović.” In *History of Serbian Philosophy IV: Contributions to Research*, ed. by Irina Deretić and Aleksandar Kandić, 173–219. Belgrade: Faculty of Philosophy, 2019 [provisional translation into English; original title in Serbian: Цветковић, Владимир. „Светосавље између хришћанске философије и идеологије национализма: Свети Николај Велимировић и Свети Јустин Поповић“. У *Исїїорија срїјске филозофије IV: јїрилози исїїраживању*, прир. Ирина Деретић и Александар Кандић, 173–219. Београд: Филозофски факултет, 2019].
- Vasiljević, Maxim. “Carrying Their Native Land and Their New Home in Their Hearts: Mihailo Pupin and Bishop Nikolai of Žiča between their Native and Adopted Country.” *Balkanica: Annual of the Institute for Balkan studies = Annuaire de L’Institut des etudes Balkaniques*, Vol. 50 (2019): 245–259. <https://doi.org/10.2298/BALC1950245V>.
- Ćurčić, Jugoslav. “One Apology of Domestic Rock and Roll Culture.” *The Voice of the Dioces of Niš / Glas Eparhije niške*, Fifth Series, No. 14

- (4/2019): 42–43 [provisional translation into English; original title in Serbian: Ђурчић, Југослав. „Једна апологија домаће рокенрол културе“. *Глас Епархије нишке: Гласило Епархије нишке за хришћанску њросвету и културу*, Пета серија, бр. 14 (4/2019): 42–43].
- Valentinovich, Vasiliev Aleksey, and Aleksandr Pavlovich Bykhovtsov. “Knowledge of God in the Life of the Slavic People, Philosophical Abysses of Modern Society, and St. Sabbas-Like Person by St. Justin (Popović).” *Society: Philosophy, History, Culture*, No. 9 (65) (2019) [= Васильев, Алексей Валентинович, и Александр Павлович Быховцов. „Богопознание в жизни славянских народов, «философские пропасти» современного общества и «святосаввский» человек прп. Иустина (Поповича)“]. *Общество: философия, история, культура*, Выпуск 9 (65) (2019). <https://doi.org/10.24158/fik.2019.9.2>.
- Hofmeisterová, Karin. “The Serbian Orthodox Church’s Involvement in Carrying the Memory of the Holocaust.” *Südosteuropa: Journal of Politics and Society [Comparative Southeast European Studies]*, Vol. 67, No. 4 (2019): 500–533. <https://doi.org/10.1515/soeu-2019-0038>.
- Petrović, Srećko. “A Contribution to the Study of Life and Work of Bishop Nicholai Velimirović: Correspondence with Robert H. Gardiner.” *Theological Views*, Vol. LII, Issue 3 (December 2019): 677–710 [In Serbian: Петровић, Срећко. „Прилог познавању делатности Николаја Велимировића: преписка са Робертом Гардинером“. *Теолошки њоїледи*, година LII, бр. 3 (децембар 2019): 677–710]. <https://doi.org/10.46825/tv/2019-3-677-710>.

2020:

Bishop Nicholai’s Works / Дела Еп. Николаја:

- Velimirovic, Saint Bishop Nikolaj. *Homilies: Presentation of the Gospel Through Sermons*. Book 1. Translated from the Serbian original by Archimandrite Hadzi Danilo (Jokic) and Marija Miljkovic. Kragujevac: Duhovni Lug, 2020.
- Vélimirovitch, Saint Nicolas. *Sermons au pied de la montagne; suivi de Nouveaux sermons au pied de la montagne*. Traduit du serbe par Lioubomir

- Mihailovitch. Introduction de Jean-Claude Larchet. Collection grands spirituels orthodoxes du XXe siècle. Genève: Éditions des Syrtes, 2020.
- Велимирович, Николай. *Мисионерские письма / Святитель Николай Сербский*. Пер. с серб. С. А. Луганской. Москва: Издательство Православного Свято-Тихоновского гуманитарного университета, 2020.
- Velimirovich, Bishop Nicholai. “Why is He a General?” Translated from French by Aleksandar Resimić. *Orthodox Missionary: A Missionary Gazette of the Serbian Orthodox Church for Youth*, Year LXIII, Issue 373 (May – June 2020): 23–24 [provisional translation into English; original title in Serbian: Велимировић, Св. Владика Николај. „Зашто је он генерал?“. Предео са француског Александар Ресимић. *Православни мисионар: мисионарско гласило Српске Православне Цркве за младе*, година LXIII, свеска 373 (мај–јун 2020): 23–24].
- Velimirovich, Nicholai. “A Speech in Cetinje.” *The New Dawn / Nova Zora*, No. 67 (Autumn 2020): 9–14 [provisional translation into English; original title in Serbian: Велимировић, Владика Николај. „Говор на Цетињу“ [На дан преноса Његошевих моштију на Ловћен, Цетиње, 1925]. *Нова Зора: часопис за књижевност и културу*, бр. 67 (Јесен 2020): 9–14].
- Velimirovich, Nicholai. “The Skull Tower — A Temple Built of the Skulls and Bones of my People.” *The New Dawn / Nova Zora*, No. 67 (Autumn 2020): 15–16 [provisional translation into English; original title in Serbian: Велимировић, Владика Николај. „Беле кула — храм сазидан од лобања и костију мог народа“ [Говор Николаја Велимировића на Видовдан 1916. у Катедрали Светог Павла, у Лондону]. *Нова Зора: часопис за књижевност и културу*, бр. 67 (Јесен 2020): 15–16].

Monographs / Монографије:

- Puzović, Vladislav, and Vladan Tatalović, eds. *Eight Centuries of the Autocephaly of the Serbian Orthodox Church*, Vols. I–II. Belgrade: Faculty of Orthodox Theology at University of Belgrade — Holy Synod of Bishops, 2020 [In Serbian: Пузовић, Владислав, и Владан

- Таталовић, ур. *Осам векова аутокефалије Српске Православне Цркве*, I–II. Београд: ПБФ Универзитета у Београду — Свети Архијерејски Синод Српске Православне Цркве, 2020]. In this publication, there are several particularly interesting papers: Ković, Miloš. “Serbian Church’s Rebel Heritage (1594–1941): A Contribution to the Studies of the Church and the State Interrelationship” [in Serbian: Ковић, Милош. „Устаничко наслеђе Српске Цркве (1594–1941): прилог истраживању односа између Цркве и државе“] (Vol. I, pp. 273–287), Chapman, Mark D. “Nikolaj Velimirović and the Serbian Orthodox Church in England, 1914–1916” (Vol. I, pp. 381–395), Radić, Radmila. “Cooperation of the Serbian Orthodox Church with the Ecumenical Movement and the Anglican Church in the First Half of the 20th Century” [in Serbian: Радић, Радмила. „Сарадња Српске Православне Цркве са екуменским организацијама и Англиканском Црквом у првој половини 20. века“] (Vol. I, pp. 397–418), Subotić, Mile. “The Serbian Orthodox Church in American Academic Publications in 20th Century” [in Serbian: Суботић, Миле. „Српска Православна Црква у америчким научним публикацијама у 20. веку“] (Vol. I, pp. 491–501), Cvetković, Vladimir. “St Sava and Saint-Savahood: The Cases of St Nicholas of Zhicha, St Justin the New of Chelie and Atanasije Jevtic” [in Serbian: Цветковић, Владимир. „Мисли о Светом Сави и светосављу: примери Светог Николаја Жичког, Светог Јустина Ћелијског и Атанасија Јевтића“] (Vol. II, pp. 153–166), and Matić, Zlatko. “Bogomoljci’ Movement: An Ecclesiological Assessment of One Phenomenon” [in Serbian: Матић, Златко. „Богомољачки покрет: еклисиолошка процена једног феномена“] (Vol. II, pp. 189–198). Šijaković, Bogoljub. *Saint-Savahood and the Philosophy of Life: A Sketch for Actualization of the Interwar Debates on the Idea of Saint-Savahood (Retractatio)*. Podgorica: Matica srpska — Association of Members in Montenegro, 2020 [provisional translation into English; original title in Serbian: Шијаковић, Богољуб. *Свeйџосавље и филозофија животоа: скица за актуелизацију међурајине*

- расјаве о игеји свејосавља (*retractatio*). Подгорица: Матица српска — Друштво чланова у Црној Гори, 2020].
- Peters, Greg, ed. *Exploring the Future of Christian Monasticisms. Printed Edition of the Special Issue Published in Religions*. Basel — Beijing — Wuhan — Barcelona — Belgrade: Multidisciplinary Digital Publishing Institute [MDPI], 2020. <https://doi.org/10.3390/books978-3-03928-025-4>.
- Praščević, Aleksandar. *Dialogue between Orthodox Christians and Muslims in the Balkans. Contribution of Serbian Patriarchs Dimitrije, Varnava, Gavriilo and Vikentije to the Dialogue with Muslims (1920–1958)*. Belgrade: Publishing Foundation of the Archdiocese of Belgrade–Karlovci of the Serbian Orthodox Church, 2020.

Articles / Чланци:

- Puzović, Predrag. “Seventy Years since the Repose of Patriarch Gavriilo (Dožić) (1950–2020).” *Crkva 2020: Calendar of the Serbian Orthodox Patriarchate for the Year 2020* (2020): 95–99 [provisional translation into English; original title in Serbian: Пузовић, Предраг. „Седамдесет година од упокојења Патријарха Гаврила (Дожића) (1950–2020)“. *Црква 2020: Календар Српске православне патријаршије за њресјуйну 2020. јодину* (2020): 95–99].
- Ranković, Ljubomir. “On the Mystery of the Person and Works of the Saint Bishop Nicholai.” *Glasnik: An Official Gazette of the Serbian Orthodox Church*, Vol. C, No. 1 (January 2020): 18–22 [provisional translation into English; original title in Serbian: Ранковић, Љубомир. „Над тајном личности и дела Светог Владике Николаја“. *Гласник: службени лист Српске Православне Цркве*, година C, бр. 1 (јануар 2020): 18–22].
- Purić, Jovan. “Father Justin — A Man of Prayer and Interpreter of Scripture.” *Glasnik: An Official Gazette of the Serbian Orthodox Church*, Vol. C, No. 1 (January 2020): 23–26 [provisional translation into English; original title in Serbian: Пурић, Еп. Јован. „Отац Јустин — молитвеник и тумач Светог Писма“. *Гласник: службени лист Српске Православне Цркве*, година C, бр. 1 (јануар 2020): 23–26].
- Cvetković, Vladimir. “Saint Sava et son enseignement, selon saint Nicolas de Jitcha, saint Justin le nouveau de Ćelije et Mgr Athanase

- Jevtić.” *Contacts: Revue orthodox de théologie et de spiritualité*, Vol. LXXII, No. 269 (Janvier — Mars 2020): 90–109.
- Šijaković, Bogoljub. “On Saint Sava and Saint-Savahood / Svetosavlje.” *Glasnik: An Official Gazette of the Serbian Orthodox Church*, Vol. C, No. 2 (February 2020): 114–116 [provisional translation into English; original title in Serbian: Шијаковић, Богољуб. „О Светом Сави и Светосављу“. *Гласник: службени листи Српске Православне Цркве*, година C, бр. 2 (фебруар 2020): 114–116].
- Vadić, Vasilije. “The Role of Bishop Hilarion Zeremski in the Unification of the Serbian Orthodox Church.” *Glasnik: An Official Gazette of the Serbian Orthodox Church*, Vol. C, No. 3 (March 2020): 141–143 [provisional translation into English; original title in Serbian: (Вадић), Еп. Василије. „Улога Епископа Илариона Зеремског у уједињењу Српске Православне Цркве“. *Гласник: службени листи Српске Православне Цркве*, година C, бр. 3 (март 2020): 141–143].
- Osipova, Yelena A. “«Thoughts on Universal History» by Aleksey Khomyakov in the Spiritual and Cultural Context of the Serbian Tradition.” *Vestnik of Kostroma State University*, Volume 26, No. 1 (January – March 2020): 109–117 [Осипова, Елена Аркадьевна. „Мысли по вопросам всеобщей истории» А. С. Хомякова в духовно-культурном контексте сербской традиции“. *Вестник Костромского государственного университета*, Том 26, Но. 1 (Январь – Март 2020): 109–117]. <http://doi.org/10.34216/1998-0817-2020-26-1-109-117>.
- Markovich, Slobodan G. “Anglo–Serbian Cultural Relations During the Great War and Its Aftermath: Learning of the Other Through War Efforts.” In *Belgrade English Language and Literature Studies: BELLS90 Proceedings*, Vol. 2, ed. by Bojana Gledić et al., 365–383. Belgrade: Faculty of Philology at the University of Belgrade, 2020. <https://doi.org/10.18485/bells90.2020.2.ch28>.
- Markovich, Slobodan G. “Dimitrije Mitrinović in the Quest for *Gnosis*. From National to Cosmopolitan Identity.” *Književna istorija*, Vol. 52, No. 171 (2020): 101–122. <https://doi.org/10.18485/kis.2020.52.171.6>.
- Markovich, Slobodan G. “Cosmopolitan Projects of Dimitrije Mitrinović from the 1930s and the Dilemmas of Interpretation.” *Književna istorija*, Vol. 52, No. 171 (2020): 241–260. <https://doi.org/10.18485/kis.2020.52.171.12>.

- Ković, Miloš. “Masaryk and the Serbs: Political Ideas.” *Serbian Political Thought*, Year XXVII, Vol. 68, No. 2/2020 (2020): 13–57 [in Serbian: Ковић, Милош. „Масарик и Срби: политичке идеје“. *Српска њолиџичка мисао*, година XXVII, Vol. 68, бр. 2/2020 (2020): 13–57]. <https://doi.org/10.22182/spm.6822020.1>.
- Dimitrijević, Vladimir. “In Front of the Challenges of the Epoch: Early Themes of Nicholai Velimirovich’s Works.” In *Serbian Literature at the Beginning of the 20th Century: Modernity and Old Tasks*, edited by Dragan Hamović and Jana Aleksić, 127–139. Belgrade: Institute of Literature and Art, 2020 [provisional translation into English; original title in Serbian: Димитријевић, Владимир. „Пред изазовима епохе: ране теме стваралаштва Николаја Велимировића“. *У Српска књижевности њочейком 20. века: модерности и сџари задаци: зборник радова*, Серија „Културни оквири српске књижевности“, књ. 1, ур. Драган Хамовић и Јана Алексић, 127–139. Београд: Институт за књижевност и уметност, 2020].
- Petrović, Srećko. “Little-known Works of Bishop Nicholai.” *Orthodox Missionary: A Missionary Gazette of the Serbian Orthodox Church for Youth*, Year LXIII, Issue 373 (May – June 2020): 25–26 [provisional translation into English; original title in Serbian: Петровић, Срећко. „Мало позната дела Владике Николаја“. *Православни мисионар*, година LXIII, свеска 373 (мај–јун 2020): 25–26].
- Subotić, Mile. “Theophan Fan Noli: Albanian American Hierarch, Politician, and Writer.” *Sabornost*, No. XIV (2020): 177–186 [in Serbian: Суботић, Миле. „Теофан Фан Ноли, албанско-амерички јерарх, политичар и књижевник“. *Саборности: Теолошки њођишњак*, XIV (2020): 177–186]. <https://doi.org/10.5937/sabornost2014177S>.
- Aleksov, Bojan. “Questioning Western Approaches to Religion in the Former Yugoslavia.” *Balkanologie [Online]*, Vol. 15, No. 1 (2020): 1–19. <https://doi.org/10.4000/balkanologie.2526>.
- Šljivić, Dragan, and Nenad Živković. “Self-Ruled and Self-Consecrated Ecclesiastic Schism as a Nation-Building Instrument in the Orthodox Countries of South Eastern Europe.” *Genealogy*, Vol. 4, No. 2, Art. 52 (2020): 1–36. <https://doi.org/10.3390/genealogy4020052>.
- Puzović, Vladislav. “St. Petersburg Theological Academy and the Serbs: The Historical Way and Theological Heritage.” *Khristian-*

- skoje Chteniye [Christian Reading]*, No. 3 (2020): 87–95 [in Serbian: Пузовић, Владислав. „Санктпетербуршка духовна академија и Срби: историјски пут и богословско наслеђе“. *Христијанско читанье. Научный журнал: Теология. Философия. Историја*, No. 3 (2020): 87–95]. <https://doi.org/10.24411/1814-5574-2020-10048>.
- Janjetović, Zoran. “On Lists, Indexes, and Quality: Is there a Connection?” *Currents of History*, Vol. 3/2020 (2020): 193–207 [Јањетовић, Зоран. „О листама, индексима и квалитету: да ли су повезани?“. *Токови историје*, бр. 3/2020 (2020): 193–207]. <https://doi.org/10.31212/tokovi.2020.3.jan.193-207>.
- Pilipović, Radovan. “Unification of the Serbian Orthodox Church after the First World War: Administrative Formation of the Serbian Church Areas (1918–1924).” *Glasnik: An Official Gazette of the Serbian Orthodox Church*, Vol. C, No. 9 (September 2020): 454–460 [provisional translation into English; original title in Serbian: Пилиповић, Радован. „Уједињење Српске Православне Цркве после Првог светског рата — административно уобличење српских црквених области (1918–1924)“. *Гласник: службени листи Српске Православне Цркве*, година C, бр. 9 (септембар 2020): 454–460].
- Đokić, Nebojša, and Metodije Marković. “Unification of the Serbian Orthodox Church in 1920 in Newspaper Reports.” *Glasnik: An Official Gazette of the Serbian Orthodox Church*, Vol. C, No. 9 (September 2020): 461–468 [provisional translation into English; original title in Serbian: Ђокић, Небојша, и Методије Марковић. „Уједињење Српске Православне Цркве 1920. године у новинским извештајима“. *Гласник: службени листи Српске Православне Цркве*, година C, бр. 9 (септембар 2020): 461–468].
- (Jevtić, Bishop Athanasije). “Letters of St. Abba Justin.” *Glasnik: An Official Gazette of the Serbian Orthodox Church*, Vol. C, No. 10 (October 2020): 549–550 [provisional translation into English; original title in Serbian: (Јевтић, Еп. Атанасије). „Писма Светог Авве Јустина“. *Гласник: службени листи Српске Православне Цркве*, година C, бр. 10 (октобар 2020): 549–550].
- Božović, Nenad. “Doctoral Studies of Bishop Irinej Ćirić in Vienna (1906–1908): A Contribution to the Formation of the History of the Serbian Old Testament Biblical Studies.” *Matica Srpska Social Sci-*

- ences Quarterly, Vol. LXXI, No. 176 (4/2020): 543–559 [in Serbian: Божовић, Ненад. „Докторске студије Епископа др Иринеја Ђирића у Бечу (1906–1908). Прилог формирању историје српске старозаветне библистике“. *Зборник Мајнице српске за друштвене науке*, година LXXI, бр. 176 (4/2020): 543–559]. <https://doi.org/10.2298/ZMSDN2076543B>.
- Midić, Dalibor. “Bogomoljci’ Movement / God–Worshipper Movement in Niš.” *The Voice of the Dioces of Niš / Glas Eparhije niške*, Fifth Series, No. 18 (4/2020): 38–39 [provisional translation into English; original title in Serbian: Мидић, Далибор. „Богомољачки покрет у Нишу“. *Глас Епархије нишке: Гласило Епархије нишке за хришћанску просвету и културу*, Пета серија, бр. 18 (4/2020): 38–39].
- Grozdanov, Zoran, and Branko Sekulić. “Christ’s Ethnonationalist Crucifixion: Sacralization of Ethnonationalist Agendas within Croatian Catholicism and Serbian Orthodoxy—Cases and Effects.” *Occasional Papers on Religion in Eastern Europe*, Vol. 40, No. 9, Article 2 (November 2020): 1–22. Available at: <https://digitalcommons.georgefox.edu/ree/vol40/iss9/2>.
- Simić, Radivoje. “The Serbian Orthodox Church in the Ecumenical Movement: An Overview.” *Occasional Papers on Religion in Eastern Europe*, Vol. 40, No. 10, Article 5 (December 2020): 51–57. Available at: <https://digitalcommons.georgefox.edu/ree/vol40/iss10/5>.
- Petrović, Srećko. “A Few Remarks on the Study of the Bishop Nicholai Velimirović’s Legacy.” *Theological Views*, Vol. LIII, Issue 3 (December 2020): 827–832 [In Serbian: Петровић, Срећко. „Пар узгредних напомена о проучавању наслеђа Владике Николаја Велимировића: неки истраживачки проблеми“. *Теолошки њојлеги: версконаучни часопис*, година LIII, бр. 3 (децембар 2020): 827–832]. <https://doi.org/10.46825/tv/2020-3-827-832>.
- Jerkić, Dragiša. “The Mystical in the Work of Saint Nicholas Velimirović” [“Das Mystische im Werk des Heiligen Nikolaj Velimirović”]. *Review of Ecumenical Studies Sibiu*, Vol. 12, No. 2 (2020): 317–333. <https://doi.org/10.2478/ress-2020-0020>.

Srećko Petrović

* * *

Book Notes

Нове књиге

2016:

Вујадин Милановић. *Владика Николај о Шекспиру*. Превео, предговор и поговор написао Вујадин Милановић. Ново, проширено издање поводом 400-годишњице Шекспирове смрти. Збирка “Serbian Cultural Heritage,” No. 4. Београд: Српска Европа, 2016. 199 стр., илустр., 21 см. ISBN 978–86–82351–09–2.

Владика Сава (Сарачевић). *Ог Свeйшoј Владике Николаја до Свeйшoј Јована Шанијској*. Приредили Мирољуб Роглић и Слободан Обрадовић. Библиотека „Рукосад Светог Владике Николаја Жичког и Охридског и преподобног Авве Јустина Пелијског“, књ. 5. Горњи Милановац: Лио, 2016. 215 стр., 21 см.

2017:

Свети Владика Николај Охридски и Жички. *Охридски њролој [илустрирани]*. Књигу опремио фотографијама фресака и икона Горан Вељковић. 2. допуњено, измењено и поправљено издање. Крагујевац: Духовни лут, 2017. 1122 + XVIII стр., илустр., 25 см. ISBN 978–86–89361–65–0.

Епископ Николај (Велимировић). *Први Божји закон*. Библиотека „Свечаник“ / Хришћанска мисао. Нова серија. Београд [— Фоча] [— Ваљево]: Хришћанска мисао — Хиландарски фонд — Универзитетски образовани православни богослови — Задужбина „Николај Велимировић и Јустин Поповић“, 2017. 65 +30 стр., 17 см.

Владика Сава (Сарачевић). *Сјодвадесет њ одговора на њишњања хришћана*. Приредили Мирољуб Роглић и Слободан Обрадовић. Библиотека „Рукосад Светог Владике Николаја Жичког

и Охридског и преподобног Авве Јустина Ђелијског“ / [Лио, Горњи Милановац], књ. 7. Горњи Милановац: Лио, 2017. 68 стр., 21 см. ISBN 978–86–89349–22–1.

Снежана Љ. Адамовић. *Пејтар II Пејтровић Њејош у српској кријичкој мисли XX века (Николаја Велимировића, Исидоре Секулић, Ива Андрића и Милована Ђиласа)*. Библиотека „Монографије“, књ. 6. Никшић: Институт за српску културу, 2017. 239 стр., 21 см. ISBN 978–9940–9773–9–9.

2018:

Святитель Николай Сербский (Велимирович). *Собрание творений святителя Николая Сербского (в 12 томах)*. Москва: Новое Небо, 2018. 5 512 стр., 21 см. ISBN 978–5–907073–12–8.

Свети Владика Николај. *Црква везиља*. Ур. Миролуб Роглић. Горњи Милановац: Лио, 2018. 127 стр., 17 см. ISBN 978–86–89349–27–6.

Св. Владика Николај Велимировић. *О Боју и о људима*. Збирка „Дела Светог Владике Николаја Велимировића“. Београд: Euro-Book, 2018. 214 стр., 20 см. ISBN 978–86–505–3138–9.

Владика Николај Велимировић. *Књија о Исусу Христју*. Београд: Драслар, 2018. 82 стр., илустр., 16 см. ISBN 978–86–6475–093–6.

Александар Ђурђевић. *Свети Владика Николај: илустрирано жијије*. Крупањ: Библиотека „Света Петка Параскева“, 2018. 223 стр., фотографије, 30 см.

Павле Јовић. *Срби о Николају Велимировићу*. Београд: П. Јовић, 2018. 152 стр., илустр., 21 см. ISBN 978–86–911773–6–2.

Милица Весковић, прир. *Медошочиви извори мудрости Владике Николаја*. 2. издање. Бјеле Воде: Манастир Свете Тројице, 2018. 408 стр., 20 см. ISBN 978–86–82847–22–9.

Александра Нинковић Ташић и Бранислав Станковић, прир. *Звонари слободe: Михајло Пујин и Владика Николај*. Библиотека „Посебна издања“ / [Catena mundi]. Београд: Catena mundi, 2018. 271 стр., илустр., 25 см. ISBN 978–86–6343–105–8.

Свети Јустин Нови Ђелијски. *Човек и Бојочовек*. Приредио Епископ Атанасије [Јевтић]. Ваљево: Манастир Ђелије, 2018. 255 стр., илустр., 21 см. ISBN 978–86–83841–18–9.

- Снежана Љ. Адамовић. *Пејтар II Пејировић Њејош у српској кривичкој мисли XX века (Николаја Велимировића, Исидоре Секулић, Ива Андрића и Милована Ђиласа)*. 2. измењено издање. Превлака: Манастир Светог Архангела Михаила, 2018. 213 стр., 21 см. ISBN 978-9940-9773-9-9.
- Валентин Катасонов. *Мир глазами святителя Николая Сербского*. Отв. ред. О. А. Платонов. Москва: Русская цивилизация, 2018. 592 стр., 21 см. ISBN 978-5-4261-0181-4.

2019:

- Архимандрит Јован Радосављевић, прир. *О Владици Николају. Штита савременици кажу: изабрани њејекстиви испакнутих њоштовалаца о Светјом Владици и њејовом делу*. Фотографије Герман Авакумовић. Ваљево: Епархија ваљевска, 2019. 704 стр., илустр., 24 см. ISBN 978-86-86935-05-2.
- Илијана Р. Чутура и Оливер Ђорђевић, ур. *Љуманија Ана (Аџић) — оличење њосвећености: зборник радова њоводом 120 година од рођења и 70 година од љримања монашкој чина*. Јагодина: ФПН Универзитета у Крагујевцу — Историјски архив „Средње Поморавље“, 2019. 171 стр., фотогр., 23 см. ISBN 978-86-7604-184-8.
- Оливер Ђорђевић, Весна Ђурчић и Мирјана Мокровчак-Глишовић. *Маји Ана Аџић (1900-1975): духовно чедо Владике Николаја Велимировића*. Горњи Милановац: Музеј рудничко-таковског краја, 2019. 154 стр., илустр., 23 x 21 см. ISBN 978-86-82877-82-0.
- Михаило Ђусић. *Еванђелски основ и дојмајтски смисао љравославној монашјива*. Приредили архимандрит Сава Тврдошки и Радош Младеновић. Жича — Света Гора — Тврдош — Острог — Калифорнија — Јасеновац: Манастир Жича — Манастир Хиландар — Манастир Тврдош — Манастир Острог — St. Herman of Alaska — Манастир Јасеновац, 2019. 310 стр., илустр., 21 см. ISBN 978-86-85271-41-0.
- Стевица П. Матко. *Педајојија Цркве Св. Владике Николаја Жичкој*. Едиција „Религија, друштво, култура“, књ. 1. Београд: АТЦ, 2019. 109 стр., илустр., 21 см. ISBN 978-86-85117-38-1.
- Антоније Ђурић. *Душа од маслачка*. Чачак: Легенда, 2019. 47 стр., фотографије, 17 см. ISBN 978-86-7784-327-4.

- Александар Рајић. *Свети Владика: живој и мисли Владике Николаја Велимировића*. Ниш: Талија издаваштво, 2019. 101 стр., илустр., 21 см. ISBN 978–86–80406–61–9.
- Жељко Перовић. *Срди и Света земља: од XIII до XXI века*. Пирот: Књига знамење, 2019. 298 стр., илустр., 24 см. ISBN 978–86–89631–15–9.
- Прејодобни Јустин Ђелијски и Врањски*. Врање: Свеправославно друштво „Преподобни Јустин Ђелијски и Врањски“, 2019. 105 стр., илустр., 22 см. ISBN 978–86–87029–17–0.
- Павле Јовић. *Отац Јустин Појовић код Срба*. Београд: П. Јовић, 2019. 63 стр., илустр., 21 см. ISBN 978–86–911773–7–9.
- Мирољуб Роглић и Слободан Обрадовић, прир. *Блајословен који долази у име Госјодње!: о монашћиву Гјјне Горе*. Горњи Милановац: Лио, 2019. 88 стр., фотогр., 21 см. ISBN 978–86–89349–39–9.

2020:

- San Nikolaj Velimirović, vescovo di Ohrid e Žiça. *Cassiana. La scienza dell'amore*. Traduzione dal greco e note di Antonio Ranzolin. Trieste: Asterios Editore, 2020. 176 pagine, 17 cm. ISBN 978–88–9313–161–2.
- San Nikolaj Velimirović. *La scienza dell'amore. [Il Padre nostro]*. Le Letture, No. 3 (4 Luglio 2020) [una pubblicazione in digitale della Asterios Abiblio editore]. Trieste: Asterios Editore, 2020. 16 pagine. ISBN 978–88–9313–535–1.
- Св. Вл. Николај (Велимировић). *Кад се Сунце роди, ламје се склањају у орман!* Прир. Мирољуб Роглић и Слободан Обрадовић. Горњи Милановац: Лио, 2020. 599 стр., 25 см. ISBN 978–86–89349–50–4.
- Владика Николај Велимировић. *Мисионарска њисма*. 1. *Од 1. до 150. њисма*. 2. *Од 151. до 300. њисма*. Библиотека „Теолошка мисао“ / [Креативна књига, Београд]. Београд: Креативна књига, 2020. 269 + 212 стр., 21 см. ISBN 978–86–81576–09–0, 978–86–81576–10–6.
- Свети Владика Николај Велимировић. *Емануил*. Београд: Акиа Мали принс, 2020. 150 стр., 17 см. ISBN 978–86–6011–238–7.
- Милош Тимотијевић. „Храбри“ њарњшзани и „зли“ чејњници: *сјудује о Срдији у Друјом светском рају (1941–1945)*. 2. издање. Библиотека „Посебна издања“. Београд: Catena mundi, 2020. 234 стр., 21 см. ISBN 978–86–6343–110–2.

- Никола Маринковић, ур. *Досјеојевски: ѿсац и ѿравославље: зборник радова*. 3. издање. Библиотека „Путовође“, коло 4, књига 1. Београд: Catena Mundi, 2020. 239 стр., 25 см. ISBN 978-86-6343-027-3.
- Давор Џалто и Данијела Марковић, ур. *Савремена чишћања Великој инквизицијора*. Београд: Вулкан издаваштво, 2020. 229 стр., илустр., 22 см. ISBN 978-86-10-03525-4.

2021:

- Владика Николај Велимировић. *Релиија Њејошева*. Београд: Креативна књига, 2021. 177 стр., 20 см. ISBN 978-86-81576-12-0.
- Святитель Николай Велимирович. *Избранное*. Москва: Духовное преображение, 2021. 702 стр., ил., 17 см. ISBN 978-5-00059-442-1.
- Святитель Николай Велимирович. *Слово к современному человеку: святитель Николай Сербский (Велимирович)*. Составитель иеромонах Игнатий (Шестаков). Москва: Издательство Сретенского монастыря, 2021. 251 стр., ил., портр., 17 см. ISBN 978-5-7533-1692-9.
- Епископ Мелетије (Вујић) Хилендарац. *Духовно злато којим се небо кујује: Духовна традина*. Призрен: Епархија рашко-призренска — Богословија Св. Кирила и Методија, 2021. 316 стр., илустр., 21 см. ISBN 978-86-82323-62-4.
- Владика Иринеј (Ђорђевић). *Срдима на знање*. Горњи Милановац: Лио, 2021. 95 стр., 21 см. ISBN 978-86-89349-56-6.
- Манасѿир Свейої Николаја — Соко: ѿводом 20 ѿгодина „Моде“ и 32 ѿгодине ѿодизања манасѿира Соко. Шабац: Глас Цркве, 2021. 113 стр., илустр., 23 см. ISBN 978-86-84941-79-6.
- Јелена Стошић. *Каталој рукописне и сѿарије шѿамјане књије библиоѿеке „Св. Владика Николај“*. Ниш: Центар за црквене студије — САНУ — Универзитетска библиотека „Никола Тесла“, 2021. 123 стр., илустр., 21 см. ISBN 978-86-84105-53-2.
- Majn Kampf Adolfa Hitlera*. Prevod, polemički komentari i razmatranja knjige Radomir Smiljanić. Biblioteka „Istorija“ / [Edicija, Beograd]. 2. izdanje. Beograd: Edicija, 2021. 541 str., ilustr., 24 cm. ISBN 978-86-81962-06-0.

Srećko Petrović

* * *

Read Online

Authors in this issue of the *Nicholai Studies*

Frère Richard is a member of the monastic community of Taizé, in France.

Irinej Dobrijević is the Serbian Orthodox Bishop of Eastern America since 2016. He is the head of the Serbian Orthodox Eparchy of Eastern America. Formerly, Irinej was the Serbian Orthodox Bishop of Australia and New Zealand (2011–2016).

Slavica Popović Filipović is an Australia-based researcher in the fields of the history of World War I, remembrance, history of medicine and medical corps, cultural diplomacy, history of the suffragette movement, humanitarian and philanthropic work.

Rastko Lompar is a Research Assistant at the Institute for Balkan Studies of the Serbian Academy of Science and Arts in Belgrade. ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-4345-4857>.

Nemanja Andrijašević is a Ph.D. student at the Orthodox Theological Faculty at the University of Belgrade. ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-4598-5304>.

Željko Perović is an independent researcher from Pirot, Serbia.

Ilija Kajtez is a professor at the Faculty of International Politics and Security Studies at the University “Union — Nikola Tesla” in Belgrade.

Pavle Botić is an associate professor at the Faculty of Philosophy at the University of Novi Sad.

Dejan Tanić is the Director of the Historical Archive “Srednje Pomoravlje” in Jagodina.

Srećko Petrović is a postgraduate student at the University of Belgrade. ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-4916-6242>.

The Nicholai Studies:
International Journal for Research of Theological
and Ecclesiastical Contribution of Nicholai Velimirovich

Publisher:

Christian Cultural Center “Dr Radovan Bigović,” Belgrade, Serbia

Editor:

Srećko Petrović

Telephone: +381 64 943 56 82

E-mail: editor@nicholaistudies.org

<http://nicholaistudies.org/>

Graphic design:

Srećko Petrović

Cover:

Milorad Vidović

Printing:

Printing office of the Serbian Orthodox Church

Kralja Petra 5, Belgrade

Print run: 200 copies

Price of annual subscription:

For Serbia — 2000 dinars (plus shipping costs)

For foreign countries — 50 Euros (plus shipping costs) (for Europe)

100 Euros (plus shipping costs) (rest of the world)

Subscription:

+381 64 943 56 82

nicholaistudies@gmail.com

Indexed by **Crossref**

Indexed by **ROAD: THE DIRECTORY OF OPEN ACCESS SCHOLARLY RESOURCES**

UDC by **National Library of Serbia**

Archived by **Repository of the National Library of Serbia**

Added to **doiSerbia**

This issue of
*The Nicholai Studies: International Journal for Research of Theological
and Ecclesiastical Contribution of Nicholai Velimirovich*
is published on July 26th, 2021

Acknowledgments

We are grateful to everyone who helped the *Nicholai Studies*. We are especially thankful to the brotherhood of the Tumane monastery, with whose generous material support the website of the journal was designed and launched in 2020–2021.

Захвалност

Захвални смо свима онима који су помогли часопис *Николајеве студије*. Посебно се захваљујемо братству манастира Тумане, уз чију великодушну материјалну подршку је дизајниран и постављен вебсајт часописа током 2020–2021. године.

CIP — Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

271.222(497.11)-726.2-36:929 Николај Велимировић, свети(093)
271.2

The NICHOLAI Studies : international Journal for Research of
Theological and Ecclesiastical Contribution of Nicholai Velimirovich =
Николајеве студије : међународни часопис за истраживање богословског
и црквеног доприноса Николаја Велимировића / editor Srećko Petrović. —
[Štampano izd.]. — Vol. 1, no. 1 (2021)– . — Belgrade : Christian
Cultural Center “Dr Radovan Bigović”, 2021– (Belgrade : Printing office of
the Serbian Orthodox Church). — 21 cm

Polugodišnje. — Drugo izdanje na drugom medijumu: The Nicholai Studies
(Online) = ISSN 2738-1072
ISSN 2738-1064 = The Nicholai Studies (Štampano izd.)
COBISS.SR-ID 28776201

